11.113.

УНИВ. БИБЛИОТЕКА
Бр. 9106

А. пл. ХОРЗЕЦКИ

ID 67059975
LN 112947

РАТОВИ НАПОЛЕОНОВОГ И НОВИЈЕГ ДОБА

(ЗА ПОСЛЕДЊИХ 100 ГОДИНА)

ПРЕВЕО С НЕМАЧКОГ

Б. М. МИРКОВИЋ

ПОЧАСНИ КОЊИЧКИ МАЈОР

3. ХИЉАДА

КЊИЖЕВНОПОЛИТИЧКА БИБЛИОТЕКА
БЕОГРАД

БЕОГРАД 1910

КЊИЖАРА С. Б. ЦВИЈАНОВИЋА

ПРВИ ДЕО

РАТОВИ НАПОЛЕОНОВОГ ДОБА

Ради студије ратова ове епохе нарочито је важно дело „Correspondance Napoleon I," 28 свезака, Paris 1858—1869.

РАТ 1796 У ИТАЛИЈИ

Једно од најбољих критичких објашњења о овој војни изнео је ђенерал Клаузевиц у четвртој свесци својих „hinterlassene Werke."

Претходни догађаји до 1796 г.

Од 1792 вођаху се борбе и у југоисточном делу Француске, но без пресудног успеха. Французи беху посели Савоју и Ницу (Savoyen—Nizza), а савезничке трупе (аустро-сардинске) не могоше да освоје ове пределе. Шта више, крајем 1795 године Французи овладаше, после боја код Лоана, и прелазима преко Алпа. Крајем марта предузе 27-годишњи Бонапарта команду над талијанском војском на Ривијери.

Ратни планови

Француски: Журдан и Морò (180.000 људи) да потисну Ерцхерцога Карла са Рајне и да марширају на Беч, а за то време, Бонапарта са 32.000 људи, да освоји Ломбардију. Алпијска војска, под Келерманом, имала је да задржава Војводу од Аосте код Турина.

Аустријанци намераваху упад у Ривијеру и сузбијање Француза преко Вара.

Груписање сила

Французи.

а) Талијанска војска (Бонапарта) 32.000 људи, у 4 дивизије, на Ривијери између Волтри-ја и Албенге (70 км. дубоко). — Предстраже истакнуте у појединим кланцима до на гребен.

б) Алпијска војска (Келерман) 15.000 људи у мањим одељењима од Св. Бернарда па до Кол д' Аржантијера (Col d'Argentière[1]), 110 километара.

Аустријанци-Сардинци под Болије-ом.

Десно крило: Војвода од Аосте: 20.000 Пијемонтеза према Келерману, фронтом ка западу.

Центар: Коли (Colli) 20.000 Пијемонтеза и Аустријанаца на реци Танару код Ћеве (Ceva) и Мондови-ја до Милезима, фронтом ка југу.

Лево крило састојало се од главне снаге. 30.000 Аустријанаца са предњим трупама попреко преко планине од Бокете (Bochetta) до на море. Гро кантоноваше до позадности Алесандријине (Alessandria) и чак с оне стране Пад-а (Po) код Ломела (у Ломелини).

Операцијски планови за почетак операција

Болије намераваше да наступа са ојачаним левим крилом дуж морске обале и да заузме Волтри; Аржанто (Argenteau) да наступа преко Монтенота ка Савони и за тим да се придружи гроу, да следује најзад Коли-ју; дакле постепени напад са левог крила.

---

[1] На карти: Coll d'Argentera.

Бонапарта намераваше да са добро прикупљеном главном снагом наступа за Каркаре (Carcare), тамо, где се на најјачем угибу планине додириваху аустријско и сардинско крило, а у ком му правцу беше и најкраћи пут за Турин. Једна бригада Лахарпова, код Волтри-ја, имала је да ту осигура десни бок према Ђенови; једна дивизија Серирије-ова, код Гарезија, имала је, као лева побочна колона, да демонструје против Ђеве и да тамо задржи Коли-ја.

ТОК ДОГАЂАЈА

I Одсек. Бонапартин испад против Турина

Бонапарта почео је свој рад као командант војске са уређивањем тајина и подизањем морала у својој војсци; најзад са удешавањем простора на коме ће се војска за наступање развити. Пошто је то учињено, почео је почетком априла концентрацију војске према десном крилу, код Савоне. Он је намеравао да изврши напад према Каркару са $2^1/_2$ дивизије, тесно развијене. Али га је Болије са нападом предухитрио.

Још 9 априла сазнао је Бонапарта, да се јаке силе Аустријанаца спремају за напад на Волтри, где је стајало његово крајње десно крило. И заиста нападнуто је то место 10 априла надмоћношћу и Лахари га је морао напустити. Но Бонапарта остао је при своме решењу; не бринући се за опасност, која прети од Волтри-ја, наступио је 10. против Каркара.

Док је Болије 11. Лахарпа још даље потиснуо, стигао је Бонапарта пред аустријска одељења код Монтенота и Милезима. Решавајућа је криза наступила. — Слабији, мање концентрисани, мање одлучни Болије, који је имао пруци само један део свога левог крила, а видео је десно — Аржанто — угрожено, одустао је од даљег напада, како би се с осталом својом војском сједињио код Алесандрије.

Бонапарта напротив напао је 12 априла слаба аустријска одељења код Монтенота и Милезима, цершрао сардинског ђенерала, који се повукао у замак Косарију (Cossaria), и продре 13. даље ка Дегу (Dego). Тамо нашће 14. на једну колону Аржанто-а, која требаше да прикупи предстраже, које су се повлачиле, и потисне је, исто као и 15. једну другу колону, под Вукасовићем, која је била послата да освоји Дего.

После овога одасла Бонапарта за Аржапто-ом у правцу ка Акви-ју само слабе снаге. Са гроом пак крете се 16 априла ка Ожеро-у, који му до тада заклањаше десни бок, па удружен са овим и потпомогнут колоном Серирије-овом, потиспу 17 априла ђенерала Коли-ја код Ћеве, а за тим и 22. у боју код Мондови-ја.

Коли се повуче (ексцентрично) ка Турину. — Бонапарта стиже у Фосано.

Турински двор, на вест о овим догађајима, похита 28 априла да закључи примирје са Бонапартом, а за тим и засебан мир. Бонапарта доби тврђаве Кони (Coni) и Тортону, као слагалишне тачке, и право пролаза са војском кроз Пијемонт.

И тако Пијемонт беше издвојен из коалиције. Француска доби Савоју и Ницу. У једној нарочитој тачки уговора беше утврђено да се мост код Валенце (Valenza) не сме рушити.

II Одсек. Бонапартин испад против Милáна (Mailand)

Болије беше међу тим концентрисао лево крило и нападнути центар његове војске у Ломелини, да се ту одупре Бонапартином нападу, који ишчекиваше од стране Валенце.

30 априла Бонапарта беше изнова груписао своју војску код Алесандрије-Тортоне до Вогере (Voghera). 3 маја реши се Бонапарта да око левог крила Болије-ова маршира у Пијаћенцу, и тамо да пређе преко Пад-а (Po). С тога састави у Кастељу (Casteggio) нарочиту авангарду. Демонстрације код Валенце и према Верћели-ју (Vercelli) имале су да скрену Болије-ову пажњу од Пијаћенце.

5 маја отпоче кретање; 7. стиже авангарда у Пијаћенцу. — Болије задржаваше Бонапарту на северној обали Пад-а, али само са слабијим снагама.

Бонапарта отпоче прелаз преко Пад-а с авангардом још 7. и потисну код Фомбија ђенерала Липтаја (Liptay), који беше стигао ту 6 маја. — За овим Болије напусти намеру да се одупре Бонапарти код Фомбија и нареди одступање ка Лоди-ју и ка Минћију.

Бонапарта се крете за Болијем у правцу ка Лоди-ју; форсира 10 маја реку Аду (Adda),

код Лоди-ја, против аустријске заштитнице, а 15 маја уђе у Милáн.

Већ код ових првих операција показао је Бонапарта све оне подобности за војсковођа, које су доцније учиниле те је постигао тако велике успехе, а те су подобности ове: не обзирући се на његов необичан организаторски ум, неуморна, па опет толико размишљена радљивост, која све предвиђа, скупљање снаге у одсудном тренутку и чиста, нага тежња ка тактичком ударцу, ако је могућно у правцу веза противникових.

III Одсек. Бонапартино наступање Мантуи

Бонапарта најпре уреди у Милáну земаљску управу. За овим продужи операције против Болије-а, и пошто енергично савлада неколико устаничких покушаја у околини Милáна, пређе 25 маја преко Ољија. 27 и 28 маја истури његову војску из Брешије (Brescia) једним делом ка Салу (Saló), како би се Болије побојао за Тирол, а другим делом ка Кијезу (Chiese). 30 маја крете се он да форсира реку Минћио.

Болије беше својих 30.000 људи равномерно распоредио дуж Минћија и заузео најважније прелазе код Пескиере (Peschiera), Валеђа (Valeggio) и Гојта (Goito) — а 10.000 људи осташе у Мантуи.

Бонапарта са својим гроом, око 20.000 људи, нађе код Валеђо-Боргета (Valeggio-Borghetto) на само 6—7000 Аустријанаца и отера их назад, после чега Болије одмах напусти одбрану Минћија и повуче се у Тирол.

Бонапарта истури сада Масену ка Тиролу на обема обалама Гарда-језера до Сала и Монте Балда. Серије крете се у правцу Мантуе да ову тврђаву опседне. Гро војске пак заузе положај код Ровербеле и Вероне.

Ноћу између 18. и 19. беху отворени и водени ровови пред Мантуом.

ЧЕТИРИ ПОКУШАЈА ЗА ОСЛОБОЂЕЊЕ МАНТУЕ

IV Одсек. Први покушај ослобођења

(29 јула до 5 августа 1796 г.)

На извешћа о Болије-овом одступању из Ломбардије, Вурмзер, који стајаше на горњој Рајни, доби заповест да се са његових 25.000 људи крене у Италију и да се стави против Бонапарте. Ђенерал Вурмзер стиже око половине јула у јужни Тирол и стајаше сада пред задатком, да ослободи Мантуу, коју Бонапарта беше опсео.

Вурмзер сједини код Тријента својих 25.000 људи, доведених са Рајне, са Болијевих 20.000 и отпоче наступање у две колоне: Гвозданович западно од Гарда-језера ка Брешији (Brescia) да одсече Бонапартину одступницу; Вурмзер преко Риволи-ја ка Мантуи — и једна мала колона у долини Бренте.

Французи стајаху око половине јула: једна дивизија пред Мантуом; Ожеро, на операцијском правцу ка Горици (Görz), код Вероне и Љењага (Legnago); Масена, на операцијском правцу према Тријенту, код Риволи-ја; Сорѐ (Sauret), такође

фронтом ка Тиролу, западно од Гарда-језера код Сала (Salò); Деспиноа (Despinois) код Пескијере (као резерва).

Догађаји

29 јула Вурмзер потисну Масенине предстраже (Жубера) на Риволи; исто тако Гвоздановић отера Соре-а из Сала до Дезенцана. — За овим се Бонапарта реши, 31 јула, да напусти опсаду Мантуе и леву (источну) обалу Минчија и да концентрише гро војске код Лоната и Брешије, те да прво потисне опаснији део, колону Гвоздановићеву, која стајаше у Брешији и пречаше му одступници.

Ожеро заузе 1 августа Брешију поново, а Бонапарта бојевима 3 августа код Лоната и Дезенцана принуди колону Гвоздановићеву на одступање у Салò.

Међу тим Вурмзер беше ушао у Мантуу, одакле се крете против Бонапарте. 3 августа пређе преко Минчија, код Гојта, и наступаше ка Брешији.

Али Бонапарта се још 3 августа окрете са гроом од Гвоздановића, да се сада стави против Вурмзера; 4 августа концентриса се он код Кастиљиона деле Стивиере (Castiglione delle Stiviere) и 5. у боју код истог места потисну Вурмзера назад. Овај се за тим повуче 6 августа у долину Еча, те да се опет сједини са Гвоздановићем. — После једнога одступног боја код Але (Ala), продужи Вурмзер скоро неузнемириван одступање до Тријента.

Бонапарта отпоче поновa опсаду Мантуе и заузе опет своје пређашње положаје.

V Одсек. Други покушај ослобођења
(4 до 15 септембра 1796 г.)

Обе стране отпочеше офансиву једновремено.

Вурмзер крете из Тријента преко Басана ка Верони. Давидовић је имао да сачека на јужној граници Тирола долазак Вурмзера код Басана, и за тим да се низ Еч једновремено крене са Вурмзером ка Верони.

Бонапарта маршоваше ка Тријенту и то: Вобоа да наступа западном обалом Гарда-језера ка Риви; Масена источном обалом Еча ка Али, а Ожерò десно од Масене преко планина; све три колоне требале су да се сједине код Роверeда, а за тим да наступају удружено против Тријента.

Догађаји

Давидовић бй нападнут 4 септембра на положају код Калијана (Calliano), и услед надмоћнијег удара мораде да напусти и Тријент.

Бонапарта уђе 5 септембра у Тријент и одатле се одмах окрете (са Ожеро-ом) кроз долину Вал Сугану (Val Sugana) ка Басану, а Масена је имао да му следује тек пошто претера Давидовића преко Лависа (Lavis).

Још 6 септембра стиже Ожерò Вурмзерову заштитницу код Левика (Levico), а 7. стиже у Тизмоне (Cismone) и Примолано.

Вурмзер, нападнут 8 септембра од стране Примолана, убрзо напусти наступање ка Ве-

рони, окрете се и хтеде се концентрисати код Титаделе, да ту сачека Бонапартин напад. Али ова концентрација не испаде за руком, и с тога му не оста ништа друго, већ да се крене 9. у Лењаго, са намером, да попреко кроз француски блокадни корпус уђе у Мантуу.

Бонапарта га гоњаше, одаслав Масену преко Албареда, а Ожеро-а директно преко Лењага.

10 септембра пређе Вурмзер преко Еча, код Лењага, гоњен Ожеро-ом, а Масена пређе помоћу скела код Ронка (Ronco). 11 септембра Вурмзеров марш преко Ногаре у Мантуу беше већ узнемирен услед Масениног напада на десно бочно одељење код Черее (Cerea).

12 и 13 септембра стиже Вурмзер Мантуи и распрште блокаду, али оста још ван тврђаве. Мала посада у Лењагу беше задржала Ожеро-а од гоњења, али за то Масена 15. поново нападе Вурмзера на гласњу Мантуе и тако овај би бачен у тврђаву, где сада оста затворено око 30.000 људи. (Ожерò и Масена пређоше од 5 до 11 септ. 180 километара за 6 дана).

VI Одсек. Трећи покушај ослобођења

(2 до 17 новембра 1796 г.)

Аустријанци поновише са ретком издржљивошћу покушај за ослобођење Мантуе. Алвинци (Alvinzi) предузе у логору код Порденона команду над 30.000 људи, који беху истурени на границу из унутрашњости монархије. Давидовић прикупи код Боцена око 18.000 људи.

Бонапарта заузе опет свој централни положај: резерва (Ожерò) стајаше код Вероне, а

истакнуте дивизије (Vaubois) на Лавису и (Massena) код Басана.

Због јаке посаде у Мантуи Бонапарта не могаше се удаљити од Вероне, с тога хтеде да сачека напад, па ако се овај прононспира, тада опет да дејствује офанзивно.

Алвинци се реши да изврши наступање у две колоне. Давидовић је имао да наступа долином Еча, а главна сила преко Басана ка Верони. [Ово раздвојено наступање природна је последица географског односа, далеко раздвојених збориштa у долини Еча и Соче (Isonzo)].

Догађаји

2 новембра Давидовић потисну Вобоа са Лависа; 4 новембра поседе Тријент и 6 нов. поново потисну Вобоа код Калијана на положај код Риволи-ја. Али и поред свог надмоћија не усуди се да нападне на овај јак положај, него очекиваше наступање Алвинцијево.

Алвинци стиже 2 новембра до Пијаве а 5. на линију Басано-Фонтанива.

Услед овога Бонапарта се крете истог дана из Вероне да туче Алвинција, нападе га 6., али беше одбијен. 7 и 8 новембра врати се Бонапарта опет у утврђену Верону. — Алвинци следоваше му полако и 8 новембра стиже у Виченцу.

Бонапарта очекиваше сада развој догађаја те да се баци или против Давидовића, који стајаше већ скоро у Бонапартиној позадини, или да још једном нападне Алвинција.

Али тек 11 нов. дознаде Бонапарта о наступању Алвинцијевом. Овог дана Алвинци стиже у Калдиеро близу до пред Верону. Сада беше удаљен само 30—40 километара од Давидовића, који стајаше још непрестано пред Риволи-јем. 12 новембра Бопапарта се попово баци против Алвинција, али и овај други (фронтални) офанзивни испад не успе. Сада се Бонапарта крете из Вероне ка југу, и 15 новембра пређе код Ронка преко Еча те да нападне Алвинција на спољашњем крилу.

Услед непрестано понављаних напада у боју код Аркола[1], 16 и 17 нов., Алвинци најзад би принуђен да напусти свој положај, и 18 нов. одступи назад ка Монтебелу.

Давидовић пак с његове стране беше напао 17. на Риволи и потиснуо Вобоа на Бусоленго и Пескиеру, али овај успех беше закаснио за два дана.

Бонапарта — пошто му Алвинци не беше више опасан — нападе сада 18. и 19. са својим гроом Давидовића, који се са великим губитцима мораде повући у Тријент.

Из овога покушаја за ослобођење врло се јасно види, како је веома тешко да се одржи јединство у дејству раздвојених колона.

VII Одсек. Четврти покушај ослобођења

(9 до 16 јануара 1797 г.)

Бопапарта — као и у новембру — очекиваше опет напад Аустријанаца, но на ужем рас-

[1] Где су јуначком надржљивошћу, којој су се Французи дивили, бранили Срби Граничари мост, који је од онда постао у ратној историји чувен. Преводилац.

пореду. [Жубер стајаше код Риволи-ја, Масена код Вероне, Ожеро код Лењага, Рej као резерва код Валеђа — а Сериријe (Serrurier) цернираше Мантуу].

Алвинци, са 50.000 људи, прикупљених у Фурланској, истури једну колону (Проверу са 10.000 људи) ка Лењагу, да одатле стигне у Мантуу; другу колону (Бајалића са 5000 људи) ка Верони, да држи француске снаге што даље од изабраног нападног правца у долини Еча, а за тим са главном силом да нападне Жубера од стране Трнjента.

Догађаји

12 јануара 1797 године појави се Провера са 10.000 људи од Падуе пред Лењагом. — Бајалић са 5000 људи маршоваше из Виђенце до пред Верону. — Масена, који беше продро до Калдиjера, познаде да је ово само привидан напад. С тога беше спреман да одмаршира или у Лењаго или у Риволи. Но још 13 јануара доби заповест да се крене у Риволи.

13 јануара изjутра нападе Алвинци са великом надмоћношћу Жубера на висоравну код Риволи-ја. Жубер се већ спремаше да напусти Риволи, али у том стиже и сам Бонапарта са резервама (Масена и Рej).

14 јануара Алвинци продужи његов обухватни напад на Риволи. Лизињан (Lusignan) беше на десном нападном крилу; три колоне у долини Еча сачињаваху центар; Вукасовић беше на левом крилу. Један коњички напад Француза, против густих маршевих колона код Инкапала

(Incanale), натера један део центра и лево крило на одступање много раније, но што Лизињан могаше стићи. Масена и Реј нападоше изоловано Лизињана.

15 јануара Алвинци изврши поново један офанзивни испад против Жубера, али само у циљу да што спокојније одступи и да Провери олакша наређени му испад против Мантуе. — Бонапарта беше 14. одмах одмаршрао са Масеном против Провере, те да овога нападне са што већом надмоћношћу.

Провера, међу тим, пошто је потписнуо Ожеро-а, беше прешао преко Еча код Ангиара (Anghiari) недалеко од Ленјага, и 15. стигао је код Св. Ђорђа (St. Georgio) пред Мантуу. Но Бонапарта стиже са усиљеним маршевима од Риволи-ја у десни бок Провере и нападе га 16 јануара код Ла Фаворите (La Favorita), пре но што Провера могаше да заједнички дејствује са Вурмзером. Вурмзер изврши испад из Мантуе тек 17., али пошто беше сам сувише слаб, би понова бачен у тврђаву.

Бонапарта истури сада Масену и Ожерò-а до на Бренту, Жубера до Тријента (као отпорну сферу); резерве осташе опет да кантонују код Вероне.

Аустријанци се повукоше до Лависа у Тиролској и до Пијаве у Фурланској.

Најзад 2 фебруара — после осмомесечног храброг бранења, и пошто беху извршена 4 покушаја за ослобођење Мантуе — капитулира и Вурмзер услед оскудице у храни. Вурмзер лично са штабом и 700 људи — у знак признања њс-

гове храбре одбране — доби допуштење да слободно одступи.

Резултати рата[3]

Користећи се политичким војним успесима, Бонапарта образова од заузетих земаља на десној обали Пад-а циспаданску, а од Ломбардије транспаданску републику. Миром закљученим у Толентину (19 фебруара) Папа[4] мораде дефинитивно да устуши легације: Болоњу, Ферару и Романју (Bologna, Ferrara, Romagna).

[3] Овај рат управо још није свршен, него је продужен и у години 1797, до прелиминарног мира у Леобену. Преводилац.

[4] Папа је био ушао у овај рат уз Аустријанце, но не сачекав свршетак његов, притешњен Наполеоном, склопио је засебан мир с Француима у Толентину. Преводилац.

РАТ 1796 ГОД. У НЕМАЧКОЈ

Најбоље, у истини класично, дело о овом рату написао је Ерцхерцог Карло: „Grundsätze der Strategie, erläutert durch die Darstellung des Feldzuges von 1796 in Deutschland.“ Wien 1819.

Ратни планови

Француски: По Карно-овом (Carnot) плану требало је по истеку примирја напасти Аустрију и јужну Немачку са три стране. Журдан је требао да продре у Франкен, Морò у Баварску, а Бонапарта у Италију и да ступи кроз Тирол у везу са двема другим војскама. Журдан нарочито имао је да пређе Рајну у две раздвојене колоне код Диселдорфа и Кобленца, а Морò код Стразбурга. Оба су требали да концентрично наступају према Бечу.

Аустријанци хтедоше да продуже срећан исход рата 1795 године; они се решише на офанзиву у Пфалци, и пошто потисну Французе назад преко реке Мозеле, да поседну Ландау и да продиру даље у Елзас и — при даљем трајању ратне среће — да освоје и Стразбург помоћу блокаде. Али овај план беше модификован још пре почетка непријатељстава, која требаху да отпочну 1 јуна. 31 маја — услед напредовања

француске војске под Бонапартом у Италији — стиже наређење да се један део Вурмзерове војске, 25.000 људи, пошље кроз Тирол за спасавање Мантуе — ове последње ослоне тачке Аустријанаца у Италији. Услед овог издвајања једног дела војске, Ерцхерцог беше знатно ослабљен и мораде се ограничити на дефансифу.

Груписање сила крајем маја

Французи

I Самбр-Маас-ка војска (Sambre-Маас): Журдан 76.000 људи.

1. Лево крило: Клебер код Диселдорфа са авангардом на десној обали Рајне.
2. Центар: Журдан код Највида (Neuwied).
3. Десно крило: Марсо (Marceau) на реци На-ји (Nahe).

II Рајнско-Мозелска војска: Моро 78.000 људи. Свега 154.000 људи.

1. Лево крило: Дезе (Desaix) на Шпајер-Баху (Speyer-Bach).
2. Центар: Сен Сир (St. Cyr) код Стразбурга.
3. Десно крило: Ферино (Ferino) више Стразбурга.

Аустријанци

I Доњо-Рајска војска око 90.000 људи под Ерцхерцогом Карлом.

Грo на левој обали Рајне између Шпајер-Баха и На-је западно од Мајнца; у Мајнцу око 5.000 људи посаде;

десно крило: под Виртембергом између Сиге (Sieg) и Лане (Lahn) са једним гарнизоном у Еренбрајтштајну.

II Горњо-Рајнска војска: прво под Вурмзером око 80.000, за тим, по одласку Вурмзера у Италију, сведена на 55.000 људи, стајаше под фелдцајгмајстором Латуром између Базела и Манхајма.

Свега око 145.000 људи.

ТОК ДОГАЂАЈА

I Одсек. Журданов прелаз преко Рајне и Ерцхерцогова против-офансива

31 маја и 1 јуна концентриса се Клебер код Диселдорфа да нападне аустријски положај на реци Сиги. — Виртемберг ускоро одступи назад ка Алтенкирхену, стојећи у додиру са противником, а 4 јуна, после боја код Алтенкирхена, повуче се позади Лане, на што је 5 јуна Журдан са гроом одмах почео код Највида да прелази преко Рајне.

9 јуна цернирана је тврђава Еренбрајтштајн. 12 јуна налази се цела оперативна војска Журданова на Лани, од Рајне до Вецлара (Wetzlar). — Против њега предузе сад команду фелдцајгмајстор Вартенслебен.

Услед ових догађаја маршираше сада Ерцхерцог Карло са 32 батаљона и 81 ескадроном (са главном колоном преко Франкфурта, Ханауе и Фридберга) ка Вартенслебену у Вецлар, те да са овим заједнички нападне Журдана. 15 јуна у боју код Вецлара потисну он Журданово лево крило, услед чега се Журдан одмах повуче назад на Највид и у ушанчени логор код Диселдорфа. У одступном боју код Укерата (Uckerath), 19 јуна, и Клебер напусти позиције на Сиги.

На то се реши Ерцхерцог 21 јуна да се за осигурање горње Рајне опет врати назад к реци Некару, а у исто време предаде фелдцајгмајстору графу Вартенслебену команду између Лане и Сиге (преко 36.000 људи). За поседање појединих

места на Рајни, Хехтехајмских шанчева[5] (Hechtsheimer Verschanzungen) и за гарнизон у Мајнцу требало је да остане око 30.000 људи. Фелдцајгмајстор граф Латур (Latour) доби заповест, да поред чврстог држања околине Кёла (Kehl) постави један резервни корпус код Офенбурга, а у Манхајму да остави само потребну посаду.

Али пре него што је ово упутство и стигло фелдцајгмајстору Латуру, Морò беше већ прешао Рајну код Кёла.

II Одсек. Моровљев прелаз преко Рајне и Ерцхерцогова против-офансива

Морò отпоче своју концентрацију против Стразбурга, ноћу између 19 и 20 јуна, демонструјући једновремено против Манхајма, како би задржао тамо налазећи се грò аустријске Горњо-Рајнске војске, и да јој одврати пажњу од изабраног прелазног места Кёла.

24 јуна Морò пређе са 4 дивизије преко Рајне код Стразбург-Кёла; 1 дивизија код Хининген (Hüningen) и 1 дивизија код Манхајма демонстрираху и даље. Латурова одељења беху потиснута. Морò подиже један мостобран пред Кёлом. За тим одасла ђенерала Дезеа ка Раштату (Rastatt), Сен Сира десно одатле у планину — а Ферина источно ка Рауе-Алби (Rauhe Alb) да принуди на одступање јужно од Кёла заостала аустријска одељења.

Кад је Ерцхерцог 26 јуна дознао за Моровљев прелазак, убрза он свој марш да са

[5] Код Мајнца.

20.000 људи помогне притешњеноме Латуру, који се полако повлачаше ка Раштату.

Услед овога дође он 4 јула из Визентала у логор код Милбурга (Mühlburg) и 5 јула на Мургу (9 маршева по 20 километара за 10 дана). 6 јула, код Раштата, Дезе потисну Латура назад.

Ерцхерцог се сједини са Латуром и сада, 9 јула, пређе у напад.

Но у бољу *код Малша (Malsch)* не успе, а Сен Сиров обилазак у планини принуди 10 јула чак и Ерцхерцога на одступање ка Пфорцхајму (Pforzhaim).

III Одсек. Ерцхерцогово одступање ка Дунаву

Пошто у Мајнцу, Еренбрајтштајну и Манхајму беху остављени за посаде око 30.000 људи, укупна борна сила Ерцхерцогова износаше, после многих маршева и бојева, још свега око 100.000 људи, док су Французи, остављајући код ових градова само слаба осматрајућа одељења, били много мање ослабљени.

После овога Ерцхерцог се реши 12. у Пфорцхајму на следећи план: „да оспорава противнику наступање корак по корак, но без упуштања у битку; међу тим прву прилику употребити за сједињење својих у две војске подељених трупа, и за тим са надмоћношћу или бар сразмерно јаким снагама напасти једну од противничких војсака.“

Вартенслебен стајаше тада на 140 километара далеко од њега код Франкфурта, и са једним деташманом у Ашафенбургу. Но међу тим

Журдан беше 27 јуна опет прешао Рајну, и потиснуо је натраг фелдцајгмајстора Вартенслебена, у боју код *Фридберга*, на Мајни. — Вартенслебен доби сад заповест да се на Дунаву сједини са Ерцхерцогом, те с тога се и повуче од Франкфурта у Вирцбург, где стиже 19 јула. Одавде крете се он — против жеље Ерцхерцога — више у правцу Чешке на Цел (Zell), а за тим на Бамберг и Форхајм (Forchheim), па најзад до 10 августа у Амберг, куда му следоваше Журдан у широком фронту.

Почев од 19 јула па до 10 августа Ерцхерцог, одступајући корак по корак, беше стигао код Нердлингена (Nördlingen), а Морò код Нересхајма (Neresheim). Да би Моровљево надирање умерио, евентуално да га при дебушовању из планине и нападне, реши се Ерцхерцог да ту прими и битку; при неповољном исходу пак, да повуче Мороа за собом преко Дунава и да му смета сједињењу са Журданом, сăм пак да похита Вартенслебену у помоћ и удружен са овим да нападне Журдана.

Бој код Нересхајма, 11 августа, оста управо без стварног решења, на што Ерцхерцог пређе 13 августа преко Дунава код Донауверта (Donauwörth) и Дилингена (Dillingen) и нареди Вартенслебену да чека код Амберга (Amberg), или, ако је ово немогућно, да потражи везу са Ерцхерцогом код Регензбурга. 17 августа пређе он са 30.000 људи у две колоне на северну обалу Дунава код Најбурга и Инголштата, пошто беше још раније ојачао ђенерала Науендорфа код Тасванга [(Tasswang) против Бернадота]. — Латур

са близу 40.000 људи на реци Леху (Lech) и у Форарлбергу (Vorarlberg) имао је да заварава Моро-а, и његову целу војску од 70.000 људи да чврсто задржи на јужној страни Дунава.

IV Одсек. Ерцхерцогова трећа офанзива (против Журдана)

Журдан беше потиснуо Вартенслебена 17 августа до Набе (Nab), и одаслао Бернадота преко Најмаркта (Neumarkt) да нађе везу са Моро-ом, а он се крете из Амберга напред у Шварценфелд (Schwarzenfeld). — Ерцхерцог крете се прво у две колоне преко Хемауа (Hemau) и Бајленгриса (Beilengries) да се сједини са Науендорфом, што се 20 августа и деси. 22 августа отера Ерцхерцог Бернадота назад у Најмаркт. 23 августа стиже Ерцхерцог и у сам Најмаркт и извести Вартенслебена да ће 24. напасти Журдана у бок и позадину, те да с тога и Вартенслебен без икаквог размишљања нападне са своје стране. У исто време нареди припреме за доцније снабдевање храном из Хеба (Eger); — промена основице —.

Журдан — услед извештаја Бернадотових — беше своје возове (коморе) одаслао још 23 августа назад, а 24 августа повуче се у Амберг — где се сада у наступању сједињује Ерцхерцог и Вартенслебен.

Журдан, угнувши се ка северу, продужи за тим повлачење ка Швајнфурту, услед чега се и створи могућност да га отисну са његове одступне линије. — Ерцхерцог Карло продре директно преко Кицингена (Kitzingen) ка Вирц-

бургу (Würzgburg) тако, да је Журдан, кад се од Швајнфурта хтео опет да врати на своју природну одступну линију, морао Аустријанце већ напасти у Вирцбургу.

Но 3 септембра бејаше Журдан код **Вирцбурга** савршено потучен и мораде одступити ка Лани. Ерцхерцог Карло гоњаше га преко Цела (Zell), Ашафенбурга и Франкфурта, истурајући непрестано лево крило напред да му прекине сваку везу са Моро-ом, и већ 8 септембра ослободи *Мајнц* и *Мајнхајм*. Пошто 15 септембра Ерцхерцог изврши демонстрацију против француског левог крила код *Вецлара*, следоваше за тим и одсудни испад против *Лимбурга*, чиме француско десно крило би разбијено и Журдан принуђен да одступи ка Диселдорфу.

После одступног боја код Алтенкирхена, 19 септембра, Журдан се повуче 30. опет назад преко Рајне и предаде команду. — Пошто Ерцхерцог беше отерао Журдана преко Рајне, окрете се опет против Мороа, оставив само фелдмаршаллајтнанта Вернека (Werneck), са близу 30.000 људи, између Рајне и Синге.

V Одсек. Моровљеве и Латурове операције јужно од Дунава

За време док је Ерцхерцог, од 13 августа до 9 септембра, прешао простор од 280 километара у 16 маршева, дотле се Морò кренуо из Нересхајма до Фрајзинга за 120 километара унапред.

После боја код Нересхајма, Морò се беше са свим полако кретао да пређе код Донауверта

преко Дунава. Но пошто тамо нађе на разрушен мост, врати се назад, и 19 августа пређе преко Дунава код Хехштета (Höchstädt), Дилингена и Лаушгена, наступајући полако ка Аугзбургу.

24 августа, кад је Ерцхерцог напао на Амберг, пређе Морò са гроом преко Леха да нападне фелдцајгмајстора Латура на његовом положају код Фридберга (Friedberg). Једно слабије одељење упути се дуж Дунава ка Рапну (Rain), а друго ка Кемптен-у и Форарлбергу.

И Латур не узе при одступању правац ка Инголштату — као што му то Ерцхерцог беше препоручио — већ, да би директно осигурао границе, повуче се ка Минхену тако, да се Морò могао да увуче између обе војске Ерцхерцогове. Но Морò није употребио ту прилику да дегажује Журдана.

Тек 30 августа стиже авангарда француског левог крила пред Инголштат, а десног пред Минхен. Услед тога, што је аустријска коњица крстарила између обе француске војске и хваташе све што курире, Морò још никако не знаде, куда се је кренула аустријска главна војска. С тога се реши да најпре форсира Инголштатски мостобран, те да осигура свој леви бок, а за тим да се крене напред преко Фрајзинга или Минхена. Али Латур, коме међу тим бејаше стигао на десно крило ђенерал Науендорф као појачање, предухитри га у овоме. 1 септембра Латур нападе са својим десним крилом Моровъево лево крило код Гајзенфелда (Geisenfeld), и пошто не могаше продрети, врати се назад

преко Сигенбурга на велику Лаберу у Пфефенхаусен (Pfeffenhausen). Науендорф пак оста код Абензберга да заклања Ерцхерцогову позадину. За овим се Морò крете 9 септембра мало прикупљенији ка Мозбургу (Moosburg), да пробије Латуров развучени положај.

У овом времену учини се најзад и Мороу (услед Ерцхерцогових успеха, но који му истина не беху у потпуности познати), да неће смети још и даље продирати, већ да би једном диверсијом, у Ерцхерцогову позадину, требало помоћи Журдану. 11 септембра отпоче он повлачење; 12 и 13 септембра пређе код Најбурга преко Дунава и хтеде да наступа ка Нирнбергу. Но пошто се против овог наступања Науендорф постави код Ајхштета (Eichstädt) на отпор, и Латур одмах предузе офансиву, Морò отпоче повлачење ка Улму. Но ту га опет предухитри 24 септембра ђенерал Науендорф, који беше наступао за њим северном обалом Дунава, и принуди га да одступи преко Рауе-Албе ка Стутгарту.

За овим се Морò повуче јужно од Дунава ка Бибераху. Али пошто га фелдцајгмајстор Латур хтеде да потисне ка Шварцвалдским кланцима, Морò предузе 2 октобра, у бољу код *Бибераха*, једну кратку офансиву, како би се курталисао Латура и да без сметње одступи Пакленом Долином (Höllen-Thal) ка Фрајбургу — у чему и успе.

VI Одсек. Ерцхерцогова четврта офанзива (против Мороа)

Када Морò, 4 октобра, напусти околину Биберахa, Ерцхерцог беше са 15.000 још позади реке Мурге у долини Рајне, а Науендорф стајаше код Хехингена на источној страни Шварцвалда. Ђенерал Петраш — кога Ерцхерцог одасла још 7 септембра да поглавито са ослобођеним посадама Манхајма и Филипсбурга загрози позадини Моровљевој, и који 18 септембра заузе Кѐл, али га брзо и изгуби — стајаше са самим малим одељењима и деташманима распарчан једним делом у позадини Моровљевој код Фрајбурга, а другим делом код Вилингена.

Морò одасла своје возове друмом дуж Рајне ка Хинингену, и пошто 11 октобра растера слабе аустријске деташмане, који му стајаху у позадини, повуче се са гроом 13, 14 и 15 октобра од Најштата назад у Фрајбург.

Ерцхерцог напротив — пошто беше већ на чисто са Моровљевим правцем кретања — реши се да по што по то препречи Мороу пут за Кѐл, па привуче себи ђенерале Латура и Петраша, а Науендорфа остави у планини за осигурање ове рокаде из долине Дунава у долину Рајне.

Латур се крете 14 октобра од Донауешингена (Donaueschingen) преко Вилингена ка Офенбургу (Offenburg), и сједини се 17 октобра са Ерцхерцогом код Малберга (Mahlberg), на што овај опет предузе офанзиву.

19 октобра дође до боја код *Емендинѓена* (Emmendingen), где Ерцхерцог потисну ђенерала Мороа. Дезѐ се повуче са левим крилом назад

у Алт-Брајзах, а 21 октобра одмах и преко Рајне, како би преко Кёла извршио диверсију у Ерцхерцогову позадину. С остатком војске заузе Морò јаке положаје код Шлингена (Schliengen), но пошто 24 октобра би потиснут и из њих, повуче се 25 и 26 октобра код Хинингена преко Рајне.

После овога Ерцхерцог се врати са гроом назад у Офенбург, а Кёл и Хининген — ове две последње ослоне тачке Француза на десној обали Рајне — беху опседнуте.

Кёл капитулира 10 јануара 1797 године, а Хининген 5 фебруара.

Морò је понудио још почетком новембра Ерцхерцогу примирје, које се Ерцхерцогу чињаше врло повољно, јер би му било допустило, уместо да своју војску употреби за опсаду Кёла и Хинингена, да је одведе у Италију за спасавање јако притешњене Мантуе. „Али беше стигла изречна заповест, да се Кёл ма по коју цену освоји.“ Кёл би заиста и освојен, али зато паде Мантуа, и докле се Ерцхерцогова војска задржавала око опсаде Кёла, дотле 14 француских полубригада одмарширaше под ђенералима Делмаом (Delmas) и Бернадотом да појачају ђенерала Бонапарту. Ојачан са овима, продре Бонапарта после заузећа Мантуе у унутрашњост Аустрије. Он стајаше сада пред Леобеном (Leoben) и изнуди мир, пре но што са Рајне касно позвате аустријске трупе стигоше у близину Енсе (Enns).

30.000 људи, које је директоријум био одредио као појачање у Италију, пођоше тамо већ 11 и 12 јануара. Од Базела преко Лиона и Мон Сенија у Верону има у ваздушној линији око 800 Км. или 40 дневних маршева; са потребним данима за одмор треба дакле рачунати 50 дана марша. Дивизије су и стигле почетком марта до реке Еча.

Трупе, које су с аустријске стране послате са Рајне, после пада Мантуе, бројале су само 20.000 људи и имале су од Кёла преко Улма и Инзбрука до Бјелака (Villach) да маршрирају око 570 Км., а до реке Пијаве близу 720, нису могле дакле, пошто је прво одељење одмаршрирало тек 8 фебруара, у најбољем случају, тамо стићи, потпуно, пре првих дана месеца априла.

Ерцхерцог Карло, пошто је 25 јануара наименован и за команданта војске у Италији, истина стигао је већ 9 фебруара у Брикеен (Brixen), где је прегледао позиције Тиролског корпуса на Лавису и био 11 фебруара у главном стану Алвинцијевом у Конељијану. Он је био решен да не скупља главну снагу у Тиролској него у Фурланској (Friaul), како би директно Беч заклонио.

РАТ 1797 ГОДИНЕ

Ратни планови 1797

У Бечу су били далеко од тога да признају елементарну силу личности новога војсковођа француске републике и надали су се, да ће са неколико ојачања, узетих од војске на Рајни и ако пошљу (са свим неизвежбане) регруте из унутрашњости монархије, моћи остатке Алвинцијеве војске, која је била у своме моралном саставу тешко уздрмана, ставити у могућност да у Италији опет предузме офанзиву. За то је требало пре свега времена, бар 2—3 месеца. Претпоставивши да ће то време имати, намеравао је *Ерцхерцог Карло* да скупи у Фурланској око 40—50.000 људи, док је Тирол са близу 20.000 редовне војске и земаљских стрелаца имао остати самостално ратиште. Но неумољиви победилац није ниошто намеравао да своме противнику дâ времена колико му је требало да се консолидује. Тек што се Бонапарта вратио са експедиције у Рим — почетком марта — поново је предузео офанзиву. Кад се 10 марта појавио на реци Пијави, аустријска војска још није била савршено готова, ниједно појачање није било

стигло. У тако жалосним приликама могло се мислити само на поступно повлачење, и ово је имало да се изврши, према наступању противникову, позади реке Соче (Isonzo), у долину Љубљане (Laibach), или чак и до реке Драве.

Бонапарта је требао кроз Тирол да тражи везу с војском Моровљевом и Ошовом (Hoche), но решио се да једноставно наступа најкраћим правцем према главном операцијском објекту, Бечу, и то колико је могућно што скорије и што енергичније, како би могао напасти Ерцхерцога још пре него што му стигну појачања, која су долазила са Рајне.

Груписање сила почетком марта

Аустријанци стајаху са близу 15.000 људи редовне војске и са 10—15.000 људи народне војске (Landsturm) у Тиролу, и то: ђенерал Керпен на Лавису, ђенерал Лаудон у долини Нонсе (Nons-Thal) итд., са близу 25.000 људи у Фурланској (Friaul) под Ерцхерцогом Карлом; као веза са снагама у Тиролу били су остављени: Хохенцолерн на доњој Пијави, а Лизањан у долини горње Пијаве; гро, 20.000 људи, стајао је позади реке Таљијамента (Tagliamento), од Ђемоне (Gemona) ниже, у много малих одељења.

Од *Француза* стајаху око 20.000 људи под Жубером код Тријента; око 40—50.000 људи под *Бонапартом* код Вероне; на реци Бренти, код Басана, био је напред истакнут Масена, а код Тревиза Ожерђ.

Операцијски планови

Кад је ускоро после поново предузетих непријатељстава Ерцхерцог увидео потребу повлачења у унутрашњост Аустрије, а то је било већ 19 марта у Горици (Görz), намеравао је да се с једним делом своје војске повлачи у долини Феле (Fella-Thal) на Тарвис; с тога су поседнути улази у кланац Кјуза-форте (Chiusa-forte) [Ocskay] и у кланац од Флича (Flitscher-Klause) [Köblös]. Тарвис је требало држати по сваку цену, као крилну ослону тачку одбране реке Саве и као пиво за повлачење гроа у Љубљану, и опет од Саве ка Драви, евентуално и као ослону тачку за повратак у офанзиву у Фурланску, ако би се за то указала могућност.

Бонапарта је одредио Жубера са близу 20.000 људи, дакле четвртину своје снаге, за Тирол, и да нађе везу са Мороом. Грò је имао пре свега да заузме аустријске позиције на Пијави, за тим на Тањјаменту и по том на Сочи (Isonzo). У извршењу тога плана наређено је Масени да се као лева побочна колона крене преко Фелтра (Feltre) и Белуна (Belluno), и даље дуж планине, увек обухватајући десно крило противниково, па да тако брзо прекине везу између Тиролског корпуса и Ерцхерцога.

РАЗВИТАК ДОГАЂАЈА

I Одсек. Бонапартино наступање у Тарвис и Бјелак (Villach)

10 марта крете се Масена од Басана у Фелтре и онда у Белуно против подвојених одељења ђенерала Лизињана, која се 13., после боја код *Лонгарона*, повукоше у Тирол, у долину Пустертал (Puster-Thal), и тако бејаху изгубљена за одбрану одсека Тарвиског. 16. нападе гро линију Тањјамента код Кодројпа (Codroipo) и Ерцхерцог Карло повуче се ка Сочи, у Градишку (Gradisca). 19 марта нападнута је линија Соче. — Ерцхерцог нареди повлачење гроа у Љубљану; једна побочна колона, Бајалић са артилеријом, одмаршовала је преко Томина (Tolmein) и Карфрајта (Karfreit) у Тарвис да ову спојну тачку по сваку цену држи. Но Масена још пети дан форсира кланац Кјуза-форту, на што се Очкај повуче преко Понтебе и Тарвиса у Вурцен (Wurzen).

Бонапарта посла само Бернадота да пође за гроом Ерцхерцоговим, а он, са својим гроом — Гије и Серирје (Guyeux und Serrurier — крете се преко Ћивидала (Cividale) и Карфрајта у Тарвис, да се тамо с Масеном сједини. Он се ту креће краћом операцијском линијом, пошто је пруга Верона — Тарвис — Брук — Беч само од прилике 560 Км. дуга, док пруга преко Љубљане и Граца мери од прилике 650 Км., дакле је дужа од прилике за 5 маршева.

20 марта стигао је Масена са својим предстражама већ у Тарвис. Гонтреј (Gontreuil), као

предстража Бајалићева, потисну истина предње трупе Масенине 22 марта из Тарвиса и постави се код Сајфница (Saifnitz), како би бар омогућио да умакне велики аустријски артилеријски парк. И заиста је артилерија срећно умакла кроз Тарвис. Но Гонтрељ, уз пркос томе што је Ерцхерцог 23. лично учествовао у боју, мораде напустити тога дана Тарвис и повући се према Бјелаку. — Масена стиже у Тарвис и пође у Рајбл (Raibl), пре него што је Бајалић могао да изађе из кланца. Бајалић је доспео тако међу две ватре, пошто га је гонио и Гије, који је, дошав од Карфрајта, заузео Флички кланац, и потискиван од Бонапарте, који је за њим долазио, прилепио се уз пете Бајалићеве. Не познајући планину, није се Бајалић усудио да се баци у њу и био је код Рајбла са 2000 људи приморан да капитулира.

24 марта стиже и Бонапарта у Тарвис, где је сад скупио три дивизије. Ерцхерцог пак привуче к себи у Целовцу (Klagenfurt), од 25. до 28., дивизију Меркандинову (Mercandin) Рајнске војске, која је сишла кроз долину Пустертал дуж Драве, али је за одбрану Тарвиса доцкан стигла, па привуче к себи и дивизију Рајсову (Reuss), која је домарширала од Љубљане преко Лојбла (Loibl). Ерцхерцог, сувише слаб да би могао с изгледом на успех одупрети се Бонапарти, намеравао је сад, да се — самостално заклањајући Беч — са гроом своје војске повуче у Линц и да се тамо сједини и са другим дивизијама, које бејаху позвате са Рајне натраг.

II Одсек. Бонапартино наступање у Леобен

После три дана одмора наступило је Бонапарта даље преко Бјелака. Да би се за даље операције по могућности ојачао, наредио је Жуберу да се крене у Бјелак на главну операцијску линију; исто тако позвао је Бернадота, да се крене из Љубљане у Целовац за главном војском. — Масена нападе 29. код *Крумиендорфа*, западно од Целовца, позадњину Ерцхерцогову и потисне је у варош, за тим пође за Ерцхерцогом у Фризах (Friesach), нападе му поново позадњину 2 априла код улажења у (3 сата дугачак) кланац од Ајнеда (Einöd) — код *Дирнштајна* (Dirnstein) — и стиже 3., после кратког боја, у Унцмаркт (Unzmarkt). 4. наставио је Ерцхерцог повлачење до Леобена. Бонапарта стиже у Јуденбург. — Ерцхерцог је сад поделио своју војску; један део пошао је преко Брука да заклони Беч, а он се крете у Фордернберг (Vordernberg).

7 априла склопљено је примирје, а 18 априла следовао је прелиминарни мир у Леобену.

Бонапарта је још из Целовца послао Ерцхерцогу своје предлоге за мир, а на то га је приморала дужина његове операцијске линије и несигурност његових веза. Те предлоге прихватили су најзад у Бечу, услед брзог продирања Француза према Јуденбургу и Леобену.

Операције на споредном ратишту у Тиролу

Жубер се крете 20 марта, осам дана доцније од Бонапарте, према Боцену и поседе ту варош

22. Керпен се повуче у Бриксен (Brixen), Лаудон једним делом у Меран, а другим у долину реке Ајзаке (Eisack). Жубер је оставио у Боцену 5000 људи, а са гроом пође за Керпеном, који је поставио аријергарду код Клаузена, а грô код Бриксена. 24. обиђе Жубер кланац од Клаузена и стиже у Бриксен, на што се Керпен повуче у Штерцинг (Sterzing), пошто је код Митевалда (Mittewald) оставио једно одељење да му чува леђа. Но и ово обиђе Жубер 26. и с тога му је пут у Бјелак био потпуно слободан.

Жубер не знајући ништа шта се тамо дешавало, стао је код Бриксена. Овде је 2 априла одбио кратку офансиву Лаудонову и Керпенову. 3 априла стиже Жуберу заповест Бонапартина да се крене кроз долину Драве у Бјелак. 4. привуче к себи посаду из Боцена, и, напустивши потпуно Тирол, одмаршова 5. од Бриксена према Бјелаку. 10 априла стигао је у варошицу Шпитал (Spital), пошто се неколико пута морао да пробија кроз Тиролске стрелце другог позива.

Бонапарта поседе 16 маја територију републике и вароши Млетака (и учини тако за навек крај тој некад силној поморској држави. Преводилац). — Дефинитивни мир с Аустријом склопљен је 18 октобра у Кампоформију (Campoformio). Аустрија је уступила Белгију Француској, а Ломбардију новој Цисалпинској Републици, која је створена од циспаданске и транспаданске републике. За то је добила Млетачку до Еча, Истру, Далмацију и Боку Которску.

РАТ 1800 ГОДИНЕ[6]

Општи односи 1800 г.

9 октобра 1799 године врати се Бонапарта из Мисира, пошто се годину и по тамо бавио. 10 новембра изврши државни удар и постави нову владу, којој је он председавао и у којој је његова реч била пресудна. Изречно беше утврђено да ниједан консул не може добити команду над каквом војском. Аустрија је одбила његове услове мира.

Ратни планови

Аустрија, која по одласку својих савезника Руса (којима је г. 1799 удруженим с Аустријанцима командовао прво у Италији, па после у Швајцарској самима, славни маршал Суваров. Преводилац), оста опет усамљена на бојишту, намераваше да с талијанском војском (Melas) потисне Французе преко реке Вара (Var); немачка војска (Kray) да наступа преко Белфор-

[6] Овај је рат продужење рата г. 1799 у јужној Немачкој, Италији и Швајцарској, но ми то изостависмо пошто у рату г. 1799 није учествовао Наполеон, који је онда ратовао у Мисиру. Преводилац.

Безансона (Belfort-Besançon) и ту да чека на талијанску војску, која је имала да наступа од Вара преко Лиона (Lyon); за тим пак, обе војске да заједнички крену против Париза.

Француска: Бонапарта намераваше да из Швајцарске нападне прво аустријску војску у Немачкој, а за тим с леђа и ону у Италији. С тога Морò, као главна војска, беше знатно ојачан; Масена, који беше примио команду у Италији, бй остављен сам себи. Трећа војска (резервна) имала је претходно да потпомогне Мороа, за тим, када Крej буде довољно потиснут назад, да упадне преко Св. Готарда у Италију и да помогне Масени у ослобођењу Ђенове (Genua).

Груписање сила

1. *Мелас* има око 20.000 људи у три групе од Св. Готарда до Кол ди Тенде (Col di Tenda); ђенерал Меско командоваше код Турина, ђенерал Хадик код Ивреје (Ivrea), ђенерал Вукасовић код Новаре и Вареза (Novara—Varese).

2. От (Ott) са 10.000 људи беше истурен ка Ђенови са предстражама од Кол ди Тенде до Ривијере ди Поненте (Riviere di Ponente).

Грô кантоноваше са близу 50.000 људи код Новог (Novi), Акви-ја (Acqui) и Ћеве (Ceva).

Од *Француза* стоје:

1. Сише (Suchet) на Ривијери, код Ницце (Nizza), са предстражама у планини између извора река Бормиде и Танара (Bormida—Tanaro).

2. Султ (Soult) код Савоне, са предстражама од Бормиде до Бокете (Bochetta).

3. Миолис (Miollis) на Ривијери ди Леванте (Riviera di Levante). Укупно око 50.000 људи.

А. ДОГАЂАЈИ НА ТАЛИЈАНСКОМ БОЈИШТУ

Операцијски планови

Мелас намераваше да француску војску, која се налазила у Бокети и на Ривијери, пробије једном офанзивом од Акви-ја ка Савони (Savona), за тим да опседне Ђенову и доцније да продре ка Вару.

Масена је имао да се што дуже одржи на Ривијери и у Ђенови, док му не стигне у помоћ резервна војска. Он се реши да парећену му дефанзиву ојача што је могућно више офанзивним испадима.

ТОК ДОГАЂАЈА

I Одсек. Меласове операције до затварања Масене у Ђенови

Почетком априла концентриса се От пред Ђеновом; Хохенцолерн маршоваше преко Гаве (Gavi), да се сједини с Отом. Оба имађаху да чврсто држе Масену у Ђенови, те да лакше успе испад гроа против Савоне. Али 7 априла Масена учини испад из тврђаве и отера Ота назад у Торињију (Toriglia) пре него што Хохенцолерн и стиже.

Међу тим испад гроа (Мелас и Елзниц) против Савоне успе. Султ беше опкољен и са великом муком једва се проби у Ђенову. Докле се Елзниц задржавао пред Сишеом, дотле Мелас и От потиснуше 21 априла Масену са свим у Ђенову.

От оста ту да блокира, а Мелас са Елзницом окрете против Сишеа и отера га позади Вара. 11 маја осматрајући положај од мора па до Рокабиљијере (Roccabigliera), Мелас ишчекиваше пад Ђенове, па да поново нападне Сишеа па Вару, а за тим да се крене ка Лиону.

Лажни гласови о доласку француских ојачања (резервне војске) скретоше Меласову пажњу поглавито у правцу ка морској обали.

II Одсек. Образовање француске резервне војске. Прелаз њезин преко Алпа

Бонапарта образова ову резервну војску неприметно у логорима код Лиона, Дижона и Шалона (Lyon, Dijon, Châlons). Спрема за њен полазак у Швајцарску — било за ојачање Мороа или да се преко Св. Готарда крене у Италију — отпоче још у децембру 1799 године.

Цирих беше удешен као главни депо̀ за спрему и наоружање. По првобитном плану Морò је имао да предузме почетком априла офанзиву преко Рајне, и пошто Аустријанци на Дунаву буду довољно потиснути, да се резервна војска крене од Цириха преко Св. Готарда ка Милáну и да ослободи Ђенову. Али због Меласовог успеха против Масене, Бонапарта напусти овај план одмах, и не чекајући више на Мороа, на-

реди 23 априла да се резервна војска крене у Швајцарску и то у Женеву, а за тим најкраћим путем преко Бернарда у Италију. (Дижон — Женева око 150 километара). У циљу што бољег чувања тајне, поједине дивизије формираху се тек за време марша. Лан, као први степен главне колоне, стиже 13 маја у Лозану (Lausanne). Војска беше јака 35.000 људи и 40 топова, и прође кроз Лозану за 6 дана у 6 степена, сваки од по једне слабе дивизије.

Једновремено са прелазом гроа преко великог Св. Бернарда имали су:

Тиро (Thurreau) са 5000 људи да наступа преко Мон-Сенија (Mont-Cenis) у Турин;

Шабран (Chabran) са 5000 људи преко малог Св. Бернарда у долину Доре (Dora);

Бетанкур (Bethancourt) са 3000 људи преко Симплона у Ломбардију, и

Монсеј (Moncey) са 15.000 људи преко Св. Готарда у Ломбардију ка Милáну. Сва ова кретања имала су задатак да браниоцима планине скрену пажњу на све стране, и тиме да по могућности олакшају испад главне колоне.

Догађаји

Прелаз преко великог Св. Бернарда (2470 метара висок) извршила је резервна војска за 6 дана у степенима почев од 15 па до 20 маја. Пут беше управо само стаза, којом се местимице мораде кретати колоном по један. Сви возови мораху се раскланати. 15 маја нападе Лан са претходницом слабе аустријске предстраже на

врху брега код хоспица (склониште сагрђено за путнике. Преводилац). 18 маја стиже у Шатијон (Chatillon). Даље напредовање изгледаше спречено тврђавицом Бард. Шабран (Chabran) се појави код Ла Сала (La Salle) у долини Доре и уђе у састав маршевне колоне. Од 19 до 23 маја Бонапарта узалудно нападаше тврђавицу Бард, коју капетан Бернкопф (Bernkopf) храбро бранљаше. Најзад пешадија је обиђе северно, планинским стазама. 23 маја, после упорне борбе са Хадиковим трупама, Лан заузе Иврељу (Ivrea) и ту очекиваше долазак гроа. 23 маја успе Бонапарта да провезе и артилерију кроз место Бард — а дивизија Шабран опседне тврђавицу. 27 маја свих шест Бонапартиних степена стигоше у Иврељу. Лан је послат у Кивасо.

Докле је прешао простор Лозана — Ивреја (200 километара планинског предела и под борбом) требало је Бонапарти 14 дана, што износи просечно по 15 километара дневног марша.

III Одсек. Операције код Маренга

Још 18 маја дознаде Мелас да Бонапарта, почев од 15 маја, прелази са јаким снагама преко великог Бернарда. С тога се он одмах врати у Турин, где стиже 26 маја, оставив Елзница према Сиве-у. Лаково наступање ка југу доведе Меласа до уверења да се Бонапарта спрема директно против Турина, и услед боја од 27 маја код Кјузеле (Chiusella), између Хадика и Лана, утврди се још већма у овом уверењу. Према томе очекиваше он Бонапартин напад код Турина.

Међу тим Бонапарта — осигуран Ланом — извршн један бочни марш од Ивреје преко Новаре у Милáн, те да се ту боље утврди пре него што приступи тактичком решењу. Он хтеде дакле да напусти операцијски правац преко великог Св. Бернарда, јер пут преко овога не беше подвозан, а затвораше га и тврђавица Бард. Међу тим пут преко Готарда био је скоро дуж подвозан и почев од Цириха већ спремљен — па, у случају невоље, и одступање овим путем било је много сигурније него преко Бернарда. С тога он најпре изврши *промену операцијског правца.*

31 маја стиже Бонапарта у Буфалору (Buffalora) на Тесину, где се беше поставио ђенерал Вукасовић. Монсеј и Бетанкур беху добили заповест да 27. сиђу са Готарда и Симплона и да загрозе Вукасовићевом боку, услед чега овај бй принуђен да одступи преко Милáна и Лоди-ја. 1 јуна уђе Бонапарта у Милáн, где ускоро стигоше и Монсеј и Бетанкур. За овим привуче ближе себи и Лана из Киваса (Chivasso), одаслав га дуж Пад-а у Павију, где овај стиже 3 јуна и заузе положај фронтом ка Алесандрији. Тога истог дана стиже и Мирà из Милáна у Пијаћенцу. 1 јуна беше најзад пала и тврђавица Бард и тако сада одрешени Шабран заузе положај од Лана према Турину.

Но истог дана, 1 јуна, Масена, не знајући за Бонапартин прелаз, отпоче преговоре о капитулацији са Отом, који га беше јако цепирао. От доби истина 1 јуна заповест да напусти опсаду Ђенове и да одмаршира у Алесандрију, али одложи свој одлазак до 4 јуна, кога дана

и Масена капитулира. От остави једну јаку посаду у Ђенови и крете се тек сад у Тортону да прихвати малене аустријске деташмане, који бејаху потиснути из Пијаћенце и Павије, и да се стави против Француза, који се беху већ кренули из Милáна.

Бонапарта нареди Лану да 5 јуна пређе преко Пад-а код Павије, а Мира-у да то исто учини код Пијаћенце. 7 јуна дознаде Бонапарта за Масенину капитулацију и за Отово наступање ка Тортони. Док је От преко Вогере (Voghera) наступао даље према Кастеђу (Casteggio), Бонапарта скупи своју војску 8 јуна, и 9. у бој код *Монтебела* нападе Ота са великом надмоћношћу, па га отера назад у Кастелнуово.

Међу тим и Елзниц, кога Сишѐ потисну 28 маја са Вара и гоњаше га, стиже 7 јуна до Ћеве. Мелас је чекао само ђенерала Елзница па да се крене према Алесандрији, где стиже 10 јуна и прихвати ђенерала Ота. 13 јуна реши се Мелас да крене од Алесандрије ка Пијаћенци (јужном обалом Пад-а) и да нападне Бонапарту. — За то време Бонапарта беше прешао преко Скривије (Scrivia) код Тортоне и Кастелнуова, и пошто не нађе пред собом јаче снаге, превари се и одасла Дезеа са две дивизије ка Ривалти и Новом (Novi), те да тиме спречи замишљени одлазак Меласа у Ђенову.

14 јуна, у битци код **Маренга,** закључном акту Бонапартиних смелих обилазних операција, успео је истина Мелас да крене и развије целу војску из Алесандрије преко Бормиде, да Француске нападне са надмоћношћу на њиховом по-

ложају код Маренга и да их потисне назад до Св. Ђулијана (St. Giuliana), али гоњење беше тако лабаво, да Бонапарта још истог дана по подне заузе поново положај са Дезеовим дивизијама, које бејаше натраг позвао од Новог, и са изненадним повратним офанзивним ударом у десни бок Аустријанаца, ове поново отера до Алесандрије.

Према уговору, склопљеном 15 јуна у Алесандрији, морали су Аустријанци напустити Пијемонт, Ђенову и Ломбардију, па се повући позади Мињија. Горња Италија до Мињија била је опет у рукама Француза.

Б. ДОГАЂАЈИ У НЕМАЧКОЈ

Груписање сила

Грô *Крејов* (Kray) стајаше код Донауешцингена (Donaueschingen). Напред истурене дивизије стајале су код Раштата, пред Стразбургом, код Базела и код Шафхаузена, око 200 Км. фронталне дужине.

Рајс (Reuss), са 20.000 људи у Форарлбергу, образоваше једну самосталну споредну групу.

Укупно 80.000 људи.

Мороова војска стајала је код Стразбурга, код Брајзаха, пред Базелом и Шафхаузеном, исто тако на 200 Км. фронта равномерно распоређена.

Монришар (Montrichar) стајао је код Цириха-Цуга-Луцерне.

Укупно 120.000 људи.

Операцијски планови

Бонапарта хтеде да *Морд* пређе са целом силом преко Рајне код Шафхаузена и да обиђе леви бок аустријског положаја код Улма. Морò пак, коме овај план изгледаше сувише дрзак и опасан, спремаше се да изврши прелаз преко Рајне само постепено код Стразбурга, Базела и Шафхаузена.

Крej, коме беху обећани 100.000 људи, имаћаше крајем априла само 60.000 људи, услед чега и напусти све офансивне намере. Његов план беше сада, да се што је могућно дуже одржи код Улма, док му не стигну појачања, и тек пошто се проноисира противнички напад, да привуче себи поједине групе.

Догађаји

Мороово кретање према Улму

25 априла Сизан пређе преко Рајне код Кêла, а Сен Сир код Брајзаха; 27. Морò пређе код Базела, а Лекурб 1 маја код Шафхаузена. Сизан оста за затворање Фрајбурга. Остала три корпуса имала су да се сједине код Сигмарингена. — Крej, да би осигурао магацине у Штокаху, концентриса се западно од овог места. Његови офансивни испади, за успоравање Мороовог наступања, изазваше 3 маја бој код *Енгена* и 5 маја бој код *Мескирха* (Möskirch). 6 маја Крej пређе код Сигмарингена преко Дунава да се сједини са Кинмајером, који беше позван од Стразбурга, а за тим 8 маја поново пређе на десну обалу Дунава код Ридлинга

(Riedling) како би напао Мороа. Овај напад изазва 9 маја бој код *Биберахa*, после кога се Крej повуче Улму, те да се сада сједини и са Старајом, који беше позват преко Тибингена (Tübingen).

Крej оста сада у Улму од 10 маја до 22 јуна, а Морò покушаваше разним кретањима, сад амо сад тамо, да га из Улма измами, али не успе. По добивеној вести о битци код Маренга, Крej сматраше свој положај као сувише експониран, и повуче се — врло слабо гоњен — дуж Дунава преко Нердлингена. — Морò поседе Минхен.

Парсдорфско (Parsdorf) примирје, које је доцније са 15-то дневним отказом продужено до 13 новембра, прекиде операције у долини Дунава.

ДОГАЂАЈИ ПРИ КРАЈУ 1800 ГОДИНЕ

(новембар и децембар)

А. У НЕМАЧКОЈ

Груписање сила

Аустрија:

25.000 људи под изборним кнезом Баварским и Кленау-ом на левој обали Дунава од Регензбурга до Нирнберга.

90.000 људи под Ерцхерцогом Јованом (шеф ђенералштаба ђенерал Лауер) на Ину од Шердинга (Schärding) до Пасаве (Passau); (Ерцхерцог Фердинанд код Ландсхута).

20.000 људи под Ауфенбергом у Тиролу.

Свега 135.000 људи.

Француска:

Морò са 90.000 људи код Минхена и Инголштата.

Сен Сизан са 18.000 људи } на маршу
Ожерò „ 18.000 „ } са Рајне

Свега 126.000 људи.

Операцијски планови

Аустрије: Главна војска требала је да наступа убрзаним маршевима на реку Изару и код Ландсхута да је пређе; за тим да се сједини са Кленау-ом, који наступаше преко Регензбурга ка Аугзбургу, и пошто скрене на лево и стигне на француску одступну линију, западно од Минхена код Дахау-а, да принуди Мороа на борбу са фронтом назад.

Мороов: По доласку Сен Сизана и Ожероа извршити концентрацију источно од Минхена, за тим наступати преко реке Ина ка Бечу.

Догађаји

13 новембра Морò отказа примирје.

По првобитном плану аустријска војска требала је да пређе преко Ина 26 новембра, а преко Изаре код Ландсхута 29 новембра. Но овог дана она стајаше тек код Најмаркта, јер непогодно време беше јако успорило маршовање. Овде дознаде Ерцхерцог, да се Морò кренуо од Минхена на Ин.

План, да се Французи обиђу, мораде се напустити и решити се на фронталан напад против Мороа. Сходно овоме следовала је и кон-

центрација аустријског гроа код Ампфинга (Ampfing); Кинмајер, који је требао да ступи у везу са Кленау-ом, оста деташован, но требао је доцније да се придружи левом крилу.

Морò стајаше онда од Хага (Haag) до Розенхајма, а грò код Хохенлиндена, у наступању према Ину.

Ерцхерцог Јован наступаше 1 декембра великим друмом ка Минхену и потисну код *Хана* (Hann) Мороово лево крило, које се за тим повуче назад ка Хартхофену и Хохенлиндену.

2 декембра стиже Ерцхерцог Јован у Хаг — и мислећи да се Морò повлачи преко Минхена — издаде само маршевну диспозицију и то: Кинмајер да се крене од Ленгдорфа (Längdorf) у Анцинг (Anzing); Беље (Baillet) преко Митбаха (Mittbach) у Хохенлинден; Коловрат (врло јак у коњици) преко Матенбета (Mattenbett), великим друмом, и Рип (Riesch) јужно одатле преко Албахинга (Albaching) ка Хохенлиндену и Анцингу (Anzing).

Морò пак одступио је 2. само до Хохенлиндена, како би тамо могао супрот стати дебушовању Аустријанаца из шума; две дивизије, које су стајале јужно од великог друма, послао је од Еберзберга на Матенбет против левог бока Ерцхерцоговог.

3 декембра, у битци код **Хохенлиндена**, наишле су две северне колоне Ерцхерцогове и средња колона код Хартхофена и Хохенлиндена на француске позиције и нападоше их са променљивим успехом. Ришпанс међу тим, наступајући према Матенбету, нађе прво на колону

Ришову, коју заустави са маљим одељењем, а онда нађе на великом друму, у шуми, на артилерију и коњицу средње колоне Ерцхерцогове, коју изненада нападне, што ускоро веома неповољно подејствује и на друге колоне и ове примора на одступање.

За овим Ерцхерцог Јован отпоче 4. повлачење ка Салцбургу, а доцније ка Мелку (Mölk). Морд наступаше полако за њим. Ерцхерцог Карло предузе команду над војском и 25 декембра закључи примирје у Штајеру (Steyer).

В. У ИТАЛИЈИ

Груписање сила

Французи: Под Брином (Brune) на Кијези (Chiese), и један корпус, под Макдоналдом, у Граубинтену (Graubündten).

Аустријанци: Белегард на Минћију, између Пескиере и Мантуе, и грд код Љењага. Код Тријента командоваше ђенерал Вукасовић.

Операцијски планови

Брин намераваше да са главном војском форсира Минћио и Еч, а са једном споредном колоном (Макдоналд) из Граубинтена да продре кроз Тирол ка Тријенту.

Белегард је требао да што је могућно дуже одржи Минћио, Еч и Тирол; с тога се реши на директну одбрану реке. Предње трупе беху распоређене поред саме реке, а грд код Вилафранке (Villafranca). Милијус (Mylius), рас-

поређен у поједине деташмане од Фераре до Анконе, имао је да осигура леви бок.

Догађаји

Непријатељства отпочеше тек 21 децембра, пошто је Макдоналду требао цео новембар да стигне из Граубинтена преко Кура — Тузиса — Силигена (Chur — Thusis — Splügen) у долину Аде (Adda), где стиже 6 децембра потпуно изнурен и замореп. 21 децембра Брин се крете напред да нападне на линију Минћија. Он намераваше да 25 децембра са гроом пређе код Монзамбана (Monzambano), а за то време десно крило, демонстрирајући код Поцола (Pozzolo), пређе преко Минћија. Белегард одби 25 децембра напад код Поцола. За то пак беше лак посао главној колони код Монзамбана, која пређе ту 26. преко Минћија и услед чега Белегард мораде 27. да одступи ка Ечу, а доцније ка Брентп.

16 јануара 1801 године, углављеним примирјем у Тревизу, учини се крај непријатељствима.

Резултати рата 1800 године

Аустријанци су морали да напусте Јужну Немачку и Горњу Италију. Мир закључен у Линевилу (Luneville) 9 фебруара 1801 године, у главном је потврдио мир у Кампоформију (Campoformio). Аустријанци задржаше линију Еча.

РАТ У 1805 ГОДИНИ

Једно је од најбољих дела о рату г. 1805 у Немачкој и Аустрији: „Rüstow's Feldzug 1805.“ О операцијама код Славкова (Austerlitz) писао је узорним начином фелдмаршаллајтнант Галина (Gallina) у „Oesterr. militär. Zeitschrift“ од г. 1881.

Политички односи и узроци рата

Због неиспуњених погодаба мира, закљученог у Амијану (Amiens), а поглавито с тога што Енглеска задржа Малту и даље, Наполеон 1803 год. нареди ђенералу Мортјеу (Mortier) да заузме Ханover. Његов план беше да нападне саму Енглеску, и зато приступи што јачем повећању и што бољем наоружању флоте, а за тим и подизању великог логора код Булоња. Прелаз у Енглеску требао је да се изврши у јесен 1805 године. Адмирал Вилнев (Villeneuve) имао је да отплови у воде Западне Инђије, те да одмами енглеску флоту (Нелсона) од континента, а за тим да се брзо врати и осигура превожење трупа у Енглеску.

Енглеска пак, бојећи се ове инвазије, придоби Русију, а доцније и Аустрију, и створи трећу коалицију у циљу да задржи Наполеона на континенту. — У ово време Аустрија беше у највећем послу око преустројства своје војске, и с тога је желела да се рат одгоди до 1806

године; но на наваљивање Енглеске опа објави рат Наполеону још месеца августа 1805 године — дакле много раније по што су се савезничке снаге могле и сједипити.

Наполеон сада напусти свој први план — рат против Енглеске — и окрете се одмах против Аустрије да потуче њене војске пре него што стигне руска војска.

Ратни планови

Савезнички: 60.000 Аустријанаца и 90.000 Руса под командом Ерцхерцога Фердинанда (шеф ђенералштаба фелдмаршаллајтнант Мак) имали су да наступају долином Дунава; 50.000 Аустријанаца у Тиролу; 150.000 Аустријанаца под Ерцхерцогом Карлом у Италији да се концентришу на Ечу. Овде се хтео да изврши главни напад. Цела сила износаше 350.000 војника. Све три војске требале су се крепути једновремено. 40.000 Руса, Шведа и Енглеза беху одређени да поново освоје Ханover, а 30.000 Енглеза и Руса да заузму Напољ (Neapel). Укупна сила износаше дакле 420.000 људи.

Француски: Према предњем распореду савезничке војске, Наполеон напусти одмах савршено Ханover, а тако исто и Напољ, не остављајући тамо никаква деташовања и не имајући у виду никакав споредан циљ, па груписа своју војску у осам корпуса, око 250.000 људи, а то је од прилике половина укупне савезничке борне силе. Од ових имали су 7 корпуса да дејствују на немачком бојишту, а на талијанском бојишту само један корпус под Масеном; свака од обе

војске требала је да дејствује у добро прикупљеном стању.

Оваким груписањем сила Наполеон успе да се — уз пркос томе што је савезничка укупна војска бројно надмоћнија била — појави на главном ратишту у Немачкој са 200.000 људи против 150.000, а ови, поред тога још, не могаху се сједињити пре но тек у току месеца октобра.

Масена са 50.000 људи у Италији, требао је само у први мах да задржава Аустријанце док се не реши судбина војне у Немачкој. Околности се још већма изменише у корист Наполеонову и тиме, што Аустријанци отпочеше операције, не сачекав ни долазак Руса.

А. ОПЕРАЦИЈЕ НА НЕМАЧКОМ БОЈИШТУ

Стратегијски развоји и операцијски планови

Француза:

Они се концентрисаше на Рајни и Мајни (Main) између 27 августа и 24 септембра. Наполеон отправљаше своје корпусе директно из логора и од Париза најкраћим путовима на средњу Рајну, и то требали су да се поставе као десно крило VI корпус (Неј); у центруму V корпус (Лан), IV корпус (Султ), III корпус (Давў) од Шлетштата до Манхајма; на левом крилу маршоваше II корпус (Мармон) из Утрехта у Мајнц; I корпус (Бернадот) имао је да се крене 2 септембра из Хановера, а 27 септембра да стигне у Вирцбург и ту да се сједини са баварским корпусом, који се, чим се приближи Мак, имао повући из Минхена у Бамберг.

Коњичка резерва и Гарда маршоваху у другом реду позади Лана ка Стразбургу.

Савезника:

Крајем месеца августа концентрисаше се 70.000 Аустријанаца између река Ина и Траунс. У ово време Руси беху тек код Тешена и могли су стићи на Ин тек око половине месеца октобра. Па ипак држећи се правила: „да противника треба нападом предухитрити," Мак умарширa у Баварску, те да ову принуди на савез или на неутралност; али Баварци се повукоше у Бамберг. — И сада, уместо да следује бар овима и да покуша да их раздвојене потуче, Мак продужи наступање до реке Илере, и стигав тамо 18 септембра, постави се између Боденског језера и Улма (са истакнутим предстражама у Шварцвалду), очекујући долазак Руса. Држао је да му је десно крило, пруском неутралном територијом од Ансбаха, потпуно осигурано.

I Одсек. Улмске операције

Кад је Наполеон 20 септембра дознао за Маков долазак на Илеру, пренесе одмах све тежиште свога наступања на лево, с намером, да што пре стигне од Манхајма на Дунав код Донауверта (Donauwörth), па да наступа најкраћом линијом од Париза за Беч.

25 септембра Наполеон пређе Рајну у пет колона, на простору Стразбург-Манхајм. Главна колона наступаше преко Лудвигзбурга ка Донауверту. Наполеон предузе све мере да задржи Мака па Илери и да му, ако је могућно, обиђе

десно крило, те да се тако појави између њега и Руса. С тога Мирà демонстроваше са коњичком резервом против шварцвалдских кланаца, те да тако скрене Макову пажњу са његовога десног крила.

2 октобра Наполеон стиже са челима појединих колона (150 километара широким фронтом) до одсека Стутгарт—Вирцбург. За време даљег наступања од Некара ка Дунаву, његов фронт постајаше све ужи. Претпостављајући да ће Мак предузети најпаметније противмере, надаше се судару код Донауверта — Нердлингена, због чега се 5 и 6 октобра и концентриса, пре но што отпоче прелаз преко Дунава. Француски фронт Хајденхајм — Ајхштет не беше сад шири од 70 километара. Војска је могла за један дан марша да се концентрише ка центру, а за два дана марша ма на ком од оба крила.

Но пошто Мак ништа не предузимаше, Мирà, Гарде и IV корпус прећоше 7 октобра код Донауверта преко Дунава; V корпус прећи 8 октобра код Минстера, а Давў и Мармон код Најбурга, и најзад 9 октобра прећи и Бернадот преко Дунава код Инголштата. Фронт војске при прелазу не беше сад шири од 50 километара.

Нај заузе положај па реци Бренци (Brenz), фронтом према Улму, и осигураваше десни бок прелазеће војске. (Пример бочног марша са сталним пивоом).

Мак дознаде за Наполеонове обилазне покрете тек 5 октобра, на што је одмах своје силе прикупио ближе к Улму. Добивши вест да су

Французи прешли преко Дунава, концентриса се 8 октобра између Улма и Гинцбурга и одасла ђенерала Ауфенберга од Аугзбурга напред ка Вертингену (са осам батаљона и тринаест ескадрона), а он са гроом намераваше да следује овоме, те да нападне Наполсона још за време прелаза преко Дунава. Но Мак ускоро виде да је ово вељ доцкан и зато напусти овај свој план још 8. увече и реши се на повлачење ка Аугзбургу, при чему је Ауфенберг имао да образује заштитницу (друга одлука). Но још истог дана, 8 октобра, Лан и Мирà нападоше код Вертингена изоловапог Ауфенберга и разбише га.

Мак, дошав 9 октобра код Бургауа, дознаде за Ауфенбергов пораз, и држећи да се не може више повлачити преко Аугзбурга, реши се да крене северу и да пређе преко Дунава код Гинцбурга (трећа његова одлука). Но овде нађе опет на Неја, и после кратке ноћне борбе код *Гинцбурга*, напусти и овај план. 10 октобра врати се у Улм, како би се преко Нердлингена кренуо у Чешку (четврта одлука).

Наполеон пак, мислећи да Мак одступа Тиролу, држао је Улм за слабо поседнут, и с тога нареди Неју да се дочена Улма, а грô се крете Мемингену да пресече Маку одступницу за Тирол. Услед овога дође, 11 октобра по подне, до сукоба код *Хазлаха* између Мака и дивизије Дипона, која беше заостала на северној обали Дунава. Мак, држећи Дипона за много јачег по што овај беше, не продре одмах потпуно са челима и не смеде ангажовати свој грô. Сада на-

пусти повлачење у Чешку и реши се да остане у Улму (пета одлука). Но на молбе, и наваљивања осталих ђенерала, попусти, и реши се 12 октобра да се ипак крене у Чешку (шеста одлука).

Услед овога Мак се крете 13 октобра поново из Улма и то: први степен гроа под Верн еком — а Риш је имао да заузме положај код Елхингена и да заклања десни бок војске према Гинцбургу (против Неја), а за тим да следује за војском.

Но 14 октобра Наполеон наступаше већ Улму, и то на обадвема обалама. Неј нападе Риша код *Елхингена* и баци га назад Улму, где се Мак још налазаше са другим степеном. — Сада се Мак коначно реши, да се држи у Улму (седма одлука).

15 октобра Неј нападе аустријску позицију на *Михелбергу* и баци Мака у рђаво утврђени и потпуно доминирани град унутра. 17 октобра предаде се Мак са 23.000 људи **у Улму.**

Одељење код Мемингена, које беше Султ опколио, предаде се такође.

Вернек пак, који се услед канонаде од 15. беше вратио Улму да Маку помогне, изгуби досадашњи скок у времену, и када се поново крете ка Хебу (Eger), стиже га Мирà код *Трохтелфингена* и принуди га на предају. Само Ерцхерцог Фердинанд доспеде са дванаест ескадрона 23 октобра у Хеб [300 Км. за осам дана]. Одељење Јелачића, које Мак беше упутио Тиролу, дође до Форарлберга и заузе положај код Хохенембса.

Сада се Наполеон одмах крете са гроом ка Бернадоту, који се, прешавши преко Дунава код Инголштата, кренуо напред према Изари, да заштити операције код Улма против евентуалних утицаја са реке Ина.

II Одсек. Наступање против Беча

Груписање сила крајем октобра

Кутузов стиже 22 октобра са близу 30.000 људи на Ин, код Брауна-ве, очекујући овде Мервелта са 25.000 људи, но који се у то доба у једном делу тек образоваху.

Ерцхерцог Јован стајаше са 20.000 људи у Тиролу.

Ерцхерцог Фердинанд предузе команду над трупама у Чешкој, чија јачина износаше око 10.000 људи.

Наполеон, пре него што би отпочео операције против Кутузова, и да не би своје поједине делове сувише распарчао и тиме противнику омогућио ма и најмањи успех над појединим деловима, концентриса се на Изари.

25 октобра Французи довршише свој стратегијски развој на Изари и бејаху око 350 километара (17 дневних маршева) још удаљени од Беча, а на 100 километара од Брауна-ве. Бернадот, Мирà, Мармон, Султ стајаху у Минхену и код тога града, Давў код Фрајзинга, а Лан код Ландсхута.

Нај оста код Улма да сачека Ожеро-а, који долажаше од Базела, и да са овим продре у Тирол и Форарлберг ради осигурања десног бока.

Једна коњичка дивизија маршоваше за осигурање левог крила северно и дуж Дунава.

Операцијски планови

Наполеонов: По могућности принудити Русе на битку пред Бечом, и с тога концентрично наступање прво према Ину, а за тим брзо надирање на што шире фронту.

Кутузовљев: Одступати десном обалом Дунава док се не сједини са појачањима која придолажаху, и тек за тим потражити одсудно решење. Ова га идеја најзад и побуди да пређе код Маутерна на северну обалу Дунава, и да одступи преко Брна (Brünn) у Холомуц (Olmütz, где стиже крајем новембра Буксхевден.

Догађаји

26 октобра Кутузов отпоче повлачење преко Алтхајма — Хага — Ламбаха; али његову аријергарду стигоше Французи већ 30. код *Рида* (Ried) и 31. код *Ламбаха*.

Наполеон наступаше у широком поретку (echiquier) према Ину и стиже до њега са Ланом код Брауна-ве, са главном колоном (Мирà, Давỳ и Султ) код Милдорфа (Mühldorf), а са корпусом Бернадотовим и Баварцима код Салцбурга. Од Салцбурга Бернадот истури Баварце према Куфштајну и долини реке Салцаве (Salzach) да потпомогне Нејов напад на Тирол, а он сâм крете се ускоро за гроом.

3 новембра Кутузов пређе са гроом преко реке Енсе (Enns) и повуче се у Мелк (Mölk). 4. његова аријергарда беше нападнута код Шта-

јера (Steyer). Мервелт се одвоји од Кутузова и повуче се преко Алтенмаркта на реку Муру (Mur), како би ступио у везу са Ерцхерцогом Карлом, који беше позват из Италије на Дунав.

5 новембра заустави се аријергарда Кутузовљева поново код Амштетена (Amstetten) и упусти се у борбу, како би омогућила његовој војсци, која је кроз клапац од Мелка пролазила једним једитим друмом, да одмакне напред.

Нешто како не би главну колону још више продужио, а нешто да узмогне поћи за фелдмаршаллајтнантом Мервелтом, Наполеон, пре улажења у тесни друмски кланац, одасла корпус Даву-ов десно у планину преко Вајдхофена — Гаминга ка Маријацелу и Лилијенфелду. Као другу десну побочну колону послао је Мармона од Штајера преко Хифлауа (Hieflau) ка Леобену (Leoben), да се евентуално постави против Ерцхерцога Карла. Најзад од Линца имао је корпус Мортјеов да прати војску на левој обали Дунава, и да осигурава остали придолазак, који беше удешен на тој реци. Наполеон се сам крете преко Мелка напред у Ст. Пелтен (St. Pölten), где је држао да ће се Кутузов упустити у битку за одбрану Беча.

8 новембра Давў наиђе код *Маријацела* на колону Мервелтову, која беше поново добила заповест да остане код главне војске, и распрште је.

Но 9 новембра Кутузов пређе код Маутерна преко Дунава и сагоре мост. Само Кинмајер (Kienmayer) остаде код Ст. Пелтена да маскира ово прелажење, па да се онда полако

повуче ка Бечу. И заиста Наполеон није одмах дознао за ово прелажење. Тек 11. дознаде за њ и на то се реши да даље маршује према Бечу, а Бернадот је међу тим имао да направи мост преко Дунава или код Маутерна или код Мелка.

13 новембра Мирà помоћу лукавства — под видом преговора о примирју — докопа се моста на Дунаву код Беч-Флорисдорфа, и тако Наполеон могаше одмах да наступа даље преко Дунава. Наполеон одасла Мирà-а од Штокерауа ка Горњем Холабруну (Stockerau — Ober-Hollabrunn) да пресече одступницу Кутузову.

Овај је међу тим 11., по савету фелдмаршал-лајтнанта Шмита (Schmidt), извршио од Кремса поражавајући испад против Мортјеова корпуса, који је изолован маршовао напред дуж леве обале Дунава, и после боја код *Диренштајна* (Dürenstein) примора га на бегство преко Дунава. — Кад је Кутузов, три дана доцније, сазнао за губитак моста код Флорисдорфа, одмах је почео да одступа на Мајсаву и Знојм (Maissau und Znaim), ставивши у исто време Багратиона да заштити овај марш у Холабрун.

Мирà је истина још 13. доспео до Једлерсдорфа, а 14. до Штокерауа (Stockerau) и појавио се пред Горњим Холабруном, док је Кутузов пролазио кроз Мајсаву. Но сад је Багратион 15. преварио Мирà-а, ступивши бајаги у преговоре о примирју, и тако доби Кутузов времена да одмакне.

Истина по заповести Наполеоновој нападе Мирà 16 новембра позицију Багратионову код *Шенграбена* (Schöngraben), но било је већ доц-

кап. 17 и 18 новембра приспеде Кутузов до Порлица (Pohrlitz), а 22. у логор код Олшана, где се сједини са руским корпусом Буксхевденовим и аустријским Лихтенштајновим. Наполеон продре до Брна (Brünn). Тамо престаде са гоњењем. Имао је са собом тек још око 50.000 војника.

Б. ОПЕРАЦИЈЕ КОД СЛАВКОВА (AUSTERLITZ)

Груписање сила крајем новембра

Савезници:

Главна сила, око 85.000 људи, имено под командом Кутузова, а стварно под царем Александром, стајаше у логору Олшанском код Холомуца са предстражама код Просница и Кралица.

Једна дивизија (Essen), око 10.000 људи, беше очекивана почетком децембра код Холомуца (Olmütz).

Ерцхерцог Фердинанд са 15.000 људи стајаше у Чешкој код Чаславе (Czaslau).

Ерцхерцози Карло и Јован, у јачини 80.000 људи, беху се сјединиди 26 новембра код Марибора (Marburg), и маршујући преко Чаковца (Csakathurn) стигоше 6 децембра у Керменд (Körmend).

Укупна снага износаше око 180.000 људи, подељена у две велике групе.

Французи:

Наполеон стајаше од 20 новембра са близу 50.000 људи код Брна (Гарда, Лан и Султ између Брна и Славкова; Мирà код Раусница, са предстражама код Вишаве).

Близу ове групе стајаху:

I корпус Бернадотов (и дивизија Вреде) код Јихлаве (Iglau);

III корпус Давуов код Николзбурга — Цистерздорфа и Пожуна, и

VIII корпус Мортјеов у Бечу.

Даље деташовани стајаху:

II корпус (Мармон) код Леобена и Брука на Мури (Leoben-Bruck a. d. Mur);

Масена са близу 35.000 људи (од 29 нов.) код Љубљане;

Неј са две дивизије, кренув се 21 новембра од Боцена, наступаше ка Бјелаку (Villach) и

Баражд д'Илијер и Клајн (Baraguay d' Hilliers und Klein) код Линца, према Чешкој.

Укупна сила износаше око 170.000 људи, распоређена на фронту од 400 километара.

Операцијски планови

Савезнички:

Цар Александар, држећи да ће Наполеон код Брна бити са малом силом, реши се 24 новембра да га нападне. Овим учини оно, што је Наполеон баш највише желео, тј. понуди битку пре него што се колебљива Пруска реши да пређе на страну савезника, и пре него што су Ерцхерцози Карло и Јован могли стићи главној војсци. Беше решено да се прво нападне Наполеонова авангарда код Вишаве, а за тим да се продужи наступање јужно од великог друма ка Славкову (Austerlitz), те да се Наполеон отисне од Беча ка северу.

Француски:

Цар Наполеон, дознав за полазак савезника из Холомуца, реши се 28. на отпор овом нападу код Брна, или источно од Брна, према томе како успео буде да још пре битке себи привуче корпусе Бернадотов и Давуов.

Тромост савезничког наступања олакша му концентрацију војске још источно од Брна.

Од Холомуца до Брна има 70 километара, али Кутузов, после петодневног марша, стиже код Славкова тек 1 децембра увече.

Догађаји

27 новембра Кутузов се крете у пет колона и стиже у Просниц.

28. авангарда, под Багрaционом, нападе код Вишаве Мира-ову предстражу. Савезници стигоше до Вишаве. Мирà одступаше полако на великом друму. Наполеон нареди још исте вечери да се Давў и Бернадот убрзаним маршом крену ка Брну. У почетку хтеде да привуче к себи и Мортјеа, но доцније га ипак остави код Беча.

29 новембра цар Наполеон повуче Султа од Славкова у линију Соколниц-Шлапаниц, и одасла друге дивизије напред у овај одсек ка Голдбаху. Мирà оста на висовима код Працена. Наполеон држаше поуздано да ће га Кутузов 30. напасти, и за такав случај мишљаше да се полако повуче позади Шварцаве. Уместо овога Кутузов се крете 29. великим друмом јужно ка Кучерави-Павловици (Kutscherau-Pawlowitz).

Услед овога Наполеон оста 30. на положају код Голдбаха. — Кутузов, продужујући своје

обухватно кретање, стиже у Бучовицу и Ходјејице (Butschowitz-Hodiejitz).

1 декембра по подне Бернадот стиже до Голдбаха, а у току ноћи и Давў до Рајгерна. Мирà беше нашустио висове код Праценa и стајаше такође позади Голдбаха; лево крило на великом друму ушанчило се на брежуљку „Сантоновом.“ Наполеон се беше решио да допусти да га 2 декембра нападну на Голдбаху, и у случају да савезници њихово обухватно кретање продуже и даље преко Праценских висова и јужно од ових, да са једним офанзивним испадом од Беловице на Праценске висове пробије Кутузовљеву бојницу.[7]

1 декембра увече Кутузов и Баграционлогороваху на путу код Праценa и јужно одатле код Крженовица. Његова намера беше да сутра-дан у пет колона нападне Наполеоново десно крило; са главнином да наступа Телницу и Соколници, а за тим да крене десно на Турас.

---

[7] Вредно је за карактеристику односа између Наполеона и његових војника поменути ово: Увече, пред битку, седео је Наполеон са својим маршалима код ватре дуго у разговору. После се, већ у ноћ, диже, и узнемирен због исхода сутрашње битке, пролазио је сам, увијен у свој сиви шињел, кроз редове бивакирајућих пукова, који су сви знали шта ће сутра да буде. Ускоро познаше га војници; они скочише, савише од сламе буктиње, упалише их и осветљаваху му пут. Један стари гранатир приступи му и рече простосрдачно: „Буди умирен, ја Ти обећавам, да ћемо Ти сутра донети заставе и топове руске војске, па да тако прославимо годишњицу Твога крунисања за цара!“ на што сви одушевљено повикаше: „Хоћемо! Живео цар!“ И тако га пуни одушевљења за борбу испратише до његове сламом покривене колибе, у којој је Цар провео ноћ. Уједно га и наименоваше „малим капларом,“ чиме су му хтели дати највећу почаст.

Преводилац.

2 декембра у битци код **Славкова (Austerlitz)**, Наполеон се крете, око 8 часова, од Шлапанице и Беловице ка Праценским висовима, кад су већ три јужне нападне колоне Кутузовљеве биле на Голдбаху ушле у борбу с Давуом, и савладав убрзо Кутузовљеву тек приспелу четврту колону, окрете се са гроом против бока и позадине првих трију колона, које ускоро разбуца и баци на Сачанске рибњаке (Satschan-Teiche), а са једним делом нападе Баграциона (пету колону), који се бораше на друму, и тако је пробио непријатељеву бојницу.

Кутузов са гроом војске мораде да одступа неспремљеним друмом ка Гедингену (Gödingen), а Баграцион узмицаше у Холомуц. — Наполеон одасла Мирà-а за Баграционом, а он са гроом наступаше за Кутузовом.

За време ових догађаја Ерцхерцог Фердинанд беше потиснуо ка Јихлави дивизију Вредеову, која беше остављена код Немачког Брода (Deutschbrod), али ово оста без икаквог дејства на догађаје код Брна. По свршеној битци код Славкова Ерцхерцог Фердинанд се опет повуче ка горњој Лаби (Elbe).

После састанка, 4 декембра, цара Наполеона са царем Фрањом, сложише се ови владаоци о основним условима мира. Но пошто цар Александар I не хтеде на то пристати, Руси напустише убрзо аустријско земљиште.

В. ОПЕРАЦИЈЕ У ИТАЛИЈИ

Почетком октобра Масена стајаше са 50.000 људи на реци Кијези (Chiese); против њега ста-

јаше Ерцхерцог Карло, који, кад је чуо да на Рајни командује Наполеон, непрестано одашиљаше појачања Маку. Остадоше му најзад само 85.000 људи на реци Ечу. И он и Масена имаћаху сад само пшчекујуће улоге.

Наполеонов успех код Улма побуди Масену да нападне Ерцхерцога и да га тиме чврсто задржи у Италији. Ерцхерцог Карло — који већ беше добио наређење за повлачење — да би задржао Масену од јаког гоњења, наумн да овоме претходно нанесе још један удар. Ова лепа офансива у одступању би извршена 30 и 31 октобра битком код *Калдијера* (Caldiero). Масена би бачен на Верону и одуста од гоњења, и тако осташе Ерцхерцогу Карлу потпуно одрешене руке за његово даље повлачење.

2 новембра Ерцхерцог Карло отпоче повлачење, и прешав 14. реку Сочу (Isonzo), стиже 16. у Превалд и 26. у Марибор (Marburg), где се сједини са Ерцхерцогом Јованом, који је међу тим такође добио заповест да напусти Тирол, и с тога је одступао још од 10. са Бренера (Brenner) низ долину Драве.

Г. ДОГАЂАЈИ У ТИРОЛУ

У Тиролу беше образована 1802 и 1804 године народна војска од 4 позива, сваки у јачини 4 пука са по 4 батаљона — свега 64 батаљона.

Септембра 1805 године стајаху под Ерцхерцогом Јованом:

а) Фелдмаршаллајтнант Јелачић[8] са 10.000 људи у Форарлбергу (припадајући Дунавској војсци);

б) Фелдмаршаллајтнант Хилер (Hiller) са 10.000 људи код Тријента (припадајући талијанској војсци);

в) Фелдмаршаллајтнант Ауфенберг са 8000 људи између Наудерса и Ландека;

г) Ђенерал Виктор Рохан (Vict. Rohan) са 3000 људи код Глурнса и Малса.

Крајем септембра крете се Ауфенберг преко Рајте (Reutte) у Аугзбург ка Маковој војсци, одакле га овај одасла у Вертинген и где 8 октобра бй потучен.

Исто тако беше почетком октобра и Јелачић позват у Штоках и Биберах (Stockach—Biberach), 7. у Улм, а 13 октобра доби заповест да се врати заједно са Мемингенским гарнизоном у Форарлберг, али не могаде овај гарнизон (11 батаљона) себи привући, јер га надмоћнији Султ беше принудио на предају још 14 октобра. Јелачић ипак успе да са 6000 људи стигне у Форарлберг. — По извешћу о катастрофи код Улма, Хилер беше позват на Бренер. Трупе пак за одбрану северног Тирола распоређене су овако:

1) Сен Жилијен (St. Julien) са 5000 људи предузе команду на одсеку Куфштајн до Ратенберга;

---

[8] Ово је отац потоњег бана грофа Јосифа Јелачића, који је 1848-1849 г. водио Србе и Хрвате на Мађаре.

Преводилац.

2) Кастелер (Chasteler) са 3500 људи до западно Шарнице;

3) Роханн са 2500 људи код Рајте и Фисена (Füssen);

4) Јелачић са 6000 људи код Линдаве (Lindau).

Народна војска (Landsturm) заузе са по 2—3 чете Куфштајнске планине, долину Ахе, Шарницу, Лајташу, Ервалд, Рајте и Насерајт — а резерва, 4000 људи, стајаше код Инзбрука.

26 октобра, услед одступања главне војске са Ина, Ерцхерцог Јован нареди напуштање Форарлберга, и целог Тирола и то: Јелачић да марширa преко Арлберга у Ландек, где је требао да се сједини са Роханом и одатле да се заједно крену у Инзбрук. Ерцхерцог Јован пак спремаше се да крене кроз Пинцгау преко Св. Јована и Салфелдена у Радштат ка Бечу, да помогне главној војсци. Бригада Сенаши (Szénássy), 3000 људи, беше одаслата из главне војске од Салцбурга ка Луеговом кланцу (Lueg-Pass), да заклони Ерцхерцогов марш кроз Пинцгау према Салцбургу и створи везу са војском у Тиролу.

Но 31 октобра Бернадот беше већ заузео Луегов кланац, и Сенаши није могао више да заклони Ерцхерцогов марш.

Услед ових догађаја Ерцхерцог Јован напусти план повлачења кроз Пинцгау и крете се најпре на Бренер. Само Кастелер још успе, удружен са бригадом Сенаши, да 10. стигне у Радштат.

Међу тим све се јасније испољио обухватни напад на Тирол, који је Наполеон организовао

да заклони свој десни бок и за то одредио три корпуса. Бернадот, док се бавио у Салцбургу, послао је баварски корпус делом у долину Салцаве, а делом преко Штајнског и Киског кланца (Stein und Knie-Pass) према Лоферу, да прекине у долини горње Салцаве везу с монархијом и да помогне Нејово наступање.

Напад Баваараца на *Луегов кланац* 31 октобра успе; но напад дивизије Дероавове са стране Лофера на *Струиски кланац*, који је бранила Тиролска народна војска, бејаше 2, а и 3 новембра одбијен, и Дероа морао се опет да врати у Салцбург.

Но главни напад извршио је Неј са VI корпусом. Пошавши у две колоне 27 октобра од Улма, форсирао је корпус мала утврђења код Шарнице и Лајташе и ушао 5 нов. у Инзбрук.

Неколико дана доцније стигао је и Ожеро са VII корпусом дуж Боденског Језера у Форарлберг.

Услед свега тога било је веома тешко извршити наређено напуштање Тирола, а нарочито повлачење снагâ, које су се налазиле у долини горњег Ина и у Форарлбергу.

Ерцхерцог је још срећно стигао на Бренер, уједињио се тамо с Хилером и 8., 9. и 10. одмарширао је до Бриксена, где се надао да ће моћи привући к себи Рохана и Јелачића.

Неј сачекао је у Инзбруку, од 5.—10., да стигне дивизија Дероавова, која се поново била кренула од Салцбурга ка Куфштајну, а кад је ова 10 нов. освојила тамошње мало утврђење,

окрете се ка Бренеру. Његову је авангарду истина задржала Ерцхерцогова аријергарда код *Штафлаха* и *Гриса*, но кад Ерцхерцог Јован и 12. не доби гласа ни од Рохана ни од Јелачића — истурив одељења код Крајцберга, Бјелака и Тарвиса за осигурање десног бока против Масенине војске — отпоче 13. повлачење долином Пустертал. — 16 новембра приспео је у Шпитал (Spital), 17. у Бјелак, 20. у Целовац (Klagenfurt). Напади Масенини 19. и 20., на Флички кланац (Flitscher-Klause) и Млетачки кланац (Chiusa-veneta) беху одбијени.

Кад је Ерцхерцог напустио Бриксен, одмах се Неј 13. помаче до Ладињског моста, 14. крете у Бриксен, 15. у Милбах, а један део у Боцен, и тиме је пресекао пут деловима Ерцхерцогове војске, који беху одвојени.

Принц Рохан хтео је прво код Имста да сачека долазак Јелачићев, но кад је Неј 5 новембра ушао у Инзбрук, морао је да се 6. повуче у Ландек; тамо је чекао до 11. Но кад је против њега из Инзбрука наступала једна јака француска колона, повуче се 12. кроз Винчгау натраг, али уз пркос великим маршевима не могаде више стићи Ерцхерцога. Он се крете 12 новембра од Ландека у Наудерс, 14. у Шландерс, дознаде овде да је Хилер већ напустио Боцен и да су се Французи кренули тамо, па се реши да се са својих 5000 људи пробије до Млетака. Он се крете 17. у Меран и избаци 18. авангарду Лоазонову из Боцена; 19. стиже у Тријент, 22. у Примолано; 23. пшенада нападе Басано, и доспеде до Кастелфранка, но ту

га опколи са много надмоћнијом снагом Сен Сир, који је домарширао из Млетака, и 24. га примора на капитулацију.

Иста судбина стигла је и Јелачића. — Јелачића, који није сматрао још ни 12. ни 13. да је дошао моменат за повлачење, стигоше 14. код Хохенемпса дивизије Ожероове и приморашe га са 4000 људи на капитулацију; само коњица (12 ескадрона) и 6 топова пробише се попреко кроз непријатељске везе у Чешку.

Међу тим Кастелер и Сенаши још се срећно могаху да придруже своме гроу; они, почевши од 10 новембра, маршоваху од Верфена преко Мандлиског кланца (Mandling) у долину горње Енсе, где добише заповест да се преко Фризаха крену правцем Целовца, где су се и заиста, 20 новембра, са Ерцхерцогом Јованом уједиљили.

То се десило у исто време, кад се Нај, по заповести Наполеоновој, кренуо од Бриксена да даље гони Ерцхерцога према Бјелаку. Ерцхерцог међу тим, пошто је био у велико одмакао, могао је са свим несметан да напусти Корушку (Kärnten). Он је своје возове послао напред у Вараждин, и крете се с војском у Марибор, где је од војске Ерцхерцога Карла била већ стигла бригада Радецкијева. 26 новембра уједиљише се војске оба Ерцхерцога код Словеначке Бистрице (Windisch-Feistriz) и Марибора, и пошто су сазнали да је Мармон посео Леобен и Брук на Мури, као и да је Беч изгубљен, кретоше се у Мађарску, у Керменд (Körmend), како би евентуално преко Коморана (Komorn) стигли ка главној војсци; но кад тамо стигоше, добише 6 де-

кембра вест о битци код Славкова (Austerlitz), и о поведеним преговорима о миру.

Пожунским миром од 26 декембра Аустрија уступи Млетачку и Далмацију Краљевини Италији, Тирол Баварској, а предње аустријске покрајине (vorderösterreichische Gebiete) Баварској, Виртембергу и Баденској; — а за све ово Аустрија доби само Салцбург.

РАТ 1806 ГОДИНЕ

Најбоље дело о овоме рату написао је пуковник Lettow-Vorbeck: „Der Krieg 1806 und 1807" (1. und 2. Band).

Политички односи г. 1806

Наполеон, да би осигурао неутралност Пруске, беше пристао 1805 године да пруске трупе поседну Хановер, али после сретног исхода рата окрете други лист и спречаваше тежње Пруске за оснивањем северо-немачког савеза, па тако Пруска најзад увиде да ће се једино ратом моћи ослободити Наполеонове превласти. И ако Пруска не беше решена да одмах отпочне непријатељства, ипак објави рат Француској још 9 августа и мобилиса грò својих сила. (Међу тим корпус Лестоков, у Источној Пруској, доби наређење за мобилизацију тек крајем септембра). Помоћ Русије била јој је сигурна, но требало је на њу још дуго чекати.

Наполеон је то употребио, одуговлачећи и сâм са објавом рата до 10 септембра, а дотле уверавајући непрестано о својој мирољубивости, користи се овом приликом да прикупи и наоружа своју силу, и кад је то учињено, беше са целом својом војском спреман да приступи стварним операцијама.

Ратни планови

Наполеонов план састојао се у овоме: да своју снагу, која се већим делом налазаше још у Јужној Немачкој, концентрише у велике кантонмане на Мајни почетком октобра, тако као да је намеран да наступа од Мајнца преко Фулде ка Ерфурту и Лписци (Лајпцигу). За тим, ако га Пруси не би предухитрили, да се војска брзо прикупи ка десном крилу, па да продре од Бамберга и Бајрајта (Beireuth) ка Лајпцигу, и тако да потуче пруску војску пре него што јој руска помоћ стигне.

Пруси (и Саксонци) не имађаху никакав стваран план све до почетка операција. Они се прво кретоше у неколико група северно од Тиришке шуме (Thüringer-Wald), дуж река Унструте и Сале, те да се одатле према непријатељском дејству крену ка Мајнцу или Вирцбургу.

Груписање сила крајем септембра

Пруска. Од укупне борне силе (око 300.000 људи) развише се, на фронту од 250 километара, 150.000 људи под командом Војводе од Брауншвајга, и то:

Десно крило (Rüchel) код Ајзенаха-Крауле (Eisenach-Craula) са 20.000 људи.

Центар (Braunschweig) код Наумбурга, а доцније код Ерфурта, са 60.000 људи; шеф Ђенералштаба: пуковник Шарихорст.

Лево крило (Hohenlohe) код Цвикаве (Zwickau) и доцније код Јене (Jena), са 50.000 људи; шеф Ђенералштаба: пуковник Масенбах.

Један резервни корпус (Württemberg) стајаше код Магдебурга.

Један корпус (Lestocq) стајаше још у Источној Пруској.

Француска. Наполеон од своје укупне борне силе, од 600.000 људи, концентриса оних шест корпуса (што кантоноваху између Рајне и Ина) и Гарду између Мајнца, Вирцбурга и Бајрајта, и то у времену од 24 септембра па до 3 октобра. Његов фронт износаше такође 250 километара, у јачини 200.000 људи, од којих беху 160.000 бораца.

Гарда нарочито крете се 20 септембра из Париза у реле-има од по 100 кола, са четворном запрегом, у Мајнц, и пређе овај простор од 420 километара за осам дана.

Операцијски планови

Као год што *Пруси* не беху на чисто са ратним планом, тако исто и у многим конференцијама, држаним у главном стану Војводе од Брауншвајга, не беше утврђено, како да се отпочну операције — чак ни онда још, кад Наполеон беше већ готов да пређе преко границе.

25 септембра решено је у Наумбургу, да се нападне на средину француске војске са претежном надмоћношћу, пошто се онда још са свим правилно претпостављало да се та војска налази са левим крилом на Сиги, а са десним код Амберга. Уз ово имала су два опсервациона корпуса да продру демонстрирајући у Хесенску и Бајрајтску, а главна војска, која истина беше

врло распарчана, да се крене преко Тириншке шуме и реке Вере (Werra) ка реци Мајни и да потражи одсудну битку.

Нарочито 5 октобра дође до споразума: „да се никако не прелази у офансиву преко Тириншке шуме, него да се чека на противнички напад код Ерфурта.“ Али и поред овога Принц од Вајмара имао је са 10.000 људи да се крене унапред ка Швајнфурту, као нека врста крстарећег одељења.

Наполеон намераваше да 5 и 6 октобра масира своју војску у простору Бамберг-Бајрајт, на она три за одступање изабрата правца, и 7. и 8., снабдевен са 10-дневном храном, да се крене правцем на Лајпциг и да нападне противника свом снагом, па било да он стоји лево од Ерфурта, или десно код Дражђана (Dresden), или напред код Лајпцига. Спољашња два правца за наступање беху удаљена један од другог свега 50—60 километара; према томе војска је била у стању да се концентрише ка средини за један дан марша, а на једном од обојих крила у току од два дана.

Своме брату Лују, краљу Холандском, нареди да концентрише своје силе код Везела (Wesel); тако исто и Мортје требао је да формира један нов корпус (VIII) код Мајнца, и оба ова неспремна корпуса имала су да живо демонстрирају, те да привуку на себе сву пажњу противникову.

ТОК ДОГАЂАЈА

I Одсек. Наполеоново наступање до битке код Јене

После првих заморних маршева за концентрацију од 24 септембра па до 3 октобра, већини трупа беше дат одмор 4 и 5 октобра. За овим наступи одмах друга ужа концентрација и то: прикупљање војске ка десном крилу у простору Бамберг-Бајрајт. Лево крило, V и VII корпус, имало је од 5 до 7 октобра да се по могућности крене непримећено из околине Вирцбурга ка Бамбергу; остали корпуси беху истурени до на границу.

7 октобра увече сви корпуси беху већ ешелонирани на својим одређеним правцима („развијени у ешикије").

Левокрилна колона: V корпус (Лан) и VII корпус (Ожеро) кантоноваху северно и југозападно од Бамберга на друму: Бамберг—Кобург—Салфелд, са челима на самој граници.

Средња колона (највише истакнута) стајаше са свим на граници са две лаке бригаде коњичке резерве под Мира-ом, са I корпусом (Бернадот), III (Давў) и Гардом на друму Бамберг—Лобенштајн—Сáлбург—Шлајц.

Деснокрилна колона пређе границу још 7 октобра и стиже са IV корпусом (Султ) у Бајрајт, на наступни правац: Хоф—Плауен—Гера; на један дан марша позади ове колоне наступаше VI корпус (Ней).

Левокрилна колона бројаше четири, средња колона седам, а десна шест дивизија. Позадњи

корпуси имали су да се увек држе на одстојању пола дана марша. Дивизије тешке коњице беху још на маршу. Ове три колоне бројаху по 40.000, 70.000 и 50.000 бораца.

У овако уском поретку (ешпикле-у) стиже чело леве колоне 8 октобра у Кобург, чело десне колоне, која беше још једнако истакнута, дође у Сâлбург, а чело десне колоне у околину јужно од Хоф-а.

Пруска дивизија Тауенцинова, (Tauentzien), која беше истакнута у Хоф, а тако исто и један деташман из Сâлбурга, повукоше се у Шлајц ка своме гроу (Хохенлое). Војвода од Брауншвајга дознаде још истог дана о одступању Тауенциновом, као и то, да се цела француска војска од 5 до 7 октобра кренула на десно ка Бамбергу и Бајрајту. Услед тога нареди главној војсци да 9. и 10. заузме положај југоисточно од Вајмара, а Хохенлоу заповеди да прикупи своју војску у долини Сâле, јужно од Јене, па да доцније заједнички пређу преко те реке и да нападну Наполеона.

9 октобра Наполеонова лева колона стиже до на један дан марша јужно од Сâлфелда и дознаде, да се у Рудолштату налази једна дивизија Хохенлоеве војске (Принц Лудвик Фердинанд); средња колона стиже у *Шлајц*, где имаде и бој са одступајућим Тауенцином, а десна колона стиже у околину северно од Хоф-а. Наполеон замишљаше противника још непрестано код Ерфурта.

Савезничка главна војска маршираше, као што беше наређено, из Ерфурта у Вајмар; Ри-

хел у Готу. Међу тим Хохенлое остави саксонску дивизију још с оне стране Сāле, код Пелница (Pöllnitz), да прихвати Тауенцина, а авангардну дивизију Принца Лудвика Фердинанда, која је стајала код Рудолштата, упути да 10. евентуално пређе такође на десну обалу Сāле и да се крене ка Пелницу, те да се тако директно стави насупрет Наполеоновом наступању.

10 октобра пруска главна војска стиже на свој положај југоисточно од Вајмара; Рихел стиже у Ерфурт. Лан нападе са челном дивизијом V корпуса, код Сāлфелда, дивизију Принца Лудвика, и разби је. Принц Лудвик погибе, а његова се дивизија даде у бегство ка Јени. Књаз Хохенлое привуче сада све трупе са десне обале Сāле ка Јени.

У току овога дана Наполеонов V корпус прикупи се код Салфелда, VII корпус стиже у Кобург; од средње колоне стигоше и то: I корпус у Ауму (Auma), III корпус и Гарда у Шлајц и IV корпус у Плауен. VI корпус био је — у очекивању знатније борбе код Салфелда — повучен од десне колоне к средини, према Шлајцу. Наполеон се реши, кад виде да бој код Салфелда беше само једно изоловано ангажовање, а поред тога Султ јави да се десно од њега код Цвикаве и Шемница још налазе Саксонци — што међу тим није било у истини — да 11. крене са јаким снагама (Мираом, I и IV корпусом) ка Гери.

11 октобра пруска главна војска, јако потресена поразом авангардне дивизије, одмаршира назад у Вајмар; Рихел се улогори западно од

Вајмара, а Хохенлое одступаше ка Јени, где по подне, због погрешне узбуне, наступи велика паника (страва).

Наполеон дође лично пре подне у Геру, где стигоше Мирà и I корпус (том је приликом дивизија Дипонова маршовала на 50 километара); Султ стајаше јужно одатле; на средњем друму стиже сада III корпус у прву линију; позади овога VI, а лево код Најштата и Салфелда V и VII корпус. Сви беху на десној обали Câле.

Наполеон се увери у Гери да од противника не оста ништа у Саксонији — као што је он то и замишљао — већ да се пруска главна војска налази код Ерфурта, те с тога нареди 12. да се цела војска крене у лево.

III корпус (Давў) имао је да се крене директно ка Наумбургу, те да спречи противнику одступницу преко Лабе (Elbe), а Бернадот и Мирà да следују за њим. V и VII корпус окретоше право ка Сали, и имали су да стигну до ове јужно од Јене и код Кале (Cahla); Гарда са IV и VI корпусом, у другој линији, код Ауме и Гере, да потпомаже фронт према Јени.

12 октобра увече савезници заузеше положај и то: Хохеплое западно од Јене, а Тауенцин задржа се и даље на стрмој и узвишеној обали Сале. Главна војска стајаше источно, а Рихел западно од Вајмара. Целокупна војска, од 120.000 људи, беше потпуно концентрисана (изузевши Војводу од Вајмара, који се 10 октобра појави пред Швајнфуртом, и после боја код Салфелда би журно позван ка главној војсци).

Од француске војске стиже Давӯ (III корпус) у Наумбург, и нађе ту на понтонске тренове, који одступаху. Бернадот и Мирà логороваху источно одатле. Поједине патроле беху одјахале до Лајпцига. Код Наумбурга стајаху свега шест пешачких и две коњичке дивизије. Лан (V) и Ожерò (VII) са четири дивизије стигоше у долину Сâле, југоисточно од Јене. Оба крила беху на тај начин удаљена на 25 километара једно од другог; на 22—30 километара позади ових стиже Неј у Ауму, а Султ у Геру. Према томе V и VII корпус стајаху очи у очи против савезничке војске у неколико сувише истакнути.

Савезници и не мишљаху више на какву офансиву преко Сâле, него очекиваху, фронтом ка југозападу, Наполеоново наступање од Салфелда. Но пошто по подне стиже вест, која у почетку изгледаше невероватна, да су Французи посели Наумбург, па да би се опет добила слободна позадина, нареди се одмах, да се главна војска крене преко реке Унструте.

Књаз Хохенлое имао је да осигура овај марш, спреман за борбу, у своме логору код Капелендорфа (на средокраћи између Вајмара и Јене).

Према томе Хохенлое оста 13 октобра у свом логору; један деташман беше послат ка Дорнбургу за осигурање левога бока против тамошњег прелаза преко Сâле. Главна војска стиже после тешког марша у Ауерштет (Auerstädt). Рихел одмаршира у Вајмар.

Наполеон, после осмодневних непрекидних маршева, хтеде дати дан одмора својој војсци, мислећи да се пруска војска налази код Ерфурта (44 километра од Јене), и држао је да ће 14. и 15. имати довољно времена за концентрацију војске на случај битке, коју је очекивао за 16. код Вајмара. Но у једанпут се побоја да се пруска војска не баци ипак против Лана, или да не одмаршира, што је у истини и намеравала, и с тога нареди концентрацију V, VII, VI, IV корпуса и Гарде код Јене, куда се VI и IV корпус одмах кренуше. Наполеон сам крете се у Јену, и пошто виде да је Ландграфенберг, с оне стране Сале, тек врло слабо поседнут, нареди Лану да га заузме.

Диспозиције за 14 октобар

За напад на противника — Хохенлоа — кога су виђали у логору код Фирценхајлигена (Vierzehnheiligen), под шаторима, беше наређено: да се Ожерò развије лево од Лана; Неј да потпомаже директно Лана (но Неј стиже у Ландграфенберг 13. само са претходницом; грò корпуса не могаше стићи пре 14. у подне); Султ да напада десно од Лана (челна дивизија стиже на бојиште још 13. увече; остале дивизије пак не могаху стићи на место пре 14. у подне). Гарда сачињаваше резерву за битку, и стиже ноћу у Ландграфенберг. Наполеон хтеде прво да осигура само дебушовање војске преко Сале, и тек када стигне грò VI и IV корпуса, да пређе у копачну офансиву. Са претпоставком да ће се цела пруска војска поставити за битку источно од Вајмара,

Наполеон одасла са десног крила, које је стајало код Наумбурга, корпус Давуов преко Кезена па Сâли (Kösen an der Saale) ка Аполди (Apolda), те да нападне противника у позадину. Мирà и Бернадот имали су да пређу преко Сâле код Дорнбурга и да наступају такође ка Аполди.

Битка код Јене и Ауерштета (14 октобра)

Битка код *Јене* отпоче са Лановим нападом против Тауенциновога истакнутог положаја; Нејова авангарда и Ожерò нападоше лево, а једна Султова дивизија десно. Пошто Тауенцин, и оно деташовано одељење, које се налазило на десном боку, беху потиснути, Лан заузе место Фирценхајлиген (Vierzehnheiligen). Хохенлое, који у почетку не вероваше у какву озбиљну борбу, крете се најзад са гроом против Фирценхајлигена где отпоче неодлучну борбу, очекујући долазак позватог Рихела, па тек онда да пређе у офанзиву.

Французи са њиховим савременијим начином борења — употребом дивизија и са непрекидним узајамним потпомагањем сва три рода оружја — разбише Хохенлоа много раније него што Рихел могаше и стићи. Истога дана по подне потиснуше и Рихела — који је почео посве усамљен против-напад — потукоше га и у потпуном растројству претераше преко Вајмара. — До подне беху око 40.000 Пруса и Саксонаца против 50.000 Француза; после подне пак, број Француза достиже до 90.000 људи, докле Рихелове дивизије бројаху само 15—18.000 људи.

Једновремено са битком код Јене, отпоче, за један марш северно одатле, и битка код *Ау-*

ерштета. Пруска главна војска, за време марша ка Фрајбургу, нађе изненадно северно од Ауерштета код Хасенхаузена (Hassenhausen) на корпус маршала Давуа, који наступаше Аполди, такође у једној колони. Обе челне дивизије развише се убрзо с обе стране друма; после једног и по часа стиже друга дивизија, коју Давў одасла десно да обухвати противничку дивизију, и најзад у десет и по часова стиже на бојиште и трећа дивизија, коју упути на лево крило против непријатеља, који наступаше са те стране. Војвода од Брауншвајга беше смртно рањен још у почетку боја. Шеф ђенералштаба, пуковник Шарнхорст, беше отишао једној групи, која вођаше изоловану борбу северно од пута. Блихерова коњица беше потпуно распршена. Челна дивизија код Хасенхаузена тешком муком се држаше против француске дивизије; две друге дивизије, које су наступале за овом, нападаху подвојено и постепено без икаквога вишег плана. Сви напади на француски положај код Хасенхаузена остадоше неуспешни. Остатци ове три дивизије повукоше се најзад око подне ка двема резервним дивизијама Калкрајтовим (Kalkreuth), које стајаху од прилике на 4000 корачаји позади бојне линије, а ове се сада такође само уплетоше у општу забуну предњих дивизија. У овој борби беху 50—60.000 Пруса против 30.000 Француза. Разлика у коњици и артилерији беше још јача; на бојишту беху 80 пруских ескадрона, а француских само 9, и 230 пруских топова, а француских свега 44 топа.

Бернадот, који имађаше исту заповест као и Давў, да се крене ка Аполди против тамо замишљеног противничкога левог крила, наступаше веома полако преко Дорнбурга и стиже у Аполду тек по подне, па с тога и не стиже да учествује у борби ни код Давуа ни код главне војске.

За време одступања напђоше најзад разбијени остатци пруске главне војске на потучене трупе Хохенлоа; растројство поче да узима све веће размере и бегство се продужи 14. све до Семерде (Sömerda), на 40 километара северозападно од Јене.

[Битка код Јене служи као леп пример једне нападне битке преко једне дубоко усечене долине — а битка код Ауерштета као тип битке у сусрету[9]].

---

[9] Околност, што Наполеон чак и оног дана пред битком није могао са свим тачно да оцени груписање непријатељских снага, најбољи је доказ за несигурност, с којом се у рату често и најважнија решења морају да доносе.

Сазнавање непријатељских прилика никако није тако лако, као што то већином многи себи замишљају. У рату, пред непријатељем, много се мање сазнаје нешто што је тачно и поуздано, него што се то претпоставља приликом вежбања и задатака, или при накнадној критици неке ситуације. Често пута тако се дешава, ма да се приликом одређивања, па чак и вршења извидничке службе, нису дешавале крупне погрешке или алкавости. Кад чак један Наполеон, на врху своје снаге, и имајући коњицу ретке подобности, која је била вођена од самих младих ђенерала, који су били пуни снажне воље за рад, није 13. увече и 14. ујутру дознао, да пред његовим јаким левим крилом, у размаку од једва 20 Км., 13. пре подне маршира једна цела војска од Вајмара преко Аполде у Ауерштет — шта се тек мора држати за могућно, кад војску не предводе тако млади, победи вични ђенерали, и кад нема једног Наполеона, који би са својим даром погађања накнадно вести, које доносе достављачи и коњица? Но баш зато, што је тешко да се пред непријатељем све јасно види, мора се захтевати да се у што ширем и безобзирнијем обиму врши извидничка служба коњице, као и то, да се вести што је могућно исцрпније и на сваки други начин добављају.

II Одсек. Наполеонове операције за време гоњења

Пруска војска за време одступања тежила је да се дочепа Магдебурга и реке Лабе (Elbe), али због овога је морала чинити и велики обилазак.

Хохенлое одмаршира преко Кведлингбурга (Quedlingburg) у Магдебург, где стиже 20 октобра;

Калкрајт из Семерде преко Халберштата у Рогец (Rogätz), 20 километара северно од Магдебурга, где 21. пређе преко Лабе;

Блихер стиже 24 октобра преко Брауншвајга у Сандау (75 километара северно од Магдебурга);

Војвода од Вајмара дође 25. преко Милхаузена и Волфенбитела (Mühlhausen—Wolfenbüttel) у Стендал (60 километара северно од Магдебурга);

Најзад и Војвода од Виртемберга, који 14. увече стиже у *Хале* (Halle) и где га 17. Бернадот потуче, крете се у Рославу и 18. пређе ту преко Лабе.

Наполеон гоњаше са корпусима како су за време битке стајали, и то:

Неј (VI) првенствено ка Ерфурту;

Султ (IV) и Мирà ка Бутелштету (Buttelstedt, северозападно од Јене);

Бернадот (I) преко Небре (Nebra; 40 километара северно од Јене);

Давў се крете десно право на Лајпциг; за њим следоваху: Гарда, V и VII корпус. Ови корпуси пређоше преко Лабе једним делом код Витенберга, а другим код Рославе. Доцније и

Бернадот са Мира-ом, долазећи са три коњичке дивизије од Магдебурга, узеше пут преко Рославе ка Потсдаму.

Наместо Кронаха (Kronach) и Форхајма Forchheim) постаде сада Витенберг главна депоска тачка и главна етапна станица. Досадашња главна етапна линија од Аугзбурга и Нирнберга преко Форхајма и Кронаха у Шлајц, пренесе се на линију Мајнц—Вирцбург—Кронах и Витенберг.

Наполеон уђе 25 октобра у Берлин — 11 дана после битке (230 километара ваздушне линије за 11 дана).

Саксонска[10] пређе сада на страну Наполеонову.

Хохенлое хтеде да одступи са Лабе на Одру (Oder), и то директно ка Штетину, али француски V корпус, који беше одаслат из Берлина северно, престиже га и принуди да скрене преко Фирстенберга—Лихена и Бојценбурга (Fürstenberg—Lychen—Boitzenburg) у Пренцлаву, где 28. мораде најзад да капитулира.

29 октобра Штетин се предаде Ласаловим коњичким патролама.

7 новембра капитулира и Блихер код Ратказе, недалеко од Либека, пошто се беше одво-

[10] Саксонци (или Саси), изгледа, практични су људи; ово што су сад практиковали у корист Наполеонову (управо у корист своју) пређавши после пораза Пруса на његову страну, то су исто 7 година доцније — г. 1813 — у бици код Лајпцига, практиковали против Наполеона (опет у своју корист), прешавши на страну савезника (Руса, Аустријанаца, Пруса и Шведа), кад су другог дана битке видели, да Наполеонова звезда тамни!

Преводилац.

јио од Хохенлоа, повлачећи се дуж обале ка Либеку, па да се спасе на Данско земљиште.

Маршевна издржљивост трупа, за време 24-дневног гоњења после битке код Јене, беше врло велика.

Мирà са гроом коњичке резерве беше:

14 окт.	на бојишту код Јене,		
15 „	код Ерфурта,	200 Км. за 6 дана (дивизија Клајнова заоста)	
16 „	„ Лангенсалце,		
17 „	„ Нордхаузена,		
18 „	„ Халберштата,		
20 „	пред Магдебургом,		
22 „	„ Десавом,	270 Км. за 8 дана (Хохенлое капитулира са 12.000 људи)	
25 „	код Шпандаве,		
28 „	„ Прешлаве,		
29 „	„ Штетина, (Штетин капитулира пред Ласаловим хусарима са 10.000 људи).		
30 „	„ Фридланда, и Анклам-а,	320 Км. за 10 дана (Блихер капитулира са 15.000 људи).	
31 „	—,		
4 нов.	код Шверина,		
6 „	„ Либека,		
7 „	„ Раткаве,		

Свега: око 800 километара за 24 дана, или стално свакодневно по 33 километра.

I корпус (Бернадот) беше:

14 окт. код Аполде између Вајмара и Ауерштета,
15 „ „ Небре,
16 „ „ Кверфурта,
17 „ „ Хале (где и бој),
20—22 „ Барби—Десаве,

29 окт. код Фирстенберга,
30 „ „ Бојценбурга,
2 нов. „ А. Шверина,
4 „ „ Шверина, и
6 „ „ Либека (где и бој) и Травеминда.

Укупно: најмање 600 километара за 23 дана, или стално свакодневно по 26 километара.

Његов корпус маршоваше 14 октобра од Роде (Roda) преко Јене (где битка) у Вајмар (30 километара); 15. из Вајмара у Ерфурт (20 километара); 16. у Грефен-Тона (Gräfen-Tonna) код Лангенсалце (25 килом.) и 17. у Нордхаузен, дању и ноћу, као што се прича, у једном маршу 60 километара!!

Од тврђава капитулираше[11]:

Ерфурт	са 10.000 људи	15 окт.	при самој појави непријатеља	Неју (VI кор.)	
Шпандава	„ 10.000	„ 25 „		Ласалу	
Штетин	„ 10.000	„ 29 „		„	
Кистрин	„ 10.000	„ 1 нов.		Гидену (Gudin) од III корпуса	
Магдебург	„ 22.000	„ 8 „	Неју		
Хамели	„ 10.000	„ 20 „	Саварију (Savary)		
Ниенбург	„ 5.000	„ 26 „			

Око половине новембра цела Пруска, западно од Висле (Weichsel), с изузетком Шлезије, беше у Наполеоновим рукама.

Ова операција, у сврси гоњења, једна је од највеличанственијих што их познаје историја.

---

[11] Наполеон, гледајући ова чуда, ругао се: „Ене, што сам и водио собом толику пешадију, кад моја коњица осваја атаком чак и најјаче тврђаве!“ Заиста Пруска беше у оно доба веома ниско пала, она иста Пруска, која се под Фридрихом II, Великим, само пола столећа раније, била, као војна сила, винула на прво место у свету! Преводилац.

Молтке, с обзиром на тако ретке случајеве безобзирног гоњења, вели: „Да би се, после крваве борбе, могло још и гонити, за то треба *веома* јака, немилосрдна воља, као што ју је имао Наполеон.“

РАТ 1807 ГОДИНЕ

Најбоље је дело за проучавање овога рата: Lettow's „Krieg von 1806 und 1807."

Груписање сила у новембру 1806 год.

Капитулацијама Пренцлаве и Либека (Prenzlau-Lübeck) скоро сва пруска војска беше уништена. Само мали корпус Лестоков од 20.000 људи, који беше остављен у Источној Пруској, стајао је још недирнут на реци Висли (Weichsel). Мали гарнизони налажаху се у Гданском (Danzig), Грауденцу, Торну и тадашњој пруској Варшави. — Од *Руса* беше стигао Бенигзен крајем октобра са 60.000 људи у Гродно; Буксхевден са 50.000 људи стајаше још код Вилне; корпус Есенов (I) са 20.000 људи — издвојен од војске, која је ратовала против Турака, — беше још на маршу за Брзеш (Brsesc); свега око 150.000 људи.

Француска војска, око 200.000 људи, беше распоређена од Либека до Познања (Posen), на фронту од 400 Км.; Гарда стајаше у Берлину; један нов корпус (VIII Мортје) крете се из Хановера у Рошток (Rostock), а за тим даље у Штралсунд (Stralsund), за осигурање обале и левог бока за случај искрцавања Енглеза и

Шведа; један корпус (IX, Принц Жером) оперисаше против Шлезије, где опседаше тамошње тврђаве и осигураваше десни бок војске.

Операцијски планови

За случај ако би Руси, из Гродна, стигли око половине новембра у Торн, *Цар Наполеон* намераваше да прикупи гро̀ своје војске код Познања.

С тога је Давў имао првенствено да поседне ту тачку и да дође у додир са Русима на Висли. Давў стиже 9 новембра у Познањ, одакле извести, да се Руси врло полако напред крећу и да 5 новембра не беху још стигли у Пултуск. На то Наполеон истури Даву-а ка Варшави, Ожеро-а ка Торну и Жерома са IX корпуеом у Калиш (Kalisz), решив да покуша утврдити се на Висли код Торна и Варшаве.

Од *Руса* стиже прва војска под Бенигзеном половином новембра до Пултуска — а друга, под Буксхевденом, до Бјалиштока. Они су испрва хтели да се поставе код Варшаве. Но пошто се крајем новембра виде, да Наполеон наступа ка Висли, реши се Бенигзен, који је привремено био главнокомандујући, да напусти Варшаву и да претходно сачека код Пултуск—Остроленке долазак Буксхевденове војске.

ТОК ДОГАЂАЈА

I Одсек. Наполеоново наступање Варшави

Тек што Неј код Магдебурга поста слободан, Наполеон отпоче 14 новембра да наступа са гроом ка Варшави, тј. са Мирàовом коњичком резервом, корпусима Лановим и Султовим и са Гардама. Давў и Мирà стигоше 30 новембра у Варшаву, коју, при њиховом приближивању, беше напустила руска авангарда 28 новембра. (Берлин—Варшава: око 600 Км. за 30 дана).

Давў пређе преко Висле још 1 и 2 декембра, а за њим Мирà и Лан, а доцније и Гарде. Један део коњичке резерве са Нејовим корпусом (VI), који беше последњи стигао до Висле, и Бернадот (I) пребродише на лађама између 6 и 10 декембра Вислу код Торна (близу 200 Км. озго Варшаве), откуда се сад Лесток повуче према Стразбургу (пољском). Корпуси Ожероов (VII) и Султов (IV) пођоше на то кроз онамошњи пусти предео на југ дуж Висле, и пређоше преко ње тек 22. код Плока и Закрочина, чим се Наполеон решио да даље наступа.

Бенигзен је у првој половини декембра био своју војску концентрисао код Пултуск-Голимина; једна дивизија стајала је на доњем Нареву, код Чарнова, према Окунину, а једна на Вкри. Буксхевден је стигао у Остроленку, Лесток до Бјезуна и Солдаве. У том положају хтели су Руси да дочекају напад Наполеонов.

II Одсек. Наполеоново наступање преко Вкре на Пултуск

Вести, које је Наполеон добијао о Русима биле су несигурне; но он је правилно претпостављао, да се њихова главна снага налази код Пултуска и Голимина. Да би могао код Варшаве стати и тамо зимовати (јер је стање његове војске хитно захтевало дужи одмор), морао је противника да потисне бар за неколико маршева натраг. Војска је дакле требала да се крене у три велике колоне до Вкре и преко ње, па да нападне Русе.

Бернадот и Неј имали су да наступају од Бјезуна и Млаве ка Цјеханов-у, Ожеро̀ и Султ од Плонска ка Сохочину, а Давў, Лан и Гарде преко доње Вкре, код Окушина.

23 децембра, ноћу, Давў пређе преко реке и нападе 24. Остерманов положај код *Чарнова*, и овај би принуђен да се повуче.

Истога дана (24.) пређе и Ожеро̀ преко Вкре код Сохочина. Неј, гонећи Лестока, беше се упутио ка Солдави, а само Бернадот беше још далеко заостао.

Руски главнокомандујући фелдмаршал Камински, који беше предузео команду 22., намеравао је да надре ка Голимину и Пултуску на Плонск, али тек што су дивизије 23. наступиле, наредио је одмах 24. одступање према Остроленки. Убрзо за овим напусти и војску, јер беше душевно оболео.

Бенигзен нареди за овим 25. *својој* војсци да одступање ка Пултуску настави 25 и 26 децембра.

Наполеон напротив беше се 25. упутио са гроом према Голимину.

Корпуси Наполеонове средње и деснокриле колоне и наиђоше с тога 25. и 26. само на колоне које одступаху; нарочито пак Лан, који беше истурен десно од гроа ка Пултуску, наиђе ту 26. на грô Бенигзенове војске, која беше заузела јак положај западно од града, нападе је одважно, али не успе.

Дубоко блато на путовима отежавало је свуда одступање Руса, но и Французима наступање, а нарочито довлачење топова.

Истога дана потиснуо је Наполеон код Голимина руску аријергарду Буксхевденову.

27 декембра, после бојева код *Пултуска* и *Голимина,* Руси продужише одступање и повукоше се преко Остроленке до Бјале, Новограда и Тикочина. Лесток се повуче после бојева код *Бјезуна* и *Солдаве* (против Неја 23 и 26 декембра) преко Најденбурга у Ангербург.

III Одсек. Наполеоново зимовање у Варшави. Бенигзенова рокада ка реци Али

Наполеон, стигавши 1 јануара г. 1807 у Пултуск, држао је рат за свршен и наредио је испрва да војска привремено зимује у пределима, који су моментано били поседнути, но 8 јануара, из Варшаве, премести ју је у дефинитивна зимовишта. Корпуси, Нејов и Бернадотов, имали су да зимују код Остерода, позади Пасарге, до Елбинга, но и у спромашнијим деловима Хохенштајна и Најденбурга, чиме је било постигнуто: да је бар један део војске био смештен у бога-

тијим пределима приморским; омогућено је заклањање Торна, и та два корпуса могла су да заштите опсаду Данцига и Грауденца. Грō је имао да зимује у кутy Висле, Нарева и Буга, позади Вкре и Орзића, на код Варшаве (Од Браунзберга на Пасарги до Брока на Нареву има у ваздушној линији од прилике 250 Км.).

Нешто због отежаних веза са корпусима (по Висли пловио је лед и с тога се преко ње по неколико дана није могло прелазити, а путови, због насталога јужног времена, претворили су се у баре), нарочито пак, због самовољног поступка Нејовог, стигоше два корпуса левог крила тек после 20 јануара у одређене им просторе за зимовање. Нај наиме био је почетком јануара, гонећи Лестоков корпус, сишао низ реку Алу и доспео до на 60 Км. близу Кенигзберга тако, да је пруски Двор већ 6 јануара оданде морао побећи у Мемел; 14. смишљао је већ како ће да отме тврђаву препадом, кад је око 18. добио одлучну заповест Наполеонову, да се одмах врати, у свој зимовник, у Хохенштајн.

Нејова усамљена офансива против Кенигзберга била је, нема спора, ближи повод рокади Бенигзеновој ка Али. Бенигзен је прикупио 14 јануара код Бјале обе војске, које су сад стајале под његовом командом, и реши се, за спасавање Кенигзберга, да даље маршира преко Николајкена и Рајна (Rhein) против Нејовог бока. Овај је отпочео 30. своје повлачење од Бартенштајна и Шпипенбела, кад су се Бенигзенова чела већ приближивала Хајлзбергу (Heilsberg). Нај је успео те је још без опасности извукао главу

из замке. Но Бенигзен је паставио наступање ка Пасарги, прешао је преко ње 24. и нападе изненада, код *Либштета,* предстраже Бернадотове, које бејаху таман тамо стигле. — Бернадот, који је тек пре два дана стигао у свој зимовник код Елбинга, Пруског Холанда и Морунгена, морао је услед тога 24. свој корпус поново да узбуни. И заиста је успео да га 25. прикупи код *Морунгена* и да сузбије руску авангарду, која беше донде продрла. Али, да би избегао већем, усамљеном сукобу, одмах се повукао према Стразбургу — правац ка Торну. — Бенигзен беше 26. своју војску концентрисао северно од Морунгена и пошто је само мало гонио Бернадота, обуставио је 27. целу офанзиву, како би, пошто је Кенигзберг био ослобођен, а и Лесток је везао везу са Данцигом, дао умореној војсци одмор, који јој је веома потребан био.

IV Одсек. Наполеонова против-офанзива. Битка код Пруске Ајлаве

Велика рокада Бенигзенова, од Тикочина преко Гоњадза у Бјалу и одатле од 14. па до 20 јануара ка Али и до 24. ка Пасарги, остала је Французима испрва непозната.

24 јануара стигоше Наполеону прве вести од Неја, па после и од Султа, који је зимовао позади Орзића, да су јака руска поткрепљења стигла до Але. Ма да је сумњао у исправност тих вести, изгледале су му оне ипак толико важне, да је сместа наредио цео низ претходних концентрација, а нарочито подизање великих стоваришта за храну у Пултуску, Сјероку итд., па у Торну,

и да се изнова сагради тамошњи мостови, које беше покретни лед порушио.

25 и 26 јануара — ма да још не беше дознао за препад код Либштета — позвао је Султа и Ожероа да своје трупе, које стајаху позади, крену напред. Бернадоту наредио је да држи Остероде (али је он то место морао напустити још 26.), но пре свега да у заједници с Нејом заклони Торн. Лефебр је требао да предузме код Торна команду над X корпусом, који се тамо имао да прикупи крајем јануара.

Кад је добио 27. рапорат Бернадотов о битци код Либштета, која се десила 24., Наполеон није могао више да сумња у офанзиву Бенигзенову и реши се сада, да се одмах крене против њега и да га баци натраг.

Заповести за наступање затекоше корпусе већ спремне за полазак.

За наступање требали су корпуси да се до 31. овако спреме: Главна колона Мира-ова са три коњичке дивизије и Султ код Виленберга; позади њих, код Корцелена, Гарда; десно позади код Мисињеца Давӯ; лево позади код Најденбурга Ожерò, даље Неј и Бернадот, ако је могућно, код Стразбурга. Да заклони десни бок и Варшаву, требао је да остане на Бугу и Нареву Лан (V), према корпусу Есеновом, који бејаше стигао до Брјанска.

Покрете за концентрацију према Виленбергу, од 28. до 31., имала је да прикрије Мира-ова коњица, и онда је хтео Наполеон, 1 фебруара, да надре са 80.000 људи у форми препада.

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА СРБИЈЕ БЕОГРАД

Но то није могло да остане у тајности. Већ је 30 јануара Бенигзену јављено да се јача француска спага налази код Виленберга, на што су Руси помакли своје лево крило више према Алентштајну; но о величини опасности, која му је претила, није Бенигзен ништа слутио; — шта више он је себи ласкао, да ће покрети дивизије, која је остала код Гонцјача, као и заповеђено наступање Есеново, учинити, те ће Наполеон напустити десну обалу Висле. Али кад је 1 фебруара увече добио у руке заповест Наполеонову Бернадоту, коју беху Козаци ухватили и која је била датирана у Вилепбергу 31 јануара, видео је са свим јасно, да је међу тим извршена концентрација француске војске и да Наполеон намерава 1 и 2 фебруара да надре ка Алентштајну, према левом крилу Руса.

На то концентриса Бенигзен 2. своју војску код Алентштајна и фронтално дочека тамо 3 фебр. Наполеонов напад. Услед тога помаче се Наполеон са десним крилом (Давў) преко *Бергфрида* и Гутштата више на десно, како би могао извршити обухватни напад, на што се Бенигзен ноћу 4. повуче према Арнздорфу. Наполеон је сад са Давуом надирао за њим, на „великом“ друму у Арнздорф, преко Гутштата и Хајлзберга, док је Нај, наступајући лево, требао да покуша да потисне Лестоков корпус, у чем је само у неколико успео. Кад је после три дана Бенигзен стигао до Пруске Ајлаве, где је раскрсница друмова за Кенигзберг и Фридланд, био је приморан да обустави одступање и да се постави за битку, пошто би му се војска иначе раза-

сула. Француска средња колона (Мирà и Султ на челу) потисла је још 7. јужно од *Пр.-Ајлаве,* преко града, руску аријергарду, која је била остављена да заклони стратегијски развој. 8. развила се, с обе стране града Пр.-Ајлаве, и француска војска, наочиглед већ развијеној руској војсци. Ујутру тога дана стајао је Давỳ, од прилике 7—10 Км., десно позади, на Бартенштајнском друму, а исто толико, позади лево, стајао је Неј против Лестока.

Битка код Пруске Ајлаве

Било је у борби од прилике 65.000 Француза против 80.000 Руса. Бојна линија Бенигсенова мерила је близу 8000 корачаји; лево крило било је у неколико истакнуто напред; центар наслањао се лево на Крешке планине (Kreege-Berge). Од прилике на 1300—1400 корачаји пред руским фронтом, западно од Ајлаве, стајао је Султ, десно од града Ожерò, позади Гарда. Очевидно у сврси да би потпомогао Давуово наступање против рускога левог крила, Наполеон је још пре подне заповедио Ожеро-ову корпусу да нападне. Но овај је (услед снежне вејавице) запао посред центрума руских батерија, и морао се, живо гоњен, повући у потпуном расулу. Битку је решио по подне Давỳ, који је пре свега савладао руско лево крило, које беше напред истакнуто, па после леви део центрума на Крешким планинама.

Но Давỳ се није могао користити својим успесима, пошто га је у том омео Лестоков корпус, који је имао налог да се извије испод на-

дирања Нејовог и придружи десном крилу бојне линије, али је тај корпус најзад, са близу 5000 људи, повучен, позади целога бојног фронта, ка потиснутом левом крилу и зауставио гоњење Давуово.

Неј је истина успео да одвоји омање делове овога Лестоковог корпуса, и гонио их је према Крајцбургу; за тим га Наполеон позове натраг на бојиште, но тамо је тек касно у ноћ стигао, кад се Бенигзен већ решио да одступи. — За успехе његова оба крилна корпуса сазнао је Наполеон тек ноћу.

9. и 10. истурио је Мира-а и Неја преко Фришинга, а Бенигзен се 10. зауставио код Кенигзберга; Лесток је стигао до Велаве (Wehlau) на Прегелу.

Гарде и Гиденова (Gudin) дивизија Давуова корпуса превалиле су од 28 јануара до 7 фебруара, у 12 дана, 250 Км. у ваздушној линији, дакле просечно на дан 23 Км., и то по путовима врло рђавим и често засутим снегом. — Гарду Наполеон није употребио код Ајлаве — биће зато, да може казати како је победио и не увукавши је у борбу.

Бернадот, који је на нове заповести узалуд чекао од 1 до 4 фебруара, стигао је 7. у Остероде и тек се 11. придружи војсци.

V Одсек. Наполеонов зимовник на Пасарги

Наполеон, намеравајући дати својој војсци веома потребан одмор, и спремити се за доцнију офансиву, реши се да пренесе зимовник, по могућности, на Пасаргу и у предео на десној обали

Висле, па тако да осигура и опсаду Данцига, коју повери X корпусу (Лефебр).

16 фебруара Наполеон отпоче повлачење, које је без сметње трајало до 20.

Заповест за заузимање зимовника беше така, да се, у случају противничког напада, сви корпуси могаху за 2 дана скупити код Остероде — Салфелда (Збориште војске, где се налазио и добар положај за одбрану). Размештајна линија иђаше дуж Пасарге до Елдитена (Elditten), за тим попречно преко Анкендорфа ка Гутштату и за овим дуж Але. Према томе кантоноваху: I корпус до Шпандена (Spanden), IV корпус до Елдитена, VI корпус до Гутштата, III корпус, повијен назад у десно, код Аленштајн-Хохенштајн-Гилгенбурга, и најзад Гарде и главни стан код Остерода а и у њему, доцније, због лакшег добављања хране, код Маријенвердера и у замку Финкенштајну. Од коњичке резерве беше у први мах придата по једна дивизија I, VI и III корпусу, а грò коњичке резерве беше размештен од Елбинга до Стразбурга.

У свију корпуса, грò њихов кантоноваше на један марш позади размештајне линије.

Збориштa појединих корпуса беху: Пруски Холанд (I), Морунген (IV), Гутштат (VI), Хохенштајн (III). На један марш позади ових беху размештене радионице, болнице, санитетски, муниџијски и профијантски депови. Мере, предузете за удешавање кантонмана, састојаху се поглавито у стварању прелаза код Маријенбурга и Диршаве за везу са X корпусом, и подизању мањих шанчева за одбрану ових прелаза. За тим,

да би се могло одмах прећи и у офанзиву, подигоше се мостобрани код Браунзберга, Шпандена и Ломитена (Lomitten), а удесише се и комуникације. Код Депена (Deppen) сагради́ше се два нова моста, као и путови за њих; остали мостови [код Алкена и Шпортенена (Sportehnen)] беху порушени. У Елбингу беху спремљена два наоружана брода, која су имала задатак да спрече евентуална мања искрцавања од стране Кенигзберга.

VI корпус беше у неку руку истакнут као авангарда — у виду громобрана — па с тога и Гутштат би утврђен на брзу руку. Нај мораде да се против Козака нарочито осигура; коњичке страже морале су се постављати у палисаде.

Једним низом најподробнијих наређења беше осигурано често веома тегобно снабдевање трупа храном, пошто се ова могла само колима од Торна довозити, а удешен је и смештај трупа у логорима, по баракама. Крајем априла беше наређено вежбање целе војске, како би ова имала посла, и да се утврди дисциплина.

Уз пркос помоћним изворима, који су још нађени код Елбинга и на доњој Висли, Наполеон се неколико пута носио мишљу, да се због лакшег добављања хране повуче позади Висле. Но он је савладао ту кризу, док се падом Данцига нису прилике из основа поправиле.

Почевши од 4 марта — када Нај поново поседе Гутштат, који беше 27 фебруара тренутно напустио — па до почетка јуна, владаше приличан мир. Само на десном боку, на одсеку до Нарева, који беше слабије поседнут и где

стајаше Зајончек (Zajonczek) са пољским корпусом, Козаци узнемириваху и даље Французе.

Међу тим се живо настављала *опсада Данцига.*

У половини марта Лефебр са X корпусом затвори Данциг. 2 априла би подигнута једна паралела. 1 маја беше довршена и трећа паралела. 25 маја капитулира Данциг,[12] пошто мали покушај ослобођења, који је 15. и 16. предузет морем од стране Пилаве, није успео. Из X корпуса би ојачан VIII корпус (Мортје), и образован један резервни корпус (Лан) наместо укинутог VII корпуса.

Бенигзен заузе од марта кантонмане с обе стране Але (главни стан у Бартенштајну), но доцније се смести још мало унапред, тако, да Хајлзберг поста најважнија утврђена ослона тачка. За ослобођење Данцига сматраше да он не може ништа учинити. — Докле су се француске трупе прилично храниле и добро смештене биле, дотле је руска војска, у истом пределу, у свему много јаче оскудевала.

VI Одсек. Операције код Фридланда

Груписање сила крајем маја

Наполеон, после пада Данцига, располагаше са корпусима I, III, IV, VI и VIII, са једним резервним корпусом и Гардом, дакле са 170.000 војника.

Деташовани беху:

[12] Лефебр постаде за то маршал и „херцог од Данцига." Преводилац.

V корпус, Масенин, са 30.000 људи код Прасниша, позади Орзића, и код Пултуска на Нареву.

Као веза са Масеном стајаше корпус Зајончеков (10.000 Пољака) код Најденбурга.

У позадини војске стајаху:

Пред Грауденцом	10.000	
У Шлезији, Жером са	15.000	75.000
На морској обали ка Штралсунду и Колбергу, Брин са	50.000	људи

Свега 285.000 људи

Руско-пруска војска

Бенигзен са	80—90.000 људи	Операциона војска са 140.000 људи
Лесток „	20.000 „	
Корпус Тушков на Нареву	30.000 „	

На маршу од Калуге бејаху 20.000 људи појачања, који стигоше крајем јуна на реку Њемен.

Деташовани за диверсије:

У Штралсунду ђенерал Блихер са 20.000 људи, да са Шведима и Енглезима оперише у позадини Наполеоновој (против Берлина), за тим тврђавске посаде у Колбергу, Грауденцу итд.

Укупно од прилике 200.000 људи.

Операцијски планови

Наполеон очекиваше само пад Данцига, па да пређе у напад против Бенигзена. Он нареди 5 јуна да се војска за 10. спреми за операције, кога су дана имали сви корпуси са десетодневном храном (4 дана за људе, а 6 за возове) да буду

спремни за марш. Међу тим Руси га предухитрише у нападу.

Бенигзена нагоњаху још давно пре пада Данцига да нападне Французе, али он сматраше своја средства и спрему недовољнима. Најзад због његове неактивности поче да расте незадовољство све јаче, и тако се он, на послетку, реши на офансиву и ако Данциг беше међу тим пао. Он хтеде да се користи Нејовим изложеним положајем, па да овога изненадно нападне са гроом војске, пошто претходно скрене пажњу Француза од Гутштата.

У тој сврси имали су прво 4, па 5 јуна Пруси под Лестоком и корпус Каминсков, који је стајао на десном крилу Руса, да демонструју против Браунзберга, Шпандена и Ломитена, како би француске корпусе, I и IV, тамо чврсто задржали; главна војска имала је 6. да надре од Хајлзберга у три колоне на Нејову позицију код Гутштата.

Ток операција

Демонстрације су извршене, али су пре свега имале то дејство, да је скренута пажња Наполеонова на офансиву Бенигзенову. Он је још 5 јуна у подне, у Финкенштајну, добио рапорат о наступању руско-прускога десног крила 4. и 5. против доње Пасарге, и још 5. увече издао је заповест за концентрацију гроа војске (Мирà, Лан, Мортјè, Давỳ) код Остерода—Салфелда. Тамо су се имали повући и Неј и Султ, ако би јâко били потискивани. I корпус имао је да остане још на доњој Пасарги.

Истог дана (5.) маршовао је Бенигзен у Гутштат да нападне Неја. Овај се повуче полако према *Анкендорфу*, где је био спремио положај за борбу, како би напад Бенигзенов ублажио и Наполеону дао времена да војску прикупи.

6 јуна Неј се повуче исто тако полако од Анкендорфа назад у *Депен*. Бенигзен наступаше за њим смотрено. — Маршеви за концентрацију француских корпуса почињу.

7 јуна Бенигзен не сме де више да нападне Нејов јак положај, а по причању, с тога, што је војсци нестало хлеба. Наполеон пак, видећи да се Неј држи код Депена, нареди сада корпусима да се крену, од Салфелда и Остерода, право на Депен; (дакле уместо концентрације ка средини, наредио ју је унапред).

8 јуна беше код Депена скоро довршен стратегијски развој гроа француске војске у висини Нејовог корпуса, и Султ сад доби заповест, да предузме офансиву преко Едитена против десног крила Руса. На ово угрожавање његовога десног бока, и када Бенигзен дознаде за прикупљање овако јаке снаге код Неја, прекиде офансиву и повуче се још 8. назад ка Гутштату.

9 јуна француска војска пређе са гроом преко Пасарге код Депена, у уском поретку (echiquier), на више мостова, један до другог, као у каквом прелазу у масама.

Бенигзен се повуче у Хајлзберг.

10 јуна Наполеон нађе са својим десним крилом (Мирà, Султ и Лан) на јак положај код *Хајлзберга* и нападе га. Но пошто Наполеон виде да је овај положај сувише јак, прекиде на-

пад, да га настави тек 11., пошто му стигну остали корпуси, од којих крену опет Давуа лево (западно) напред, за обухватни напад на десно руско крило.

Но кад је Бенигзен осетио Давуа, отпоче још увече да напушта утврђени Хајлзберг и да се повлачи на *десну* обалу Але. Наполеон пак крете 12. са својим гроом до Ландзберга на друму у Кенигзберг, и одасла само коњицу да прати Бенигзена.

13 јуна Наполеон беше код Пруске Ајлаве; Лан, наступајући левом обалом Але, као десна бочна колона, стиже у Домнау. Бенигзен маршујући натраг на десној обали Але, дође изјутра у Шипенбајл (Schippenbeil), а увече у Фридланд.

14 јуна Бенигзен хтеде да нападне изолованог Лана и да испадом у десни бок Наполеонов задржи његово наступање ка Кенигзбергу; зато и са гроом пређе код Фридланда на леву обалу Але.

С тога дође 14 јуна до **одсудне битке код Фридланда.**

Стајали су у борби 80.000 Француза против 60.000 Руса.

Наполеон дознаде још 13. по подне у Ајлави, да Бенигзен има јаку војску на левој обали Але код Фридланда. На то баци још 13. све корпусе, који још не беху измакли преко Ајлаве, према Фридланду.

Чак и Давў, који већ беше, на друму у Кенигзберг, измакао даље од Ајлаве, доби запо-

вест да се одмах врати и да буде готов, да учествује у битци, која ће се евентуално десити 15.

Лан се постави против Бенигзена код Фридланда и изјутра 14. повуче се само полако, према притиску, натраг, док је у току дана, од 2 часа изјутра до 4 по подне, приспео к њему грô Наполеонов.

VI корпус (Неј) маршоваше десно, VIII корпус (Мортје) и коњица маршоваху лево од Лана. I корпус и Гарда дођоше у други бојни ред, позади Лана. Пред центрумом образова Сенармон (Senarmont) прву „артилеријску масу," која је постала чувеном. Кад су стигле гарде, даде Наполеон у 5 часова по подне, уз пркос умору трупа, заповест за напад, који, помогнут великом батеријом, би извршен постушно од десног бока против левог крила Руса, које је било наслоњено на Фридланд и на тамошњи део Але. — Руси претрпеше, нарочито при прелажењу преко моста, велике губитке.

Истог дана (14.) стигао је IV корпус (Султ) до Кенигзберга, који је Лесток морао напустити.

15. окретоше се Мирà и Давý одмах према Тапјави (Tapiau), а главна војска крену ка Велави (Wehlau), на Прегелу.

Ма да је Бенигзен, повлачећи се десном обалом Але, стигао у Велаву још пре Француза, ипак је рушевине своје војске на душак повео на Тилзит и оданде преко реке Мемеле, на руско земљиште.

Већ 19. стиже Наполеон у Тилзит, који је од Фридланда удаљен 90 Км., пошто је од Осте-

рода, за 13 дана, превалио 220 километара и био две битке.

Пошто је прешао преко Прегела, истурен је Неј са VI корпусом против Инстербурга и Гумбинена[13] према руским појачањима, која су се сад појавила на Њемену.

21 јуна закључи се међу тим у Тилзиту примирје, које се 9 јула претвори у *мир*.

Пруска монархија би сведена на земље источно од Лабе (Elbe) до Одре (Oder). Од пређашњих пољских покрајина образована је „Ве-

[13] Кад је Неј овога пута стигао у Гумбинен, није могао ни да слути на који ће начин овај градић видети опет после нешто више од 5 година. Било је то крајем децембра г. 1812, после погибије Наполеонове у Русији. Од 450.000 бораца, што их је Наполеон повео против Москве, вратили су се свега под командом Мираовом око 5000, а нешто доцније, под командом Магдоналдовом, — 10—12.000. Све остало беше пропало, изузевши пруски корпус под ђенералом Јорком и аустријски корпус под ђенералом кнезом Шварценбергом, који су умели да их сачувају, пошто им Наполеон није баш био за срце прирастао. Од арђергарде Мираове вратише се преко Њемена, код Ковна, само 450 пешака и 600 гардијских коњаника. Огарављеним лицем, са дугом, разбарушеном црвеном брадом, ступио је један човек у француски главни стан у Гумбинену. — „Ко сте ви?“ упиташе га. Нико га није познао; толико беше забатаљен. — „Ја сам арђергарда „Велике Војске“, маршал Неј“, — одговорио је „кнез од Москве“..... „најхрабрији међу храбрима“. — „На ковнанском мосту испалио сам последњи куршум, и бацио сам наше последње оружје у Њемен!“ — Жалосна судбина за цело; но овај велики јунак имао је доцније и још жалоснију. Кад се Наполеон г. 1815 вратио с Елбе, придружио му се опет и Неј, а кад је Наполеон и опет потучен, Луј XVIII је Неја, тај понос француске војске, стрељао као бунтовника!

Преводилац.

лика Војводина Варшавска.“ Округ „Бјалисток“[14] припаде Русији, која је сад ступила у савез са Француском.

---

[14] Писац овога дела није тачно навео услове мира. Према овоме изгледало би да Русија није ништа изгубила него само добила. У ствари пак Русија је уступила Француској Јонска Острва и Боку Которску, које је била посела, за тим и предео Јевер, у Фрнзланнји, уступила је Холандији, у којој је краљевао брат Наполеонов Луј, а у накнаду *за то* добила је округ Бјалисток, који је дотле био *пруски*. За нас Србе интересна је и ова погодба, коју су у Тилзиту склопили цареви Наполеон и Александар I. Они утврдише у погледу *Турске*, с којом је Русија онда ратовала, да ће се оба цара, ако Турска у току од 3 месеца не склопи с Русијом мир, споразумети како ће све покрајине Османлијског Царства у Европи, *изузевши једино Румелију и Цариград*, ослободити турскога јарма. Ту се мислило на деобу Турске, сличну оној, какву углавише у своје време, у Херсону, Царица Катарина II и Цесар Јосиф II, само с том разликом, што би српске земље потпале биле под Француску место под Аустрију, кад би било дошло до вршења ове погодбе, и што је Наполеон намеравао да, доцније, Румелију и Цариград задржи за себе. Но услед тога што је Наполеон био јако ангажован у Шпанији, па је г. 1809 ратовао опет с Аустријом, а г. 1812 распаде се и пријатељство с Русијом, није та погодба имала практичног дејства. Преводилац.

РАТ 1809 ГОДИНЕ

Многобројни војни радови о овом рату употребљени и срећени су у IV свесци дела мајора Аиђелија од г. 1897: „Erzherzog Carl als Feldherr."

Узроци рата 1809 г.

Наполеонова политика, да туче Енглеску континенталним[15] системом, одведе га у Шпанију и Португалију. Успеси шпанске гериле, зими г. 1807-8, која је задржавала Наполеонову главну војску, па и њега самог, у Шпанији, побуде Аустрију — као првоборницу Немачке — да још једном отпочне борбу против Француске. Истина Ерцхерцог Карло — противно мишљењу државног канцелара Филипа Стадиона (Philipp Stadion) — сматраше да је ово још прерано, а из разлога, што војне ре-

[15] То ће рећи: Наполеон је хтео да уништи енглеску трговину, а тако и благостање енглеске државе тиме, што је хтео да затвори обале целе сувоземне Европе за увоз енглеске робе, а уједно да спречи и сваки извоз европске робе у Енглеску. Голема мисао, која, кад би у истини била успела, могла је Енглеску савршено уништити. Но за то није била довољна само копнена војска; требало је да Наполеон има и флоту јачу од енглеске, али ову није имао. Енглези су тукли француску флоту увек кад и где су је нашли, имајући у лицу славног Нелзона, непадмашног адмирала, моровођа.

Преводилац.

форме не беху довршене, и што је наду у суделовање Немачке сматрао као просту илузију.

Пруска је још са свим била клонула, а „Рајнском Савезу," који је образован г. 1806, приступаху све више и више немачких владара. Реформе Ерцхерцога Карла, који је од г. 1806 стајао на челу аустријске војне управе, односиле су се нарочито на образовање самосталних корпуса по француском примеру, на организацију „домобранства" (I позива народне војске) и прикључање пуковских топова у батерије. Но ни једна од тих реформа не беше довршена, ни једна се не беше уживела; па и утврђења, за која се сматрало да их је, у случају рата с Француском, потребно подићи на Енси, код Брука на Мури итд., нису још била ни започета. Административна служба као и мере за снабдевање војске храном још су биле несавршене, а била је и финансијска невоља врло велика. Но баш ова превагнула је у одлуци што се рат овако рано објавио, јер се ишло на то, да се војска, што је могућно пре, храни у страној земљи и да се добије новчана помоћ[16], коју је Енглеска обећала платити чим се објави рат.

[16] Јасноћом, коју треба за будућност забележити, примећује се у напред цитираном делу мајора Аиђелија — у IV свесци — о Ерцхерцогу Карлу ово:

„Најглавнији узрок аустријској несрећи била је коалиција (савез) г. 1799, 1805 и 1809, коју је Енглеска образовала само зато, да може француског супарника уништити на мору, па да му онда отме његове колоније (нассобине), или, као што је било г. 1805, — кад се бојала француског упадања у Енглеску — и г. 1809, кад је хтела да дегажује (ослободи) енглеску војску у Португалији, коју беху Французи притисли. (То ће рећи: Аустријска је несрећа била у томе, што је управо служила *енглеским*, а не *својим* интересима. Преводилац).

Наполеону је дошао овај рат веома незгодно. Још на конгресу Ерфуртском, у јесен г. 1808, захтевао је од Аустрије да обустави оружање. Крајем г. 1808 увидео је да се рат неће моћи избећи, и још је, бавећи се у Шпанији, наредио да се образује Рајнска војска под Масеном, да се прикупи она војска од 100.000 људи, која је под маршалом Давуом стајала у Немачкој, и да се спреме Баденски, Виртембершки и Баварски контингенти (помоћна војска).

Ратни планови

Аустрија. Аустријанци се решише да воде рат на три бојишта и то: са главном војском под Ерцхерцогом Карлом, у Немачкој, а са две споредне војске под Ерцхерцозима Јованом и Фердинандом од Есте, у Италији и Пољској (тадашњој Великој Војводини Варшавској), тј. рат је требало на сва три бојишта отпочети што је више могућно изненада, нарочито пак у Немачкој, пре него што је још Наполеон могао да извуче своје војске из Шпаније. Тиролску нарочито требало је у њезином патриотском устанку помоћи са једним корпусом под командом ђенерала Кастелера. Рачунајући на једнодушно и родољубиво одушевљење и самопожртвовање народа у монархији, почетак непријатељстава могао се утврдити већ за крај месеца марта.

Француска. Наполеон је смишљао, да ће, за случај ако би Аустријанци *пре* 15 априла прешли границу, сједињити војске Давуову и Масенину на Дунаву и Леху, како би онда цела

војска била прикупљена код Инголштата, иначе пак код Регензбурга.

Италију је требала да брани талијанска војска под поткраљем Евженом, а Велику Војводину Варшавску, Поњатовски, потпомогнут једним руским помоћним корпусом. И ове две војске имале су да врше свој задатак, по могућности, офансивно.

Груписање сила средином марта

Аустрија. Аустријска војска подељена у 11 корпуса груписа се:

6 корпуса као глав. сила у Чешкој } Свега: 190.000 људи
2 „ у горњој Аустрији }
2 „ (VIII и IX корпус; 60.000 људи)

под Ерцхерцогом Јованом код Целовца (Klagenfurt) и Љубљане (Laibach) за упад у Италију; фелдмаршаллајтнант Кастелер имао је да наступа од Бјелака (Villach) ка Бриксену, и да потпомаже Тиролску.

Један корпус (VII са 30.000 људи), под Ерцхерцогом Фердинандом од Есте, имао је да се развије код Кракова, фронтом према Варшави.

Француска. Наполеон имађаше у Јужној Немачкој:

Баварски (VII) корпус Лефебр (Lefebre),[17] био је постављен у почетку код Минхена, Фрајзинга и Ландсхута (три дивизије);

III корпус Давў (Davoust) крете почетком марта од Ерфурта у Бамберг, а почетком априла бй повучен у Регензбург (четири дивизије);

[17] У скицама: Lefevre.

II корпус Удинò (Oudinot) } крећоше се у Аугзбург и на Лех (пет дивизија).
IV „ Масена (Massena) }

Виртембержани, VIII корпус, Вандамов (Vandamme), и дивизија Рује (Rouyer) концентрисаше се у логору код Ален-Хајденхајма (Aalen-Heidenheim; заједно свега две дивизије).

Коњичка резерва, око 12.000 људи, била је подељена код све четири групе. Гарде стигоше тек у мају ка војсци.

Укупна сила: 14 пешачких дивизија са 200.000 људи од прилике.

У *Италији* поткрањ Евжен концентрисаће се на Ливенци (Livenza).

У Великој Војводини Варшавској кнез Пољатовски код Варшаве.

А. ОПЕРАЦИЈЕ У ЈУЖНОЈ НЕМАЧКОЈ

Операцијски планови

Ерцхерцог *Карло* намераваше у почетку да наступа из Чешке дуж Мајне ка Бамбергу, како би раздвојио Давуов корпус од осталих француских сила на Дунаву (Баварци, Виртембержани и Масена). Но пошто се Давý крете Бамбергу још почетком марта, Ерцхерцог напусти овај план.

Од шест корпуса одређених за Чешку, рокираше њих четири (III, IV, V и I резерв. корпус) почевши од 20 марта у Горњу Аустрију, да се стратегијски развију у долини Дунава, због чега се изгуби три недеље у времену. После промене плана осташе у Чешкој 8 априла само I корпус (Bellegarde) и II корпус (Kolowrat), свега четири дивизије, — 50.000 људи — са за-

датком, да наступају преко Горње Пфалце (Ober-Pfalz) ка Алтмили (Altmühl) против Давуа и да га ту чврсто држе, а за то време грӧ да наступа главном операцијском линијом јужно од Дунава, пре свега ка Ландсхуту.

Наполеон, пошто условно утврди концентрацију своје војске код Регензбурга или Инголштата, остави детаљно вођење њезино шефу ђенералштаба Бертјеу (Berthier), но овај, кад је добио 10 априла извештај, да је аустријска војска прешла преко реке Ина, хтеде своју војску да концентрише код Регензбурга, а не код Инголштата, као што то беше Наполеон за овај случај наредио. Он нарочито повуче Давуа од Бамберга и Амберга до 16. у Регензбург, док су још Виртембержани стајали код Алена (Aalen), а Масена код Аугзбурга, и тако је војска 16 априла још била распарчана у три групе, на 150 Км. удаљености, кад је већ Ерцхерцог стигао на реку Изару, код Ландсхута (три марша од Регензбурга).

ТОК ДОГАЂАЈА

I Одсек. Ерцхерцогово наступање преко Ина Абенси и ка Регензбургу

И поред закашњеног стратегијског развоја Аустријанци предухитрише и сад још Французе у нападу. Грӧ аустријске војске пређе 10 априла преко Ина у три колоне, и то:

Код Шердинга (Schärding): IV корпус Розенбергов (Rosenberg) и први резервни корпус,

Лихтенштајнов (Liechtenstein); од прилике три дивизије;

Код Милхајма (Mühlheim): III корпус Хохенцолернов (Hohenzollern), две дивизије од прилике; и

Код Браунаве: V корпус (Ерцхерцог Лудвик), VI корпус (Hiller) и два резервна корпуса (Kienmayer), свега пет дивизија од прилике.

Бригада ђенерала Вечеја (Vecsey) наступала је дуж Дунава као десна бочна колона, а бригада ђенерала Јелачића крете се као лева бочна колона од Салцбурга ка Минхену.

Наступање ка Изари извршено је сразмерно полако. Непрекидна киша, рђави путови, задржаваху га; велике незгоде у добављању хране, непрестано бивакирање, како се не би становништво угњетавало, отежаше га.

У слабом додиру са баварским коњичким стражама стиже војска, седмог маршовног дана, 16. у Ландсхут, који је град удаљен од Милхајма 80 *Км.*, где се претпостављало да се, позади Изаре, налазе постављене три баварске дивизије. Међу тим тамо је била само једна дивизија, која се, пошто је нападе V корпус у фронту, IV са стране Динголфинга, а VI јој са стране Мозбурга запрети боку, убрзо повуче у Абензберг (где су се Баварци, по заповести Наполеоновој, имали прикупити као авангарда војске).

Ерцхерцог наступаше 16. још мало преко Ландсхута, и смисли овај план: „да се увуче између Дувуа, за кога је држао да се налази на маршу од Нирнберга у Инголштат (а који је

у истини био већ код Регензбурга), и Баваруца, за које је држао да се повлаче ка Масени, за кога му је правилно јављено да се налази код Аугзбурга (а Баварци су се међу тим скупљали код Абензберга и Најштата), па да пређе преко Дунава код Келхајм-Најштата, да се код Ајхштета на Алтмили сједини са Белегардових (Bellegarde) 50.000 људи, и да онда нападне Давуа.

На основу тих претпостављања послао је Ерцхерцог 17. Белегарда и Коловрата (који су 11. прешли преко чешке границе и полако наступали у долини Набе, држећи непрестано да имају код Амберга и Најштата пред собом Давуа, док је он у истини био већ одмарширао) — ка Амбергу и Бајленгризу; он сам се пак крете 17. на 10 *Км.* даљине до Пфеффенхаузена и Ротенбурга, где доби 18. пре подне изненадну вест, да је Давў стигао у Регензбург и да Масена још стоји код Аугзбурга. Услед овога напусти намеравани план за прелаз преко Дунава, код Најштата, и реши се да 19. своју војску крене против Регензбурга, те да потуче усамљеног Давуа. Лево крило (Хилер са V и VI корпусом) имало је за то време да задржава Масену и Баварце. Ерцхерцог крете се још 18 априла са три корпуса (III, IV и једним резервним корпусом) десно ка Регензбургу и стиже увече у околину Рора (Rohr). Но пошто лево крило (V, VI и други резервни корпус), према старом плану, беше још грушисано према Мајнбург—Сигенбургу, то оста између ових двеју група једна празнина, коју Наполеон убрзо уочи и користи се њоме.

II Одсек. Наполеонова против-офансива

Наполеон је 12 априла у 8 часова увече добио у Паризу, преко оптичког телеграфа, извештај, да су Аустријанци 10. прешли преко Ина. Он је отпутовао четири часа доцније, и стигао је, возећи се непрекидно четири дана, 17 априла ујутру у Донауверт. Он је знао, да се налазе: Давў у Регензбургу, Масена и Удинò у Аугзбургу, а Баварци у Абензбергу. Није знао још где стоји гро противников; само је знао толико, да је један корпус из Ландсхута дебушовао. Он пре свега замисли да војску боље прикупи, како Давў, који је био усамљен, не би био потучен, и с тога се реши, да га повуче од Регензбурга натраг.

Још 18 априла имао је Давў да маршира натраг у Најштат и Абензберг (од прилике 30 *Км.*); Масена пак да се крене напред у Пфафенхофен (од прилике 50 *Км.*); Вандам имао је за њим да пође у Инголштат, а Лефебр имао је да заклони ове покрете за концентрацију. Масена, Удинò и Вандам кренуше се заиста 18 априла ујутру, но Давў доби заповест тек 18. по подне, и пошто је пре хтео да спреми цео свој корпус, крете се у Абензберг тек ноћу и ујутру 19.

Ток догађаја 19 априла

Док се Давў у четири колоне (комора до Дунава, но две дивизије на нешто више источним маршовним линијама, коњица са нешто пешадије на крајњој страни) крете ка Абензбергу, диже се и Ерцхерцог Карло од Рора

(Rohr), такође у четири колоне, ка Регензбургу. Услед тога сукобише се 19., почевши од 9 часова пре подне, Давуове аријергардне дивизије и лева колона (Хохенцолерн) Ерцхерцога Карла у боју код *Тана* (Thann) и *Хаузена*. Но тај сукоб, ма да су Аустријанци храбро јуришали, испаде, у главном, у корист Француза с тога, што Хохенцолернове суседне колоне овога нису помогле, него су и даље маршириле ка Регензбургу, па су се тако удаљавале од решавајуће тачке.

Давў стиже са гроом већ у подне у околину Абензберга и придружи се Лефебру. Вандам је приспео 18. у Инголштат и стиже 19. у подне у Најштат. Удинò и Масена, према заповести Наполеоновој, да се што јаче пожуре, крену̀ше се 18., у 2 часа ујутру, од Ајхаха (Aichach) и Аугзбурга; 19. ујутру стиже Удинò и Масенино чело у Пфафенхофен, 50 Км. од Аугзбурга; у току дана отидоше и остале дивизије, и, после кратког одмора, беху упућене напред делом у Абензберг, а делом даље ка Ау-у (општи правац Ландсхут).

С овим, још у последњем тренутку, срећно извршеним повлачењем Давуовим од Регензбурга ка Абензбергу, као и усред безобзирно хитног истуривања Масениног, па и услед големих трупних маршова, успео је Наполеон, те је већ другога дана, после свога доласка, прикупио целу своју војску (од прилике 150.000 људи) у једном фронту, који је био једва два марша дугачак.

Од Ерцхерцогове војске стајаху 50.000 људи истог дана, под Белегардом, с оне стране Дунава код Амберга, и северно од Регензбурга, а грō од 130.000 људи, од Мајнбурга до Динцлинга, истина, такође на фронту од само 40 километара, али у две групе: једна добро прикупљена са фронтом према Регензбургу, а друга слабија и лабава према Абенси.

---

19 априла по подне, услед борбе код *Абензберга* (Lefebre против ђенерала Thierry-а), *Наполеон* се уверио да су се јаке силе противникове кренуле ка Регензбургу и да изгледа да има пред собом, у правцу Ландсхута, само још слабе снаге (V корпус), и то у врло лабавом стању. С тога се реши да са 100.000 људи (корпус Лан, састављен из две дивизије Давуове, Лефебр и Вандам) заједно са Масеном нападне на аустријско лево крило, и да га баци ка Ландсхуту. За то време имао је Давў, као лево крило у недејству, да чврсто држи војску Ерцхерцогову, која се налазила пред њим.

Ерцхерцог упознаде 19. увече да је Давў, у последњем трепутку умакао опасности да буде одсечен, повуче Хохенцолерна натраг ка Егмилу (Eggmühl) и нареди одмах Ерцхерцогу Лудвику и Хилеру да му се придруже; али, брзим дејством Наполеоновим, ово сједињење бй осујећено.

20 априла

20 априла Наполеон наступаше од Абензберга са Ланом, Лефебром и Вандамом против усамљених бригада V корпуса код *Кирхдорфа*

и *Сигенбурга* и баци их натраг на Ротенбург, где их прихвати Хилер са VI корпусом, који беше тамо похитао. Масена стиже са челом поиздаље од Фрајзинга.

Давў оста са три дивизије, од прилике, (Удинò дошао је доцније) према Ерцхерцогу Карлу. Овај упути Коловрата у Регензбург, те да се с њиме 21. сједини; Белегард је стајао у Најмаркту. Француска посада у Регензбургу би принуђена на предају, и тако се створи веза са десном обалом Дунава. — Ерцхерцог Лудвик (V корпус) и Хилер (VI корпус) повукоше се још ноћу уочи 21. назад у Ландсхут.

21 априла

Наполеон продужи и даље продирање до *Ландсхута*, и нагна Хилера да одступи у Вилзбибург (Vilsbiburg). Масенина челна дивизија беше благовремено стигла до Ландсхута (60 Км. од Пфафенхофена), како би своје присуство учинила осетним. Наполеон се реши да 22. само Вреде и Бесјѐ гоне Хилера, а са гроом да се крене Даву-у, и да овога потпомогне. 21. осташе према Ерцхерцогу: Давў, Лефебр и Удинò (укупно шест дивизија), и потиснуше његово лево крило до Егмила.

Ерцхерцог 21. беше привукао Коловрата к себи, и тако истога дана увече стајаше ешелониран од Регензбурга до Егмила (Eggmühl); он нареди да се 22. нападне Давў јаким десним крилом.

22 априла

Ерцхерцог, ослањајући се на Регензбург, хтеде сад око подне, са 110.000 људи, да нападне Давуово десно крило између Егмила и Дунава. Но за време овог кретања и борбе, Наполеон, долазећи од Ландсхута, стиже око подне са Ланом, Вандамом и једном дивизијом Масенином код **Егмила**. Он нападе Розенберга, који сачињаваше Ерцхерцогов пивò и лево крило, са великом надмоћношћу.

Давў и Лефебр наступаху, почевши од подне, на левој обали Лаберe (Laber), Вандам у фронту па друму од Ландсхута, а Лан угнувши се десно и турнирајући лево крило. Услед уског наступања овако надмоћних маса, мораде Ерцхерцог опет да напусти офансиву, коју тек беше отпочео. Он хтеде са колонама Хохенцолерновим и Лихтенштајновим да потпомогне корпус Розенбергов, али и овај беше поступно потиснут још пре него што му је та помоћ стигла. Све се повуче натраг у Регензбург.

Најзад трупе, које су с Наполеоном пошле од Ландсхута, ноћиште у Еглофсхајму, на пола пута између Егмила и Регензбурга.

(Никад још Наполеон није енергичније и брже поступао и никад није од своје војске захтевао веће издржљивости него у данима од 19 до 22 априла).

23 априла

23 априла пређе Ерцхерцог по једном сталном и једном понтонском мосту преко Дунава и крете војску у Кам (Cham).

Наполеон уђе у Регензбург, пошто беше аустријску аријергарду потиснуо, а у једном делу и одсекао.

III Одсек. Наполеоново наступање ка Бечу

Ради даљег осматрања Ерцхерцога Карла, Наполеон посла преко Дунава код Регензбурга само Давуа и Монбрина (Montbrun), а са гроом крену се одмах преко Штраубинга и Ландехута ка Ину и Салцави (Salzach).

Масена пређе преко Ина код Пасаве, чије се мало утврђење налазаше још у баварским рукама, а 28. окрете одмах уз Ин горе ка Шердингу, како би Хилеру закрчио пут ка реци Трауни.

Но овај још 27. стиже срећно у Браунаву (Braunau) и Рид (Ried), пошто су га 22. само слабо гонили, па је чак 24., код Најмаркта, у краткој против-офансиви напао Вреде-а. Јелачић је приспео у Салцбург.

Главна колона Наполеонова, која је хтела да пређе преко Салцаве код Бургхаузена, била је задржана набујалом водом и порушеним мостовима два дана, но већ 2 маја стигла је са челима до реке Трауне код Ламбаха и Велса, тако, да се Хилер, који се, по заповести Ерцхерцоговој, 2. био повукао у Линц, да се тамо држи док стигне главна војска, морао опет даље да повлачи.

Он је сад хтео да се 3. на Трауни, код *Ебелзберга*, „држи неколико дана," но услед наступања главне колоне Наполеонове ка Кремсминстеру и Штајеру, беше приморан да одмах

напусти и тај положај, где је међу тим, пошто је Масена (у исто време са гоњеним аријергардама) хтео да јуриша на ову врло јаку позицију, дошло до исто толико бескорисне колико крваве борбе.[18] Хилер се сад повуче преко реке Енсе и даље ка Мелку (Mölk), па пређе најзад 8 маја, код Маутерна, на леву обалу Дунава, како би се сједињио с Ерцхерцогом Карлом, који је наступао преко Будјејовица (Budweis) — Цветла, но тиме је напустио Беч, за чију одбрану остаде само Ерцхерцог Максимилијан.

Наполеон, код Енса и Штајера 4-ог и 5-ог поново задржан, услед порушених мостова, стиже 7-ог у Мелк, а 8-ог у Ст. Пелтен (St. Pölten), где је дознао за Хилеров прелазак преко Дунава. Да би обезбедио свој леви бок, даде са свим порушити мостове, које је Хилер само у пола порушио, и стиже 10-ог у Бечка предграђа. 11-ог, наочиглед поседнутим бедемима унутрашње вароши, намести батерије код Карлове цркве, царских штала и палате мађарске гарде, против Корушке и Шотенске капије, но уједно истури Лана ка Нуздорфу и посла од Масене неколика одељења, од Ландштрасе преко Дунавског канала, у вилу (Lusthaus) у Пратеру, која не беше поседнута.

Услед кратког бомбардовања, и с тога што беше мост код Флориздорфа са стране Пратера

[18] У овој крвавој борби нарочито су се одликовали Срби Граничари. Французи, под вођством славног Масене, јуришали су бесно, али се јунаци намериште на што таке јунаке. Срби не уступаху ни за корак; јуриш за јуришем беше одбијен, и Французи не могаху отети позиције све дотле док није сам ђенерал Хилер заповедио Србима да их напусте, а тој заповести морали су се, и ако с тешким срцем, покорити.

Преводилац.

у опасности, напусти Ерцхерцог Максимилијан 12-ог, са 15 до 20.000 људи, од прилике, Беч, који је требао, по заповести Ерцхерцога Карла, да држи до 17-ог, а који су Французи посели већ 13-ог (Регензбург—Беч 350 Км. у 16 дана од 24 априла до 10 маја, што чини за војску, која је бројала више од 100.000 људи, стално скоро 32 Км. дневно).

У то време Ерцхерцог Карло, после кратког задржавања у Каму, крете се у Будјејовице и одатле, после тродневног одмора, 6-ог, преко Цветла и Хорна, у Штокерау и до Бизамберга, где је стигао 16-ог и тамо се сједини са Хилером, који се беше повукао у Флориздорф, и пошто је спалио тамошњи мост, оставио је на Дунавским острвима само малене страже.

Ерцхерцог се, за време овога уморног повлачења тронедељног, увек старао, да остане господар прелаза преко Дунава код Линца, Маутхаузена и Кремс-Маутерна, па и код Беча, дѣлом зато, што је хтео да нападне Наполеона у позадини и да га тако заустави у надирању ка Бечу, а дѣлом и зато, што није хтео да ти прелази падну Наполеону у руке, па је хтео да спречи да се овај крене ка Будјејовицама или Цветлу. Но све те намере као и друге спреме за одбрану: боље утврђење Беча, довлачење другог позива и мађарске народне војске, обезбеђење Пожуна (Pressburg), Коморана и Ђура (Raab) — поништене су брзим надирањем Наполеоновим ка Бечу. — Нарочито III корпус, Коловратов, који је са 25.000 људи требао да продре од Будјејовица и Линца у позадину На-

полеонову, паће већ Урфар, предграђе Линца, на северној обали Дунава, поседнут од противника (Вандам), и напад, који је 17 маја предузет преко Пестлингберга, (а био је нешто компликован) не успе, услед предузетих против-мера Вандамових, као и Бернадотових, који баш беше стигао од Регензбурга.

IV Одсек. Операције код Асперна

Код Беча стајаху од прилике 105.000 Аустријанаца против 110.000 Француза.

Наполеон је покушао још 13-ог да на два места пређе преко Дунава. Покушај Лаповог корпуса код Нуздорфа није успео. Шест чета волтижера, које се беху превезле на острво „Шварце Лакен", тек што беху потисле тамошњу стражу, нападнуте су надмоћношћу са стране Једлерзеа и беху већим дѣлом заробљене. Масени пак беше наређено да покуша прелазак испод Беча, код Кајзер-Еберздорфа, а тај је покушај успео. Још 13-ог поседоше неколико чета острво Лобаву (Lobau), отеравши тамошњу малу посаду. Но уз пркос свему настојању пође Наполеону тек 18-ог за руком да прикупи код Еберздорфа толико понтона (чамаца) и материјала за грађење моста, колико је требало да узмогне помишљати на прелазак војске на леву обалу Дунава. Још је 18-ог увече наредио да се дивизија Молиторова превезе на Лобаву, а 19-ог да се отпочне грађење моста. До 20-ог у подне био је мост преко главне реке и њезиних споредних рукава, у дужини од 774 м., готов. По подне прешао је Молитор на понтонском мосту преко Штад-

лерског рукава, који је код Воденичког Луга (Mühlau) широк око 100 м., и потисну аустријске предстраже из Асперна и Еслинга.

Масенин грō био је још 20^{-or} пре подне спремљен код Кајзер-Еберздорфа и до 21^{-or} у подне пређоше његове три дивизије и две коњичке дивизије на Лобаву и одатле у Моравино Поље (Мархфелд). Наполеон сăм рекогносцирао (извиђао) је рано ујутру са Масеном нешто даље од Асперна, али само према Бизамбергу видео је пеколпке логорске ватре, које је држао за авангарду Ерцхерцогову.

Овај је до 19^{-or} поклањао нарочиту пажњу прелазу код Нуздорфа. Тек кад га је Хилер известно да је 18^{-or} Молитор посео Лобаву, да је код Еслинга било окршаја и да се јаке силе концентришу на Симерипшком пашњаку (Simmeringer-Haide), па кад је 20^{-or} у подне опсерваторија на Бизамбергу сигнализовала, да су Французи код Еберздорфа саградили мост преко Дунава и да већ њихова војска прелази на Лобаву, — наредио је 20^{-or} наступање своје војске у Моравино Поље, на линију Штреберздорф — Дајч-Ваграм, што је у зору 21^{-or} извршено. — Пре подне истога дана — била је Духовска недеља — добио је Ерцхерцог вест, да већ јаке силе Француза дебушују у Моравино Поље. Он се на то реши да их нападне, и нареди наступање своје војске у пет колона, како би натраг освојио Аспери и Еслинг. V корпус имао је као и до сад да остане код Штреберздорфа, према Нуздорфу, и имао је задатак да заклони десни бок. Ђенералштабном капетану Магдебургу на-

рећено је да са „Шпица“ спушта на мостове лађе које горе, и друге предмете за разоравање, па да их поруши.

Битка код Асперна. Обе десне крилне колоне Ерцхерцогове ударише после 10 Км. марша од прилике, на село Асперн, које беше Масена јако посео и утврдио; трећа колона, за којом су наступале резерве, имала је правац између Асперна и Еслинга; четврта и пета колона имале су да отму Еслинг, које је село бранио Лан, а било је такође јако утврђено. Стајали су у оном тренутку од прилике 80.000 Аустријанаца против 35—40.000 Француза. Наполеон је намеравао да, држећи чврсто Аспери и Еслинг, као крилне ослоне тачке, добије времена, како би дивизије, које су наступале ка мостовима, могле још благовремено дебушовати у Моравино Поље.

Главна борба водила се око Асперна, које је село неколико пута освајано па опет губљено, но најзад, увече, остало је у рукама Аустријанаца. Али нападаји на Еслинг имађаху мање успеха. Кад је Наполеон приметио наступање треће аустријске колоне, послао је против ње коњичке дивизије, које су стојале у центру, но напад тај сузбише пешадијски пукови (и не правећи „кару“).

Још 21-ог пре подне у велико је искварен главни мост услед велике воде, која је нагло расла, и услед тога, што су га уздрмале воденице, које су спуштене низ воду и у њ ударале; но могао се ипак толико оправити, да је до поноћи 22-ог могла преко њега прећи (3.) коњичка дивизија Нансути-јева, па и четири пешадијске

дивизије, од прилике 30.000 људи. За наставак борбе 22-ог послао је Наполеон три дивизије, које су имале поново отети Асперн и држати га; даље: две дивизије у Еслинг; а две пешадијске дивизије, гарда и три коњичке дивизије сачињавале су центар.[19] Још у три часа ујутру освојио је Масена обухватним и изненадним нападом опет Асперн, а Лан је, код Еслинга, одбио поновљене нападе аустријске 4-те и 5-те колоне. Око 7 часова пареди Наполеон да његов центар наступи против аустријског центра, како би овај разбио. Већ су се били аустријски батаљони поколебали, кад се Ерцхерцог Карло стави на чело 15-ог пука,[20] држећи његову заставу у руци, па је сместа васпоставио ред.

У исто време, око 9 часова, доби Наполеон извештај, да су мостови поново растурени, и да је немогућно, да ће Давў, који је код Кајзер-Еберздорфа стајао спреман, моћи још тога дана са својим корпусом прећи преко Дунава. Под заштитом јаких офанзивних напада против Аустријских колона, које су у подне поново наступале према Асперну и Еслингу, наредно је у 1 час одступање на Лобаву.

Масена је напустио 23-ег ујутру Асперн и Еслинг, у 6 часова повукао је на Лобаву, непоњен, и стару гарду и порушио је мост преко Штадлерског рукава. Испрва због јаког умора,

[19] И сад је Наполеон био у надмоћности. Преводилац.

[20] Који је носио име ђенерала Заха. Ми то нарочито помињемо, јер смо и ми, у Србији, имали једнога ђенерала Заха, који је г. 1876 командовао на Јавору. Преводилац.

а доцније што нису имали материјала за грађење мостова, Аустријанци нису гонили Французе.

„Битка код Асперна била је најупорнија и најкрвавија битка од времена кад је букнула Француска Револуција," а она је то остала и до дана данашњега. Аустријанци изгубише у мртвим и рањенима сваког *трећег*, а Французи сваког *другог* војника.[21] *Први ипут* у отвореној битци побеђен, Наполеон је био приморан да очекне с операцијама, како би на тврђим и боље заклоњеним мостовима могао да понови прелажење преко Дунава.

Б. ДОГАЂАЈИ У ИТАЛИЈИ И У УНУТРАШЊОЈ АУСТРИЈИ

Операције Ерцхерцога Јована и Поткраљеве

Пошто Ерцхерцог Јован, почетком априла, беше стигао са VIII и IX корпусом у Бјелак

[21] У овој битци, јуначки бранећи Еслинг, смртно је рањен љубимац Наполеонов и војске, витешки маршал Лан, „кнез од Еслинга," на је тешкој рани подлегао деветог дана, искрено оплакан од свога цара и целе војске. — Французи се понукоше у најпотпунијем реду на Лобаву, не остављајући непријатељу ниједног рањеника, ниједан топ. Два дана морала је француска војска да издржи на Лобави без муниције и хране, док није опет подигнут мост на јужној обали. — Да су онда Аустријанци благовремено спремили материјал за мостове, вероватно је да су могли да униште Наполеонову војску, а можда и њега самог заробе. Но тако је стара тромост аустријске врховне војне управе учинила, те је битка код Асперна остала без икаквих последица.

Из ове битке вредно је поменути и ово: Кад је Наполеон видео да је битку изгубио и да мора одступати, послао је једног ађутанта маршалу Масени са питањем: да ли је сигуран да ће се у Асперну моћи држати дотле, док се војска повуче на Лобаву? Масена, уморан од великог напрезања, одмарао се на једној гомили камења. Он скочи на ноге и викну: „Реците Цару, да ћу издржати два, шест, двадесет и четири часа; у кратко, држаћу се овде дотле, док не буде војска спасена!" На то је Наполеон оставио Масени да управља одступањем, и стари маршал је свој задатак решио сјајно. Преводилац.

(Villach) и Тарвис, дебушује он 9 априла преко Предила и Карфрајта у Фурланску (Friaul) и борбом код *Порденона* баци поткраља Евђенија назад преко речице Ћелине (Cellina), за тим га 16-ог поново потисну код *Сакила* (Sacile), гонећи га до положаја код Калдијера (Caldiero). Но овде стиже 29-ог Ерцхерцогу Јовану вест о догађајима код Регензбурга, и пошто беше већ позван да дође на Дунав, врати се он 1 маја назад. У свом повратку заустави се он са главном колоном код Бјелака да, наслањајући се на утврђења од Малборгета и Предила, за пеко време задржи Поткраља. 17 маја дозпаде да је Беч пао и 18-ог доби у Целовцу (Klagenfurt) заповест да се крене ка Линцу, да се тамо сједини са ђенералом Коловратом и да с њим оперише у позадини Наполеоновој; но Ерцхерцог је држао да се та мисао не да извести (у истини је дан раније Коловратов напад на Линц одбијен), и наставио је повлачење у Грац, где је стигао 24 маја и хтеде да 17-ог себи привуче ђенерале Кастелера и Јелачића.

Међу тим је поткраљ Евђеније форсирао кланце код Тарвиса, а Магдоналд је наступао ка Љубљани. 17 маја караула Малборгет, а 18-ог караула Предил, где погибоше у јуначкој одбрани капетани Хензел и Херман, беху обијене и насилно узете. Евђеније наступаше према Наполеоновом наређењу преко Бјелака право ка Леобену (Leoben). Он стиже таман до Св. Михаила (St. Michael), а Јелачићева слаба бригада, долазећи из Салцбурга, хтеде 25 маја да дебушује у долину реке Муре. Поткраљ потуче је, и за тим продужи даље наступање ка Винер-Најштату.

Аустријска лева бочна колона под Ђулајем (Gyulay), коју је Ерцхерцог Јован био оставио да заклони Трст и Хрватску, умаче из Горице (Görtz) у Хрватску. — Магдоналд (Macdonald), који јој следоваше до Љубљане (Laibach), окрете се сада одатле северно ка Грацу, где стиже крајем маја, пошто се Ерцхерцог источно уклонио у Керменд, где се одмарао од 1 до 6 јуна.

Мармон, који са француским XI корпусом беше позват чак из Далмације, где је само у Задру (Zara) имао да остави слабу посаду, стиже тамо већ почетком маја, но нађе сад на једну аустријску колону (Стојићевић), која се спуштала преко планине Велебита и заустави га до 18 маја. За тим се Аустријанци повукоше у Госпић, а Мармон стиже до краја маја у Сењску Ријеку (Fiume), а 16 јуна у Љубљану. Директни пут у Грац нађе затворен, пошто је бан Ђулај стигао из Загреба, и са српско-хрватском народном војском био опет посео Марибор (Marburg). С тога се Мармон крете преко Доњег Драубурга у долину реке Лаванте, откуд стиже 25 јуна у Грац. Тамо је одбио офансивни напад Ђулајев, но напусти варош 1 јула, кад му стиже заповест да се брзим ходом крене ка Моравином Пољу, па да учествује у битци, која се тамо очекивала.

В. ОПЕРАЦИЈЕ КОД ВАГРАМА

Оба војсковођа употребише време, после битке код Асперна, да привуку себи појачања. — Ерцхерцог Карло привуче Коловрата (кога беше одаслао, за време свог одступања, ка Линцу

за осигурање Јужне Чешке) и Шустека (Schusteck) од V корпуса из Кремса — а Ерцхерцогу Јовану нареди да се крене од Керменда у Пожун. — Наполеон пак привуче Бернадота и Вандама из Линца, и пошто поткраљ Евђеније стиже у Најштат, а Магдонадд у Грац, истури обојицу за осигурање десног бока и потискивање Ерцхерцога Јована у Мађарску, услед чега се изроди једна споредна операција.

Ерцхерцог Јован крете се 6 јуна од Керменда (Körmend) у Ђур (Raab), који беше утврђен на брзу руку, и где беше прикупљен један део мађарске народне војске.

14 јуна дође до боја код *Ђура*. Ерцхерцог Јован мораде узмаћи ка Коморану, и стиже у Пожун тек 4 јула.

Груписање сила крајем јуна

Аустријска војска. Аустријске трупе стајаху:

VI корпус (Кленау) као авангарда десног крила непосредно на Дунаву код Флориздорфа, Каграна, Хиршштетена, Асперна и Еслинга;

Ђенерал Нордман, као авангарда левог крила, од Вел. Енцерадорфа до Миллајтена (Gross-Enzersdorf — Mühlleiten);

III корпус (Коловрат) логороваше код Хагенбруна и Кенигзбруна, па и код Магдалененхофа, на Бизамбергу;

Гренадирски корпус код Гераздорфа;

I корпус (Белегард), II корпус (Хохенцолерн) и IV (Розенберг) логороваху на Рус-Баху (Russ-Bach) од Дајч-Ваграма до Маркграфнајсидела;

Коњичка резерва: код Брајтенле-а, Адеркла-а и Раздорфа (Breitenlee, Aderklaa, Raasdorf); и

V корпус (Reuss) код Корнајбурга.

Француска војска: Гарда у Бечу, Масена и Удинò на Лобави, Давỳ код Клостернајбурга, Кајзер-Еберздорфа, Китсе-а (Kitsee; наспрам Пожуна) и Дајч-Алтенбурга; Поткраљ код Ђура, који се 22 јуна морао предати. Мармон у Грацу. Вандам код Сигхартскирхена (Sieghartskirchen). Бернадот код Ст. Пелтена (St. Pölten). Лефебр код Линца.

Операцијски планови

Ерцхерцог Карло намераваше: да се очекиваном Наполеоповом прелазу преко Дунава, по могућности, одупре, као код Асперна, пре него што сва француска војска пређе; не успе ли се у овоме, онда да се чека противнички напад у положају код Рус-Баха.

Наполеон се спремаше да изврши прелаз што брже и изненадније. Због тога се реши да своју војску концентрише прво на Лобави и за тим да једновремено са више колона, en masse (у маси), дебушује у Ханзелгрунд (наспрам крајњега левог крила Аустријанаца) преко Штадлерског рукава Дунава — и то овај пут ка јужном крају његовом.

Догађаји

30 јуна Наполеон отпоче демонстрације на старом прелазу, а за тим од 4 јула увече, потпомогнут (за њега добродошлом) непогодом вре-

мена, пређе са главном силом, скоро неопажен, преко доњег краја Штадлеровог рукава у Моравино Поље, и тако се деси што је изгледало скоро немогућно, тј. сутра-дан око подне (5-ог), цела војска од 170.000 људи беше се већ стратегијски развила између варошице Штатл-Енцерздорфа и Витаве (Stadtl Enzersdorf und Wittau). Од 1 јула Наполеон беше повукао к себи Вреде-а из Линца, Мармона из Граца, Давуа из Китсе-а и Поткраља из Ђура, који усиљеним маршевима стигоше ка главној војсци, и тако све — са изузетком 30.000 људи — беше сједињено за одлучну битку.

Битка код Ваграма. 110.000 Аустријанаца, са изузетком V корпуса, стајаху против 170.000 Француза.

5 јула по подне француска војска наступаше, у виду лепезе, против аустријског положаја, који се протезаше од Штамерздорфа преко Ваграма, као каква чакља, до Маркграфнајсидела. Наполеон покуша још 5-ог да пробије Ерцхерцогов положај (пре него што своје тактичко развијање потпуно доврши, али и пре него што су сви аустријски корпуси могли да стигну на одређене им линије). Али овај покушај оста без успеха. Магдоналдов и Удиновљев напад на Баумерздорф беше одбијен од корпуса Хохенцолерновог, а исто тако и напад Бернадотов на Ваграм од гренадирског и I корпуса, и то са великим губитцима.

6 јула Ерцхерцог се реши да изврши обухватни напад са стране оба своја крила. Лево крило (Розенберг) крете се рано изјутра, раније

него што је и десно крило (Кленау) могло да отпочне напад, јер мораћаше претходно да изврши дугачак марш до Асперна, дуж Дунава. С тога повуче Ерцхерцог Розенберга поново назад на положај. Лево крило Наполеоново беше у истини пробијено и Масена потиснут до Асперна. Но сада се тек поче осећати Наполеонова велика надмоћност. Овај је све своје резерве јутром прикупио код Раздорфа. Да би Кленау-а што чвршће држао, Наполеон повуче и уједно продужи своје лево крило (Масена) до Дунава код Асперна; за тим нареди резервама испад преко Адеркла-а према Дајч-Ваграму, а Давў да обухвати аустријско лево крило. Покушај пролома (са пет пешачких и две коњичке дивизије) разби се о држање и ватру аустријског гренадирског корпуса, уз пркос помоћи „батерије од 100 топова," али Давў са својим обухватањем принуди Розенберга, око подне, да напусти положај код Маркграфнајсидела. Пошто се не појави ни Ерцхерцог Јован, који беше такође позват, но стиже тек после битке увече у Сибенбрун, Ерцхерцог Карло прекиде битку у 1 час по подне.[22]

За овим се Ерцхерцог Карло повуче са гроом „чешким друмом" у Знојм (Znaim), а са корпусом Розенберговим у Брно (Brünn).

[22] Да је Ерцхерцог Јован благовремено стигао, по свој прилици да би Наполеон и ову битку изгубио, а последице томе не даду се ни догледати. — Тврди се са свим озбиљно, да су односи између браће били запети, и да је Ерцхерцог Јован *намерно* одоцнио, пошто није хтео да му се брат Ерцхерцог Карло прослави и код Ваграма. — Међу тим нема спора, да је од свих војсковођа, који су се ма кад борили с Наполеоном, био најумнији Ерцхерцог Карло.

Преводилац.

Повлачење у долини реке Мораве (March) изгледало је Ерцхерцогу неупутно с тога, што се сазнало да Руси наступају према Кракову. Још је најзгодније изгледало повлачење у Златни Праг, јер се тамо могло очекивати да ће војска све наћи што јој треба. Повлачење у Мађарску, где се могло очекивати да ће народ дати још средстава за наставак рата, осујетило је исход битке. А цар Фрања, који се био кратко време задржао у Моравској Будвици (Mährisch Budwitz), преместио је Двор у Коморан.

Наполеон наступаше са гроом Вилерздорфу, и само са левим крилом ка Знојму (Масена). 10 јула постави се Ерцхерцог, приликом прелаза преко реке Таје, код *Знојма*, поново за битку. Мармон долазећи од Ла-а (Laa), нађе 11 јула на леви крилни корпус (Лихтенштајн). Рајсов корпус задржа Масену у фронту. Остали француски корпуси могаху стићи тек 12-ог Наполеон прими понуду Ерцхерцогову за примирје.

Примирју од Знојма следовао је мир од Шенбруна.

Г. ТИРОЛСКИ УСТАНАК

I Одсек. Прво ослобођење

Ерцхерцог Јован беше послао фелдмаршаллајтнанта Кастелера са једним делом VIII корпуса из Бјелака у Тирол, а скоро у исто време и Ерцхерцог Карло беше одаслао од главне војске фелдмаршаллајтнанта Јелачића са 10.000 људи у Салцбуршку. Овај посла 8 априла једну малу колону у Пинцгау, и одатле Инзбруку, те да ступи у везу са Кастелером.

Кастелер имађаше две бригаде од 16 батаљона, три ескадрона и 17 топова, што је требало да служи као језгро припремљеном устанку; 10 априла Кастелер стиже у Силијан (Sillian).

Но већ 8 априла Андреја Хофер и Тајмер позваше своје земљаке на устанак; за тим се Хофер упути у околину Мерана, Тајмер у долину горњег Ина, а Шпекбахер у долину доњег Ина, да управљају устанком.

Од баварских трупа беше тада у Тиролу једна бригада, са гроом у Инзбруку, а мањи гарнизони стајаху у Халу, Верглу, Штерцингу, Бриксену, Брунеку и у Милбашком кланцу (Hall, Wörgl, Sterzing, Brixen, Bruneck, Mühlbacher-Klause); две француске бригаде налажаху се баш у пролазу за Аугзбург.

Догађаји

11 априла Пустерталска народна војска принуди посаду Милбашког кланца, која стајаше под командом потпуковника Вреде-а, да одступи ка Ладићском мосту[23]. Француска бригада Бисон (Bisson), која, баш тада на маршу, прође кроз Бриксен, заузе овај мост са једним батаљоном, но овај је одмах бачен назад, и један део бригаде би потиснут ка Тријенту.

12 априла Хофер нападе код Штерцинга са 4—5000 људи народне војске аријергарду колоне, која се беше кренула ка Инзбруку, и зароби је.

Кастелер стиже у Шапс (Schabbs) и нареди утврђивање тамошње висоравни. Истог дана Тај-

[23] Код тврђавице Franzensfeste.

мер зароби Инзбрушку баварску посаду, а за тим се одмах крете против колоне Бисонове (и Вредеове), која беше уклештена између Хофера и Тајмера код *Вилтаве* (Wiltau), у долини Вине, (Wipp-Thal) и која се 13 априла предаде. Хофер и Кастелер ућоше у Инзбрук. Народна војска опколи и Куфштајн.

15 априла Баражо д'Илер (Baraguay d'Hillers) заузе са 6—7000 људи Тријент, с тога Кастелер и Хофер кретоше одмах из Инзбрука ка Боцену, и 21-ог натераше Французе да одступе ка Повереду.

II Одсек. Друго ослобођење

28 априла Кастелер дознаде о недаћама код Регензбурга и да Јелачић одступа из Минхена поново у Салцбург. Услед овога остави он у јужном Тиролу само четири батаљона, а са десет батаљона крете се за одбрану северног Тирола из Повереда у Инзбрук (за 5 дана 150 километара).

Рајте, Ервалд, Насерајт, Шарниц, Лајташ, долина Ахене и Лофер са Штрупским кланцем (Reutte, Ehrwald, Nassereit, Scharnitz, Leutasch, Achen-Thal, Lofer, Strub-Pass) беху поседнути са по 2—3 чете народне војске, а резерва постављена између Инзбрука и Хала (Hall).

За *напад на Тирол* беше одређен француски VII корпус (Лефебр) са три баварске дивизије: Престолонаследникова, Дероавова и Вредеова. Тај корпус одмарширао је од Ландсхута пре свега у Салцбург.

29 априла Баварци уђоше у Салцбург, а Јелачић се повуче у Радштат, остављајући посаде у Луешком кланцу, код Ст. Гилгена и у Аптенави. Лефебр демонстроваше са дивизијом Престолонаследниковом у долини Салцаве, према Луешком кланцу, а Дероа-а одасла преко Трауштајна и Куфштајна, Вредеа пак преко Рајхенхала и Лофера у долину Ина ка Инзбруку. 4 маја Вреде стиже у Ункен, и пошто успе да са два батаљона дође преко планинске стазе (преко Anderl-Kopf-а) утврђењу у позадину, освоји Штрупски кланац, који су 300 Тиролаца, под командом крчмара Опахера (Oppacher), храбро бранили.

Кастелер одасла сад ђенерала Фенера (Fenner) у Вајдринг да прихвати Опахера, а он са гроом крете у Вергл против Вреде-а. 12 маја стиже у Вергл и Сел (Wörgl und Söll), где прихвати Вредеом потиснутог ђенерала Фенера и браниоце Штрупског кланца, но 13-ог нападе га у леви бок Дероа и баци га на Фолдерерски мост (Volderer-Brücke), 4 километра источно од Хала.

14 маја Вреде стиже у Ратенберг, а Дероа у Јенбах. Пуковник Арко (Arco) нападе Шарницу. Кастелер напусти Инзбрук и врати се у Штерцинг, а за тим, 19 маја, Лефебр уђе у Инзбрук, где остаде дивизија Дероаова.

Од Ерцхерцога Јована позват натраг, од Наполеона проглашен за бунтовника,[24] Кастелер се 25 маја реши на напуштање Тирола.

[24] Кастелер је био белгијски емигрант, а Белгија је онда била француска покрајина. Преводилац.

Хофер, Шпекбахер и Тајмер, без обзира на ово, продужише борбу сами. Хофер прикупи народну војску из околине Бренера и реши се да нападне Инзбрук. 27-ог посла он Тајмеру у Рајте чувену цедуљицу, која гласаше:

„Драги моји Обер-Ин-Талци! Прекосутра, 29-ог, напашћу непријатеље од стране брега Изела; дођите ми дакле у помоћ.“

29 маја Дероа беше заузео положај на висовима јужно од Инзбрука, но пошто га Тиролци, у борби на брегу Изелу, нападоше обухватно и потиснуше у Инзбрук, бй принуђен да одступи у Куфштајн и за тим даље у Васербург.

Истог дана беху опет заузете Шарница и Лајташа, и после кратке борбе, код Дорнбирна и Лаутераха, противник бй избачен и из Форарлберга.

Тирол је био ослобођен по други пут.

Кастелер се врати 28 маја из Лијенца (Lienz) у Обердраубург, и дознав да се у Бјелаку налази талијански ђенерал Руска (Rusca), са 3—4000 људи, реши се на пробијање кроз Корушку (Kärnten), ради сједињења са Ерцхерцогом Јованом, који 24-ог беше стигао у Грац. Но мостови на Драви и Мели (Möll) беху порушени, и тако се Кастелер могаше кренути за Грајфенбург тек 1 јуна; он стиже 4 јуна у Бјелак, 6-ог у Целовац (ђенерал Руска повуче се, после боја код Целовца, према Лојблу), пређе 7-ог преко Драве (код Штајна) и веза преко Голобица везу са баном Ђулајем, који је стајао код Рогатца (Rohitsch) и Марибора. Само је ђенерал Буол остао с једним слабим одељењем у Тиролу.

III Одсек. Треће ослобођење

Сада почеше Тиролци да продиру, у разним мањим испадима, преко границе у Баварску и Корушку, у леви бок Француза, кад у том стиже вест о битци код Ваграма. После ове битке Наполеон одасла око 50.000 људи против Тирола, који се кретоше и то:

1. Лефебр од Салцбурга преко Вергла и кроз Пинцгау;

2. једна колона кроз долину Ахене;

3. једна колона преко Митенвалда на Шарниц;

4. једна колона преко Рајте;

5. једна колона преко Кемптена и Имеништата;

6. Виртембержани ка Форарлбергу;

7. Ђенерал Руска преко Саксенбурга у Пустерталску долину;

8. једна колона из Млетачке ка Ампецу (Ampezzo); и

9. једна колона од Вероне, долином Еча, ка Трињенту.

Ђенерал Буол не хтеде на први позив да напусти Тирол, али најзад 27 јула мораде то учинити на основу Знојмског примирја.

2 августа, пошто већ цео северни Тирол беше положио оружје, Лефебр је отпочео наступање ка јужном Тиролу и већ стајаше једна његова дивизија (Рује) на Бренеру и једно јако одељење код Наудерса. Хофер, Хаспингер и Шпекбахер позваше поново своје земљаке на одбрану домовине.

Хаспингер се постави, 3 августа, на мосту код Обераua (код Бриксена) против Рује-ове претходнице, опколи је у заједници са Хофером, у *Саском кланцу* (Sachsenklemme), у долини реке Ајзаке, и отера Рује-а 5-ог назад на Брепер. За овим стиже 6 августа и сам Лефебр са 2-гом дивизијом, али пошто сада обе дивизије беху са околних висова све више и више притешњаване, беше, после боја код *Маулс-а*, приморан на одступање ка Инзбруку. Баварци узеше на брегу Изелу опет исте положаје, као и 29 маја, а 13 августа беху обухватно поново нападнути и бачени у долину. 18 августа Лефебр се врати од Вергла са две дивизије у Салцбург, а са једном у Куфштајн.

Батаљони — одаслати у горњу долину Ина — беху се кренули 8 августа из Ландека ка Пруцу (Prutz), али код Понтлацерског моста беху нападнути од народне војске, са висова и са свију страна, и 9 августа морадоше се предати у отвореном пољу.

Исто тако и Руска, у долини Пустерталској, после узалудних напада на кланац од Лиценца, мораде се 11 августа вратити у Корушку.

14 августа Хофер, као Тиролски главни командант, уђе поново у Инзбрук.

И тако се Тиролци беху ослободили и по трећи пут.

Хаспингер продре сада чак и у Салцбуршку; 16 августа нападе Луфтенштајнски кланац, јужно од Лофера, и утврди се код Ункена.

Једна колона оде преко Тененске планине (Tännen-Gebirge) и изненади Баварце код Вер-

фепа. Хаспингер сам стиже 16 септембра у Верфен, нападе 25-ог Баварце у Луешком кланцу, и баци их назад ка Салцбургу. — Али сада нанђе на против-офансиву противничког VII корпуса (Drouet), који га отера преко Корушке у Лијенц. Исто тако, услед поновног наступања трију дивизија талијанске војске, и Хофер код Инзбрука бй принуђен да напусти отпор, али се овај ипак — макар само местимично — продужаваше до у децембар.[25]

Д. ОПЕРАЦИЈЕ ЕРЦХЕРЦОГА ФЕРДИНАНДА У ВЕЛИКОЈ ВОЈВОДИНИ ВАРШАВСКОЈ И ГАЛИЦИЈИ

Трупе VII корпуса, око 35.000 људи, концентрисаше се претходно код Кракова, Конскија и Радома (Krakau, Konskie, Radom), а за тим се сједињише код Одрзивола на Пилици [Odrziwol[26] a. d. Pilica; наспрам Новемјаста (Nowemiasto) на тадашњој аустријско-пољској граници]. Једно одељење оста код Олкуша (Olkusz), за

[25] Хофер се беше покајао што је одустао од борбе и прихвати се поново оружја, али му се сад само мали део његових земљака беше придружио. Пред надмоћном силом мораде најзад побећи у планину, где се сакрио у једној колиби. Његова глава беше уцењена, као каквог разбојника, и нађе се неки лупеж, који га издаде. Ухватише њега и његовог сина и, здостављајући их грозно, отераше их у Мантуу, где Хофера војни суд осуди на смрт. Суд се, по наповести Наполеоновој, журио, јер се Наполеон бојао да ће за Хофера цар Франја молити помиловање. Хофер је стрељан 20 фебруара г. 1810, а за то варварство у велико је свет замерио Наполеону. Успомена тога великог јунака и умног војсковођа — који је такође био по занимању само крчмар — и данас је жива међу његовим земљацима, а тело његово доцније је сахрањено у саборној цркви у Инзбруку, где се и данас налази, и где му је подигнут диван споменик. Преводилац.

[26] Odrzywól или Odrzipol.

осигурање Кракова, а једно одељење коњице код Окуњева (Okuniew), наспрам Праге (Praga), где се аустријска граница, на десној обали Висле (Weichsel), испупчила према Варшави.

Пољатовски скупи око 25—30.000 људи у Великој Војводини Варшавској (створеној Тилзитским миром), и постави се за одбрану Варшаве код Ражина (Raszyn); коњица беше истурена унапред код Тарчина (Tarczin).

Руски помоћни корпус (6000 људи), под командом кнеза Галицина, стиже па бојиште тек крајем маја.

Догађаји

Ерцхерцог Фердинанд реши се пре свега да заузме Варшаву. Он пређе 15 априла код Новемјаста преко Пилице, а 19-ог, у боју код *Ражина,* потуче Пољаке. — Пољатовски, услед за њега врло повољне капитулације, напусти Варшаву, и задржав чврсто Прагу, повуче се на десну обалу Нарева, између Модлина и Сјерока (Modlin, Sierock).

Ерцхерцог заузе 20 априла Варшаву и постави један мост код Гора-Калварије (Góra-Kalwarya), ради продужења офансиве на десној обали Висле. Бригада Мор (Mohr) продре до Грохова (Grochów), али 25 априла бй потиснута назад ка подигнутом мостобрану код Гора-Калварије. Но 3 маја мораде Мор да напусти и мостобран и да се повуче на леву обалу Висле. Због овога се Ерцхерцог реши да крене низ Вислу ка Торну, у нади да ће тако повући противника за собом, па да, заузећем тврђаве Торн,

ступи у везу са Пруснма и са енглеском флотом код Данцига. Он се надао да ће се онда очекивани патриотски устанак Пруса што јаче распламтети.

Мор заузе јуришем мостобран, који се налазио на левој обали реке код Торна, и тако 14 маја корпус заузе и тврђаву.

Поњатовски беше се међу тим кренуо ка југу, ради ступања у везу са Русима, и стиже 14 маја у Лублин. Једно одељење, које беше послато напред преко Уланова, заузе мали мостобран код Сандомјержа, на десној обали Висле.

Услед овога кретања Ерцхерцог одасла најпре фелдмаршаллајтнанта Шаурота, преко Новемјаста, у помоћ Сандомјержу. Али помоћ стиже доцкан, јер Сандомјерж паде 19 маја, а Вамошћ 20-ог, издајом, Пољацима у руке.

После овога, и пошто се не испуни нада у суделовање Пруса и Енглеза, врати се 22-ог и сам Ерцхерцог преко Опатова ка Сандомјержу с намером, да Поњатовског поново сузбије. За то време Шаурот је имао да се са гроом чврсто држи на реци Сану (San). Али почев од 5 јуна продре овај ђенерал са 3000 људи кроз све противничке деташмане, који беху овуда наоколо растурени, у Лавов (Lemberg), који држаше поседнут све до доласка Руса.

7 јуна Ерцхерцог се појави на Сану, привуче Шауротов гро к себи, и цернира Сандомјерж. — За време Ерцхерцоговог наступања Поњатовски се беше одмах повукао ка Пулаву — Лублину.

За осигурање Ерцхерцогове позадине оста фелдмаршаллајтнант Мондет са 12.000 људи између Бзуре и Пилице (Bzura, Pilica) према Домбровском, који се са 20.000 људи беше поставио између Раве и Скјерњевице (Rawa-Skierniewice). Да би се добила веза са Домбровским, а и покушало да се помогне Сандомјержу — Поњатовски истури дивизију Зајончекову (Zajonczek) преко Пулава. Али Мондет се крете против Зајончека и потуче га 11 јуна код *Једлинска* (Jedlinsko). 16 јуна Ерцхерцог освоји Сандомјерж, и за тим се концентриса код Опатова.

Међу тим се Пољаци и Руси беху сложили, да на обема обалама Висле концентрично наступају Кракову.

4 јула Поњатовски пређе код Пулава преко Висле, те да наступа преко Родома — а за то време руски помоћни корпус наступаше од Лавова, преко Сана, јужном обалом Висле.

Услед овога веома надмоћнијег и концентричног наступања, Ерцхерцог привуче к себи гарнизоне Сандомјержа, Опатова итд. и, по добивеној вести о битци код Ваграма, отпоче повлачење на реку Ниду (Nidda); 8 јула стиже са десним крилом у Пинчов (Pinczow) с намером, да по могућности што дуже одржи положај позади Ниде.

Поњатовски стиже овога дана тек у Кјелце (Kielcy) и намераваше да преко Коњецпола (Koniecpol), у правцу Зарновјеца (Zarnowiec), обиђе Ерцхерцогов положај. Али наступање Руса принуди Ерцхерцога да напусти свој положај раније, него што је Поњатовски овај обилазак могао да изврши, и он се повуче у Краков, одакле се

13 јула врати са једним делом војске у Шлезију, а с другим у Мађарску.

После примирја код Знојма Поњатовски оста у Кракову, а Галицин у Тарнову. Један део Ерцхерцогових трупа задржа се код Прерова (Prerau, у Моравској), а други код Силајна (Sillein).

Шенбрунским миром Аустрија изгуби: Горњу Корушку (управо западну са Бјелаком. Прев.), Крајнску, Горицу, Трст, Истру, Ријеку (Ober-Kärnten, Krain, Görz, Triest, Istrien, Fiume) и сав део Хрватске на десној обали Саве.[27] Наполеон образова од ових покрајина, са Дубровником (Ragusa) и Далмацијом, државу тако звану: „7 илирских покрајина“; сем овога Аустрија мо-

[27] И тако је један велики део нашега, српског, народа онда потпао под власт Француза (Далмација, Дубровник и Бока Которска потпадоше под њу још 1805, односно 1806 г.) и остао је под њом до 1813, односно 1814 г. Француска управа дејствовала је веома благотворно на наш народ у оним крајевима, јер су Французи брзином, којој се требало дивити, уводили свуда ред, јавну безбедност, подизали културу, саобраћај, привреду и у опште се старали за благостање и напредак народни, па је с тога име маршала Мармона, „херцога од Дубровника,“ који је био гувернер тих покрајина, остало у незаборављеној успомени у тамошњега народа нашег. О њему још и данас народ прича. — Може се рећи да су Французи за оне пределе учинили у оно мало година више него Аустрија у току од близу 100 година — и зато је голема штета, што француска управа није потрајала бар још коју годину. Наполеон пак нарочито је волео Србе, и због њихове природне интелигенције, и због војничких им врлина. Многи су, о трошку државном, васпитавани у француским војним и грађанским заводима. Увек је морало бити српских пукова у гарнизону у Паризу, кад се он тамо бавио, и он је прогласио Србе за најбоље војнике на свету, узвикнувши: „С таком војском лако би ми било освојити цео свет!“ Ми Срби можемо се само поносити са оценом такога силног генија, као што је био Наполеон. У осталом зна се како је он ценио и вођа нашега народног устанка, који је онда био у најлепшем јеку.

Преводилац.

раде да уступи Баварској Салцбург и један део Горње Аустрије (Ober Österreich), и најзад Великој Војводини Варшавској уступи западну Галицију, Краков и Тарнополски округ.[28]

---

[28] Тачности ради додајемо, да је Аустрија морала уступити још и Берхтесгаден Баварској, [но ова за добивене покрајине морала је уступити јужни Тирол са Боценом краљевини Италији (којој је био краљ Наполеон, а поткраљ Евженије од Боарнеја, пасторак Наполеонов), а источни део Тирола (т. онај који се граничи са Корушком), са Пустерталом и Лијенцом, краљевини Илирији (којој је такође био краљ Наполеон, а гувернер маршал Мармон)]; Саксонској неколико омањих чешких предела на граници; Великој Војводини Варшавској још и Замошћ, а Русији Источну Галицију, изузевши Броди. Тајним пак уговором уговорено је да Аустрија унапред не сме под застазом држати већу војску од 150.000 људи и да ће платити Француској ратну одштету у суми од 85 милиуна динара. Поред тога још се онда, у неколико, уговорило, да ће Наполеон узети за жену ћерку Фрање I, Марију Лују, развенчавши се пре са својом доондашњом женом Јозефином.

Овом приликом нека нам буде допуштено поменути још и ово, што ће свакако интересовати и војничке кругове: Идеју за оснивање „Краљевине Илирије" дао је Наполеону један *Србин*. У „Матици Српској", у Новом Саду, налази се на чувању концепт једног писма, које је г. 1804 писао Наполеону велики Србин *Сава Текелија*, док је Наполеон још био Први Конзул, и за то наслов писму гласи: „Грађанине Конзуле!" Но баш у време кад је то писмо писано, Наполеон се проглашо Царем, и с тога је тај наслов пребрисан, па је озго написано: „Ваше Величанство!" У том писму предлаже Текелија Наполеону, да ослободи Јужно-Словенске Земље и да створи од њих једну независну групу, којој би било име: „Илирија", јер би „та нова држава била веран и снажан савезник Француске." Текелија је предложио то име по свој прилици зато, што је држао да је само тако могућно Србе, Хрвате и Бугаре сложити у једну целину. То име прихватио је доцније Хрват *Људевит Гај*, гајећи исту мисао, али како је Србија била већ васкрсла на нов државни живот, била је та идеја одоцњена и пропала је. Међу тим се свакако види, да је Наполеон водио рачуна о том писму Текелијином и да га се сетио г. 1807 и у Тилзиту, кад је с Александром I склапао ону тајну погодбу о Турској. Ми дакле држимо да је „Краљевина Илирија," коју је Наполеон створио г. 1809, била почетак, темељ, вршењу идеје Текелијине, и да је Наполеон био готов да је и потпуно изврши, кад би за то био имао времена. Но пропашћу његовом пропала је и та мисао. Преводилац.

РАТ 1812 ГОДИНЕ

Од француских радова највише се могу препоручити Тјеров: „Histoire du consulat et de l'empire“, а од руских Богдановићев.

Узроци рата 1812 г.

Стварни узрок овоме рату лежао је у Наполеоновој тежњи, да се Русија принуди на усвајање континенталне системе, те да онда, са својом несумњивом надмоћношћу, у сувоземној Европи, подрије енглеску трговину и утицај. Ово беше у неку руку рат за национално-економске интересе; а у правој суштини рат за самогосподарством у Европи. Спољашњи повод за рат беше Наполеоново безобзирно понашање према Војводи од Олденбурга, који је био рођак цара Александра.

Ратни планови

Наполеон виде још 1810 године да је за постигнуће његових политичких циљева рат са Русијом неизбежан. Он намераваше да води офанзиван рат, и још од почетка рачунао је да ће морати да продре до противникове престонице, Москве. Тежња му беше да руске границе помакне натраг до Дњепра и Дине, па се с тога и спремао за рат пуне две године. При томе

умео је да придобије Аустрију као савезника; Пруска би принуђена у савез, а Турска је имала да држи у шкрипцу један део руске војске.

Русија је истина предвиђала рат са Француском, али се није спремала за њ ни издалека тако енергично и интензивно, као што је то чинио њезин противник. Она не имађаше позитивних циљева; хтела је само да одбије Наполеонове нападе. Услед тога она се и колебала, да ли да напада, или, да напад сачека. Најзад се реши за ово последње. Енглеска и Шведска биле су на њеној страни.

Груписање сила

Французи: Док је једна споредна војска имала да продужи рат у Шпанији и да одржи тамо извојеване користи, дотле Наполеон концентрише „Велику Војску" у току месеца фебруара до маја на Висли (Weichsel), од Балтијског Мора до Пулава (Pulawy) и Лавова (Lemberg), и то:

Лево крило, састављено од I корпуса (које стајаше у Хамбургу), II корпуса (из Холандске), III корпуса (из Меца) и из гроа коњичке резерве, имало се поставити код Елбинга, Данцига и Торна.

Центар под командом поткраља Евђенија, састављен од IV и VI корпуса (први из Италије, Вероне; други из Баварске), имао се развити код Плоцка и Вишогрода.

Као деснокрилна група (краљ Жером) стајаху: V корпус (Пољаци) и VIII корпус (Виртембержани) код Варшаве, а VII корпус (Саксонци) код Пулава.

У лево, код Кенигзберга, беше истурен пруски X корпус, а у десно, код Лавова, стајаху Аустријанци. Гарде кантоноваху код Познања (Posen). Као стратегијске резерве образоваху се IX и XI корпус код Берлина и Мајнца.

Растојање између Кенигзберга и Лавова износаше 600 километара, или 30 маршевних дана. Операцијска војска имала је 31 пешачку и 27 коњичких дивизија, са 450.000 бораца, од прилике.

Руси: Од 450.000 људи са којима Руси располагаху, према својој војној организацији, стратегијски се развише, под врховном командом цара Александра, и то: Прва западна армија под Барклајем код Кејдана, Вилне и Лиде (Keidany—Wilna—Lida);

Друга западна армија под Баграционом код Волковиска, Бјалистока и Брзеч—Литевска (Wolkowisk, Byalistok, Brzesc—Litewsk);

Трећа западна армија под Тормасовом код Луцка (Luck) итд.

Фронт све три армије износаше такође око 600 километара. Операцијска војска имала је 21 пешачку и 8 коњичких дивизија, са 220.000 бораца, од прилике.

Операцијски планови

Наполеон намераваше да са широког поретка на Висли, почетком јуна — када се могло већ рачунати на пашу за коње — крене на реку Њемен (Niemen), да преко ове са главном силом, левим крилом, што изненадније пређе код Ковна, а за тим да брзо наступа ка Вилни.

Руси после дугог колебања усвојише план ђенерала Фула (Phull), који се састојао у овоме: Прва западна армија, ако буде нападнута, да се повуче назад у Дрису (Drissa), где беше подигнут велики ушанчен логор, а за то време друга западна армија да нападне противника у бок и позадину. Ако се пак Наполеон крене из Варшаве прво ка Брзечу, онда друга западна армија да се повуче ка утврђеном Борисову, а прва западна армија да оперише у бок Француза. Али убрзо напустише и овај план, једно с тога, што се овај поред Наполеонове надмоћности не могаше извести, а друго и зато, што логор у Дриси не одговараше ниуколико жељеном очекивању. Руси усвојише истина не добровољно и по плану, али стварно, систем методичног одступања.

ТОК РАТА

I Одсек. Наполеоново наступање ка Њемену

Наступање ка Њемену отпоче 6 јуна и трајаше 18 дана, и то:

а) Лево крило (грб војске) у четири до пет колона, од којих средња маршоваше преко Маријенвердера, Морунгена, Липштата, Ландзберга, Пруске Ајлаве, Велаве и Инстербурга;

б) Центар (Поткрал.) преко Солдаве-Растенбурга, Голдапа и Маријампола;

в) Десно крило (Жером) с обе стране Нарева; V и VIII корпус ка Аугустову, а VII ка Замброву и Бјалистоку;

г) Корпус Шварценбергов ка Дрохичину (Drohiczin; на реци Бугу, на пола пута између Варшаве и Брзеча).

Основна идеја беше:

Лево крило — грô — да стигне по могућности што прикривеније ка Прегелу, и ослањајући се на Кенигзберг, да стигне што пре у Ковно;

Центар (Евђеније), наслањајући се на Торн, а доцније на Кенигзберг, да се придружи лево гроу;

Десно крило (Жером) да са свога положаја осигурава ово наступање.

Цело наступање беше једно огромно скретање на десно; заходеће крило креташе се по једном лȗку од 370 километара, или 18 дневних маршева од Данцига у Ковно; средина креташе се по лȗку од 14 дневних маршева, а десно крило, као шивô, креташе се из Варшаве преко Новогрода у Гродно.

Жером је имао да задржава Русе код Брзеча и Волковиска док француско лево крило код Вилне не пробије руску бојницу.

За случај, да руска војска у времену овог наступања крене преко Гродна ка Варшави, требао је прво Евђеније, а за тим и грô, да је нападну у десни бок, а за то време Жером да је задржава на фронту — евентуално да се повуче у мостобране код Пултуска, Сјерока и Модлина.

Пред самим прелазом преко Њемена стајаху 23 јуна:

Левокрилни корпус под Магдоналдом (две пешач. и једна коњичка дивизија) са 30.000 људи код Тилзита;

Наполеон са левим крилом главне војске: I и II коњички корпус Мираов (осам коњичких дивизија), I, II и III пешачки корпус и гарде (15 пешачких и четири коњичке дивизије), са 230.000 људи код Ковна;

Поткраљ Евђеније као центар: са IV и VI корпусом и III коњичким корпусом (пет пешачких и шест коњич. дивизија), са 70.000 људи код Калварије-Сувалке (Kalwarya-Suwalki);

Краљ Жером као десно крило, око 80.000 људи, са V и VIII корпусом и IV коњичким корпусом (пет пешач. и пет коњич. дивизија) код Новогрода, и са VII корпусом (две пешач. и једна коњич. дивизија) код Брока;

Десно крило, Шварценберг, аустријски помоћни корпус (две пешач. и две коњич. дивизије), око 40.000 људи, код Лублина.

Услед Наполеоновог наређења да се чува граница, Руси не дознаше ништа о овом осамнаесто-дневном кретању, те због тога ништа и не предузимаху.

Руси стајаху 23 јуна, још непрестано лабаво, са првом западном армијом од Кејдана преко Вилне до Лиде; друга западна армија беше нешто боље масирана код Волковиска; на Њемену беху само Козаци, а трећа западна армија стајаше код Луцка (Luck).

II Одсек. Наполеоново наступање ка Вилни

Ноћу, између 23 и 24 јуна, отпоче Наполеон прелажење преко Њемена, више Ковна. Он пређе преко њега „у масама," у исто време, преко четири моста, а не нађе на отпор. За тим се крете брзо (100 километара за четири дана) ка Вилни, да, ако узмогне, изненадно тамо нападне прву западну армију. — Али се Руси повукоше благовремено назад.

28 јуна Наполеон стиже у Вилну, а руска прва западна армија у Свјенцане (Swjencany), да се по Фуловом плану повуче у Дрису. Но овај план беше у толико измењен, што је Багрaциону наређено, уместо да са другом западном армијом крене у Наполеонову позадину, да се повуче у Минск — и ако му Наполеон овај пут случајно пресече — онда да одступи преко Орше (Orsza), ради сједињења са првом западном армијом.

Наполеон употреби 29, 30 јуни и 1 јули да се што боље упозна са стањем противничким. Мира-а одасла за првом западном армијом, а међу тим Давў крете са три дивизије у Минск, да пресече кнезу Багрaциону одступницу преко Вилејке и Минска. Багрaцион се повуче услед овога преко Њесвиз-а у Бобрујск. Жером га гоњаше врло слабо, али у толико енергичније чињо је то Давў, излазећи непрестано пред њега, на северном упоредном путу, код Бобрујска и Мохилева.

III Одсек. Наполеоново наступање ка Витепску и руско одступање ка Смоленску

Наполеон се беше решио још 1 јула, да се, са поткраљем Евђенијем и са гардом, која беше код Вилне задржана, крене у чисто источном правцу, те да претече лево крило прве западне армије, која се налазила код Дрисе, па да је одбије од пута за Москву. За извршење овога Мира је имао да служи као пивò. — Наполеон истури своје резерве од 9 до 18 јула на линију Глубокоје—Докшице, пошто се одавде могао кренути и ка Дриси и ка Полоцку, или ка Витепску. На вест, да су Руси, почевши од 14 јула, напустили логор у Дриси и да се крећу уз Двину, Наполеон одуста од наступања ка Дриси и крете се право у Витепск. Али Барклај, услед својих великих маршева (25 километара дневно), стиже и òвамо пре Француза.

Барклај заузе сада код Витепска (на десној обали Лучезе) положај, како би ту сачекао долазак Багратиона, који беше упућен тамо преко Орше. Французи потиснуше његове истурене корпусе, у бојевима код *Островна*, 25 и 26 јула, а 27-ог Цар већ масира своју војску, да 28-ог бије дуго очекивану битку. — Но Барклај доби ноћу, између 27-ог и 28-ог, вест о боју Багрaционовом против Давуа код *Салтановке* (23 јула), и да је Давý спречно сједињење друге западне армије са Барклајем преко Орше. С тога Барклај напусти свој положај још ноћу, између 27-ог и 28-ог, и повуче се у две колоне ка Смоленску, где се 3 августа сједини са Багрaционом.

Цар Александар беше отишао од војске из Дрисе. Но још пре тога било је утврђено, да корпус Витгенштајнов остане код Дрисе, ради осигурања пута ка Петрограду, а трећа западна армија (Тормасов) да продре у позадину француске војске. — Према овоме Наполеон одмах издвоји од своје војске II корпус (Удинò), и пошто овај не беше довољан, одасла одмах за овим и VI корпус (Сен Сир), те да осигура код Полоцка леви бок своје војске. Исто тако одасла Наполеон и VII корпус (Рејњè), а доцније и Шварценберга против Тормасова.

За време првих пет недеља ратовања, услед разболевања, бегања итд., обе војске беху изгубиле по једну трећину своје снаге.

IV Одсек. Операције код Смоленска

Услед великог замора трупа Наполеон бй принуђен, крајем јула, да обустави операције за неко време, и с тога размести своју војску, ради одмора, у кантонмане, у околину Витепска и Орше.

Међу тим 8 августа, Барклај, нагоњен својом околином, крете се офансивно ка Инкову, да нападне Французе код Витепска.

Истина Барклај одмах напусти овај план, али његово наступање ка Инкову наведе Цара на концентрацију своје војске, јужно од Дњепра, на великом друму из Орше у Смоленск, и на даље наступање ка Смоленску. Због овога маневра Наполеон се надаше, да ће сједињене руске армије најзад принудити на битку код Смоленска, па да их потисне са пута ка Москви, на север.

Бочни марш ка јужној обали Дњепра беше извршен од 10 до 14 августа врло брзо и од противника неопажен.

14 августа отпоче наступање ка Смоленску, а за то време Барклајев грӧ, очекујући напад Француза од Витепска, стајаше још северно од Дњепра код Рудње (Rudnja) и околине. Мирà и Неј, у бојевима 14, 15 и 16 августа, потиснуше руски корпус (Неборовскојев; доцније потпомогнут Рајевским), који је стојао јужно од Дњепра — из *Красноја* назад у Смоленск. Наполеон стиже 17-ог са челним корпусом пред град, који су држали поседнут руски VI и II корпус, а овамо похита брзо и сâм Барклај.

Битка код Смоленска. Наполеон отпоче 18 августа по подне да напада поседнуте бедеме. Услед немогућности да град и даље још држи, Барклај бӣ принуђен да га ноћу, између 18-ог и 19-ог, напусти.[29] Но и поред јакога француског надирања, Барклај успе 19-ог, бојем код *Валутинагоре*, да одржи друм ка Москви у својим рукама.

V Одсек. Наполеоново наступање ка Москви

Наполеон се не задовољи само заузећем Смоленска. Извешћа о срећним бојевима бочних корпуса код *Городечна* (12 августа; Шварценберг—Рејњѐ против Тормасова) и *Полоцка*

[29] Према оваком опису битке изгледало би да управо и није била јака борба. Међу тим борба је с обе стране била жестока и упорна, и битка је остала неодлучена. Руси запалише ноћу овај стари град, и Французи поседоше ујутру гомилу рушевина, које су се димиле.

Преводилац.

(18 августа; Сен Сир против Витгенштајна), уверише га да се нема ничега бојати од руских бочних корпуса. — Наполеи не могаше сматрати заузеће Смоленска као крај својих операција; руска војска не беше још потучена, а и противникова престоница не беше још у његовим рукама. С тога се Наполеон реши да наступа ка Москви.

Наполеон се крете од Смоленска са 150.000 људи и следоваше узастопце за руском војском, која се бројно диже на 120.000 људи, услед ојачања која јој уз пут стигоше.

Фелдмаршал Кутузов беше предузео у Гзатску (29 авг.) главну команду, и, дошав 4 септембра у Бородино, реши се да бије потребну битку ради осигурања Москве. Кутузов заузе, попречке великог друма од Шевардина до реке Москве, један, близу 10.000 корака, широки фронт.

После кратког одмора, код Гзатска, Наполеон се поново крете у три колоне, и са челним корпусима, средње и десне бочне колоне, потисну 5 септембра руско лево крило од Шевардина[30] ка Семеновску[31] и Утици, јужно од Бородина.

6 септембра Наполеон се разви за битку. Левокрилна колона (Евђеније) масира се према Бородину на великом друму. Корпуси средње колоне довршише своју концентрацију код Шевардина, а Поњатовски, као крајње десно крило, јужно од њих, код Утице. Између левог крила и центра стајаху два коњичка корпуса. Укупна

[30] Јужно од великог друма 3000 корачаја.
[31] Јужно од Бородина 3000 корачаја.

ширина фронта износаше само 6000 корака. Против руског десног крила, северно од друма до реке Москве, развио је Наполеон само лаку коњицу Евђенијеву.

7 септембра дође до **битке код Бородина**, у којој учествоваху 130.000 Француза против 120.000 Руса. — Наполеонов план био је: да, под заштитом једне велике батерије, са корпусима Давуовим и Нејовим, потисне лево крило руског главног положаја (под Багрционом); за то време Евђеније да заузме Бородино, а Поњатовски да се крене ка Утици, у помоћ центру. Око подне Наполеон освоји Багрционове шанчеве; око четири часа по подне, услед комбинованог напада Евђенијевог, од стране Бородина са Давуом и коњичким корпусима, овлада и са шанчевима Рајевског. Али је борба била веома упорна, јер је Кутузов корпусе његовога десног крила најзад помакао на лево и покушавао је, са непрестано понављаним офанзивним наступањима, да поврати Рајевскове и Багрционове шанчеве. Своју праву резерву за битку — гарду — Наполеон и не употреби. С тога Кутузов и могаше — и поред претрпљених великих губитака — да се повуче са бојишта у доста добром реду.[32]

---

[32] Фелдмаршалајтнант Хорзецки, који је сада командант аустријске војске у Далмацији, а који је ово дело написао, разуме се, писао га је у првом реду за аустријски војни подмладак, и с тога је главну своју пажњу поклањао оним борбама, које су се тицале у првом реду *аустријске* војске. То се види и из описа *овога* рата, где је он, скоро, посветио већу пажњу споредним операцијама аустријског помоћног корпуса Шварценбергов (на да овај тако рећи у борбу није ни улазио, него је управо само маневрисао) него главној борби Наполеоновој про-

15 септембра Наполеон уђе у Москву.

Руси се повукоше из Москве назад ка Рјазању, а доцније између 20 и 30 септембра у Тарутино, на стари друм из Москве у Калугу.

тив Руса. С тога је и цео ток овога рата веома површно описан, чак и за кратки преглед догађаја, какав треба да представља ово дело. Требало би много да се то допуни, и ми ћемо с тога навести само оно без чега се не може бити, па да се разуме ова исполинска борба.

Цар Александар беше се вратио у Москву да дигне и одушеви руски народ за борбу. Но народно одушевљење беше се већ и само заталасало. На последњој станици пред Москвом дочекао га је свештеник у одежди, на челу народа, држећи у рукама сребрну чинију, у којој је био часни крст. Цар је искочио из кола, клекнуо, и у дубоком узбуђењу пољубио је крст. У Москви дочекало га је племство и грађанство неописаним одушевљењем. Они бурно узвикиваху: „Пусти нас, Господару, или да победимо или да умремо!“ Одмах је образована народна војска. Племство је само позивало своје сељаке на оружје.

Народ је видео у Француима оно исто, што су му неколико столећа раније били Татари. Он је, као и онда, палио своје дрвене куће, бегао је са марвом и са осталом својом имовином у шуме, а младе своје људе слао је да се боре: „за Царја и Отечество!“ Сва Русија, куда су Француи пролазили, претворена је у пустош, и француска војска није на свом надирању ка Москви налазила ни хране (сем оне, коју јој је комора довозила), нити је имала да се где склони под кров. Она је свуда наилазила само на згариште. Уз то је било и непогодно време, па и велика разлика између дневне и ноћне температуре ужасно је сатирала младе војнике у француској војсци. Они, хиљадама, које изгибоше, а које побегоше и придружише се мародерима, који у небројеним четама опколаваху „Велику Војску.“ Таква је била ситуација Наполеонова већ онда, кад се налазио у *наступању* ка Москви.

На опште запрепашћење народно скинут је са главне команде Барклај де Толи, јер га је народ сматрао странцем, ма да се његова породица још г. 1689 доселила из Скотске у Ливланџију, а на његово место постављен је стари фелдмаршал Кутузов (Србин, из Бачке), некадашњи војни друг славног Суварова.

Наполеон је сматрао борбу код Бородина веома одлучном. Да би охрабрио своје војнике, изложио је пред својим шатором слику свога сина, младог „Краља од Рима,“ како се, седећи у колевци, игра доптом. Војници Старе Гарде приступаху слици и правише своје примедбе: „Надајмо се,“ рече један поднаредник, „да ће поћи трговима свога оца!“ Други пак рече:

VI Одсек. Наполеонов одступни марш из Москве у Смоленск

Груписање сила

Корпуси цара *Наполеона* стајаху почетком октобра овако:

Главна војска I, III, IV, V, VIII корпус и коњичка резерва код Москве (са истакнутом јаком предстражом у правцу Тарутина, под командом Мира-а) . . 110.000 људи

„Пожелимо му, међу тим, бркове!" Овај канда није био сигуран, да ли ће сила Наполеонова опстати док му син порасте.

Кутузов је наредио да се кроз редове његове војске пронесе икона Богородице од Смоленска, коју су Руси понели кад су тај град спалили. У пору пак чули су и видели Французи, пре него што су се кренули у борбу, како цела руска војска, гологлава, пева познату црквену песму: „Возбраној Војеводје" — и сачекали су мирно и ћутећки док се та песма свршила. Само кад се Французи већ крену̀ше, запеваше на њиховом десном крилу, у корпусу Мираовом, пруски коњаници Шилерову песму:

„Са света ишчезла је слобода,
Виде се само слуге и господа....."

Битка код Бородина била је једна од најогорченијих, коју је свет видео. Ужасна канонада, која се далеко разлегала у руску равницу, била је увод у борбу. Лево руско крило било је потиснуто на неколико стотина корака натраг, но десно се јуначки држало. Главна борба вртила се око Рајевсковог шанца, који најзад Французи освојѐше, но у редовима по 6 и 8 један врх другога лежаху мртваци пред улазом у шанац и у унутрашњости његовој. Али зато ипак и ова битка није била одлучна. Пуних 10 часова трајала је борба, а онда је умукла. *Руси бивакираху на бојишту*, а онда се повукоше у тако добром реду ка Москви, да је Кутузов држао да може тврдити, да су управо победили његови Руси (није било далеко са свим онако, као што вели г. Хорвецки). Ђенерал Милорадовић (Србин, из Херцеговине), који је заменио погинулог Багратиона, заклањао је, исто толико вешто колико храбро, одступање.

Руси напустише Москву и повукоше се даље ван града. Да би главној војсци осигурао миран пролаз кроз град, Милорадовић се са својим корпусом пред градом постави у бојни ред, изјавивши, да ће да се бије ако Французи не сачекају док цела

За осигурање левог бока:		
Магдоналд (X корпус) код Риге	25.000	људи
Удинò, доцније Сен Сир (са II и VI корп.), код Полоцка па Дини	25.000	„
За осигурање десног бока:		
Шварценберг са аустријским помоћним корпусом и са VII корпусом (Рејњè) у Волинији (у одступању на Брзеч) . . .	40.000	„
Домбровски са једним делом V корпуса код Минска и Борисова	10.000	„
Као општа резерва IX корпус (Виктор) код Смоленска . .	40.000	„
Свега	250.000	људи.

Операцијска линија од Њемена до Москве износаше скоро 1000 километара.

Руси стајаху:

Главна војска, под Кутузовом, код Тарутина, са многим новопридошлим људством	130.000	људи
На Дини, под Витгенштајном, северно од Полоцка	50.000	„

руска војска не прође кроз Москву. И Французи, пошто су се лично састали Милорадовић и Мирà (који је водио француску авангарду), пристадоше на тај захтев.

Г. Хорзецки вели, да се Наполеон решио на напуштање Москве, јер *није хтео* да тамо зимује, у ствари пак он је тај град напустио и наредио одступање с тога, што *није могао* да тамо зимује. Зна се, да су Руси, по заповести бившега војног гувернера њеиног, њенерала Ростопчина, Москву напалили и тиме онемогућили Французима опстанак у њој. (Кад је чуо цар Александар да је Москва спаљена, преко ноћ је оседео од жалости!) Историја бележи, да се на жару спаљене Москве родила нова епоха светске историје. — Сваком своје. Преводилац.

Под Штајнхајлом на маршу из Риге у Полоцк	20.000	људи
У Волинији под (адмирал. Прев.) Чичаговом: Тормасовљева армија и Чичаговљева, која је позвата са Дунава	60.000	„
Код Пинска и Мозира под ђенералом Ертелом	20.000	„
Свега	280.000	људи.

Операцијски планови

И ако почетком октобра однос јачине снага у главноме не беше неповољан за *Наполеона* — а нарочито код главних војсака беше још повољнији за њега — ипак се због дугог трајања операција морало непрекидно чекивати, да ће се ове прилике из основа изменити. Нарочито: јако раслабљење у коњици беше једна велика незгода, која се апсолутно није могла лако загладити. Ово и принуди Наполеона да заузећем Москве учини крај својој офансиви. Његов напад беше достигао кулминациону тачку (као и 1805 код Брна). И пошто се дакле Наполеонови услови за мир не усвојише — а да не би преко зиме морао остати у Москви — нареди он, 15 октобра, одступање, и то, преко Калуге и Јелније, у Смоленск, пошто је држао да ови предели још нису са свим исцрпени.

Међу тим цар *Александар*, обманут[33] Кутузовљевим извешћем о тобожњој победи код Бо-

[33] Види (32-гу) преводиочеву примедбу на стр. 168.

родина, беше издао 12 септембра у Петрограду операцијски план, по коме је требао:

1. Кутузов да гони Наполеона;

2. Витгенштајн, ојачан Штајнхајлом, који је дошао од Риге, да се крене од Полоцка, и

3. Тормасов и Чичагов из Волиније (Луцк) да наступају концентрично ка Березини, према Борисову; ту да се сједине половином октобра, у Наполеоновој позадини, да његове армије униште, а њега лично да заробе.

И ако се све претпоставке — на којима је овај план био основан — не испунише никојим начином, ипак је он крајем новембра, и ако у са свим другом облику, извршен.

Догађаји

Наполеон беше још 15 октобра одаслао дивизију Брусијеову (од IV корпуса), као пову авангарду, у Фоминскоје (Fominskoje) на новом друму за Калугу, а међу тим стиже вест да су Руси 18 октобра код *Винкова* изненадно напали Мирà-а. Овај је бој имао за последицу: да је Наполеон пре свега хтео да сузбије Кутузова, да је 19-ог из Москве Мирà-а појачао са корпусом Нејовим, и да се концентрисао према Воронову. Али убрзо се виде да Кутузовљев изненадни напад на Мира-а, од 18-ог, не беше ништолико почетак какве веће офансиве. Наполеон, услед тога, скрете 21-ог од Воронова у Фоминскоје с намером, да заузме Мали Јарославец, па да одатле крене или у Калугу, или да нападне Русе у леви бок.

Али Кутузов, вратив се у Тарутино, беше благовремено дознао за ово кретање, па се 23-ег и он крете у правцу ка Малом Јарославцу. 24 октобра дође до битке код **Малог Јарославца**, но ту се сударише само челни корпуси обе војске, јер оба војсковођа задржаше гроове, избегавајући одсудно решење. Пошто се Кутузов, 25 октобра, врати ка Калуги, и Наполеон се реши на повлачење, и то друмом Мозајск—Гзатск—Вјазма—Смоленск. Наполеон отпоче ово повлачење 26-ог, одступајући са свима корпусима на већ раније удешеном друму, а за то време Кутузов му следоваше на једном упоредном путу јужно од великог друма.

Један од Кутузовљевих поткоманданата — Милорадовић — покуша, 3 новембра код *Вјазме*, да изненадно нападне француске колоне, али не успе, јер Милорадовић западне између три последња француска корпуса (I, III и IV) и бй одбијен са великим губитцима. Овога истог дана промени се и време, које је до сада било повољно. Услед јаке зиме биваци посташе врло осетљиви, а снег затрпа попашу за коње и стоку, коју је војска са собом водила.

Овај први велики снег изазва оскудицу у исхрани марве, услед чега француска војска убрзо спаде на 75.000 људи и неколико стотина коњаника, тако, да Наполеон 9 новембра стиже у Смоленск, скоро без коморе и коњице. Овде дознаде, да је Витгенштајн Сен Сира, у *другој битци код Полоцка*, заједно са маршалом Виктором — који му беше послат у помоћ — потиснуо почетком новембра ка Череје (Czereja), и, најзад,

да је 7 новембра изгубљен и Витепск. После овога Наполеон одлучи да се повуче преко Борисова у Минск, и да ту презими.

Да је Чичагов већ наступао ка Минску, о томе Наполеон није још ништа знао. — Кутузов, као и до сада, наступаше смотрено за Наполеоном.

VII Одсек. Одступање ка реци Березини

12 новембра отпоче повлачење француске војске из Смоленска, и то: у шест дана, у степенима, и сва једним истим друмом; (покушај V корпуса да маршира у Мохилев није успео). — Од 15 новембра Руси хтедоше да узнемиравају одступање, услед чега дође 15-ог, 16-ог и 17-ог до мањих бојева код *Красној-а*. Али када се Наполеон 17-ог заустави са гардом у Красној-у, ради сједињења са Давуом и Евђенијем, па чак пређе и у напад против Кутузова, овај прекиде свако даље нападање и обустави чак и гоњење.

У Орши (20 нов.) Наполеон дознаде да је Чичагов заузео Минск, и да маршал Виктор све теже и теже може да одољава навали Витгенштајновој. Наполеон и поред тога издвоји II корпус (Удинò) из групе Викторове и одасла га на велики друм против Чичагова, да потпомогне дивизију Домбровскову, коју Чичагов беше отерао из Борисова.

Пошто је Чичагов, 28 октобра, одмаршираo из Брзеча — оставивши Сакена са 30.000 људи према Шварценбергу — стиже он 17 новембра у Минск, а не нађе на јаче снаге. За

овим 18-ог, 19-ог и 20-ог крете се против мостобрана код *Борисова*, где 21-ог изврши напад и претера Домбровског преко Березине ка Лошници. Са овим Чичагов завлада целим одсеком Березине, као и најглавнијим ослонцем за његову одбрану.

Чичагов стојаше са 40.000 људи на главној одступној линији Наполеоновој, који тада стиже у Оршу (за шест дана марша од њега удаљен), и од 16-ог беше већ у вези са Витгенштајном, који такође, са 35.000 људи, стојаше код Чашники-ја, (за 4 дана марша у лево од њега), у десном боку француске маршевне линије Орша—Борисов. Бочни деташмани чуваху прелазне тачке код Брилија—Сембина и Уше. Па ипак је успело *форсирање Березине*.

Удинò сузби 23 новембра код *Лошнице* Чичаговљеву претходницу, и стиже у село Борисов, али Руси покваришe мост и задржаше поседнуту тврђаву преко реке, с ону страну села.

Наполеон нареди сад Удино-у, да покуша прелаз преко Березине више Борисова, а он сâм демонстроваше 24-ог код Борисова и Ухалодија (Uchalody). И пошто услед овога Чичагов 25-ог заиста одмаршира ка југу, испаде 26-ог за руком да се форсира Березина, која је ту преко 100 метара широка, и то на 16 километара изнад Борисова, између Студијанке и Брилија (Brilli), где беху постављена два моста, по којима, 27-ог и 28-ог, пређе грô преко реке.

Чичагов, који 27-ог беше поново одмаршираo назад у Борисов, и Витгенштајн, решише, да 28-ог заједнички нападну француске мостове

на обема обалама. Али у бојy код *Стахова* Удинò одби Чичаговљев лабави напад, а тако исто и Виктор код *Студијанке* потиснy Витгенштајна назад.[34]

---

[34] Према овоме изгледало би да је прелаз преко Березине био доста лак; у ствари тамо се одиграла грдна катастрофа. Березина је на том месту дубока око три метра; корито јој је глибаво. По њој су пловиле полако многе санте леда, јер се река, пошто је у равници, тромо вала у свом кориту. Французи нису имали материјала за грађење мостова, с тога су рушили оближње куће да добију дрвене грађе, коју су метали на своје возове, а ове су турали у воду. Ти лабави мостови ускоро су потонули у воду толико, да је преко њих вода текла у висини од пола стопе. И преко таких мостова морала је прелазити цела француска војска. У јурњави, ко ће пре да пређе, и гоњени од Руса, хиљадама се утопише, или беху заробљени. Ужасан јаук проламао је ваздух; толика је била маса утопљеника, да се у реци, од њихових лешева, направило једно велико острво.

Историјске истине ради, а и зато што ми Срби треба да то знамо, морамо поменути, да би француска војска на Березини и горе прошла да не беше *Срба*. У Његовом корпусу налазили су се и српски пукови (из Илирије). Ови су пукови ванредном храброшћу заклањали на обали Березине прелажење Наполеоново, и задржали надирање Руса до последњег трепутка, — тј. дотле, докле је то иколикo могућно било. На оригиналан начин спасао се ту један Србин, војник из Лике. Видећи да су Козаци већ близу, а он не може да утече преко моста, присети се, прекрсти се и поче гласно молитву: „Оче наш.“ Козаци јурнуше на њега, но кад чуше где чита „Оче наш,“ стадоше као укопани и поскидаше шубаре. Кад је свршио, скочи официр, који је Козаке предводио, с коња, приђе му и запита: „Ко си та?“ — Личанин, одговори у страху: „Ја . . . Србин . . . православни . . . из Лике!“ Руси разумеше реч „православни,“ а официр на то узвикну: „Шта? Православни?! Моли „Вјерујy.“ — Војник је и то знао, и молио је. Руси слушаху побожно и прекрстише се, а кад је свршио, поскакаше сви с коња и почеше га грлити и љубити. Рекоше му: „Ej, несрећо, откуда ти овамо?!“ А он им је објасниo, да је његова отаџбина под Наполеоном. За тим му дадоше да пије „вотке,“ обуше га, јер су му чиме биле исцепане, обукоше га топло, утоварише у једна кола, која су за њима дошла, и вратише натраг до најближег града, где га људи братски примише и цело време гостише док је био у Русији. — Доказ, како се православни Словени воле, и лако споразумевају.

Преводилац.

Услед продуженог одступања, француска војска, која на Березини бројаше 30.000 наоружаних и око 50.000 „изолованих“ људи, распадала се све више и више. Наполеон предаде у Молодечну команду Мирау, а он похита напред ка Паризу.

Пред *Вилном* придружише се војсци дивизија Вредеова од VII корпуса и дивизија Лоазонова од XI корпуса, али и оне упадоше само у вртлог општег расула. Мирà не могаде одржати ни Вилну, камо 9 и 10 декембра беше стигла војска. Он пређе 15 декембра код Ковна са нешто мање од 5000 људи (већином официра и подофицира I, III и IV корпуса, међу којима 2500 људи из гарде) преко Њемена, а тако исто и Поњатовски са остатком V корпуса код Мереча (Meregcz).

Од Березине Руси гоњаху скоро искључиво са Козацима. Руске армије стигоше од 15-ог до 18 декембра у Вилну, редуциране на 40.000 људи и 200 топова. За време двомесечног наступања од Тарутина у Вилну (од 24 октобра до 18 дек.), сáмом Кутузову заостало је позади око 70.000 људи и 400 топова.

ШВАРЦЕНБЕРГОВЕ ОПЕРАЦИЈЕ

I Одсек. Марш ка „Великој Војсци“

Ради првенственог осигурања Велике Војводине Варшавске, а за тим и десног бока „Велике Војске,“ креће се Шварценберг 10 јуна из Лавова, стиже 20-ог у Лублин и 1 јула у Дрохичин на Бугу. За овим овај корпус заклањаше

једним положајем код Пружања (Pruzany) десни бок „Велике Војске“ (од 13 до 20 јула), која се за то време беше, у одступању, већ кренула преко Вилне. За овим Наполеон хтеде да повуче Шварценберга ка Минску и да остави само Рејње-а према Тормасову. На овом маршу Шварценберг стиже 30 јула у Клецк (Kleck), јужно од Њесвиз-а (Njeswiz).

Тормасов потуче Рејње-а 27 јула код *Кобрина*.

На вест, о Рејњеовом поразу код Кобрина, Шварценберг се врати назад, и пошто се 3 августа удружи са Рејњеом код Слонима, потуче 12 августа Тормасова у бој код *Городечна* и *Подубнија*, и баци га потпуно назад, гонећи га преко Кобрина и Брзеча до реке Стира (Styr).

Овде се Тормасов заустави, и ојачан, са привученим трупама из појединих гарнизона, на 40.000 људи, заузе један врло добар положај код Луцка, на десној обали Стира (који се није могао прегазити), и то с обе стране друма (à cheval) у Дубно.

Шварценберг беше сувише раслабљен за даље гоњење, па с тога и он заузе кантонмане између Луцка и Ковела, и то: дивизија Сигенталова код Ратна, једна бригада (ђенералмајор Мор) оста као лево бочно закриље код Пинска; Саксонци кантоноваху у простору између Торчина и Локачи-ја; пољска бригада Козински (3—4000 људи), досадашња посада Замошћа, која стиже VII корпусу, укантонова се код Владимира и Устилуга. Обе стране осташе у овим положајима од 29 августа до 24 септембра. Ова пауза

од четири недеље прекидана је само омањим чаркама.

Шварценбергово и Рејњеово продирање до на Стир осигурало је Наполеону десни бок баш у најкритичнијем времену. 12 августа била је битка код Городечна. 17 августа борио се Наполеон код Смоленска. Шварценбергови успеси умириће Наполеона при његовом испаду од Смоленска у Москву.

II Одсек. Чичаговљево наступање и његово сједињење са Тормасовом

21 јула[35] Чичагов поче да се креће из Букурешта са 35.000 људи, од прилике. Једну дивизију остави на Дунаву. Маршујући, преко Фокшана и Јаша, стиже 1 септембра у Хотин (Chotin), на 300 километара испод Луцка, једновремено када и Тормасов поново дође у Луцк.

За време овога наступања из Хотина у Луцк, Чичагов доби наређење од Кутузова, датирано из Гзатска 1 септембра, по коме је Чичагов требао да покуша да одмами француске снаге од Кутузовљеве главне војске.

III Одсек. Чичаговљева офансива против Шварценберга

Чичаговљев план састојао се у томе, да по извршеном сједињењу са Тормасовом предузме офансиву против Шварценберга, и то под заштитом Тормасовљевих трупа, које су биле на Стиру, да своју војску истакне на лево

[35] После нагло склопљеног мира с Турском.

крило и пошто, ако узмогне, пређе што изненадније преко реке, да оперише против Шварценберговога десног крила, и на тај начин да га отисне од његових природних веза и од Велике Војводине Варшавске.

Чичагов пређе са својом војском 22 септембра преко Стира код Хрвники-ја (Chryniki) и Бјеростјечка (Bierostieczko); 23-ег следоваше и Тормасовљева војска, чија авангарда прегази реку код Луцка и Рајешча (Rajeszcze).[36] Од Бјеростјечка до Рајешча има 75 километара или три марша, с тога и наступање би извршено са врло широким фронтом.

Шварценберг пак нареди — као што то за случај већег напада беше и предвиђено — да се његова војска концентрише у простору Владимир—Ковел.

Према томе се и повукоше 23-ег, 24 и 25 септембра, и то: крајње десно крило (пољска бригада) ка Владимиру, Рејњѐ ка Туриску, а Шварценбергов грō (Аустријанци) ка Ковелу.

Услед руске знатне надмоћности, отпоче одавде 26-ог повлачење ка *Љубомљу*.

Пољска бригада Козинскова поново се врати у Замошћ.

29 септембра изјутра Чичагов нападе положај код *Љубомља*, али без успеха. За тим се реши 30-ог да обиђе Шварценбергов положај са оба крила. Али пре него што се овај маневар изврши, Шварценберг напусти свој положај још ноћу између 29-ог и 30-ог, и врати се 30-ог у

[36] Зове се „Rajeszcze," а и „Roziszcze."

Опалин и 1 октобра дуж Буга назад у Влодаву, чувајући непрекидно и опрезно свој десни бок.

1 октобра Шварценберг пређе на другу обалу под заштитом мостобрана, који беше тамо подигнут за време паузе од четири недеље, и крете се 2-ог, 3 и 4 октобра у малим маршевима низ Буг ка Брзечу.

Услед прикупљања својих трупа на десно крило ка Љубомлу, и за тим ка Бугу, Шварценберг се удаљи од својих деташованих група, дивизије Сигенталове (код Ратна) и бригаде Морове (код Пинска).

Док је Шварценберг маршпрао, пољском обалом низ Буг, дотле је Чичагов наступао десном, волинском, обалом Буга у правцу Брзеча, како би тим покретом одвојио од главног корпуса аустријску дивизију Сигенталову и бригаду Морову, које беху још на маршу из Ратна и Пинска ка Брзечу. За време овога ђенералмајор Мор беше још нападнут и од једног одељења руског резервног корпуса Ертелова код Мозира.

Да би ове трупе опет себи привукао, Шварценберг беше 4 октобра поново прешао преко Буга код Брзеча и заузео положај источно од града, са реком Мухавец пред фронтом, готов да се још једанпут одупре руском нападу. Дивизија Сигенталова, помоћу обилажења преко Кобрина, извршн 5-ог срећно сједињење; бригада Морова пак, која стиже у Кобрин, тек 5-ог, нађе на већ затворен пут за Брзеч и повуче се у Пружане, а одатле 8-ог, обилажећи даље преко Мости-ја (Mosty), стиже 11-ог у Гродно, и тек се доцније сједини са гроом код Дрохичина.

Чичагов беше стигао са гроом у Брзеч тек 10 октобра и реши се да 11-ог нападне аустријски положај. Али Шварценберг не сачека ни овде напад и повуче се ноћу између 10-ог и 11-ог позади Љесне (Ljessna), а доцније, у четири марша, у Дрохичин, где стиже 15 октобра.

IV Одсек. Чичаговљев одлазак у Минск; Шварценбергове и Сакенове операције

Чичагов заузе, 11 октобра, Брзеч и ту се одмарао са својом главном силом до 28-ог. Он је прикупљао храну и возове, па да се крене на марш у Наполеонову позадину, ка Минску и Борисову, као што му то и беше наређено ратним планом од 12 септембра.

За осматрање Шварценберга и заштиту Волиније, Чичагов остави ђенерала Сакена са 30.000 људи код Брзеча. Са осталих 35.000 људи крете се 28 октобра. За време овог наступања ка Пинску требали су да му се још придруже, и то: ђенералмајор Лидерс (Lüders; — 4—5000 људи), који долажаше из Молдавије преко Пинска (овај фактички и стиже у Минск), и ђенерал Ертел (15.000 људи) из Мозира.

Шварценберг, чим дознаде за ово кретање адмиралово,[37] пређе 29-ог и 30-ог код Дрохичина преко Буга и наступаше за Чичаговом. Услед овога и видимо Шварценберга да маршира од 1 до 8 новембра преко Бјелска у Волковиск и

[37] Велика је реткост да адмирал, дакле војсковођа на мору, командује копненом војском, но Чичагов је доказао да он није био само добар адмирал, него и добар ђенерал.

Преводилац.

даље у Слоним, где стиже 14-ог — дакле шест дана после Чичагова — пошто је морао да се креће далеким обилазним путем. VII корпус, који, ради осигурања овог марша, беше одмарширао, преко Свислоча (Swislocz) ка Изабјелину (Izabielin), у Шварценбергов десни бок, стиже 14-ог у Волковиск, али га ту нападе са јаком надмоћношћу корпус Сакенов, који дотле беше за њим наступао. Сакен напше, чим дознаде о Шварценберговом прелазу преко Буга, беше се 3-ег такође кренуо из Брзеча, да опет задржи Шварценберга, и да осигура Чичагову позадину.

Овај бој, 14 новембра, код *Волковиска*, учини нов обрт у Шварценберговим операцијама. На молбе Рејњсове за помоћ, Шварценберг прекиде даље наступање ка Минску и врати се 15-ог од Слонима назад ка Волковиску до Озјернице, а 16 новембра, по подне, нађе код *Изабјелина*, случајно и изненадно, у бок и позадину Сакенову, кога потуче и потисну потпуно назад.

Но пошто се 25 новембра појавише Аустријанци пред Брзечом, напусти Сакен и Брзеч, а и линију на Мухавечу, и одступи назад до Ковела и Љубомља.

Пошто Шварценберг од 29 октобра беше скоро у непрестаном кретању, реши се да распореди своје трупе у кантонман, у околини Брзеча и Кобрина, и да им дâ неколико дана одмора, пре него што продужи прекинуто наступање Минску. Но три дана после овога, 29 новембра, Шварценберг доби из Вилне једно писмо од ми-

нистра Маре-а (датирано под 26-им нов.), којим се, на основу ситуације од 23 новембра, Шварценбергу неодложно налагаше, да се, ради осигурања одступнице француске главне војске, одмах крене ка Минску. Услед овога Шварценберг се 30-ог опет крете из Брзеча, и стиже 6 декембра, после пет месеца, и по четврти пут, у Слоним. Овога дана доби и једну депешу од Маре-а из Вилне (датирану под 4-им дек.), из које виде, да је код француске главне војске наступило скоро потпуно расуло, и којом му се наређиваше, да се према мери одступања главне војске (управо њених остатака) повуче на Њемен и ка Бјалистоку.[38]

---

[38] Овај је рат продужен год. 1813 и 1814, па су даље операције тамо описане. Преводилац.

РАТ 1813 ГОДИНЕ

Најбоље је дело, за проучавање операција „Северне Војске", ђенерал-лајтнанта Квисторпа (v. Quistorp), Berlin 1894. — О бројној снази Наполеонове војске и о њеној унутрашњој вредности доноси дело: „Die französische Armee im Jahre 1813," Berlin 1889, веома занимљиве податке.

А. РАТ У ПРОЛЕЋЕ Г. 1813

Општи догађаји који су рату претходили

Док се Мирà, од 15-ог до краја децембра, са остатцима „Велике Војске," повлачио од Њемена, преко Гумбинена и Инстербурга, у Велаву (Wehlau) и Кенигзберг, дотле је Магдоналд, који је услед тога, што је Јорк отпао, спао на 10 до 12.000 људи, стигао 17 децембра у Тилзит, а 4 јануара 1813 у Кенигзберг, пошто га Витгенштајн није гонио. Шварценберг маршоваше 14 децембра са 20.000 људи од Слонима назад у Бјалисток и Остроленку, а Рејњè у Вегров. Пољаци се прикупљаху и ојачаваху у Варшави.

Почетком јануара напустише Французи, под командом поткралја Евђенија, у бројној снази од 15—20.000 бораца, од прилике, Кенигзберг и повукоше се у Торн и Познањ.

Руси наступаху полако. — Витгенштајн се крете као десно крило из Кенигзберга у Данциг; грò под царем Александром из Вилне преко Мереча у Плоцк; Милорадовић, као лево крило,

следоваше од Гродна за Шварценбергом у Варшаву; Сакен следоваше од Брзеча за корпусом Рејњеовим у Калиш. Руси ускоро блокираше Дањциг, где је Рап имао под својом командом око 30.000 људи, па за тим опколише и Торн, Модлин и Замошћ.

У току месеца фебруара Поткраљ одведе 18.000 људи, који сачињаваху грō војске, из Познања, полако натраг ка Одри (Oder) и у Берлин, где стиже 24 фебруара. Овде му се придружише ōко 20.000 људи, дивизије Грењеове (Grenier), из IX корпуса. Лево се крило заустави код Штетина, а Рејњѐ, као десно крило, код Глогаве (Glogau). Шварценберг, са 24.000 људи, беше се повукао 6 фебруара од Варшаве, преко Кракова, у Аустрију. Пољаци (Поњатовски), убрзо ојачани до на 10.000 људи, беху се такође повукли ка Кракову.

Са руске стране Витгенштајн беше прешао 17 фебруара преко Висле код Диршаве, а грō оста на Висли.

17 фебруара беше закључен савез између Русије и Пруске. Краљ Фридрих Вилем, који дотле није одобравао што је Јорк отпао од Француза,[39] оде из Берлина у Вратиславу (Breslau),

[39] Пруска је по уговору, који је склопљен у Паризу 24 фебруара г. 1812, дала у помоћ Наполеону 21.000 људи под ђенералом Гравертом. Та помоћна војска увршћена је у корпус Магдоналдов (X), који је имао да оперише у руским Балтијским покрајинама. Кад је Граверт доцније оболео, предузео је команду над пруском помоћном војском ђенерал Јорк, а кад се Наполеон почео да повлачи из Русије, повлачио се и X корпус, а у њему и Пруси. Руски цар Александар је на то понудио ђенералу Јорку, најпре преко гувернера Риге, маркиза Паулучија, па доцније преко ђенерала Дибића, да одвоји своју војску од Француза и да

где је оружање Пруске против Наполеона живо отпочело.

Услед тога, у току месеца марта, Поткрај напусти Берлин и врати се преко Витенберга у Лајпциг, где стиже 6 марта. Штетин, Кистрин и Глогава (Glogau) осташе поседнути од Француза.

Али Наполеон, у жељи да до почетка великих операција остане по могућности господар средње Лабе, одасла Поткрајла из Лајпцига опет у Магдебург, где је на десној обали Лабе (Elbe) имао да логорује, како би, наступајућим Русима, по могућности, спречио прелаз преко те реке (посредна одбрана реке). Наполеон упути тамо и најпре спремни новообразовани V корпус (Лористонов). Остали новообразовани корпуси: III, IV и VI (Неј, Бертран, Мармон) почеше да се прикупљају на Мајни. — Један корпус, под Вандамом, истуран је поступно од Везела ка Бремену за потпомагање левокрилног корпуса Давуовог и за поновно заузеће Хамбурга, те најважније ослоне тачке на доњој Лаби.

Давў и Евђеније имали су, у случају крајње потребе, да се повуку ка Хановеру и Везелу.

Нова организација француске војске

Кад је Наполеон, крајем децембра, изненада стигао у Париз, стајали су му, за стварање нове

уђе с њим у погодбу. Јорк је најзад, после подужег размишљања, пристао, и 30 децембра г. 1812 потписата је у Пожерунском млину, код Таурогена, конвенција, по којој ће пруске трупе заузети неутрални положај у једној ближе означеној зони и тамо остати до даљег наређења њиховог краља, но у сваком случају неће смети да ратују против Русије до 1 марта 1813 год. Ово је био почетак руско-пруског савеза. Преводилац.

војске, на расположењу само оних 80.000 људи, задржаних у „Кохортама“ (Cohorten). Уз то повуче око 50.000 људи из Шпаније и регрутски контингенат од 1813 године, (који беше позват још септембра 1812 год.), око 140.000 људи, што чини свега 270.000. — 11 јануара издејствова одобрење Сената за још 100.000 људи, из потпуно неисцрпених контингената од 1809 до 1812 године, и 150.000 људи из контингента за 1814 годину; свега 520.000.

Помоћу 2000 официра, који се срећно вратише из Русије, па и оних официра и подофицира, који су доведени из Италије, испаде Наполеону заиста за руком да стави на ноге једну нову „Велику Војску,“ која, и ако млада и недисциплинована, ипак за то испуњаваше своју дужност у борби — а нарочито онде, где Наполеон лично командоваше. — Истина, услед мање издржљивости према штрапацима, природно је што се губило много времена у маршовању, али то не могаше поправити ни сама ђенијалност Наполеонова. Најрђавије је стајало са коњицом, која је имала оскудицу у извежбаним коњима и јахачима. Но уз пркос томе умео је Наполеон да до краја априла спреми за борбу 5000 коњаника, већином регрута, који су се тек 3—4 месеца учили јахању, и који су, према 28.000 старих коњаника, које су имали савезници, у толико мање могли играти правилну улогу, пошто се онда још од коњице захтевало да удара и на таку пешадију, која још није била уздрмана. Нешто је боље стајало с артилеријом.

Наполеонови ратни планови и груписање сила крајем априла

Пошто савезници наступаху полако, истурајући само одељења за крстарење, [Черничев ка Каселу (Cassel) и Тетенборну у Хамбург], *Наполеон* хтеде да им изађе насусрет на средњој Лаби још у априлу, са својом новом војском од 200.000 људи. Намера му беше да претходно постане опет господар Саксоније, евентуално и Берлина, а за тим да потисне Русе и Прусе ка Висли. Због тога он и задржа на Висли: Данциг и Торн, а на Одри: Штетин, Кистрин и Глогаву, а тако исто и утврђена места на Лаби (Хамбург, Магдебург, Витенберг и Торгаву).

Поткрај Италије стигао је 21 марта опет у Магдебург са корпусима Магдоналдовим (XI), Рејњеовим (VII) и Лористоновим (V). Његов мален офансивни покрет, против колона Витгенштајнових, које су се почетком априла кренуле од Берлина ка Витенбергу, имао је заиста то дејство, да се овај са целом војском окрете ка *Мекерну*, где је 5-ог дошло до малог боја, и где се Витгенштајн у свом наступању зауставио.

Од почетка априла истурио је Наполеон војне корпусе, које је наново образовао, од Мајнца преко Тириншке шуме тако, да су већ 25 априла стигли: III корпус (Неј) код Кезена (Kösen) и Ауерштета, позади њега гарда код Ерфурта, а позади ове VI корпус (Мармон) код Готе, док је IV корпус (Бертран), који је поглавито образован од Талијана, маршировао од Аугзбурга и Бамберга ка Јени. У то време (24-ог)

привуче Наполеон к себи и Поткраља са његова три корпуса од Магдебурга, на левој (западној) обали Сале. И тако се, између 29 и 30 априла, све борне силе Наполеонове, 200.000 људи од прилике, прикупише између Мерзебурга и Вајсенфелса, па су могле уједињене да наступају ка Лајпцигу.

Давў, пошто, још у марту, поруши, код Дражђана, мост на Лаби, беше се кренуо, са 30.000 људи, преко Липебурга ка Хамбургу, да то главно место 32-ге пеш. дивизије, које беше Тетенборн посео, натраг добије, па да остане господар доње Лабе.

Ратни планови и груписање сила савезничких крајем априла

Савезници су намеравали пре свега да Наполеоново господарство сломе народним устанцима, које су помагале покретне команде редовне војске (Тетенборнова у Хамбургу и Черничевљева у Касселу). Нико није ни слутио, да би се Наполеон већ крајем априла могао опет са 200.000 људи појавити у Немачкој. Но кад су у половини месеца учестале вести да су се појавиле јаче силе, северно од Тириншке шуме, беху савезничке војске још боље прикупљене.

Витгенштајн наступао је преко Рославе (Roslau) ка Лајпцигу, а Блихер од Алтенбурга ка Цегави тако, да је 29 априла тамо било прикупљено 100.000 људи. У Лајпцигу је нарочито стојао ђенерал Клајст (Kleist); руска коњица (од прилике 15.000 коњаника) стојала је, на два марша истурена унапред, код Вајсенфелса, и већ је била у додиру са челима француске војске, која се појавише код Наумбурга.

РАЗВИТАК РАТА

I Одсек. Наполеоново наступање ка Лајпцигу. Битка код Грос-Гершена

30 априла потиснуо је Неј руску авангарду — око 8000 људи — из *Вајсенфелса*, а 1 маја, у боју код Ришаха, потиснуо ју је опет заједно с ојачањима, која јој дођоше у помоћ, до Линденауа, код Лајпцига.

Увече тога дана стојао је челни корпус (V, Лауристонов) код Линденауа, пред Лајпцигом, за тим следоваху позади XI корпус и гарда, код Лицена, на VI и IV корпус код Наумбурга. III корпус, Нејов, стојаше у Грос-Гершену и оближњим селима, да заштити наступање ка Лајпцигу.

Савезници намераваху да Наполеона у његовом наступању нападну изненадно са стране Пегаве (Peggau).

2 маја пре подне одјахао је Наполеон са Нејом напред ка V корпусу, према Лајпцигу, а по подне савезници нападоше. Но они напђоше, пре него што су то претпостављали, већ у **Грос-Гершену** на отпор; хтедоше сад да обухвате Нејов положај, но беху најзад сами обухваћени, јер је Наполеон XI корпус лево, а Мармона (VI) десно од Неја, послао против бокова савезника. Савезници — озлојеђени једни на другога — повукоше се натраг, и то: Пруси да заклоне Берлин, према Естерверди и Гросенхајну, Руси према Дражђанима. Услед оскудице у коњици, победа не би на корист употребљена. Савезници се повукоше у Мајсен (Meissen) и Дражђане. 8-ог

маја Наполеон уђе у Дражђане (Лицен—Дражђани = 120 километара за шест дана). Неј као командант III, V и VII корпуса и три лаке коњичке дивизије (око 60.000 људи) беше истурен преко Торгаве ка Берлину. Саксонци се придружише опет Наполеону.

12 маја савезничке колоне, које беху тренутно раздвојене, сједињше се опет код Кенигзбрука и Дражђана и отпочеше повлачење ка Будишину (Bautzen).[40] Корпус Биловљев врати се ка Берлину.

II Одсек. Операције између Лабе и Одре

Кад је Наполеон стигао у Дражђане, његова војска беше подељена у три групе.

Гроо стојаше код Дражђана; Неј са три корпуса код Лукаве (Luckau) фронтом ка Берлину; Виктор са II корпусом код Витенберга, спреман да следује гроу или Неју.

Савезничка главна војска, појачана са још 20.000 људи, под Барклајем, заузе развучен положај код Будишина; Билов, за осигурање Берлина, стојаше на линији Нуте—Ноте (Nuthe—Notte).

Наполеон намераваше да у Дражђанима сачека долазак појачања, која се налажаху још на маршу, но дознав 17 маја да се Руси и Пруси утврђују код Будишина и да се по целом изгледу спремају за битку, реши се да продужи нападање. Он нареди Неју, који је 15-ог стигао у Лукаву, да одмах дође у Будишин.

[40] У околини Липиске (Leipzig), Будишина (Bautzen), итд. постојбина је Срба Лужичана. Преводилац.

Сâм пак крете се 18 маја из Дражђана, да савезнички положај нападне са запада.

Због Нејовог наступања савезници истурише Јорка и Барклаја у десно. Услед тога дође 19 маја до судара код *Кеникскварта*, између Барклаја и Неја, и код *Вајсига* (Weissig), између Лористона и Јорка. Оба беху потиснути и повукоше се 20 маја на Будишински положај.

Битка код Будишина (Bautzen). Истог дана нападе Наполеон истурене трупе на реци Шпреви (Spree) и код Будишина, и отера их назад ка главном положају. Око 100.000 савезничке војске стојаху против 160.000 Француза. 21 маја Нај нападе Прајтиц (Preititz), у десном боку савезника, а Наполеон на фронту од Бауцена ка Вуршену; али, у недостатку добре коњице, не могаде постићи потпун успех. После битке цар Александар се повуче ка Лигницу, а доцније — да би се приближио Аустрији — у Швајдниц. Оскудица у коњици омете Наполеона и у овој прилици да се успехом користи. Нај наступаше ка Лигницу, но при том његова авангарда паиђе 26-ог на заседу код Хајнаве (Наупау), па се крете даље до Вратиславе (Breslau). Наполеон пође за њим у Јауер.

Обе стране беху јако изнурене.

Барклај — сада главни командант — хтеде већ да се крене са Русима у Варшаву, па да се тамо реорганизује. Наполеон пак, због оскудице у коњици, мишљаше да неће моћи предузимати офансиву преко реке Одре; с тога понуди примирје, које савезници одмах усвојише. Према

погодбама примирја од Појшвица (код Јауера), Наполеон мораде напустити опет чак и Вратиславу, и ова дође у неутралну зону.

Ситуација беше тада тако заоштрена, да је решење њено зависило искључиво од Аустрије. На чију се страну она приволи, томе је победа у изгледу. И Наполеон, а и савезници, отимаху се сад о аустријско пријатељство.

Пошто Наполеон не хтеде ништа да уступи од освојених земаља, Аустрија ступи на страну савезника.

Ова одлука Аустрије — донесена у врло тешким приликама — беше једини повод, што је Наполеон, најзад, савладан.[41]

---

[41] Занимљиво је посматрати немачке и аустријске историке кад износе разлоге о паду Наполеоновом. Немци тврде са свим озбиљно да свет има да благодари једино Пруској, што се куртадисао Наполеона, а Аустријанци (наравно аустријски Немци) тврде, да се за то има њима благодарити. (То тврђење, ево, видимо и код г. Хорзецког, ма да је он, судећи по имену му, Словенин. Но он је аустријски ђенерал, па разумемо да као такав, пишући за аустријски официрски подмладак, треба да буди у њему аустријски патриотизам). У ствари пак ни једни ни други се не сећају, да су они само годину дана раније били мањи од макова зрна, па да су, притешњени од Наполеона, морали да ступе с њим у савез. (Види помоћне корпусе Граверт-Јорков и Шварценбергов, у рату г. 1812). Они дакле са свим заборављају, да је *Русија* она, којој се има благодарити што је сатрвена сила Наполеонова. Јер да није било опаког исхода рата г. 1812, и Пруска и Аустрија не би смеле ни да мрдну, и, више је него сигурно, да би оне, најзад, постале савршено плен Наполеонов.

У осталом Аустрија је дуго размишљала; она је све покушавала да се споразуме с Наполеоном, пре него што је ушла у савез с Русијом и Пруском.

Чак аустријски први министар, кнез Метерних, дошао је лично ка Наполеону у Дражђане, и ту је 26 јуна имао састанак с њим, у палати Марколинијевој. Метерних је поднео Наполеону услове, од којих ће зависити да ли ће се Аустрија заложити за склапање мира. Ти услови гласили су: Да се укине Велика Војводина Варшавска, да се Пруска повећа и да јој се врати Гдањско (Danzig), Аустрији да се врате Илирске Покрајине и да опет

Кретања за време примирја

Давў заузе 30 маја Хамбург поново, где оста са 30.000 људи — а 20.000 људи, под Вандамом, привуче Наполеон преко Магдебурга к себи. Почетком августа — а према Трахенбершком споразуму — рокираше 100.000 Пруса и Руса, под Клајстом и Барклајем, из Шлезије, у пет степена, преко Глаца у Мелник, а за тим и даље у Будин, на реци Хебу (Eger), ка аустријској главној војсци, која се тамо стратегијски развила. Шведи кретоше из Мекленбурга у Берлин, ка руско-пруско-шведској „Северној Војсци".

Примирјем су се користиле обе стране за вежбање својих још неусавршених формација, али те нове трупе, и то: Наполеонове, уз пркос утицају његовом, а пруске, уз пркос оду-

---

буду слободни Ханзеатски градови (Хамбург, Бремен, Либек). То су били услови за које је Метерних изјавио, да Аустрија од њих не може одустати. Но он је додао још и друге, за које рече, да би и њих требало примити, но, најзад, то се оставља увиђавности Наполеоновој, а ти су услови били ови: Укидање Рајнског Савеза и васпостављање Пруске, по могућности, у обиму, који је имала до г. 1805.

Наполеон је те услове енергично одбио. Он је срдито узвикнуо: „Шта Ви управо разумевате под појмом — мира?. Какви су то Ваши услови?! Зар ме хоћете да оплачкате? Хоћете ли Италију, Брабант, Лотарингију? Нећу да уступим ни један педаљ земље! Склопићу мир на основу: Status quo ante bellum. Чак ћу један део Војводине Варшавске дати Русији. Вама нећу ништа да дам, јер ме нисте тукли. И Пруској не дам ништа, јер ме је издала! Ако Ви хоћете Западну Галицију, ако Пруска хоће један део својих старих земаља, то можемо да удесимо, али уз накнаду. Ви морате онда дати накнаду мојим савезницима. Требало ми је 300.000 људи док сам освојио Илирију. Хоћете ли да је имате, треба и Ви да исто толико људи жртвујете!"

И благодарећи дакле само овакој тврдоглавости Наполеоновој, Аустрија је ушла у савез против њега. — Sunt cuique.

Преводилац.

шевљењу пруских „домобранаца“, много су још биле слабе у издржљивости на маршу и у боју. „Многе од њих биле су увек близу да се разбегну.“

11 августа објавила је Аустрија рат Француској.

Б. ЈЕСЕЊИ РАТ У НЕМАЧКОЈ

Односи и груписање сила у половини августа

Операцијске армије на главном бојишту

Савезничке:

1. Чешка (главна) војска Шварценбергова, 250.000 — 130.000 А., 80.000 Р., 40.000 П. — На Хебу (Eger) и Лаби Сац (Saaz) Будин—Мелник
2. Шлеска војска, под Блихером, 110.000 — 60.000 П., 50.000 Р. — код Вратиславе и Штригаве
3. Северна војска, под Бернадотом: 25.000 Шведа, 30.000 Руса и 70.000 Пруса (Билов и Тауенцин), укупно 125.000 људи, код Берлина.
4. Руска резервна војска: 60.000 људи, код Калиша под Бенигзеном (стиже тек 27 септембра преко Габела на реку Хеб).

Француске:

Под Наполеоновом директном заповешћу стојаху четири корпуса, гарде и три коњичка корпуса, око 180.000 против „Чешке Војске,“ и то: Сен Сир (XIV) и Вандам (I) код Дражђана и Пирне; Поњатовски (VIII), Виктор (II) и гарда код Герлица, Будишина и Цвитаве (Görlitz, Bautzen, Zittau).

Под командом Нејовом, доцније Магдоналдовом, стојаху Мармон (VI) и Магдонадд (XI)

код Бунцлаве—Левенберга, па онда III и V корпус код Лигница—Голдберга.

Под Удиноом стојаху 70.000 људи, Бертран (IV), Рејњѐ (VII), и XII корпус, код Лукаве, према „Северној Војсци.“ Један „међу“-корпус, под Жераром, стојаше код Магдебурга.

Укупна савезничка сила износаше око 700.000 људи. Од овога броја дође 500.000 људи на главну војску, а на споредне војске и тврђавске посаде око 200.000 људи.

Наполеонова целокупна сила износаше око 500.000 људи. Од овога броја дође на операцијску војску, под Наполеоном и Удиноом, око 400.000 људи, а остатак би употребљен за посаде и друге споредне циљеве.

Бројна надмоћност савезника, на главном бојишту, износаше у половини августа око 80 до 100.000 људи.

Операцијски планови

Наполеонова тежња беше да и даље остане у Саксонији — првенствено код Дражђана — у виду клина, између противника, па према груписању и евентуалним празнинама савезника, да удари против једне или друге стране.

Као основица за ове операције (на унутрашњим операцијским правцима) служаше средња Лаба, коју Наполеон за ово нарочито удеси. Дражђани, Пирна и Мајсен беху утврђени са мостобранима на обема обалама Лабе. Мостови код Пирне — Сонштајна и Кенигштајн-Лилијенштајна осигураваху брзо прелажење с једне обале на другу; Торгава, Витенберг и Магде-

бург беху такође још боље утврђени и удешени за брже мењање обале. Исто тако и Давў утврди Хамбург, одакле је, као из главне тачке 32-ге војничке дивизије, имао да осигура доњу Лабу. — Сва ова уређења служе као најлепши примери: „за удешавање бојишта, које је унапред предвиђено.“ Главна веза иђаше преко Лајпцига — Наумбурга — Ерфурта — Касела и Мајнца. Линија Везел—Хановер, ка Хамбургу и Магдебургу, беше такође удешена као етапан друм. За осигурање ових линија беше наређено утврђивање појединих тачака, ешелонирање резервних трупа и специјално уређење саобраћаја; маршовање само у већим одељењима итд.

Савезничком војском командоваше фелдмаршал Шварценберг, а шеф Ђенералштаба беше фелдмаршаллајтнант Радецки.[42]

Према споразуму од Трахенберга, — а који је усвојен по предлозима Радецковим — све војске имале су да наступају у главном правцу ка Лајпцигу, јер се претпостављало, да се ту налази Наполеонова главна сила. Свака од ове три војске да привремено избегава одсудну битку. Наполеона је требало на овај начин прво заморити и раслабити, а за тим га напасти и потући.

---

[42] Онај исти, који је, као фелдмаршал, командовао г. 1848 и 1849 аустријској војсци у Италији, којој су језгро били Срби Граничари — 40.000 људи — а цела војска Радецкова бројила је онда 60.000. Радецки је по народности био Словенин—Чех. (Где год у овом делу кажемо „Срби Граничари,“ подразумевамо не само православне него и *католике*, тј., како се они, већином, сами зову, Хрвате).

Преводилац.

ДОГАЂАЈИ

I Одсек. Битка код Дражђана и бој код Кулма

Мислећи да ће Руси и Пруси у Шлеској стати, Наполеон је пре свега смишљао да их нападне тамо. Њему је било непознато да су одапде јаке снге послате у Чешку на реку Хеб (Eger), и то му је било прво велико разочарење у овом рату.

Блихер пређе преко демаркационе линије још 15 августа; Наполеон се окрете против њега. Да би за време овога испада осигурао десни бок и позадину, Наполеон пареди:

1. Сен Сиру да остане код Дражђана, за држање тамошњег простора за маневрисање;

2. Поњатовског и „Младу Гарду“ одасла 21 августа ка Габелу да задржава Шварценберга од офансиве, за кога се мишљаше да се налази код Златног Прага и Љутомишла (Leitmeritz); и

3. Удиниу да предузме испад против Берлина, како би Наполеон добио што већу слободу за операције у лево.

Ова комбинација испаде само донекле за руком; Блихер, истина, би, 21 августа, у боју код *Левенберга*, потиснут, али истог дана отпоче и Шварценберг наступање преко чешко-саксонске пограничне („Рудничке“) планине ка Лајпцигу, без обзира на Поњатовскове демонстрације против Габела. — Наполеон дознаде о Шварценберговом наступању још 22 августа, у Левенбергу, и с тога се сада врати са Мармоном и гардом 23-ег, 24-ог и 25-ог у Дражђане, да му изађе насусрет.

(Мармон пређе за четири дана 140 километара = 35 километара дневно). Наполеон стиже 26 августа таман још благовремено да помогне Сен Сиру, који се још само по невољи бранаше.

Шварценберг изврши наступање преко Рудничке планине (Erz-Gebirge) у четири колоне, правцем ка Лајпцигу. Али услед тога, што се умешао ђенерал-ађутант цара Александра (Жомини), изврши се с оне стране планине, кад је војска сишла већ у Саксонску, промена правца ка Дражђанима.

25 августа стојаху чела све четири колоне, око 60.000 људи, пред Дражђанима, а 26-ог требале су да се развију у висини својих чела и да отпочну главни напад.

Битка код Дражђана. За време противничког наступања, ка Дражђанима, Наполеон се колебао: не би ли боље учинио кад би са гроом преко Пирне напао Шварценбергов десни бок. Најзад нареди да само Вандам продре преко Кенигштајна, а он се крете 26-ог са гроом у Дражђане, да помогне Сен Сира. 27-ог дебушира Наполеон из Дражђана и потисну Шварценберга назад, а за то време и Вандам, са 20.000 људи, нападе код Пирне Шварценбергов бочни деташман (Принца Евђенија од Виртемберга и Остермана) и потисну га натраг у Петерсвалде.

28-ог наставно је Шварценберг повлачење у три колоне преко Рудничке планине. Но принц од Виртемберга учврсти се јужно од планине (у Чешкој), западно од Кулма, код Пристена, како би повлачење западних колона заштитио против Вандамовог надирања.

Бој код Кулма. Вандам нападе 29-ог енергично Пристен. Већ је мало недостајало, па да Русе баци ка Топлицама (Teplitz), кад им, 30 августа, стиже у помоћ аустријски ђенерал Колоредо (Colloredo) из Топлица, и обухвати Вандама са југа, а у исто време и један пруски корпус, под Клајстом, појави се (више случајно) код Нолендорфа у Вандамовој позадини. Вандамов корпус (I) би распршген, а он заробљен.

Наполеон беше остао са гроом код Дражђана. Још за време тамошње битке, 27-ог, дознаде о Удиноовом тешком поразу 23-ег, код Грос-Берена, а мало за тим, 29-ог, дознаде и за исто такав тежак пораз Магдоналдов, 26-ог, на реци Кацбахи. Нема спора да је то био разлог зашто је стао код Дражђана, и није помогао Вандаму 29-ог и 30-ог.

II Одсек. Удиноово наступање ка Берлину. Блихерова офансива преко Кацбахе (26 августа) и Наполеонова против-офансива од 1 до 5 септембра

Удинò са своја три корпуса отпочео је 19 августа опште наступање ка Берлину, а 22-ог форспрао је Нуте-Ноту против Билова. Његово наступање било је до сад уско, једва $1\frac{1}{2}$ миљу широко, али кад је 23-ег изишао из шума и мочара у отворено поље, била је средња колона, Рејњеова, далеко измакла унапред од оба бочна корпуса тако, да је Билов (који је сада стојао у центру „Северне Војске“, која је била концентрисана јужно од Берлина) по подне, код *Грос-Берена* могао да нападне и потисне ту ко-

лону пре, него што су обе бочне колоне могле да загазе у борбу. Удинô је хтео, истина, да 24-ог надре са левом колоном, по најзад повуче целу војску ка Лукави, па се, бојећи се да изгуби основицу на Лаби, повуче даље и ка Витенбергу.

Бернадот је ишао до 1 септембра полако за њим. Против његове десне крилне колоне, ђенерала Хиршфелда, надре сад ђенерал Жерар из Магдебурга, и услед тога дође 28-ог до боја код *Хагелзберга*.

У исто време са Удиноом беше надро према Шверину и Давỳ, но убрзо је морао да се из те истурене позиције врати у Хамбург.

Блихер, једва што је чуо за Наполеонов одлазак ка Дражђанима, одмах хтеде да поново нападне Магдоналда, који беше остао према њему. Али пре него што Блихер своју концентрацију и доврши, нападе га Магдоналд 22 августа и претера га од *Голдберга* преко Кацбахе у Јауер.

Блихер се овде, 25-ог, реши да се врати. Он, наступајући 26-ог ка Кацбахи, нађе јужно од Лигница на Магдоналдове колоне, које су такође наступале, и преко Кацбахе још прелазиле; нападе их одмах и потисну назад преко набујале речице Кацбахе.

Блихер, и поред упорне борбе противничке арријергарде, стиже још 1 септембра, за 6 дана, у Будишин (120 километара западно од Лигница), због чега Наполеон мораде, одмах после битке код Дражђана, да и по други пут, 1, 2 и 3 септембра, крене против Блихера, уместо да пође у Берлин, као што је намеравао, чим је чуо за пораз Удиноов. У бојевима код *Хохкирха* 4-ог и

код *Маркерздорфа* и *Герлица* 5 септембра, Наполеон отера Блихера позади Квајсе (Queiss) у Лаубан (60 километара источно од Будишина), но у тим бојевима не беше правог решења.

III Одсек. Нејово наступање ка Берлину. Шварценбергова друга офанзива

5 и 6 септембра Неј понови из Витенберга Удиноов покушај да надре ка Берлину. Он је са иста три корпуса, око 60.000 људи, почео 5-ог да наступа од Витенберга првенствено општим правцем ка Лукави, који је простор Наполеон хтео да буде поседнут ради осигурања његовог левог бока и његове позадине.

Неј потисну 5-ог код Зане (Zahna) лево крило (Тауенцин) „Северне Војске", која је стојала пред Витенбергом, но 6-ог нападоше га центар (Билов) и десно крило „Северне Војске", и у боју код *Деневица* и *Житербока* (30 *Км.* од Витенберга) потиснуше га ка Торгави (Torgau). Ту је Неј изгубио преко 20.000 људи.

Тиме се Наполеонов операцијски простор све више и више сужавао. Он је још 5-ог, пре него што је сазнао за Нејов пораз, морао опет да се мâне Блихера, јер је Шварценберг са својим левим крилом опет почео да наступа од Љутомишла (Leitmeritz) према Ауши и Цвикави (правцем Цвитаве).

8 септембра Наполеон стиже са гардама, од Маркерздорфа, опет у Дражђане, и 10 септембра приспео је на Чешку границу код Нолендорфа, на левој обали Лабе. Шварценберг пак, још 7-ог, обустави наступање свог десног крила,

и повуче га, у једном делу, на леву обалу реке, а 10-ог стојаше спреман за битку на висовима код Аусига.

Наполеон, који је међу тим добио извештај о поразу Нејовом и његовом повлачењу ка Торгави, није се усудио да нападне веома јаке позиције код Аусига, па да надре према Златном Прагу. Он остаде од 10 до 18 септембра на пустим висоравнима чешко-саксонске пограничне планине, шта више 17-ог пође и до Нолендорфа, узалуд чекајући да ће му се дати прилика да удари на противника.

IV Одсек. Блихеров марш ка „Северној Војсци.“ Наполеоново надирање ка Дибену (Dübben)

У то време, у половини септембра, после четири пораза француских ђенерала (код Грос-Берена 23 августа; на Кацбахи 26 августа, код Кулма 30 августа и код Деневица 6 септембра) савезници се споразумеше о свом даљем операцијском плану. Блихер, који је увек тежио за тим, да добије команду над свима пруским трупама, привукао је од „Северне Војске“ ближе к себи пре свега Тауенцина, но даде се ипак доцније наговорити, да се — избегавајући фронтално надирање ка Дражђанима — са целом својом војском придружи „Северној Војсци“, Бернадотовој[43], па да, с овом заједно, од Десаве и

[43] Објашњења ради како то долази Француз Бернадот, који је био маршал Наполеонов и од њега сјајно одликован, да сад води војску против њега, помињемо да је Шведска Народна Скупштина, на предлог графа Мернера (Mörner), изабрала Бернадота, 21 августа г. 1810, за Шведског престолонаследника, и он је тај

Хале-а (Halle) дејствује против главне везе Наполеонове: Ерфурт—Лајпциг, а Шварценберг ће, преко чешко-саксонске пограничне планине, надирати ка Лајпцигу, а и у позадини цара Наполеона, који је стајао код Дражђана.

Блихер је од 17 до 22 септембра полако потискивао Магдоналда од Герлица на Будишин, према Бишофсверди тако, да се 18-ог Наполеон са гардама, и по трећи пут, преко Дражђана, крете против њега, па се надао да ће му ипак поћи за руком да изврши одсудан удар.

Но Блихер, 22-ог, у боју код Бишофсверде, уклони се испред тактичког удара. Уједно дознаде Цар, да је Бернадот, са деловима „Северне Војске," испод Витенберга прешао преко Лабе.

Наполеон, на тај начин опкољен све тешње и тешње, а без изгледа да би могао једну од три војске напасти, напусти, почевши од 25 септембра, десну обалу Лабе и концентриса код Мајсена резерве, пославши уједно против „Северне Војске" опет Неја са IV и VI корпусом (XII је распуштен), а Мирà имао је са II и VIII корпусом да брани кланце чешко-саксонске пограничне планине против Шварценберга. Сен Сир, са XIV корпусом, држао је Дражђане. „Време самоодбране наступило је за Наполеона." Радецков план, да савезници Наполеона поступно

избор, с одобрењем Наполеоновим, прямо. Наполеон је, при растанку с њим, захтевао од њега обећање, да неће никад против Француске војевати, а кад Бернадот то обећање не хтеде дати, узвикнуо је Наполеон: „Е па нека се врши наша судбина!" Бернадот је даље војевао против Наполеона као Шведски престолонаследник, пошто је Шведска била у савезу с Русијом, па према томе и с Аустријом и Пруском. Преводилац.

пригњаве, све се јаче истицао. „Регрутска Војска“ Наполеонова, уз пркос свему труду царевом, слабо храњена, услед многих маршева — без победа — сувише заморена, а услед тога што су многи војници побегли, у својој храбрости и поуздању уздрмана, спала је на 300.000 људи. Савезници ојачали су се на 450.000 људи.

Кад је Мармон (VI корпус) 25-ог одмаршпрао од Гросенхајма у Мајсен, Блихер ускоро поседе Гросенхајм, па истури силе чак и према Мајсену. Заклоњен од ових одељења, крете се 28-ог ка „Северној Војсци,“ чије су главне снаге 24 септембра прешле преко Лабе код Акена и Рославе, па надираху од Десаве према Хале-у, дакле већ ка позадини Наполеоновој. Од пруских ђенерала, који су перадо стојали под командом Бернадотовом, Билов је опколио нарочито Витенберг. (Све тешкоће, које се обично појављују приликом садејства војних одељења савезничких сила, нарочито су се појављивале овде, код шведско-руско-пруске „Северне Војске,“ под командом прећашњега француског маршала).

Блихер стиже 2 октобра без сметње до Лабе, испод Торгаве, код утока Црне Елстере (80 *Км.* од Гросенхајма), форсира 3 октобра, у бољу код *Вартенбурга*, прелаз преко Лабе (Јорк против Бертрана; IV корпус) и марширање 4-ог и 5-ог ка Десави, где се придружи „Северној Војсци.“

Наполеон дознаде 5-ог да је Блихер прешао преко Лабе, и реши се да са Нејом, Мармоном и резервама пође, с обе стране Мулде, доле ка Витенбергу. Он се крете 7-ог, и стиже 10-ог и 11-ог са гроом у Дибен. Рејње, са VII корпу-

сом, распрши 11-ог, пред Витенбергом, корпус Биловљев и гонио га је 12-ог до Рославе; но нада Наполеонова, да ће моћи да нападне главне силе „Северне Војске," ишчезла је. Бернадот и Блихер уклоните се испред удара, но не, као што се Наполеон надао, у Берлин, него у Хале. Његово надирање било је удар у ветар. Још 13-ог, с обзиром на догађаје код Мира-а, нареди он, да се сви корпуси концентришу код Лајпцига.

V Одсек. Шварценбергово наступање. Наполеоново одступање ка Лајпцигу

Кнез Шварценберг, у сагласности са Блихеровим одласком ка „Северној Војсци" (27-ог), креће се такође, крајем септембра, напред од Комотаве, Кандена и Карлових Вари (Karlsbad), ка Шемници и Алтенбургу на Лајпциг. Бенигзен са његовом војском од 60.000 људи, која беше баш стигла из Русије, бй одређен да код Аусига чврсто држи линију у Златни Праг, на да доцније оперише ка Дражђанима.

Већ 28 септембра протерала је Шварценбергова коњица француску коњичку дивизију Лефеброву из Алтенбурга и приближила се Лајпцигу до на 60 *Км.* 9 октобра стиже гро Шварценбергов у Алтенбург и Шемницу. Мирà повуче се полако 9-ог ка Фробургу[44], а 10-ог ка Борни; после малог боја код *Либертволквица* повуче се даље на једну миљу јужно од Лајпцига, где је 13-ог дошло до великог боја између обе коњице.

[44] 10 *Км.* од Шемнице.

Наполеонов грӧ стојао је онда још два јака марша оданде североисточно на Мулди; па ипак му пође за руком, те је, у времену од 14-ог до 15-ог, са гроом стигао у Лајпциг, да Мира-а благовремено помогне.

Но и обе велике војске савезника ступише већ 14 октобра — после великог боја код Либертволквица — једна с другом у везу код Лицена, западно од Лајпцига.

15-ог развише се велике колоне за битку. Наполеонов грӧ развио се, позади Мира-а, код Вахаве, фронт према Шварценбергу: 130.000 против 200.000 људи. 50.000 људи, под Нејом и Мармоном, направили су, северно од Лајпцига, код Мекерна, фронт против Блихера и „Северне Војске"; 20.000, под Бертраном, заузеше, фронт према западу, положај (с ону страну Лајпцига, код Линденау-а) против аустријског корпуса Ђулајевог, који је већ доспео, низ реку Елстеру, са 25.000 људи, у позадину Наполенову. — Грӧ Бернадотов, па корпус Бенигзенов и од Француза корпус Рејњеов, још су били на маршу ка Лајпцигу.

Битка код Липиске (Лајпцига)

Од савезника први је Ђулај напао, на левој обали Елстере и Плајсе, положај Бертранов код *Линденау-а*, али беше потиснут и повуче се опет, уз Елстеру, близу ка главној војсци. — Ова се креће у шест колона, на десној обали Плајсе, против фронта француске бојне линије, који је био развијен према југу, но није могла успети; али исто тако и Наполеон не успе са ударом

његових резерва, од Вахаве, против десног крила Шварценберговог, које је хтео коначно да разбије, па да се тако ослободи, још у последњем тренутку, од опкољавања, које му је претило. — На северу од Лајпцига, код *Мекерна*, потисну Блихер Мармона, а Ланжерон (Langeron) Неја до бедема Лајпцига и на реку Парту.

17-ог стиже Наполеону VII корпус (Рејњеов), који беше одмах постављен источно од Лајпцига, да тамо учини фронт против Бернадота, који је, у сврси да затвори празнину између Блихера и Шварценберга, прешао преко Парте и развио се фронтом ка западу. На десно крило Шварценбергово стиже Бенигзен.

Наполеон повуче своју главну силу, на јужном фронту, ка Пропстхајди, и нареди да се то место утврди. Његова бојна линија сачињавала је сад полукруг, од северног излаза из Лајпцига (преко Шенефелда)[45] до Пропстхајде. На другој обали оста опет Бертран, који је имао чврсто да држи позадину.

Шварценберг је намеравао, да 18-ог, слично онако као што је то учинио 16-ог, наступа са главним силама од Плајсе ка Пропстхајди.

Стојаху од прилике 300.000 савезника против 200.000 Француза.[46] Борба 18-ог вртила се поглавито око заузимања *Пропстхајде*, која је неколико пута отимата, па опет губљена. Но решење наступило је по подне, кад су Саксонци, који су

[45] Источно од Лајпцига 2500 корачаја.

[46] Према томе на ову се битку може применити она наша народна: „Два лоша пибише Милоша!"

Преводилац.

стојали на источном фронту и једна виртембершка коњичка дивизија, прешли на страну савезника, па се тако положај, код Пропстхајде, није могао више држати. Блихер је северни фронт само посматрао; Бертран је поступио од Линденау-а офансивно против Ђулаја, па је тако држао отворен друм за повлачење. Наполеон поче одступање још 18-ог и ноћу 18-ог—19-ог, а ово су имали Магдоналд, Лористон, Поњатовски и Рејњѐ, са остатцима својих корпуса, да заклањају, држећи чврсто град.

Док је Наполеон 19-ог стигао у Лицен, јуришали су савезници на град. Предухитрено бацање у ваздух моста преко Елстере, одсече скоро целу аријергарду војске.

Од савезника само су Шварценберг и Блихер полако ишли за Наполеоном, који стиже у Ерфурт, где га се и Пољаци одрекоше, а 31 октобра стиже на реку Мајну. — Вреде, који је, до 17 октобра, са 60.000 људи, стојао на Ину, према аустријској граници, тога дана такође отпаде од Наполеона, и хтеде му чак (једини који је гоњење узео озбиљно) да закрчи пут у Мајнц, но против свог очекивања наиђе на сâмог Наполеона, који га потуче код *Ханаве* (Hanau), и Баварци морадоше се с пута уклонити.

2 новембра стиже Наполеон са 70.000 људи, од прилике, у Мајнц.

В. ЈЕСЕЊИ РАТ У ИТАЛИЈИ

Груписање сила око половине августа

Хилерове трупе (40—50.000 људи) стојаху са десним крилом у долини горње Енсе (код

Аусе-а) и у долини горње Муре (код Тамсвег-а). Грō (око 20.000 људи) у долинама Драве и Муре (код Целовца и Еренхаузена); трупе за везу код Цеља (Cilli); лево крило код Загреба (Радивојевић) и Горњег Карловца [Нижан (Nugent)].

Поткраљ *Евђеније* (са 50.000 људи) стојаше са својим левим крилом (Грење) код Бјелака и Тарвиса, а са гроом (пет дивизија) у троуглу: Горица, Трст и Љубљана (Görz—Triest—Laibach).

Операцијски планови

Према општој ситуацији Хилеру паде у део офансива, а Евђенију дефансива, услед чега овај и мораде да држи Бјелак—Тарвис и Љубљанску долину (Laibacher-Becken).

Хилер се реши да изврши продор између групе Бјелак—Љубљана, у правцу од Целовца преко планине Караванака ка Крању (Krainburg). — Евђеније намераваше да се са левим крилом држи дефанзивно, а десно крило евентуално да наступа офанзивно ка Целовцу.

Но испрва дође само до незнатних борба на предстражама.

ДОГАЂАЈИ

I Одсек. Четнички рат

(Од августа до 17 септембра)

Евђенијев покушај да се 27 августа дочека Лојбла (Loibl) — који брањаше само једна чета стрелаца (Jäger), а нападаше га три талијан-

ска батаљона — не испаде за руком. Напротив фелдмаршаллајтнант Фримон (Frimont) поседе 23 августа Бјелак (Vilach), а 1 септембра Бистрицу (Feistritz), услед чега Евђеније одмах одасла један део гроа у Тарвис, мислећи да ће Хилер ту да предузме офансиву. Но пошто се ова претпоставка не обистини, Евђеније нареди један офанзивни испад од Вурцена ка долини Драве. Напад на утврђену Бистрицу, 6 септембра у Долини Ружа (Rosenthal), успео је тако, што су Французи од Јауерберга преко Медвеђег клanца (Bären-Sattel) наступали против њезиног левог бока. Услед тога морала се посада повући на *Холенбуршки мост*,[47] где су баш у право време стигла два батаљона гренадира из Целовца, да заклоне повлачење бранилаца Бистрице, а и оних Лојбла, преко Драве. — Нижан направи се, 7 и 14 септембра, услед бојева код *Лише* и *Јелшана*, северозападно од Сењске Ријеке (Fiume), господарем Ријечке околине.

II Одсек. Хилерова офанзива

Кад је Хилер једва једном концентрисао своје борне силе, крете се 18 септембра са гроом ка Драви, коју пређе 19-ог код Розега и Холенбурга (Rosegg—Hollenburg), а за тим преко Лојбла и суседних преласа (Bärenthal, Kankerthal) изби у долину Љубљане.

После овога Евђеније, почевши од 28 септембра, напушташе долину Љубљане. Хилер пак, уместо да директно гони, одмаршова у Тарвис

[47] Преко Драве на другу ка Лојблу.

да са деспом бочном колоном нападне Евђенијево лево крило код Тарвиса. Грењеов положај код утврђеног *Тарвиса* бй, 7 октобра са три колоне, обухватно нападнут (кроз Бартолов јарак, на Сајфниц; преко Геријашких Алпа и Гогаве, и за тим од једне крилне колоне са Вурцнерског друма код Рачаха), и Грење, који се и у одступању ка Сајфницу мораде пробијати кроз колону, која је дебушовала из Бартоловог јарка, буде савршено распрштен.

По заузећу Тарвиса, Хилер рокира опет у долини Пустертала ка Трнјенту, да одатле учини испад против Вероне. Нижан се крете у Трст, а само једна мала колона нђаше директно преко Горице за Евђенијем, који се задржа у Басану.

Почетком месеца новембра Евђеније напусти линију Брените и утврди се на Ечу. Аустријанци наступаху за њим до Калдијера (од 6 до 8 нов.) Хилер дође са гроом до Трнјента и заузе тамошњи каштео (Castell).[48] Ђенерал Фенер продре до Роверела, али, услед противничког положаја код Риволи-ја, бй задржан. Евђеније учини из Вероне један мали офансивни испад против Але (9 до 12 нов.), а за тим други против Калдијера (15 до 17 нов.). После овога Хилер одмаршира из Трнјента, кроз долину Вал-Сугана, опет у Басано, и одатле у Калдијеро.

Нижан, по заузећу каштела (8 нов.), беше стигао од Трста и искрцао се на ушћу Пада (Ро) код Волана и Гора (Volano-Goro), а 18 новембра заузе Ферару. За време док су Хи-

[48] Тврђавица. Преводилац.

лерове и Евђенијеве трупе, једне према другима, одржавале равнотежу на Ечу, Нижан стиже 31 децембра у Болоњу, где му се најзад придружи и Мирà са 20.000 Неаполитанаца.[49]

III Одсек. Поновно освајање Истре и Далмације

Још за време докле Поткраљ стојаше код Љубљане, капетан Лазарић — једновремено са испадом Нижана против Липе — крете се 2 септембра, са једним крстарећим одељењем из Сењске Ријеке, да истера Французе из Истре. Потпомогнут од оружаних сељака, Лазарић заузе после боја код *Линдара* (4 септ.) Пазин (Mitterburg или Pisino) и Пуљ (Pola), за тим принуди гарнизоне Бузета (Pinguente) и Копра (Capodistria) на капитулацију, а 12 септембра појави се на видику Трста, чији се каштео 8 новембра — као што је то већ раније поменуто — беше предао Нижану.

У октобру отпоче и протеривање Француза из *Далмације*.

Ђенерал Томашић заузе 31 октобра Книн, 2 новембра Шибеник и Спљет (Sebenico-Spalato), 14 новембра, уз помоћ енглеских бродова, и острво Хвар (Lesina), 6 децембра Задар (Zara),

[49] Благодарни Папа, зато што му је повратио његову државу, именова Нижана римским кнезом. Фелдмаршал кнез Нижан био је добро познат нашем народу у Приморју. Он је био власник каштела Трсата (некад Франкопанова) изнад Сењске Ријеке. — Мирà, видећи општу погибију, да би спасао своје Напољско Краљевство, на које га беше уздигао Наполеон год. 1808, одрече се Наполеона и придружи своју напољску војску Аустријанцима. Али га ипак није спасао, као што ће се видети доцније, код рата г. 1815. Преводилац.

26 децембра Клис (Klissa), тако да крајем 1813 године готово сва Далмација беше очишћена од Француза. Само се још држаху Дубровник (Ragusa) и Котор (Cattaro). Дубровник се одржа до 18 јануара 1814 године, а Котор — у коме се, по доласку Француза, беху утврдили Црногорци[53] — до 11 јуна 1814 године.

---

[53] Кад су се Руси с Французима завадили, па је дошло до рата г. 1812, онда су и Црногорци, као увек, у току два односно три столећа, стали на страну Руса и напали су Француске. Они најзад и истераше ове из Котора и целе Боке Которске, па и са територије пређашње Дубровачке Републике. Руска је наравно, ту помоћ не само радо примила него и захтевала, па је послала Црногорцима у помоћ неколико својих ратних бродова. Но Срби Црногорци остадоше најзад кратких рукава. По заповести цара Александра I они морадоше напустити те освојене земље и предати их Аустрији. Преводилац.

РАТ У ФРАНЦУСКОЈ 1814 ГОД.

Фелдмаршалајтнант Галина употребио је овај рат за један од његових мајстореких детаљних радова. Тај је штампан у „Oesterr. militär. Zeitschrift“ од год. 1880, под насловом: „Armeeleitung und Truppenführung in ihren Wechselbeziehungen. Erläutert durch die Operationen der alliirten Haupt-Armee in der Epoche vom 22 Februar bis 22 März 1814 in Frankreich.

Општи односи пре почетка рата г. 1814

Савезници осташе на Рајни од почетка новембра па до почетка децембра.[51] Операције се продужаваху само у Холандији и око тврђава на Лаби и Одри. Овим Наполеон доби времена за нова спремања. — При стварно постојећој бројној надмоћности савезника, било би оправдано и просто наступање ка Паризу. Али они сумњаху у своју надмоћност, јер Бернадот са Шведима беше се окренуо у Холштајн, да принуди Данску на уступање Норвешке; Бениг-

---

51 Савезници, од којих се, после битке код Лајпцига, одвојила Шведска, још су се и сад бојали Наполеона, па су му, преко француског посланика у Вајмару, Сен Ењана (St. Aignan), понудили мир уз услов: да се задовоље са границама Француске на Рајни, на Алпима и на Пиренејима. Но Наполеон није на то одмах пристао, а међу тим је на страни савезника добила превагу странка, која је хтела да се настави рат. Наполеонова природа била је така, да је он по правилу: Aut Caesar, aut nihil, хтео или све или ништа, а то га је упропастило, јер и његов гениј није могао најзад да поништи огромну бројну надмоћност његових противника. Преводилац.

зен оста пред Хамбургом да отуда истера Давуа; Билов маршоваше из Ханновера у Холандију да потпомогне повратак Принца од Оранје, да блокира тврђаву Везел и да 21 децембра уђе у Утрехт. Клајст оста пред Ерфуртом.

Наполеон пак скупи још у току октобра војску од 280.000 људи, и привуче неколико дивизија из Шпаније, па с тога се могло надати изненађењима. Да је француска војска трпела много од разних болештина, да не беше никаквих средстава за спрему, и да стварно стање у прикупљању нових војника беше много горе него што се могло мислити — о томе савезници нису могли ништа да дознаду.

Ратни и операцијски планови

Савезници намераваху да са својим гроом обиђу Рајску линију, а и тврђаве, које се налажаху позади ове. Услед тога: Шварценберг са главном војском крете се у лево ка Базелу и Шафхаузену, да наступа кроз Швајцарску — са главном силом преко Дижон-Лангра. — Његово лево крило заузе Женеву (Genf), које да одатле загрози Лиону, а које да поседне алпијске кланце Симплон и Бернард, у позадини талијанске војске, којом командоваше поткрал. Евђеније. Блихер је имао да маршира преко средње Рајне ка Мецу. На линији Лангр—Мец (око 150 километара) имали су Шварценберг и Блихер да око 20 јануара дођу опет један с другим у додир. Оба заједно имали су онда да наступају директно ка Паризу, преко Тројеса и Витрија.

Билов и Винцигероде, са 60.000 људи, требали су из Холандије да упадну у Француску.

У Италији имао је Белегард са 80.000 Аустријанаца (којима се доцније придружио још Мирà са 20.000 људи), да потисне Евђенија назад.

Наполеон у почетку могаше ставити против Шварценберга и Блихера само 40.000 људи. Мармон је имао да командује код Мајнца, а Виктор код Стразбурга — и према мери противничког притиска да се полако повлаче у Шалон. Магдоналд је требао, по могућности, да што више задржи Билова. Мезон је имао да осигура Антверпен.

Привидна одбрана Рајне и Вогеза требала је да му дâ што више времена за прикупљање даљих сила на бојишту. При овакој оскудици средстава, Наполеон имађаше само у опште план: да се најзад концентрише код Шалона, а за тим да дејствује офансивно тек према околностима.

Груписање сила у почетку 1814 год.

Наполеонове борне силе: Мезон са 15.000 људи у Антверпену (Анверси).

Магдоналд са 15.000 људи код Кобленца и Келна (Cöln).

Моранд са 15.000 људи у Мајнцу.

Мармон са 20.000 људи код Дирхајма.

Виктор са 20.000 људи код Бакара-а (Baccarat), позади Вогеза.

Позади стајаху: Неј код Нанси-ја, Мортје код Лангра и Ожеро код Лиона, са укупно 20.000 људи.

Свега око 120.000 људи.

Савезничке: Билов са 60.000 људи стојаше у Холандији.

Блихер са 80.000 људи код Мајнца.

Шварценберг са 220.000 људи на горњој Рајни и у Швајцарској.

За прву употребу стојаше на расположењу око 350.000 људи.

Догађаји

I Одсек. Шварценбергово наступање ка Оби (Aube).

Шварценберг отпоче 8 децембра кретање у лево на горњу Рајну, а 21 децембра пређе преко Рајне и то:

Десно крило: Вреде (V) и Витгенштајн (VI) код Селца и Базела.

Центар: код Базела и Лауфенберга.

Лево крило: код Шафхаузена.

Десно се крило заустави у Елзасу, а центар и лево крило (I—IV корпус) извршише једно велико скретање у десно кроз Швајцарску и за тим преко Јуре, наступајући полако даље у општем правцу ка Лангру.

Блихер пређе 1 јануара преко Рајне, и то:

Десно крило: Сен Прије, код Лаништајна.

Центар: Јорк-Ланжерон, код Кауба.

Лево крило: Сакен, код Манхајма.

Ланжерон са 30.000 људи блокира Мајнц.

Услед савезничког надирања Мармон се повуче ка Мецу, а Виктор ка Нансију, и за тим обојица, са Нејом, Шалону. Мортје одступаше у Бар на Оби (Bar sur Aube).

Бојеви: Викторов 11 јануара код *Еаинала;* Мортјеови: 17-ог код *Лангра*, 18-ог код *Шомона* (Chaumont) и 24-ог код *Бара на Оби,* маркираше одбрану Вогеза и Кот д'оре (Côte d'or).

Шварценберг стиже 25 јануара у Бар на Оби, у Бар на Сени и у Шомон, па пође 26-ог и 27-ог за Мортјеом, који се повлачио ка Тројесу (Troyes).

Блихер остави Јорка испред тврђава Меца, Тијонвила и Луксенбурга, услед чега 17 јануара дође у Напси само са 30.000 људи; 20-ог заузе Тул, стиже 25-ог у Жоанвил и Сен Дизје, откуд се није кренуо у Витри него у Бријен, ка главној војсци, где стиже 27 јануара.

Витгенштајн и Вреде (као десно крило Шварценбергово) наступаху 29 јануара ка Жоанвилу (Joinville) и Сен Дизје-у, два марша источно од Бријена, и тако се целокупна војска овога дана имала сматрати као сједињена. Фронт војске протезаше се од Бара на Сени, преко Бријена у Жоанвил, на даљини од четири марша.

II Одсек. Наполеонов први офанзивни испад против Блихера

25 јануара Наполеон стиже у Шалон на Марни и предузе команду над војском (Мармон, Неј, Виктор и гарда код Шалона и код Витрија, а за тим Мортје са 50.000 људи код Тројеса).

Да би савезнике, приликом њиховог наступања, напао у десни бок, Наполеон се крете из Шалона преко Сен Дизје-а против Блихера. Још 26 јануара концентриса он 40.000 људи код Витрија (Vitry); 27-ог стиже у Сен Дизје, где дознаде да је Блихер још 26-ог најутра одмарширао у *Бријен* (Brienne), и реши се да похита за њим, па да га нападне с леђа. 29-ог нападе Блихера изненадно, који се повуче на висове Трана (Trannes), северно од Бара на Оби.

30 јануара Наполеон наступаше за Блихером, али га више не нападаше, јер виде пред собом главну војску савезника у јакој позицији, него очекиваше да га они нападну. Но пошто га 31 јануара не нападоше, Наполеон се крете 1 фебруара у Тројес, која је варош била у опасности. Али међу тим беху се савезнички корпуси прикупили, и у подне нападоше Наполеона.

Шварценберг, у току 30-ог и 31-ог јануара, беше концентрисао грб војске код Бара на Оби, ради потпомагања Блихера, а Вредеу је наредио да 1 фебруара потражи везу са гроом у правцу Бријена. Команду над прикупљених 130.000 људи предаде Шварценберг великодушно Блихеру. У битци код *Ла Ротијера* (La Rothière), од 1 фебруара, Наполеонових 40.000 људи беху најзад потиснути. Наполеон отпоче одступање, скоро неузнемириван, ка Бријену, и одатле 2 фебруара даље у Тројес, да се сједини са Мортјеом, те да се за осигурање Париза стави директно против Шварценберга.

III Одсек. Наполеонов други офанзивни испад против Блихера

У ратном савету, држаном 2 фебруара у Бријену, Блихер је себи израдио допуштење, да на своју руку оперише против Париза, уместо да удружено са Шварценбергом наступа, макар и полако, ка Паризу. Ово раздвајање снага поста узроком многих неуспеха.

Блихер се крете 3 и 4 фебруара са корпусом Сакеновим и дивизијом Олсуфјевљевом (са 40.000 људи) ка Шалону на Марни, (где је 30-ог стигао Магдоналд са 12.000 људи од Нимвегена итд., па је посео Витри). Корпуси Јорков, Клајстов и дивизија Капчевићева, који су још били позади, требали су да се од Сен Дизје-а преко Витрија такође крену напред у Шалон. — Блихер стиже 4 фебруара у Фер Шампеноаз. Магдоналд напусти одмах Витри и Шалон па се повуче 5 фебруара до Еперне-ја. 6-ог Јорк заузе Шалон на Марни.

Наполеон дознаде за Блихеров одлазак још 3 фебруара, а 4-ог крете се из Тројеса у Бар на Оби да импонује Шварценбергу, и да маскира спремљени план против Блихера. 6 фебруара Наполеон се крете против Блихера да га подвојеног нападне, а уједно да помогне и Магдоналду.

Удинò и Виктор (30.000 људи) осташе на Сени према Шварценбергу (130.000 људи). Наполеон стиже са 30.000 људи у Ножан (Nogent). Мармон (у почетку десна бочна колона, а за тим претходница) крену у Сезан (Sezanne), да расветли Блихеров марш.

9 фебруара Наполеон стиже у Сезан. — Блихер исте вечери — гонећи Магдоналда — стојаше са свим растурен са Јорком и Сакеном код Монмираља, дивизија Олсуфјевљева код Шампобера, Блихер код Етожа и Вертија, Клајст код Шалона.

Услед тога испаде Наполеону потпуно за руком да појединце потуче корпусе Блихерове.

10 фебруара код Шампобера потуче Наполеон најпре дивизију Олсуфјевљеву, а за то време Мармон оста код Етожа (Etoges), да задржава Блихера. После овога Наполеон се крете лево са гроом против Јорка и Сакена, који се 10^ог, гонећи Магдоналда, кретоше у Шато-Тјери, и беху у вече добили заповест од Блихера да се одмах од Шато-Тјери-ја (Château-Thiery) и Ла Ферте-а (La Ferté) врате натраг на Монмираљ.

11 фебруара Наполеон нађе код *Монмираља* на Јорка и Сакена — (Наполеон са својих 30.000 људи беше увек јачи но поједини делови, које потуче, а који би, сједињени, били много јачи од њега).

Блихер не предузимаше ништа против Мармона.

12^ог Наполеон гоњаше Јорка и Сакена до Шато Тјери-ја, а Блихер оста и даље неактиван према Мармону.

13^ог Наполеон пређе преко реке Марне код Шато-Тјери-ја, а Блихер потисну Мармона од Верти-ја (Vertus) ка Шампоберу.

Наполеон нареди Мармону да се 14^ог полако повлачи ка Монмираљу и да тиме привуче Блихера себи. Код Шато-Тјери-ја Наполеон

остави Мортјеа према Јорку и Сакену, а са гроом (15.000 људи) крете се Мармону да потуче и Блихеров грō.

Код *Вошана* (Vauchamps) Наполеон нађе 14-ог на Блихера и баци га потпуно назад. Услед једнога пресретајућег кретања Грушијевог, нападе га још једном код *Етожа*, тако, да Блихер хитно умаче чак до Шалона.

16 фебруара Блихер прикупи Јоркове остатке од Ремса у Шалон, одмаршира 18-ог у лево ка Шварценбергу, и 21-ог стиже к њему код Мери-ја на Сени (Méry sur Seine).

IV Одсек. Наполеонова прва офансива против Шварценберга

За време док је Наполеон од 6 до 15 фебруара оперисао против Блихера, Шварценберг (одмах по одласку Наполеоновом) заузе још 7-ог Тројес, и крете се у широком фронту (у три колоне) ка Јони (Yonne) и Сени. 11 фебруара принц Виртемберг узе на јуриш Сан на Јони (Sens sur Yonne; пет маршева јужно од Париза).

12 фебруара Шварценберг нападе линију Сене (Nogent—Bray—Montereau). Виктор и Удинō повукоше се позади Јере (Yères) до на 20 километара од Париза тако, да је Наполеон већ 13-ог хтео да се мāнē Блихера и да се врати; но најзад држао је да може остати још један дан (14-ог).

Шварценберг стиже 14-ог на Јеру, само један марш још до Париза, и са свим у позадини Наполеоновој. Услед тога, одмах после боја код Вошана, Наполеон се окрете од Блихера, те да још благовремено стигне за спасавање Париза.

Наполеон се колебаше још између две операције:

а) да се на Јери (Yères) стави директно против Шварценберга, или

б) да нападне Шварценбергов десни бок код Ножана (Nogent).

Да би Париз умирио, Наполеон изабра варијанту а), и одмаршира, пошто је још 13-ог послао Магдоналда од Мо-а у помоћ двојици маршала, 15-ог и 16-ог у два велика марша[82] са гардом и Нејом на Јеру, где су се Виктор и Удинò држали још само по невољи. Мортје и Мармон осташе код Монмираља према Блихеру.

17-ог нападе Наполеон са 50.000 људи Витгенштајнову авангарду (Палена) код *Мормана* (Mormant) и потисну Палена назад, услед чега одмах и грò колоне одступи из Нанжиса (Nangis) ка Провенсу (Provins), а Вреде јужно одатле ка Бре-ју.

18-ог Наполеон нападе код *Монтеро-а* најближу колону принца Виртемберга (IV корпус), и отера и њега преко Сене, на што Шварценберг нареди одступање ка Тројесу, а и Бјанки (Bianchi) напусти Фонтенебло.

19-ог, гонећи Шварценберга, Наполеон пређе преко Сене, са Магдоналдом код Монтеро-а, (чиме је изгубио један дан). Удинò је сам следовао преко Бре-ја, — 21-ог стојаше Шварценберг са 120.000 људи испред Тројеса, а Блихер са 60.000 код Мери-ја на Сени; према томе: 180.000 људи на фронту од 25 километара.

[82] 75 *Км.* за 36 часова, за два дана и једну ноћ.

Наполеон, имајући 60.000 људи, од прилике, истури Удино-а ка Мери-ју, а грô стојаше између Ножана и Тројеса.

Ситуација беше од прилике иста као и пре једног месеца.

V Одсек. Наполеонов трећи офансивни испад против Блихера

22 фебруара Шварценберг доби вест да Ожерò наступа од Лиона ка Дижону, на што буде I корпус послат натраг у Дижон и усвојен нов операцијски план. Блихер, који је хтео да се свети за претрпљене поразе, требао је да прими главну улогу, да се сједини са Биловом и Винцигеродом, који су 24 фебруара имали да стигну из Холандске у Лаон (6 маршева од Мери-ја), а за тим, ојачан до на 130.000 људи, да опет самостално наступа на Паризу.

Шварценберг, који мораде одаслати Бјанки-ја и Мавру (Moriz) Лихтенштајна у Дижон против Ожероа, имао је с остатком да остане на Оби и да сачека Блихерове успехе, а у крајњој невољи да се повуче у Лангр, иначе пак, по могућности, да потпомаже Блихера.

Пошто је Блихер одмарширао 24-ог у десно, и Шварценберг напусти Тројес и врати се полако на Обу. Истог дана Наполеон заузе Тројес. 25-ог Шварценберг заузе положај код Бара на Оби; 26-ог стојаше грô код Коломбе-а (Colombé), а аријергарде код Бара на Сени и Бара на Оби.

Блихер намераваше да се сједини са Биловом и Винцигеродом у правцу Париза код Мо-а

(Meaux), на четири марша од Лаона и четири од Мери-ја. 24-ог пређе преко Обе, 25-ог потисну Мармона од *Сезана* ка Ла Ферте-јн, испод Жуаре (La Ferté sous Jouarre), на што се Мармон сједини са Мортјеом, и за тим обојица, удружени, заузеше 27-ог Мо (1½ марш од Париза).

27-ог Блихер пређе са половином војске (Јорк и Клајст) преко Марне, код Ла Ферте-је, да ту сачека Билова. Ланжерон[88] и Сакен осташе на јужној обали Марне. Но 28-ог окрето̀ше се Мортјѐ и Мармон против Јорка и Клајста на сјеверној обали Марне, и, после боја код *Ургк* (Ourcq), бацише их назад на Ла Ферте-ју.

Наполеон дознаде 25-ог од Мармона да је Блихер 24-ог отишао. Он се мало колебао: да ли да и даље пође за Шварценбергом, или да поново нападне Блихера. Због упечатка, који би могао учинити Блихеров испад против Париза, окрете се Наполеон поново против Блихера.

26-ог крете се Наполеон са гроом преко Арси-ја (Arcis) на Оби, а 30.000 људи под Магдоналдом и Удиноом осташе на Оби да по могућности задрже Шварценберга. Наполеон са својих 25.000 људи и 15.000 под Мармоном и Мортјеом хтеде да потисне Блихера. Он узе правац ка Ла Фертејн, која је била удаљена четири марша. 2 марта стиже тамо, до реке Марне.

3 марта пређе он код Ла Ферте-је преко Марне, испод Жуареа и Шато-Тјери-ја, но споро, пошто није имао грађе за мост.

---

[88] Овај је био француски емигрант. Преводилац.

На вест о Наполеоновом наступању, Блихер одмаршира још 1 марта у Соасон, да се даље северно сједини с Биловом, који се међу тим окрете против мале тврђаве Соасон, а ова се баш благовремено предаде тако, да се Блихер могао уклонити испред удара Наполеоновог, повукавши се кроз тврђаву. Блихер се најзад постави са 110.000 људи позади Ене, од Соасона до Берија, на 50 *Км.* ширине, како би Наполеона напао код прелаза.

Наполеон се сад реши, да обиђе Блихерово лево крило, и (базирајући се на Ремс) да покуша све потиснути ка северу.

4 и 5 марта Наполеон одмаршира са гроом у десно преко Фиме-а (Fismes) у Бери о бак (Berry au bac), а Мармон и Мортје осташе да демонстрирају код Соасона.

6 марта Наполеон пређе преко Ене и крете се ка Корбени-ју (Corbény), а Мармон и Мортје следоваху сада гроу преко Бери-ја. Блихер тек тада увиде да га Наполеон хоће да обиђе, и уместо да га са својом бројном надмоћношћу (110.000 против 40.000) одважно нападне, он одасла Билова назад у Лаон, а Воронцова и Сакена посла за осигурање марша у Краон (Craonne). Винцигероде, Јорк и Клајст имали су да пођу ка Фетије-у (Fetiéux), да нападну Наполеонов десни бок. Овај компликовани маневар изазва 7 марта бој код *Краона,* где Наполеон нападе и потуче Воронцова и Сакена, после тешке борбе. Винцигероде, Јорк и Клајст не дођоше ни до акције. Блихер повуче сада све назад у Лаон (20 километара северозападно од Краона).

8 марта Наполеон рокира опет са гроом на пут Соасон—Лаон у Анж гардијен (Ange gardien). Мармон са 10—15.000 људи оста као десна бочна колона на путу Корбени—Лаон. Још исте ноћи, 8-ог до 9-ог, Нај нападе изненадно Русе, који се беху поставили на Ардонском потоку испред Блихеровог положаја.

Наполеонов напад 9 марта на сâм *Лаон* не успе (35—40.000 против 100.000 људи). Мармон стиже у бојницу тек по подне, али преко ноћи нападе га изненадно Блихерово лево крило и баци га назад. Због овога успеха Блихер се надаше да ће Наполеон 10-ог и сâм одступити.

Али и поред Мармоновог пораза, Наполеон оста чврст и нападе 10-ог поново Лаон. То је импоновало чак и самом Блихеру тако силно, да одмах позва Јорка и Клајста да се врате са гоњења Мармоновог. Али Наполеонов напад не успе ни овај пут, и с тога се 11-ог повуче назад на поново задобивени Соасон. — Блихер и поред двојне надмоћности не предузе гоњење. (Морални утисак у рату чини често све). Шта више Блихер распореди 12-ог своје трупе у широке кантонмане, северно од Ене, ради што лакшег храњења и бољег одмора[54], и продужи операције тек шест дана доцније, 18-ог, како би паступао за Наполеоном, а и с тога, да се у правцу ка Шалону сједини са Шварценбергом.

Због овога Наполеону осташе одрешене руке за нова подузећа.

---

[54] Он сам боловао је од запаљења очију.

VI Одсек. Наполеонова офансива против Сен Приjеа (St. Priest)

Наполеон је стигао 11 марта увече у Соасон и хтеде ту да дâ одмора својим веома заморе̏ним трупама, али 12-ог дознаде да је овог дана Сен Пријѐ, долазе̏ћи са 20.000 људи са Рајне, посео Ремс, и да се је тамошња посада (Ђенерал Корбино̀) повукао у Фим (где је стојао Мармон). С тога се Наполеон још исте ноћи, 12-ог до 13-ог, крете из Соасона, оставивши само Мортјеа са 15.000 људи на Ени према Блихеру. Растојање између Соасона и Ремса износи 50 километара, но зато ипак Наполеон нападе још 13-ог по подне Ремс. Сен Пријѐ беше се поставио западно од Ремса, и када га Мармон нападе, мишљаше да је то само ојаче рекогносцирање. Али увече стиже и гро̀, под Наполеоном, и савршено разбије и растури пруско-руски корпус.

VII Одсек. Наполеонова друга офансива против Шварценберга

Наполеон уђе 14 марта у Ремс, а 15-ог и 16-ог одмарао се ту са својим гроом. Сада је стојао опет између Блихера и Шварценберга и размишљао је: да ли да се стави просто према Шварценбергу — као оно у половини фебруара — или да га нападне у бок или позадину.

Наполеон се најзад реши на марш у Планси и Арси на Оби (на 80 километара од Ремса), надајући се да ће ту моћи напасти Шварценберга у бок и леђа. За осигурање своје позадине Наполеон остави на Ени Мармона и Мортјеа,

са 20.000 људи, према Блихеру, а он са 25.000 људи крете се 17-ог, 18-ог и 19-ог ка Оби.

Магдоналд и Удинò, долазећи од Провен-а, имали су тамо да му се придруже.

За то време, почев од 27 фебруара, Шварценберг беше потиснуо Магдоналда и његових 30.000 људи прво преко Обе, за тим (код Тројеса) преко Сене и, најзад, ишчекујући до 15 марта Блихеров испад, и до позади Провен-а. Његови корпуси стојаху код Сана на Јони, Ножана, Арси-ја и позади код Тројеса.

На вест о Наполеоновом наступању од Ремса у Шалон, камо се Нај крете још 15-ог, Шварценберг повуче све предње корпусе опет назад у Тројес тако, да 18-ог увече сва војска беше скупљена између Арси-ја и Тројеса.

Кад је Наполеон 19-ог, у краткој борби против руске коњице, заузео Планси па Оби (Plancy s. Aube), западно од Арси-ја, увиде убрзо да при даљем надирању не би напшао па Шварценбергов бок, него на његов фронт.

С тога се реши да 20-ог скрене преко Арси-ја у Витри, па да отуда поново испадне против Шварценберговог бока. Маршалима: Мармону и Мортјеу, послао је из Плансија заповест, да се такође већ 20-ог крену преко Епернеја и Шалона к њему. Он је хтео да наступа преко Витрија и Сен Дизјеа — правцем па Шомон. Надао се да ће моћи све к себи привући и онда би имао на расположењу 60—70.000 људи. С том војском мислио је да ће, базиран на Мец, ван дејства Блихеровог и Шварценберговог, моћи опе-

рисати у позадину Шварценбергову, и од тога је очекивао велико морално дејство.

Али истог дана (20-ог) Шварценберг пареди свима својим корпусима да наступају концентрично против Наполеоновог распореда код Планси-ја.

Услед тога дође овог дана до боја, код Арси-ја, између Наполеона и Шварценберговог десног крила (корпус Вреде). Лево крило беше још на маршу и одмах би повучено ка Арсију.

Када Наполеон у току 21-ог виде да се далеко надмоћније снаге Шварценбергове концентришу ка Арси-ју, прекиде бој и започе увече марш у Витри, оставив Удино-а и Магдоналда за осигурање своје позадине.

21 марта Наполеон стиже у Сомпи (Sommepuis); 23 марта пређе преко Марне, јужно од Витри-ја (коју варош савезници држаше поседнуту), и пође ка Сен Дизјеу; 24-ог стиже у Дулван (Doulevent) и Жоанвил (Joinville), а његове авангарде заузеше већ Бар на Оби и Шалон. — Конгрес утече у Дижон. —

За време док је Наполеон од 21-ог до 24-ог извршио ово обухватно кретање, Шварценберг беше прешао 22-ог са гроом преко Обе и ишао је 23-ег и 24-ог за Наполеоном до Витри-ја. У исто време и Блихер (пошто се маршали Мармон и Мортје — према заповести добивеној 20-ог — кретоше 21-ог од Фиме-ја према Шалону), стиже са једном колоном (Пруси) у Шато-Тјери, а са гроом (Руси) у Шалон.

Оба француска маршала — не знајући ништа о Наполеоновом и Шварценберговом кре-

тању — стигоше 24-ог до пред сâм Витри, и тако беху Шварценберговом војском потпуно раздвојени од Наполеона, а поред тога загрозише им Пруси код Шато-Тјери-ја још и позадини.

Овог дана (24-ог) се Шварценберг, управо цар Александар, реши да пошље за царем Наполеоном само један корпус (Винцигероде), а са главном и Шлеском војском да наступа између Сене и Марне, преко Мо-а, директно у Париз.

Пошто дакле Шварценберг, после Наполеонове појаве код Планси-ја, не предузе повлачење ка Бару и Шомону — као што је то Наполеон очекивао — него се крете у Витри, ишчезнуше Наполеонове претпоставке, од којих се надао великом успеху.

Дошав у Дулван 24 марта, Наполеон се надао да ће у правцу Бријена и Тројеса наићи 25-ог на Шварценбергове јаче снаге; али на његово велико изненађење дознаде да се већа одељења не налазе ни пред њим, ни код Тројеса, и да му је следовао у Сен Дизје само један јачи корпус. С тога се 26-ог одмах окрете и 27-ог тамо разбије и растури Винцигеродеов корпус. Он се сад увери да је Шварценберг, не осврћући се на њега — Наполеона — привукао к себи Блихера и да је, почевши од 24-ог, одмарширао против Париза.

VIII Одсек. Шварценбергово наступање и заузеће Париза

Кад је Мармон 24-ог, код Витрија, дознао да се Шварценбергова војска тамо налази, отпоче одмах са Мортјеом да се повлачи ка Паризу.

Истина ова два маршала беху 25-ог код *Фер Шампеноаза* уплетени у једну неповољну одступну борбу, но они ипак — и поред стално угроженог им бока од стране Шлеске војске — извршише своје одступање тако срећно, да стигоше пре савезника у Париз, па су могли 30 марта, на *Монмартру* и код Белвила, северно до самог Париза, заузети положај за одбрану престонице.

Савезници наступаху између Сене и Марне, но задржани због прелаза преко мостова код Мо-а, по којима мораде цела војска прелазити, развише се тек 30-ог за напад против положаја обојице маршала (100.000 против 40.000) и потискоше ову двојицу у Париз.

31-ог уђоше савезници у Париз.

Кад Наполеон 27-ог увиде, да његова офансива у Шварценбергову позадину не имаде жељено дејство (није увек сваки испад против веза од пресудног дејства), размишљаше: да ли да наступа директно од Сен Дизје-а против позадине савезника, или, претпостављајући да ће се Париз до 3-ег или 4-ог априла држати, да покуша да стигне у њ, па да се тамо сједини са Мармоном и Мортјеом. Најзад се реши на марш преко Тројеса у Фонтенебло. Он сам лично похита у Париз да предузме команду. Али кад је 30-ог, у десет часова увече, стигао јужно од Париза, код Кур де Франса (Cour de France), срете већ трупе Белијарове и Мортјеове у одступању ка Лоари, и то на основу конвенције, коју закључише маршали, шест часова раније, после боја код Монмартра.

Наполеон се сада врати у Фонтенебло, где до 3 априла прикупи 30—35.000 људи, који долажаху форсираним маршем од Тројеса, и спремаше се за поновно освојење Париза.

Но услед тога што Мармон беше отпао, престаше и све даље операције.[55]

(Од Сен Дизје-а преко Тројеса у Фонтенебло има 180 километара, које Наполеон пређе за шест дана, од 27 марта до 3 априла).

6 априла у Фонтенебло-у Наполеон се одрече владавине најпре у корист свога сина, али доцније се мораде безусловно одрећи и престола, а за то доби у накнаду острво Елбу као суверену кнежевину. У првом *Париском Миру* (30 маја) Француска задржа, у главном, границе од 1792 године (закључно Савојску и Ницу).

Догађаји у Италији

У Италији граф Белегард беше примио команду од Хилера, и 8 фебруара, спремајући се да пређе преко Минћија (Mincio), па да наступа за Поткрањем, за кога мишљаше да се повлачи — бй нападнут од овога, у боју *на Минћију*,

[55] Већ овај кратак опис рата г. 1814 показује колики је био силан геније Наполеонов, тога сина једног обичног адвоката са острва Корзике. Баш у том рату разбуктао се његов геније до највеће висине, равно пламену, који се још једанпут силно дигне, па се онда загаси. И да је он имао само довољно војске, па и да не беше издајства код Лајпцига, (Саксонци и Виртембержани), код Ханаве (Баварци), у Италији (Мирà) и после заузећа Париза (Мармон), њега и удружена Европа не би могла савладати. Али баш његов трагични свршетак осигурао му је успомену међу народима света за сва времена.

Преводилац.

са стране Мантуе и Гојта. После боја обе се стране повукоше назад. — После једног низа мањих подузећа на јужној обали Пада, успе Белегард, најзад, у априлу, приволети Поткраља на уговор, по коме овај напусти Италију.[56]

Папа, Велики Војвода од Тоскане, Војвода од Модене и Краљ Виктор Емануел I од Сардиније вратише се у своје земље. — Мирà задржа Напољ.

---

[56] Поткраљ Евђеније Боарне, који је имао за жену једну баварску краљевску принцезу, постао је, добивши наслов „Херцог од Лајхтенберга," члан баварског Краљевског Дома. Син његов ступио је у службу Русије, и оженивши се са љубимицом-ћерком цара Николе I, постаде члан руског Царског Дома. А потомак његов ожењен је са ћерком црногорског кнеза Николе I.
Преводилац.

РАТ 1815 ГОД. У ХОЛАНДСКОЈ[57]

Једно од најбољих дела о овом рату написао је потпуковник Шарâ, а то је: „Histoire de la campagne de 1815."

Општи односи

1 марта Наполеон се искрца у Кану (Cannes). 30 марта уђе у Париз. Његова уверавања о мирољубљу беху подозрива услед Мираове[58] објаве рата Аустрији.

25 марта Аустрија, Енглеска, Пруска и Русија обновише свој савез у циљу да протерају Наполеона.

Ратни планови

Савезници су требали до 1 јула да се концентришу и то:

---

[57] Управо у Белгији, али до г. 1830 Холандска и Белгија биле су заједно, па су се обе заједно звале: Краљевина Холандска, управо: „Низоземска." Преводилац.

[58] Несрећни Мирâ! Године 1814 шкодио је свом шураку Наполеону што је од њега отпао, а г. 1815, што је сувише рано загазио у борбу. Али то му се страшно осветило. Лишен свога Краљевства, покушао је да га натраг освоји. Бура му распрши флотицу, с којом је пошао ка обали Напољској, и он се тешком муком могаде искрцати само са 30 верних код Пица. Али после кратке борбе заробише га, ставише пред ратни суд и краљ Фердинанд Бурбонски стрељао га 13 октобра г. 1815, у дворишту замка Пица. Sic transit gloria mundi! Преводилац.

100.000	Енглеза и Холанђана под Велинктоном	у Белгији
120.000	Пруса и малих држава под Блихером	
150.000	Руса под Барклајем на Средњој Рајни	
220.000	Аустријанаца под Шварценбергом на Горњој Рајни	
60.000	Аустријанаца и Сардинаца на пијемонтеској граници	

Свега 650.000 људи, да — као и 1814 год. — концентрично наступају Паризу.

Наполеон располагаше, почетком јуна, са 200.000 људи за операције; у деповима беху 50.000; а „Народне Гарде“ бројаху око 200.000 људи.

Он је могао или да сачека противнички напад, па би добио времена за спрему и наоружање Народне Гарде, а имао би и друге користи, или да напад предухитри и потуче у пољу један део противника, пре него што остали стигну да се у борбу умешају.

Он се реши на ово последње, тј. да већ у јуну нападне Велинктона и Блихера, који се прикупљаху у Белгији (Брисел—Париз 250 километара = 12 дана марша). Главни напад не хтеде извршити пре него што би Велинктон и Блихер били довољно јаки, те да удар буде и осетнији; с друге стране пак желео је да то изврши пре, него што би му остале савезничке војске при томе могле сметати.

Од његових 200.000 људи стојаху:
15.000 људи код Пиренеја,
15.000 „ (Suchet) против Италије,
25.000 „ (Rapp) на Рајни,
20.000 „ у Вандеи (Vendée) и
120.000 „ главна војска, били су ешелонирани на северној граници, од Лила до Меца (Lille—Metz).

Груписање сила почетком јуна

Велинктон са 100.000 људи, од прилике, стојаше са десним крилом (Хил, II корпус) на линији Гент—Ат (Gent—Ath; 2 дана марш. дубине); са левим крилом (Оранје, I корпус) на линији Брисл—Мон [(Brüssel—Mon) $2^1|_2$ дана марш. дубине]. Предстражна линија протезаше се до француске границе на линији: Куртре—Турне—Мон до Шарлроа (Courtrai—Tournai—Mons—Charleroi).

Пруси под *Блихером*, 120.000 људи, од прилике, беху расподељени у кантонмане и то:

Три корпуса кантоноваху у првој линији: (Цитен) код Шарлроа; (Пирх) код Намира (Namur); (Тилеман) код Синеја (Ciney). Један корпус (Билов) стојаше у другој линији код Лијежа (Liège; немачки: Lüttich) на $2^1|_2$ дана марша од Намира.

Предстражна линија протезаше се дуж Самбре (Sambre) до Хама (Ham), а за тим преко Динана до Рошфора (Dinant—Rochefort).

Од *француске главне војске*, под командом цара Наполеона (шеф ђенералштаба маршал Султ), стојаху:

У првој линији:

I корпус (d'Erlon) 20.000 код Валансијена (Valenciennes),

II корпус (Reille) 25.000 код Авена (Avesnes),

III корпус (Vandamme) 20.000 код Рокроа-а (Rocroi),

IV корпус (Gèrard) 15.000 код Меца (Metz);

У другој линији:

VI корпус (Lobau) 10.000 код Лаона (Laon),

Гардијски корпус 20.000 код Компјења (Compiegne),

Коњичка резерва под Грушијем (Grouchy), која се састојала из 4 коњичка корпуса (сваки од 3000—3500 коњаника), кантоноваше позади средине, код Авена, Гиза и Лаона (Avesnes, Guise, Laon).

Операцијски планови

Велингтон и *Блихер* намераваху испрва — ако их Наполеон не би предухитрио — да 15 јуна пређу преко границе; стварно пак они 15-ог не беху издали још никаква наређења. За случај да их Наполеон нападне, Блихер је требао да се концентрише код Сомбрефа (Sombreffe, 18 километара североисточно од Шарлроа-а, а Велингтон или код Нивела [(Nivelles), 20 километара северно од Шарлроа], или код Бреи ле Конта [(Braine le Compte), 30 километара од Шарлроа], или, најзад, код Ата (чак 60 Км. од Шарлроа). Они су хтели да се држе на овим зборним тачкама и да се управљају према околностима. Нивел и Сомбреф удаљени су један од другог један

дан марша; Сомбреф од Брен ле Конта два дана марша, а Ат чак и три дана марша.

Наполеоново прво кретање требало је да обмане Велинктона и Блихера о изабраној нападној тачки — *Шарлроа*. Због овога и беше прво оно широко развлачење на линији Лил—Мец (14 маршева), а за тим брзо прикупљање на линији Мобеж—Филипвил (Maubeuge — Philippeville; два марша, па да се најзад од Шарлроа-а ка Флерију забије као клин између Велинктона и Блихера, а за тим да им пробије њихове положаје. При том се надао да ће разполике прилике базирања повести Прусе натраг ка Лијежу, док се тежиште Енглеза имало тражити у Бриселу.

Ток рата

Наполеон отпоче операције са потпуним затварањем границе 9 јуна, а у циљу да одржи своју ужу концентрацију у тајности.

12 јуна стојаху већ сви његови корпуси на простору Мобеж — Бомон — Филипвил (Maubeuge — Beaumont — Philippeville) на 40 километара широком фронту, и то тако, као да су хтели да паступају ка Мон-у.

14 јуна Наполеон крете војску, по донекле доста рђавим путовима, десно и напред на границу према Шарлроау. Сада стојаху корпуси добро прикупљени у три групе (колоне).

II и I као лево крило пред Маршјеном, 8 *Км.* северно од Бомона; III и VI као центар на Самбри, са свим пред Шарлроа-ом; гарда код Бомона; IV (као десно крило) код Филипвила (ширина фронта 24 *Км.*, дубина 24 *Км.*).

15 јуни

Француска војска прикупи се зором овога дана још више, до на 10 километара ширине фронта, и тако се појави лево крило код Маршјена (Marchiennes), чело центарске колоне пред Шарлроа-ем, IV корпус, као десна бочна колона, пред Шателеом (Châtelet); сви се појавише једновремено и у масама (en masse), скоро у бојном поретку (око 10 људи на један корак).

Прелазу преко Самбре требало је одмах да следује наступање ка Бриселу. При том се Наполеон надаше: или да принуди Блихера на битку и да га потуче, или да га потисне ка Намиру и Лијежу, природним тачкама за одступање Пруса, а за тим да нападне Великтона.

Прва извешћа о Наполеоновом концентричном кретању добиште савезници 13-ог, а опширнија тек 14-ог.

Блихерова прва наређења од 14-ог гласиште: Цитен, ако 15-ог буде нападнут, да се повуче у Флери. Корпус Пирхов да се крене 15-ог од Намира ка Мази-ју (Mazy); корпус Тилеманов од Синеја (Ciney) у Намир, а Билов од Лијежа у Ани (Hannut).

Према овакој диспозицији Блихер би био стојао 15-ог увече са три корпуса од Флерија преко Мази-ја и Намира на ширини од 24 километра; четврти корпус стојао би на 40 километара позади ових. У току 16-ог имали би код Сомбрефа да се сједине: I и II корпус одмах после 7—8 километара марша (2—3 часа), III корпус тек после 6—7 часова марша — а IV

корпус могао је стићи тек доцкан увече. Према томе, Сомбреф беше ризиковано збориште тим пре, што противник могаше да стигне тамо из Шарлроа-а у једном маршу, док је III корпус имао два, а IV и три марша да тамо стигне. Исто тако и потребно време за концентрацију могло се добити само борбом Цитеновог корпуса против вероватно веома знатне надмоћности.

Три Блихерова корпуса извршише 15-ог наређене им маршеве. Истог дана увече Цитен стојаше северно од Флерија до Линьи-ја (Ligny); Пирх код Мази-ја; Тилеман код Намира; — само Биловљев корпус не доби заповест за полазак и стојаше увече још код Лијежа.

Велинктон — по добивеном извешћу од Цитена о Наполеоновом нападу на Шарлроа — нареди концентрацију војске тек 15-ог у подне и то: прво ка Мон-у [(Mons); два марша западно од Шарлроа-а], и тек доцније ка Нивел-у (Nivelles).

За чврсто држање Катрбра̀, на раскрсници великог друма Шарлроа—Брисл и шосеје Нивел—Сомбреф, не беше ништа нарочито наређено, тако, да би Французи при енергичном продирању на главном друму ка Брислу, наишли само на слаба предстражна одељења. Али срећом један поткомандант Велинктонов — Принц од Вајмара — заузе из Нивела ову важну тачку са 4000 људи још 15-ог у подне.

Наполеонов испад извршен је у прикупљеном ешикије-у[59] (echiquier) од 10 километара

[59] „У ешикије-у маршовати" — или — „ешикије образовати," значи: поједине колоне једне војске на маршевским правцима, по плану, као Шаховске фигуре, тако поделити, да у случају напада једна другу може помоћи.

фронта — али са приличним закашњењем. Вандам доби наређење за полазак сувише доцкан, јер ордонанс беше пао с коња, и Вандам дознаде тек од корпуса, који је позади наступао, да се требао кренути још у три часа — а он се крете тек у шест часова. Но и поред овога закашњења Цитен би изненадно нападнут код Шарлроа а, и у току дана потиснут назад ка Флери-ју (12 километара).

Левокрилна колона (Ney) потисну енглеске предстраже од Маршјена преко Госли-ја (Gosselies) ка Фран-у (Frasnes; 15 километара северно од Маршјена), али не могаше више стићи у Катрбрà (четири километра даље северно).

15-ог увече Наполеон стојаше на фронту од 10 километара ширине и то: II корпус код Франа, I код Госли-ја, III код Флери-ја, VI и гарда код Шарлроа-а и IV код Шателе-а.

Код Велинктона пак једва беху отпочела кретања за концентрацију, тако, да се фронт савезника још непрестано протезаше од Ата-а до Лијежа.

Диспозиције 15-ог увече за 16-ти

На основу упечатака добијених 15-ог увече, *цар Наполеон* се реши да 16-ог са гроом (III, VI корпус и гарда) наступа друмом преко Флери-ја, а са IV корпусом десно одатле према *Сомбрефу*, и, ако би се Блихер поставио за битку, да га нападне. Неј са I и II корпусом имао је да заузме Катрбрà, и ако би дошло до битке са Блихером, да, по могућности, оперише против

левог крила и позадине Блихерове. (Од Фран-а или Катрбра-а до Сомбрефа — по ваздушној линији — има око 12 километара или три часа марша).

15-ог увече *Блихер* се реши, да се 16-ог постави за битку позади потока Лињи-ја (Ligny-Bach), са обе стране друма у Намир, па да тако омогући сједињење целокупне војске. Ка корпусима Цитеновом и Пирховом требао је 16-ог изјутра да стигне и Тилеман.

На Велинктоново угрожено лево крило код Катрбрà, где се налазаше Вајмарова бригада, стиже у току ноћи као појачање још и једна друга бригада из Нивел-а. Наређење гласаше: да се Катрбрà, што је могућно боље, држи, а Велинктон обећа чак Блихеру, да ће га од стране Катрбра-а помоћи.

16 јуни

После ових за 16-ти у истини и изданих, па и стварно извршених диспозиција, дође на источном крилу до *битке код Лињија*, а на западном крилу до *сударa код Катрбра*-а.

Битка код Лињија. Пруски I корпус беше се поставио које на вису од Бри-јеа, северно од потока Лињи-ја, које у селима Лињи и Сеп Аман, која су била до потока; II корпус био је позади I-ог. III корпус поставио се попречке преко друма, као лево крило у недејству, а исто тако позади потока Лињи-ја. Беше ту прикупљено 80.000 људи; напад извршише 80.000 Француза.

Кад је Наполеон у подне, са III корпусом (Вандамовим) дебуширао из Флерија, приметио

је лево од себе, на висовима од Бри-јеа, на растојању од 4000 корачаји од прилике, пруске бојне редове. Он се разви одмах овако: III корпус лево, IV корпус десно од друма; гарда и VI корпус позади Флерија. Против пруског III корпуса истурио је напред само коњицу, што је било доста да тај корпус чврсто држи; са гроом окрете се у пола на лево и нареди најзад III корпусу да нападне Сен Аман, а IV-ом Линьи. Гарде и VI корпус следоваху. Већ у два часа нареди поново Неју, а посла и директну заповест I корпусу (d'Erlon), да се крену десно ка Линьи-ју, како би помогли фронтални напад на Блихера. Но кад се око $6^1/_2$ часова још никако није осетило дејство Нејово, нападе Наполеон са гардом, и баци Прусе, око осам часова, преко потока Линьи-ја.

Гоњење није вршепо. Француска војска оста да логорује код Сомбрефа, крај самог друма.

Блихер се повуче са гроом (Цитен и Пирх) назад у чисто северном правцу ка Тилију и Мелерију (Tilly-Mellery). Корпус Тилеманов оста северно од Сомбрефа. Билов стиже у Бас-Бодес (Basse-Baudeset), од прилике 10 *Км.* североисточно од Сомбрефа. Неколико разбијених противничких колона — око 10.000 људи — утекоше ка Намиру и Лијежу.

И Неј — код *Катрбра*-а — отпочео је такође тек у два часа по подне да напада положаје Велинктонове, коме у току по подне пристиже већи део корпуса Оранијевог из Брисла и Нивела.

И поред омањих почетних успеха, Неј ипак не могаше са фронталним нападом II корпуса да заузме Катрбрà. I корпус д'Ерлонов — према раније поменутом Наполеоновом наређењу[60] — беше се кренуо око три часа по подне ка Бријѐу и Сомбрефу (Brye-Sombreffe) — и пошто заборави да о овоме одмах извести и Неја — овај га позва назад к себи, где стиже доцкан увече. Услед узалудног маршовања тамо-амо, овај корпус изгуби толико у времену, да не могаше помагати ни код Линьи-ја ни код Катрбра-а.

Неј стојаше увече још увек код Фран-а; Велингтон са пет бригада на бојишту код Катрбра-а, са три бригаде код Нивела, са две бригаде код Брен ле Конта, са две бригаде код Брисла и са три бригаде код Ангијана (Enghien) на 30 километара од Катрбра-а.

Диспозиције 16-ог увече за 17-ти

Наполеон, држећи да Блихер одступа ка Лијежу, намеравао је да овога гони само са једним делом своје војске, а са гроом и Нејом да оперише против Велингтона. Услед тога и нареди Грушију да са IV, III и једним коњичким корпусом (око 30.000 људи) предузме што живље гоњење за Блихером, и да га држи раздвојеног од Велингтона.

Са VI корпусом и гардом хтео је да се крене од Сомбрефа у Катрбрà, па ако Велингтон не буде још одступио, да га ту нападне.

---

[60] Ађутант беше саопштио ово наређење директно трупи, уместо команданту корпуса, који беше одјахао напред.

Блихер се реши 16-ог увече да 17-ог продужи одступање ка Вавру, 20 *Км.* јужно од Сомбрефа. Велинктона извести, да је 16-ог потиснут код Линьи-ја, но да 17-ог маршује за *Вавр* (Wavre), одакле ће бити спреман да потпомаже Енглезе. Услед овога Блихеровог извештаја Велинктон нареди да се трупе из Катрбра-а врате 17-ог великим друмом, у 10 часова пре подне, на положај Мон Сен Жан (Mt. St. Jean), 20 *Км.* јужно од Брисла, камо беху упућене и све остале бригаде.

17 јуни

Наполеон маршоваше 17-ог пре подне са VI корпусом и гардом у Катрбрà; ту нађе на енглеску војску у потпуном одступању и следоваше јој живо — а увече увери се да је она заузела положај на висовима Мон Сен Жана, и по свему изгледаше да се решила да ту прими битку — што се фактички и догодило.

Авангарда француске војске логороваше код Бел-Алијанса (Belle-Alliance), а грô одатле позади до Катрбра-а. Наполеон нареди још увече, да за други дан све буде готово за битку.

Блихер се крете 17-ог изјутра рано, и пошто не беше узнемириван од стране противника, маршоваше у две колоне [корпус Цитенов и Пирхов преко Мон Сен Жибера (Mt. St. Guibert) и са корпусом Тилемановим преко Жанблуа] у Вавр, где по подне стиже и корпус Биловљев. Услед Велинктоновог извештаја: „да је стигао на Мон Сен Жан, да је тамо пошла за њим француска војска и да се бори, да ће идућег

дана (18-ог) бити нападнут,“ Блихер се реши да крене у помоћ Велинктону са три корпуса у две колоне од Вавра, „те да изврши једну диверзију против Бонапартиног десног бока и позадине.“ III корпус имао је, за случај наступања које противничке колоне, да брани положаје код Вавра — иначе — да следује војсци, а ако дође до одступања, да се изврши ка Левену (Löwen).

Груши се крете, са десним крилом, са бојишта код Љиљ-ја, тек око подне и стиже увече, наступајући друмом у Лијеж, за трговима Тилемановим, у Жанблу (Gembloux). Одавде први пут јави да су се Пруси повукли једним делом у Вавр, а другим ка Лијежу, но да још сигурно не зна где се налази њихова главна сила; доцније опет саопшти да он сâм намерава, да се 18-ог крене преко Сар ле Валена (Sart-lez-Walhain) у Вавр. (Према Блихеровом правцу, од Тилија у Вавр, мучно је могао Груши да спречи Блихерово сједињење са Велинктоном. За ово је требало да коњица никако не изгуби додир са Блихером; и Груши, уместо ка Жанблу-у, да крене ка Тилију и Мелерију).

18 јуни

Битка код Ватерлоа. Велинктон стојаше са гроом у центру код Мон Сеп Жана, на великом друму од Шарлроа-а у Брисл; — на десном крилу, до у Брен л'Алед (Braine l'Alleud), две бригаде, а на левом крилу око четири бригаде. Много даље, деташоване на десном боку, код

Ал-а (Hal), стојаху три бригаде са 20.000 људи, од прилике.

Наполеон одреди у I борни ред: корпус Рељов (Reille) лево од друма у Шарлроа; а корпус д'Ерлонов десно од друма; — оба крила заштићена коњицом. У II борни ред: VI корпус; Келерманову коњицу лево, а Милода (Milhaud) десно. У III борни ред: гарду са коњицом такође на крилима. Наполеон намераваше да заиима енглеску војску на фронту, а да је нападне на њеном левом крилу. При овоме Наполеон непрестано мишљаше на Грушија, који од Жанблуа до Мон Сен Жана имађаше да пређе 25 километара (у ваздушној линији), и који, ако већ и не могаше да спречи Блихерово сједињење са Великтоном, ипак се могаше придружити Наполеоновом гроу и учествовати у борби. С тога Наполеон и посла око 10 часова једног ординанс-официра Грушију, да му каже, како га са нестрпљењем очекује. У 11 часова Наполеон диктова диспозицију за напад, који је имао да отпочне у 1 час по подне на енглеске позиције код Гумона и Л'Е-ја (La Haye).

У почетку стојаху 70.000 Француза према 80.000 Енглеза итд., којима по подне придођоше још 70—80.000 Пруса.

Тек што корпус Рељов беше отпочео борбу око замка Гумона (Goumont), а цар Наполеон већ дознаде да преко Сен Ламбера (St. Lambert) наступају јака одељења (сигурно Пруси) против његовога десног бока. С тога он одмах истури на десно пре свега две коњичке дивизије (Домонову и Сибервјеову), а за тим и цео

VI корпус, да Прусе задрже. Он поновн и око 1 часа заповест Грушију да маневрује у правцу ка Мон Сен Жану, и да напада оне трупе, које би његов (Наполеонов) десни бок узнемиривале.

Око $1^1|_2$ часа корпус д'Ерлонов отпоче напад на пољско добро Л'Е-сен (la Haye sainte), но не могаше продрети. Око 3 часа пруски курпшуми почеше већ падати на друм од Шарлроа-а — а Груши јави — да се тек у 9 часова кренуо из Жамблуа и да је на маршу за Вавр. Да би савладао Велинктонове положаје још пре него што Блихер успе да се потпуно развије, Наполеон нареди д'Ерлону: да још једном крене против Л'Е-сен-а и да Неј са коњицом једновремено нападне Енглезе у центру, на друму — а за то време VI корпус повијаше се све више, у форми чакље, у десно, за одбрану десног бока.

У 4 часа по подне I корпус освоји Л'Е-сен, Нејов јуриш доведе енглески центар у највећи неред; цела дивизија Алтонова устукну назад, а један хановерански пук утече чак до Брисла. Али у $4^1|_2$ часа наиђе већ корпус Биловљев на положај француског VI корпуса код Париске шумице и спречи Неју даље гоњење. У 5 часова VI корпус (сад већ само 7—8000 људи) мораде се повући у Плансеноа (Plancenoit) испред сувише надмоћног надирања Биловљевог (око 30.000 људи).

Наполеон сад узалудно одасла осам батаљона „Младе Гарде“ и једну батерију у Плансеноа, који се поставише у селу и јужно одатле. „Млада Гарда,“ обухваћена с југа, мораде одступити. После овога Наполеон одасла три батаљона

„Старе Гарде“ да нападну село — а за то време — један грепадирски пук па и сама стража главног стана, имали су да крену јужно одатле против обухватних одељења. Овај напад и успе. У седам часова Биловљеве трупе беху потиснуте на целој линији од Паплота (Papelote) до Плансеноа-а.

Наполеон се користи овим успехом и покуша и по трећи пут да пробије енглеску бојницу. Неј са остатцима I и II корпуса и шест батаљона старе гарде продре поново преко Л'Е-сен-а. Али сада поче да дебушује и корпус Цитенов, који је, северно од Билова, паралелно с овим наступао, против десног бока нападних колона код Паплота. У један мах наступи страва, која се све више и више ширила. Билов, међу тим ојачан корпусом Пирх-овим, заузе поново, око 8 часова, Плансеноа.

Француска војска, потпуно растројена, напусти бојиште у дивљем бегству.

Гнајзенауово (Gneisenau) енергично гоњење престало је тек код Франа (Frasnes), 17 километара јужно од Плансеноа-а. Блихер је ноћио код Катрбра-а, а Велингтонова војска код Бел-Алијанса и Плансеноа-а. Блихер одасла још ноћу, између 18-ог—19-ог, корпус Пирхов од Плансеноа-а ка Мелерију, у позадину Грушија, како би му тако пресекао пут за Намир.

Блихер се беше крепуо изјутра из Ваврa само са корпусом Биловљевим, а са корпусима Цитеновим и Пирховим тек око подне. Видели смо како су се према томе појавили на десном боку Наполеоновом и то: Билов између

четири и пет часова по подне, Цитен око седам и Пирх око осам часова увече. — Тилеман беше остао код Вавра са 30.000 људи.

Судар код Вавра. Груши се беше кренуо од Жанблуа у Вавр (20 *Км.* марша) тек 18-ог пре подне и стиже тамо тек пошто Блихер беше већ одмаршпрао са своја три корпуса. — Око 11 часова чула се са стране Ватерлоа топовска грмљава. Корпусни командант Жерар (Gérard) предложи Грушију да одмах скрене тамо. Груши пак рачунаше да ће стићи сувише доцкан до Мон Сен Жана; с тога се држаше чврсто правца ка Вавру, ма и ризикујући да ће ту наћи само један део Блихерове војске. После подне наиђе на Тилемана, који беше заузео прелазе преко Диле (Dyle) код Вавра, и пошто продре, преко једнога незаузетог моста, још више западно, обухвати Тилеманов положај, тако, да овај увече помишљаше већ на одступање ка Левену (Löwen) — а Груши на даље продужавање изборено успеха. Но обе стране осташе до идућег дана изјутра у неизвесности о исходу битке код Ватерлоа.

Тилеман доби вест о изборено победи 19-ог изјутра, и с тога се реши да предузме офансиву против Грушија. Овај пак доби Наполеоново саопштење о изгубљеној битци тек 19-ог у 11 часова пре подне.

Крај рата; 19-ти јуни до 3 јула

Разбијени делови француске војске одступаху 19-ог друмом Брисл—Катрбрà—Шарлроа, те да се по наређењу Наполеоновом прикупе

код Филипвила, а одатле да буду поведени у Лаон. — Велингтон маршоваше ка Нивелу, а Блихер са својим гроом у Госли и Фран. За време, док се ово дешавало, Груши одби Тилеманов офанзивни испад и отера га толико назад, да су Тилеманове трупе стале тек 3 часа северно од Вавра. Ово беше потпуна победа, али — без значаја.

На вест о несрећном исходу битке код Ватерлоа, Груши се заустави у 11 часова и нареди повлачење ка Намиру. 19-ог увече његове трупе стигоше ненападнуте у Жанблу, Сомбреф и Намир. Оба корпуса промаршираше спокојно на три часа одстојања од Мелери-ја, где од десет часова пре подне стојаше корпус Пирхов, који је требао заједно са Тилеманом да врши гоњење, и у ком се циљу Пирх беше кренуо од Плансеноа-а у Мелери још 19-ог око пола ноћи.

Исто тако безопасно прође Груши 20-ог и поред Намира — као и кроз (неколико миља дугачки) кланац на левој обали Мас-е (Maas), куда је морао да пролази.

21-ог цела Грушијева војска стојала је код Живе-а (Givet), 70 *Км.* од Вавра; а код Авена (Avesnes) и Филипвила беху се прикупили око 30.000 људи из главне војске. 26-ог, увече, стојаху обе групе француске војске, уједињене, код Соасона, под командом Грушијевом, са задатком да заштите Париз.

Истога дана главни стан Блихеров беше у Сен Кантену (St. Quentin), а Велингтонов у Перони (Peronne). На основу споразума између оба војсковођа и пошто беху остављене потребне

опсадне трупе за савлађивање француских тврђава — обе војске, 120.000 људи, кренуше се ка Паризу; пруска војска маршоваше на челу.

20-ог Груши стиже до Париза, а Блихерова авангарда код Буржеа (Bourget). Пруси се кренуше 1 јула са гроом ка јужној страни Париза, а за то време енглеска војска заузе положаје на северној страни града. Савезници се спремаху да опседају француску престоницу, но ова се предаде већ другога дана.

Наполеон беше абдицирао у корист свога сина још 21 јуна.[61]

Руска, аустријска и сардинска војска беху прешле границу одмах у почетку непријатељства. Рап беше потиснут у Стразбург, Лекурб у Белфор, Сише на Рону, Брин у Тулон. Само трупе, које стојаху испод Пиренеја, не беху се кренуле.

Бечки Конгрес беше закључио свој рад 9 јуна — још пре почетка операција у Холандској. Најважније територијалне промене тицале су

---

[61] Пошто је Наполеон дознао да су Пруси готови да га стрељају ако га ухвате, он се са малом пратњом упути 24 јула на енглеску ратну лађу Bellerophon, која с њим одмах отплови у Торбе (Torbay). Ту стиже и енглеска ратна лађа Northumberland и лорд Кајт дође на Bellerophon па изјави Наполеону, да ће га, према решењу савезних владара, одвести на далеко острво Св. Јелену, у Атланском Океану, где ће и остати. Наполеон је протестовао, али његови протести не помогоше. Од свих његових верних једини Бертран пратио га је у прогонство.

Наполеон је умро на Св. Јелени 5 маја 1821 год., а његово мртво тело пренесено је год. 1840, под владом краља Луја Филипа, у Париз, и тамо сахрањено у Дому Инвалида.

Преводилац.

се Пруске, која доби Познањску (Posen), Шведску Померанску (Schwedisch-Pommern) и половину краљевине Саксоније; Русија доби највећи део Велике Војводине Варшавске. Аустрија доби Илирске покрајине, Ломбардију, Тирол, Салцбург, Баварској уступљене делове Горње Аустрије, Тарнополски округ (Tarnopoler Kreis) и најзад Млетачку (Festlandsgebiet von Venedig) — али за ово жртвова Белгију, Западну Галицију и земље у Швабену (Schwaben; Vorder-Oesterreich).

(Пошто радња Бечког Конгреса овде није тачно наведена, то је допуњујемо: *Пруска* је добила још све своје земље у Немачкој онако натраг како их је имала до године 1790, а сем тога и неке укинуте немачке државице. — *Русија* је добила још Финландску, Бесарабију и један део Молдавске. Град *Краков* проглашен је Слободном Републиком под заштитом Русије, Пруске и Аустрије (но год. 1846 потпаде под Аустрију). — *Енглеска* је добила Малту, Хелголанд (који је доцније уступила Прускоj), протекторат над Јонским Острвима (који су доцније, у наше доба, дати Грчкој), и неколико француских колонија, нарочито Капландску, у Јужној Африци, а сем тога добила је натраг Ханover, који је, повећан Источном Фризландском, проглашен Краљевином (год. 1866 Ханover је присаједињен Прускоj). — Са *Шведском* сједињена је Норвешка, која је дотле била с Данском. — *Данска* је добила од Пруске Лауенбург (али га је изгубила г. 1864). — У *Швајцар-*

ску и *Португалску* вратише се домаћи Краљеви. — *Холандска* с Белгијом проглашена је Краљевином и придружен јој је, у персоналној унији, Луксембург (који је у наше доба, после смрти последњег холандског Краља, постао независном Великом Војводином). — *Швајцарска* је повећана новим кантонима: Валишким, Женевским и Нефшателским и гарантован јој је стални неутралитет. — *Парма; Пијаћенца* и *Гвастала* добише за владарку царицу Марију Лујзу, жену Наполеонову. — *Сардинија* је добила натраг Савоју и Ницу (које је г. 1859 опет изгубила) и повећана је територијом бивше Ђеновске Републике. — *Тоскану* је добио Ерцхерцог Фердинанд, а *Модену* Ерцхерцог Фрања од Есте. — *Напуљ* је враћен Сицилијанском краљу Фердинанду. — *Папа* је добио натраг своју државу. — *Аустрија* је добила још и Ломбардију. — *Баварска,* у накнаду за земље уступљене натраг Аустрији, добила је Пфалцу, Вирцбург и Ашафенбург. — *Хесенска* је добила Фулду. — *Мекленбург Шверин* и *Мекленбург Стрелиц, Олденбург* и *Вајмар* постадоше „Велике Војводине.“ — *Хамбург, Бремен, Либек* и *Франкфурт на Мајни* (овај је год. 1866 присаједињен Пруској) беху признати као слободни градови. — Створен је *Немачки Савез* од 39 немачких држава и државица (од којих постоје данас само 26, пошто је Пруска оне друге год. 1866 анектовала, а Аустрија и Лихтенштајн истушиле. — Преводилац).

ДРУГИ ДЕО

РАТОВИ НОВИЈЕГА ДОБА

1854/55—1877/78[1]

[1] У делу г. Хорзецког налазе се још и ратови: г. 1828/29 (Русија против Турске), г. 1831 (Устанак у Пољској), г. 1848 и г. 1849 (Пијемонт против Аустрије), г. 1859 (Француска и Пијемонт против Аустрије) и г. 1864 (Аустрија и Пруска против Данске); но ми смо то изоставили, јер није потребно оном циљу, коме је ова књига намењена, а и зато, да не буде сувише велика. Преводилац.

РАТ 1854—55 ГОДИНЕ

ОКУПАЦИЈА МОЛДАВСКЕ И ВЛАШКЕ 1854 Г.

И

КРИМСКИ РАТ 1854—55 ГОД.

За детаљно проучавање рата на полуострву Криму нарочито препоручујемо: „Die Vertheidigung von Sebastopol, nach authentischen Quellen dargestellt von E. v. Todleben, General-Adjutanten Seiner Majestät (Petersburg 1864—72).“

Политички односи 1853 г.

Општи узроци овом источном рату од 1854 до 1856 године лежаху у руској тежњи за господарством над Црним Морем и слободним изласком у Средоземно Море. Овој тежњи одупираху се мање више сложно: како Порта тако и остале Велике Силе.

Године 1854 наступи случај, те се скоро сва Европа диже против ове тежње.

Нарочити повод рату беше, што Русија у име грчке, а Француска у име римске цркве захтеваху право покровитељства над „Светим Местима“ у Палестини. Француска одусташ доцније од свога захтева. Русија не хтеде попустити, тражећи од Порте још и право протектората

над турским поданицима источно-православне вере. Порта се противљаше овим захтевима, и пошто Менчиков, 21 маја, прекиде дипломатске односе, Турска отпоче да се оружа. Међу тим и Наполеон III, који ово држање Руса сматраше управљено и против њега, одасла своју флоту пред острво Саламис и ступи у савез с Енглеском.

Ово охрабри Турску, и она одби ултимат од 31 маја, којим Русија прећаше да ће ући у „Дунавске Кнежевине," а на то цар Никола заповеди, те 50.000 људи умаршираше у Молдавску.

Улазак Руса у Дунавске Кнежевине, опсада Силистрије и против-мере Аустрије

2 јула 1853 ђенерал кнез Горчаков уђе код Леова и Скуленi-ја у Молдавску, а 15 јула уђе у Букурешт. — Порта прикупи до октобра 1853 војску од 130.000 људи у Бугарској и на доњем Дунаву, под командом ђенералисима Омер-Паше[2], и, најзад, 26 октобра објави Русији рат. Омер-Паша доби налог да остави кнезу Горчакову 14 дана времена за размишљање и одустајање од рата, а за тим да отпочне непријатељства. Али, међу тим, 4 новембра 1853 дошло је само до усамљеног наступања Омер-Пашиног ка Олтеници.

Горчаков беше растурио његових 50.000 људи по целој Влашкој. Али и Турци беху веома разтркани.

[2] Који је био родом Србин Граничар. Био је аустријски наредник и побегао је у Турску. Звао се Михаило Латас.
Преводилац.

Јануара 1854 граф Орлов имао је да осигура у Бечу неутралност Аустрије. Аустрија обећа ову, али под условом, да се Русија обвеже: „да не прелази преко Дунава, да по свршетку рата напусти Дунавске Кнежевине и, најзад, да у опште не крњи целокупност Турске.“ Пошто Русија ове погодбе одби, Аустрија нареди 5 фебруара да се постави један опсервациони корпус од 25.000 људи на српској граници. Ово постављање беше у толико више потребно, што је требало одвојити Србе од Руса, јер већ у току зиме 1853-54 (бој код Ћетата, 6 јан. 1854), ратни догађаји све се више приближиваху аустријској граници, пошто је Омер-Паша привукао знатније снаге ка Видин-Калафату.

У самој Србији беспела је жестока унутрашња борба између кнеза Александра Карађорђевића, који хтеде да остане неутралан, и руске револуционарне (? Прев.) партије, која је пропагисала устанак против Турске. Услед овог покрета беху узрујане и аустријске југословенске земље, које се непосредно граниче Србијом. Аустрија с тога изјави у Београду на знање, како она неће трпети да се неутралност ма у чему наруши, а када се, у току фебруара, услед руског подбадања побунише и Грци у Епиру и Тесалији, Аустрија нареди 22 фебруара да се опсервациони корпус појача на 50.000 људи. Фелдмаршаллајтнант граф Коронини предузе команду, са главним станом у Земуну. У исто време Аустрија изјави да ће сад помагати захтев Западних Сила: да Русија напусти Дунавске Кнежевине.

Прелаз Руса преко Дунава. Протест Аустрије. Руске мере за осигурање

27 фебруара Западне Силе послаше свој ултимат Русији. Као одговор па овај ултимат, цар Никола заповеди Горчакову да пређе 23 марта са својом војском, у три колоне, преко Дунава, код Брапиле, Галаца и Тулче (споредне колоне код Изакча и Хирсове). Почетком априла Горчаковљев грō дође до Трајанова бедема (Trajanswall), а изненађени Турци и не покушаше да се одупру. Руси повукоше своје десно крило из мале Влашке назад на реку Алту, и пошто код Калараша (Călărasi) поставише прелаз преко Дунава, концентрисаше пред Силистријом око 45.000 људи, и од 17 маја почеше опседати ову тврђаву.

Услед овога Аустрија је била принуђена да се потпуно придружи Западним Силама. Но пошто она не хтеде да одвоји своју акцију од акције Немачке, следоваше тек 24 маја 1854 изјава Аустрије и Пруске у Савезном Већу: „да би свако даље развијање руске силе на доњем Дунаву било противно интересима Немачке.“ Русија, да би показала како се овим не да нимало уплашити, поставила је на то I, II и Гренадирски корпус на Галичкој граници. Доцније, у току јуна и јула, ућоше у Молдавску, у којој је било до онда мало војске, још две пешачке и две коњичке дивизије из II корпуса; кланци ка Ердељу (Siebenbürgen) беху затворени и линија реке Серета заузета. Главне

тачке у којима се војска налазаше, беху: Мирћешћи (Mircesci) и Халаућешћи (Halaucesci), северно од Романа, а за тим код Бакаве (Bacau) и Окне (Ocna).

Стратегијски развој Аустрије у Галицији

3 јуна Аустрија одасла Русији позив да напусти Кнежевине, а у исто време нареди да се мобилишу 3-ћа, 4-та а и делови 1-ве армије. 3-ћа армија крете се у Ердељ и Буковину, 4-та у Галицију, а српско-банатски корпус беше одређен за евентуално заузимање Дунавских Кнежевина.

14 јуна Аустрија закључи са Турском конвенцију за окупацију Дунавских Кнежевина. Услед овога притиска Руси морадоше сада да попусте.

22 јуна Руси, из „стратегијских обзира," напустише опсаду Силистрије, а 5 јула почеше да напуштају и Влашку. Два месеца доцније, 5 септембра, стиже Горчаков у Јаш и нареди да се руске трупе повуку и из Молдавске. Руси прећоше са гроом преко Прута код Скуленија (20 километара северно од Јаша), а са споредним колонама код Леова и Фалча [(Falciu) источно од Бирлата].

Док су се после овога „Западне Силе" припремале за експедицију на Крим, дотле Аустрија изврши окупацију.

Заузимање Дунавских Кнежевина са српско-банатским корпусом

Српско-банатски корпус, фелдмаршаллајтнанта графа Коронинија, требао је првобитно да

образује десно крило 3-ће и 4-те армије; и с тога и беше упућен у Ердељ, а за тим повучен у Буковину. Но пошто Руси напустише Кнежевине, нареди се почетком августа те се овај корпус опет крете од Бистрице на југоисточну границу Ердеља.

Већ око половине августа стојаху шест бригада овога корпуса, подељене у два крила, у пола у Ђерђову (Gyergyó), Чику (Csik) и Харомсеку (Háromszék), за тим близу Брашовским кланцима (Kronstädter Pässe), а и код Ротентурмског кланца. Резерве се налажаху подељене у Удвархељу (Udvarhely) и Сибињу. І корпус имађаше заповест да се крене из Буковине у Ердељ и да евентуално послужи као резерва српско-банатском корпусу.

Десно крило требало је 19 августа да уђе у Влашку, коју Руси беху напустили; али из обзира на снабдевање храном, овај се улазак протезаше до 22 августа.

Улазак у Влашку и Молдавску

22 августа 1854 године фелдмаршаллајтнант барон Алеман, „као командант трупа у Влашкој," уђе у Влашку преко јужне границе Ердеља, и то: са две бригаде кроз Ротентурмски кланац, а са две бригаде кроз Темешки кланац (Tömöser-Pass).

3 септембра беше заузета Крајова, а 6 септембра и Букурешт.

16-ог, 17 и 18 септембра ушла је у три колоне, под фелдмаршаллајтнантом графом Пар-ом

(Paar), и друга половина окупационог корпуса,[3] и то:

1. Кроз Ојтошки[4] кланац у Бакаву (Bakau), а одатле у Јаш и Бирлат;

2. Кроз Телљешки и Бекашки кланац (Tölgyes-und Békás-Pass), преко Петре (Petra) и Романа у Јаш;

3. Коњичка бригада у две колоне од Серета и Сучаве (Suczawa), преко Ботошана (Botosani) и Фолтићена (Folticeni), такође у Јаш.

---

[3] Распоред (Ordre de bataille) српско-банатског корпуса за 10 септ. беше следећи:

Трупна команда у Влашкој: дивизија фелдмаршаллајтнанта барона *Алемана.*

Бригада Г-М. (значи: Генералмајор. Преводилац) Бурла, пет батаљона, једна пешадијска батерија.

Бригада Г-М. Шварцела, пет батаљона, једна ракетска батерија.

Бригада Г-М. графа Најперга, уланки пукови № 3 и 8, и једна коњичка батерија.

Дивизија фелдмаршаллајтнанта Макија (Macchio).

Бригада Г-М. Јелачића, пет батаљона, једна пешадијска батерија.

Бригада Г-М. Шварца, пет батаљона, једна ракетска батерија.

Трупна команда у Молдавској: фелдмаршаллајтнант граф *Пар.*

Дивизија фелдмаршаллајтнанта барона Бјанкија (Bianchi).

Бригада Г-М. Маројчића, пет батаљона, једна ракетска батерија.

Бригада Г-М Блуменкрона, пет батаљона, једна пешадијска батерија.

Бригада Г-М. Аугустина, пет батаљона, једна ракетска батерија.

Бригада Г-М. барона Габленца, четврти хусарски и седми уланки пук, и једна коњичка батерија.

Корпусна резервна артилерија: две 12-фунтовне пешадијске батерије.

Техничке трупе (једна чета инжињерије и две чете пионера).

Свега: 35 батаљона, 32 ескадрона и 88 топова.

[4] У карти Oitoz-Pass.

25 септембра уђе један аустријски деташман у Галац.

2 октобра беше заузет Јаш.

Окупација кнежевина са аустријским трупама имала је да смета руској офансиви, и да чува целокупност Турске. Међу тим аустријској влади није ни на ум падало, да овим подстрекава Турску на офансиву против Руса, који одступаху. Али пошто Омер-Паша, не обзирући се на протесте графа Коронинија, уђе око половине новембра у Молдавску, аустријска корпусна команда нареди да се за случај даљег наступања Турака изврши концентрација левог крила у околини Васлуј-Бирлата (Vasluiu-Birlat), а десног код Текуча (Tekuciu).

Но ипак не дође до непријатељстава, јер 7 декембра 1854 године Омер-паша доби заповест да се са својих 35.000 људи крене на Крим.

После смрти цара Николе (2 марта 1855), Аустрија предузе опет преговоре о миру у своје руке, који ипак не доведоше ни до каквог резултата. Но пошто Русија заузе неоспорно помирљив и попустљив положај према Аустрији, ова нареди у јуну 1855 демобилизацију треће и четврте армије, а и окупациони корпус смањи са једном бригадом. После пада Севастопоља, 8 септембра 1855, Аустрија се поново јави као посредник мира, и с тога најзад дође до Париске Конференције, а и до трећег *Париског Мира*.

Према одредбама овог мира, све османлијске заузете покрајине имале су се напустити у току од шест месеца.

Услед тога отпоче 17 априла 1856 године и напуштање Дунавских Кнежевина од стране аустријских трупа.

Почетком августа распуштен је окупациони корпус, а 30 марта 1857 г. свршено је напуштање Дунавских Кнежевина.

Операције на Криму

Пошто 22 јуна 1854 год. беше дигнута опсада над Силистријом, Западне Силе решише да пренесу операције на Крим, па да освоје главно ратно пристаниште Севастопољ.

До довршења потребних припрема за превожење трупа, које трајаше до краја августа, требало је пажњу Руса чврсто задржати у Добруџи. Међу тим „Добручка операција“ (француске дивизије Еспинас, и турске дивизије Јусуф) испаде врло трајаво, јер се међу француском војском појави колера, а и Руси — из обзира према Аустрији — избегаваху настављање војне на Дунаву.

1 септембра отпоче у Варни укрцавање савезничког гроа. 8 септембра скупише се савезничке флоте код „Змијског Острва“ (Schlangeninsel) на ушћима Дунава.

14 септембра искрцаше се код Еупаторије, на руско велико изненађење, око 30.000 Француза, 28.000 Енглеза и 6000 Турака под командом Сен Арнода и лорда Раглана.

19 септембра кретоше се савезници да нападну кнеза Менчикова, команданта 35.000 Руса, који беху прикупљени на Криму, у широком положају на реци Алми (Alma).

У битци на Алми,[5] 20 септембра, Руси беху потиснути у унутрашњост Крима. Менчиков оде претходно у Севастопољ и нареди, да се лађе потопе, и да се тако затвори улазак у пристаниште, а за тим се крете са гроом источно ка Бакчисерају (Baktschiserai) и ту оста на боку савезника.

Сен Арнод умре. Капробер прими команду над француском војском.

25 септембра кретоше се савезници на висораван Балаклаве, како би затворили Севастопољ, који је до тада још с југа, слабо утврђен био, па да се ту поново утврде — а за то време флота искрца: профијант, опсадни парк итд.

Предлог појединаца: „да се покуша освајање неспремног Севастопоља једним препадом," беше од управе војске, која се састојала од више самосталних команданата, оглашен као сувише дрзак [сличан јуришу на Прагу (Praga) 1831 г., после битке код Грохова], с тога се није даље о томе ни мислило. — Да је овај покушај извршен, па макар се пролило и много крви,

[5] Вредно је поменути један занимљив догађај у току ове битке. Ма да је био скоро већ крај септембра, ипак је тога дана била пријатна пеcносна, и војници с обе стране беху жестоко ожедњели, па, кад су се у току битке приближили обалама реке, од једаред, као на команду, стаде и топовска и пушчана ватра; редови обе војске расуше се и Французи и Руси потрчаше ка реци да се напију. И онда се развило између оба противника право братимљење; и Французи и Руси, један другоме, додаваху воду из својих лименки шоља (Алма се на овом месту могла прегазити) и братски се руковаху. Допао познате добродушности Руса и увиђања Француза, да се они ту боре управо, штоно реч: „за цареву браду." Тај одмор трајао је дуже времена, па онда с обе стране засвираше трубе на прикупљање, и топови и пушке загрмеше поново. Преводилац.

ипак не би био стао толико људских жртава као доцнија једногодишња опсада.

Затварање Севастопоља отпоче 9 октобра са подизањем паралела, а 17 октобра бй отворена ватра из неколико опсадних батерија.

Менчиков, коме придоће са Прута и V корпус, беше ојачан до на 100.000 људи. Одмах по доласку првих појачања одасла он 25 октобра ђенерала Липранди-ја са 25.000 људи да нападне непријатељске шанчеве, који беху подигнути на ивици *Балаклавске* висоравни а и савезнички опсервациони корпус, који беше тамо постављен; али му напад ште успео.

5 новембра, *у битци код Инкермана*, Менчиков понови напад на висораван са 60—70.000 људи, али ни овог пута не успе.

Савезници са своје стране дођоше до уверења, да се Севастопољ може заузети само правилном опсадом, и да је ради тога потребно да се затвори и са северне стране, на другој обали залива, а сем тога да се потисне руска војска, која стојаше на отвореном пољу.

Али за ово не достизаше ни снага, која беше на расположењу, а ни опсадни парк, који је до онда на Крим довучен био. С тога још у децембру 1854 г. Омер-Паша бй позван са његовим корпусом у Еупаторију. Био му је задатак, да се ту утврди и да узнемирава руске везе преко Перекопа, а доцније да дејствује на северној страни Севастопоља. За овим беху доведена знатна појачања, нарочито из Француске, а доцније дођоше на Крим и 15.000 Сардинаца. И тако почетком априла 1855 године, на јужном

фронту Севастопоља, беху око 500 опсадних топова (према вароши и према предграђу „Карабелнаји"), а дотадашње бројно стање савезника од 70.000 људи, попе се, до на 180.000 људи, уз прилив разним болештинама, које се зими појавише.

Према овоме и Руси беху такође привукли што више сила на Крим. Поред IV корпуса беху тамо послати већи делови V и VI корпуса, за тим III и II корпус и две дивизије Гренадирског корпуса са многобројном коњицом. Руска војска бројаше крајем фебруара око 120.000, а крајем априла преко 170.000 бораца.

17 фебруара Меншиков већ нападе са једним делом своје снаге на ушанчени положај Турака код *Еупаторије*. Истина овај напад би одбијен, али зато и савезници не успеше да се стално утврде на северној страни Севастопоља. Веза руске посаде у Севастопољу, са главном војском у пољу, оста и даље непрекинута.

Због сразмерно брзог повећавања руске борне силе, савезнички првобитни операцијски план не дође до извршења. Они се задовољише са држањем Еупаторије и концентрацијом главне силе на Балаклавској висоравни, ради опсаде Севастопоља на јужној страни, и са постављањем једне војске, фронтом према реци Черњаји, ради осигурања опсаде против очекиваних руских покушаја за ослобођење Севастопоља.

Рад, око саме опсаде, напредоваше веома споро.

Савезницима оскудеваше потребно јединство у команди; главна *команда* у ствари и не постојаше. Канробер заповедаше Французима, Ра-

глан Енглезима, Омер-Паша Турцима итд. Међу тим браниоци Севастопоља добише у инжињерском потпуковнику *Тодлебену* једнога моћног руководиоца. Његов систем са против-апрошама даде целој одбрани нов и до сад још непознат тип офанзивних против-испада, са којима, и уз пркос оскудици техничких трупа, ипак успе да се тако дуго одржи (у почетку Тодлебен располагаше само са једним, а на крају са два и пô саперска батаљона).

Тек 16 маја, када Пелисје прими главну команду над Французима, и уместо раније дуготрајне некорисне канонаде, и омањих посебних бојева око руских утврђења, нареди правилан напад са целим корпусима, поново се диже храброст и поверење нападачâ, и опсада поче живо напредовати.

25 маја Пелисје потисну предње трупе руске војске, којом од марта командоваше кнез Горчаков, најзад преко Чернаје, и за тим 7 јуна, пошто се осигура са десног бока, нападе руска утврђења пред предграђем „Карабелнајом."

Напад испаде за руком. Пелисје нареди одмах ђенералу Нилу (Niel), да предузме све мере за одржање отетих утврђења, и да за тим одатле нападне главни бедем. Напад на овај бедем, који беше наређен 11 дана после тога, а извршен 17 и 18 јуна, не успе.

Горчаков, који доласком II корпуса беше ојачан на 200.000 људи, доби журан налог да и сâм штогод учини за спасавање Севастопоља; с тога нападе он 16 августа савезнички положај

на Чернаји[6], али само са једним дѣлом своје снаге, и пошто услед тога не могаше продрети, повуче се назад на висове Макензијске.

Јуриш на Севастопољ. Пелисје беше за ово време свршио све припреме за поновно јуришање. Јуриш беше одређен за 3 септембар, коме је имало да претходи бомбардовање варошких утврђења и Карабелнаје из 800 топова. Главни напад беше наперен против бастијона „Корниловског“ (са Малаковском кулом), који је имао да изврши Мак Махон са 33.000 људи у три колоне. Колона, коју вођаше лично сам Мак Махон, требала је да отме кулу, а остале колоне да врше споредне нападе. Пошто артилеријска ватра од 5 и 6 септембра беше видљиво дејствовала, Пелисје нареди 7-ог, да се изврши јуриш 8 сентембра у подне.

У току 6 и 7 септембра Горчаков беше привукао око 80.000 људи у град и „Карабелнају,“ па да се одупре нападу.

---

[6] Цео ток операција на Криму, а нарочито кад се проуче у детаљу, показује да су Руси овај рат изгубили *једино* због управо чудноватe тромости и невештине њихових војсковођа: Меншикова и Горчакова. Све околности биле су за Русе веома повољне. Истина, због оскудице у железницама, тешко је било прикупљање руске војске на крајњем југу ове огромне царевине; али и овољна војска, коју су Руси били прикупили на Криму још од почетка војне, па је доцније појачавали, била је довољна, кад би била у рукама макоико вештог војсковођа, да савезнике не само отера на њихове лађе, него да их управо потапа у море. Руси су имали једнога вештог војсковођа, а то је био фелдмаршал кнез *Паскијевић*, но они су га употребили на споредном војишту у Азији, и поништили су на њега тек онда, кад је руска војна на Криму онако јадно свршила. Сви војнички писци, који су описивали рат на Криму, не могу довољно да осуде невештину и неатост Меншикова и Горчакова. Преводилац.

8 септембра, у подне, савезници пођоше на јуриш. Појединн споредни напади беху одбијени. Али ни напад Мак Махонов не успе. Горчаков настави одступање ка северној страни још 8 септембра по подне. 9 септембра Севастопољ беше напуштен.[7]

После неколико омањих подузећа на Криму, и пошто Руси 27 новембра *заузећем Карса*, у Азији, беху добили извесну накнаду за изгубљени Севастопољ, дође у фебруару 1856 године до „Париске Конференције."

Париским Миром, од 30 марта 1856 године, Русија се мораде одрећи протектората над Дунавским Кнежевинама (које се ускоро сједине под именом „Румуније"), уступи ушћа Дунава и један део Бесарабије, редуцира своју ратну флоту на Црном Мору, и обавеза се да неће више Севастопољ утврђивати.[8]

---

[7] Јуначка одбрана Севастопоља, која је трајала скоро пуну годину дана, спасла је добар глас руске војске. Руси с правом могу да ту одбрану забележе на сјајне листове своје ратне историје. Преводилац.

[8] Оних обавеза, у погледу Црног Мора и Севастопоља, ослободила се Русија на Лондонској Конференцији 1871 године, а ушће Килијског рукава Дунава, као и уступљено парче Бесарабије, добила је натраг на Берлинском Конгресу 1878. Том приликом постао је њезина својина и Карс, који су Руси толико пута на јуриш отимали, па опет морали да врате Турској, а уз то и јерменско пристаниште Батум. Данас је Севастопољ куд и камо јача тврђава него што је пре био, и Русија има на Црном Мору и опет снажну флоту, снажнију него што ју је икад имала. Преводилац.

РАТ АУСТРИЈЕ ПРОТИВ ПРУСКЕ
У 1866 ГОД.

За детаљно проучавање рата г. 1866 можемо пре свега препоручити дело аустријског Ђенералштаба: „Oesterreichs Kämpfe im Jahre 1866," Wien 1868—1869, и дело пруског Ђенералштаба: „Der Feldzug 1866 in Deutschland." Но дело Летов-Форбеково: „Geschichte des Krieges von 1866," које је отпочето још г. 1896, јамачно ће још задуго остати најбоља радња о овом рату, пошто су ту употребљени сви досадашњи радови на основу нових извора, а начином веома прегледним и исцрпним.

Политички односи и узроци рата

Унутрашњи узрок рата лежао је у такмичењу Аустрије и Пруске за превагом у Немачкој.

Спољашњи повод за рат лежао је у несугласици ових двеју држава око увођења управе у војводинама Шлезвигу и Холштајну.

Како Аустрија, тако и Пруска, трудиле су се, да за случај рата осигурају себи савез са осталим немачким државама. Већина савезних држава на немачком северу (изузев Ханover) држаху се Пруске, а већина немачких јужних држава, за тим Ханover, Хесенска и Саксонска, држаху се Аустрије. Поред овога Бизмаркова државничка вештина умела је да придобије Италију за савезника. Пруско-талијански уговор о

савезу, од 8 априла, учинио је те је рат постао неизбежан.

Ратни планови и стратегијски развој у половини месеца јуна

Аустрија. По ратном плану, усвојеном у почетку априла, беше утврђен и распоред (Ordre de bataille) војсака, које су, у случају рата, имале да се крену против Пруске и против Италије. — Од 450.000 људи пољских трупа, које стојаху на расположењу, имало је да се крене 300.000 људи (седам корпуса и пет коњич. дивизија) у Чешку и Моравску, под командом фелдцајгмајстора Бенедека, као „северна војска," а око 150.000 људи, под Ерцхерцогом Албрехтом, на јужну границу: у Тирол, Млетачку и Далмацију. Од ова три корпуса (V, VII и IX) имала се да образује „јужна војска."

Пошто Аустрија, из политичких разлога, није хтела ништа да игра улогу нападача, то и ратним планом беше утврђена дефансива за обе војске, и на северу и на југу.

По овом плану мислило се, да ће Холомуц (Olmütz) бити највероватнији операцијски објекат пруске војске, и да ће се, прикупљањем аустријске војске код ове тврђаве, Беч најбоље осигурати, за случај каквог продирања из Шлезије.

После разних предлога за разоружање, изађе и распоред прикупљања за концентрацију (стратегијски развој) „северне војске" у Моравској. Коњица се креће одмах, поступно марширајући од станице до станице, у Моравску. Пре-

вожење у масама оних делова „северне војске," који се налажаху још у унутрашњости монархије, започело је 20 маја и трајало је 20 дана — до 9 јуна. У главном било се ту ограничило само на једну једиту железничку пругу.

За осматрање пруско-шлеске границе, од Шенбруна (Schönbrunn) па до чешко-моравске границе, беху у Шлеску истурена, 13 маја, три пука II лаке коњичке дивизије, а 19 маја, у истом циљу, беху одаслани и пукови I лаке коњичке дивизије на пруско-чешку границу.

У половини јуна аустријска „северна војска," 270.000 бораца, била је стратегијски развијена у две групе. Једна је била образована од I корпуса и I лаке коњичке дивизије, који стојаху у Чешкој. Ова група, појачана саксонским корпусом, требала је да дође под команду Саксонског престолонаследника. Друга група — гро војске, шест корпуса и четири коњичке дивизије — кантоновала је у средњем делу Моравске, код Холомуца, Прераве, Брна итд. Главни стан војске био је у Холомуцу.

У погледу садејства савезничких држава помишљало се испрва, да ће се Саксонци, Баварци и Виртембержани прикупити код Хофа, близу Хеба (Eger), и да ће онда доћи у додир са главном војском, која се развила у Чешкој код Пардубица. Но ову мисао не прихватиште мале државе; оне се никако нису дале наговорити, да се привремено одреку директног за-

штићивања својих властитих земаља, па да се придруже аустријској главној војсци.

Према решењу војних изасланика јужних и југозападних немачких држава, од 1 јуна, образоваше ови од њихових контингената, који су бројали 120.000 људи, VII и VIII савезнички корпус, под врховном командом принца Карла од Баварске, и ови се најзад стратегијски развијше на доњој Мајни. Само се Саксонци придружише директно аустријској главној војсци.

Пруска, од 350.000 људи пољских трупа, са којима располагаше, услед војне реформе, коју је Бизмарк, гвозденом енергијом, протурио, уз пркос опозицији Рајхстага — употребила је око 50.000 људи против западне и јужне Немачке (против 120.000 Хановеранаца, Бавараца, Виртембержана итд.), а 300.000 људи, подељених у седам корпуса, три самосталне дивизије и један резервни корпус — против Аустрије.

Она мобилиса своје војске од 3 до 12 маја и постави до 5 јуна (за три недеље) осам и по армијских корпуса на аустро-шлеску и бранденбуршко-саксонску границу. И тако почетком јуна стојаше главна војска под врховном командом Краља (шеф ђенералштаба граф Молтке), распоређена у три групе:

„Лапска војска," са три дивизије, око 50.000 људи, код *Торгаве*—Дибена—Либенверде; позади у Берлину 1 резервни корпус.

„I војска" — принц Фридрих Карло са II, III и IV корпусом, око 120.000 људи, код *Герлица*—Отрауба—Хојерсверде.

„II војска“ — Пруски престолонаследник — око 130.000 људи, са I, V и VI корпусом и гардом, између Хиршберга и Валденбурга до *Најсе*-а.

Престолонаследник, који је био најближи гроу царске војске, која се прикупила код Холомуца, осећао је у велико опасност, која прећаше његовој војсци и њему подчињеној покрајини Шлезији, па је у жељи, како би се по могућности могао одупрети надмоћном испаду аустријске војске (који му прећаше), предложио да заузме положај код Најсе-а, што је Краљ и допустио. С тога се II војска помаче, почев од 10 јуна, још четири марша даље на исток.

Ширина фронта мерила је од Торгаве до Најсе-а око 300 *Км.*; „Велики Главни Стан“ остао је до краја јуна у Берлину.

Молтке је сâм писао доцније о овом широком стратегијском развоју:

„Да се, при оваком груписању, концентрисана аустријска војска могла са пуном снагом да баци против једне половине пруске војске, било је јасно као дан. Али, и поред свију диспозиција, ниједна не беше у стању да промени географски облик војишта. Исто тако беше незгодна и та околност, што противник стојаше у Чешкој, између Лужице (Lausitz) и Шлезије. Било је само једно средство да се овом злу доскочи, а то је: требало је продрети у Чешку.

Ратни план Пруске састојао се поглавито у томе: ако Аустријанци не предухитре са нападом, онда да Пруси сáми предузму офан-

сиву, и то у правцу где ће се најбрже сједињити, а то је: ка североисточној Чешкој.

Почетак рата није одговарао мишљењу Молткеовом. Он је желео и неколико пута предлагао: да треба, чим се, 6 јуна, доврши стратегијски развој, одмах приступити операцијама — „пошто иначе постоји опасност, да се изгуби иницијатива.“

Истина, тога 6-ог, извршен је први непријатељски чин улажењем дивизије Мантајфелове из Шлезвига у Холштајн, на што је тамошња аустријска посадна бригада одступила преко Хановера у Франкфурт; но casus belli (разлог рату) наступио је тек 14-ог са дипломатским решењем у Савезном Бечу, где су Баварци, Виртембержани, Саксонци и Хановеранци ово улажење Пруса у Холштајн огласили као „повреду права,“ на што, на предлог Бизмарков, уђоше, још 15-ог, пруске трупе, које су Хановеру биле најближе, у ту земљу, а „Лапска војска“ пређе, 16 јуна, преко Саксонске границе.

РАЗВОЈ РАТА

I Одсек. Наступање обеју војсака ка Чешкој

На вест о улажењу пруске војске у савезничке земље, стиже одмах из Беча заповест, да се сад напусти досадашње дефансивно држање и да се отпочну операције са наступањем ка Лаби и против пруске I војске, са осигурањем према Шлеској, а уз то да се привуку ка главној војсци Саксонци.

Бенедек нареди још 15-ог ужу концентрацију војске код Холомуца и реши се да одмаршује у Чешку, и то: пре свега ка „јаком положају на горњој Лаби: Јозефштат—Кенигинхоф—Милетин (који је био удаљен од прилике 120 *Км.* или 6—7 маршева), па да тако, у том положају, или понуди противнику битку, или да, под повољним приликама, одатле пређе у офансиву."

Приликом тога седмодневног наступања ка Јозефштату, које је било последица четвородневне концентрације војске (од 16-ог—20-ог) и било је изведено као бочни марш против II пруске војске, држало се чврсто тога, да војска мора сваког часа бити спремна за битку. С тога је марш извршен у уском распореду, на три врло блиске маршовне линије:

На друму Миглиц — Сенфтенберг — Јозефштат маршоваху I резервна коњичка дивизија, X, IV, VI корпус и II лака коњичка дивизија.

На друму Вилденшверт—Тиништ—Смиржиц два корпуса (III и VIII) и III резервна коњичка дивизија.

Преко Поличке — Хохенмаут — Смиржица II резервна коњичка дивизија и армијска топовска резерва.

За заштиту марша, према Глацком пределу, имао је II армијски корпус, који је био Јозефштату најближи, да остане на граници према Глацу и да, после довршења бочног марша, стигне 29 јуна, са II лаком коњичком дивизијом, опет код Јозефштата, ка војсци.

По дотичном маршовном распореду имали су од 24—29 стићи поступно ка Јозефштату:

24 јуна, I резервна коњичка дивизија.

25 јуна, X корпус.

26 јуна, IV и III корпус.

27 јуна, VI и VIII корпус.

I корпусу (Clam) и Саксонцима беше наређено, да се непријатељу, који би можда наступао, одупру на Изери само толико, колико је неопходно потребно, а ако главна војска не би пре к њима стигла, да се пре свега старају како ће се с њом (код Милетина) сјединити.

Пруси. Кад се у критичним данима од 12 јуна, кад је аустријски посланик отпутовао из Берлина, па до 18 јуна, кад је „Лапска војска" ушла у Дражђане (Dresden), не појавише никакви знаци аустријске офансиве, реши се „Велики Главни Стан," да што брже учини крај неповољном и опасном положају војске (која је била подељена у три групе, које су једна од друге биле далеко растављене) концентричним наступањем. Наредило се дакле 19-ог „Лапској" и I војсци, које су обе сад дошле под команду принца Фридриха Карла, да прикупе све снаге на граници тако, како би, чим добију заповест, могле одмах почети улажење у Чешку, преко Румбурга и Рајхенберга. II војска добила је 19-ог увече само то наређење, да један корпус (VI) остави на Најси, да I корпус упути ка Ландсхуту, а да она друга два корпуса (гарда и V) тако постави, како ће бити спремни: или да са I корпусом предузму офансиву према Чешкој,

или за случај, кад би Аустријанци наступали од Холомуца, да појачају корпус на Најси.

Тек 22-ог послат је обојици краљевских принчева телеграм да умарширају у Чешку и да траже сједињење *у правцу Јичина*. „Лапска“ и I војска имаћаху преко Румбурга и Рајхенберга да наступају ка горњој Изери; II војска имала је у три колоне: *прва* код Трутнова (Trautenau), *друга* код Браупаве-Ајпела, а *трећа* код Глац—Наход—Скалица, да пређе преко пограничне планине и да до 28-ог стигне до Арнаве, Кенигинхофа и Градлица (Arnau, Königinhof, Gradlitz).

Од Дражћана до Јичина има шест и пô маршева, сваки по 20 *Км.* у ваздушној линији, а од Најсе-а до Јичина седам маршева. Према томе, кад се рачуна, да је марш почет 23-ег, могли су крилни корпуси стићи у Јичин до 29-ог увече. — Од Холомуца или Брна (Brünn) у Јичин има осам, а од Прераве има девет маршева. Грô аустријске војске, претпоставивши исту брзину у маршевању, могао је дакле, пошто се кренуо још пре 20-ог, стићи пре у Јичин, него што су то могле пруске војске, и с тога ће тешко о том моћи бити спора, да је Прускоj диспозицији послужила као претпоставка, да ће уједињење извршити, ако устреба, и борбом.

Но да су се диспозиције с обе стране извршиле једнако, могло је већ 28 јуна на горњој Изери стајати 50.000 Аустријанаца и Саксонаца против 170.000 принца Фридриха Карла, а код Јозефштата 220.000 Аустријанаца — уз то још на унутрашњој линији — против 130.000 Престолонаследникових.

Развој наступања до 26 јуна

Саксонски корпус, око 20.000 људи, беше отпочео напуштање Дражђана 17 јуна изјутра, и пошто пређе код Топлицâ (Tepliz) на аустријско земљиште, сједини се тамо са једном бригадом (Ringelsheim) аустријског I корпуса, да се одавде повлачи даље на Јунгбунцлаву, где се имао да прикупи I корпус.

Од Топлицâ преко Мелника у Јунгбунцлаву има пет маршева, и према томе рачунајући, од 19 јуна, сједињење са I корпусом требало је да се изврши најдаље до 23-ег. Али из обзира на снабдевање храном, грô саксонског корпуса беше упућен преко Прага у Пшелауц (Přelauc), и тек одатле једним дĕлом, железницом, на Изеру, тако, да је сједињење са гроом I корпуса постигнуто тек у току 25 јуна.

До 25 јуна увече извршено је без икакве сметње наступање према североисточној Чешкој, које су Аустријанци започели са гроом 18-ог, а Пруси 20-ог.

„Лапска војска“ прекорачила је аустријску границу 22-ог код Румбурга; I војска 23-ег код Рајхенберга; II војска тек 25-ог и 26-ог. Демонстрација аустријске II лаке коњичке дивизије код Фрајвалдау-а и Цукмантела, у циљу да се обмане пруска II војска, као и у истом циљу одређена демонстрација пруског VI корпуса, нису имале никаквога другог утицаја него једино тај, што је VI корпус нешто заостао.

У данима од 24 до 27 јуна, а у циљу намераваног развоја код Јозефштата, Кенигин-

хофа и Милетина, са аустријске стране беше наређено:

а) Армијска група на Изери — у случају напада, који би дошао од Рајхенберга или Габела — да не попушта (по ранијем наређењу), већ да се одупре; заповест стигла је у Јунгбунцлаву 24-ог. Доцније послата је, 26-ог, још једна, оштрија заповест: да се морају безусловно држати Минхенгрец и Турнава, преко којих места воде најважнији путови преко Изере у Јичин.

б) Пошто је коњица 25-ог известила да јаке пруске силе наступају ка Трутнову (Trautenau) — I пруски корпус — и ка Находу (V пруски корпус), беше 26-ог наређено X корпусу (Габленц; који је 25-ог стигао у Јозефштат) и VI корпусу, (Раминг, који је стигао код Опочна), да се 27-ог крену у Трутнов и Скалиц, па да енергично нападну непријатеља и да га баце натраг, но да се не упуштају даље у гоњење. Од прускога гардијског корпуса Аустријанци нису знали ништа; с тога се и не осврташе на правац преко Ајпела.

Услед овога дође 26-ог, како на Изери тако и код Јозефштата, до низа детаљних сукоба, у којима Аустријанци, вазда у мањини, нападаху много јачег и боље наоружаног противника; — разуме се и по себи, да се при томе нису могли ни надати на продужење оваке офансиве.

II Одсек. Борбе на Изери и код Јичина

Груписање сила 25 јуна увече

Аустријски I *корпус* стојаше 25-ог увече код Минхенгреца, *Саксонци* код Јунгбунцлаве,

а I лака коњичка дивизија код Турнаве и Сихрова.

Пруска I *армија* стојаше код Рајхенберга и Габела, са својим челима, на 20—25 километара од Турнаве, а „*Лапска војска*“ на 40—50 километара од Минхенгреца.

Принц Фридрих Карло беше наредио, за 26-ти, да се челне дивизије I армије утврде код Турнаве и Подола, и да авангарда „Лапске“ војске крене у Хинервасер — а за тим 27-ог да се и позадње дивизије примакну ближе Изери.

Аустријски I корпус и Саксонци хтедоше се 26-ог код Минхенгреца боље концентрисати, да, на основу поменуте заповести од 24 јуна, нападну Прусе на Изери. Турнава (Turnau), која је била важна за одбрану Изере, оста с малим бројем војске.

Ове намере с обе стране доведоше 26-ог пре подне најпре код *Сихрова* до борбе са аустријском I лаком коњичком дивизијом, која се после боја не повуче у Турнаву, него, напустив ову, у Подол-Минхенгрец. Исто тако повукоше се предстраже аустријског I корпуса при наступању „Лапске“ војске, а после боја код Хинервасера, на њихов грб у Минхенгрец. Али сада доби Саксонски престолонаследник изненадно од команданта војске 26-ог заповест: да има Минхенгрец и *Турнаву* по сваку цену држати. — Он се реши, да ће, како би опет добио у своју власт Турнаву, коју је баш напустио био, наступајући преко Подола против замка Сихрова, испасти у десни бок I пруске војске. У тој сврси

требала је бригада Пошахерова да се још 26-ог утврди на северној обали Изере.

Но ова бригада, која је била 26 јуна увече истурена преко Изере, нађе већ, у ноћном боју код Подола, на целу непријатељску VII дивизију и није могла да се држи на другој обали.

На то је напуштена офансива, која је била намеравана 27-ог. Аустријска армијска група остаде тога дана развијена код Минхенгреца, како би се одупрла евентуалном нападу, па да се 28-ог упути ка Јичину, који је био врло важан због везе са главном војском. — Но тога истог (27-ог) концентриса принц Фридрих Карло I-ву и „Лапску" војску у полукругу око Минхегреца, како би 28-ог напао тамошњи положај, па је већ и заузео Турнаву.

28-ог пре подне I корпус и Саксонци беху већ у одступању са Изере; пруски сувише надмоћни напад, у *бојуу код Минхенгреца*, беше у толико тежи за позадне бригаде, које стојаху још на Изери, а поглавито за бригаду Лајнингенову (Leiningen), која још и 28-ог изјутра беше остављена на западној обали Изере, код *Клоштра* (Kloster).

Грӧ принца Фридриха Карла започи 28-ог код Минхенгреца. Принц Карло мишљаше да је аустријска армијска група на Изери јака до три корпуса, и да се повукла једним делом у Јунгбунцлаву, а другим у Јичин. С тога он подели своју војску, за 29-ти, у две групе, од којих је северна имала, тога дана по подне, да наступа у две колоне (са 5-ом и 4-ом дивизијом преко Ро-

венска, а са 3-ом и 7-ом преко Соботке) у Јичин; јужна колона међу тим стаде код Минхенгреца и учини фронт према Јунгбунцлави и Бакову.

I корпус преноћи од 28-ог—29-ог са гроом код Соботке, а Саксонци јужно одатле, како би 29-ог стигли у Јичин. Прва лака коњичка дивизија преноћи код Јичина, пошто већ 28-ог после подне потисну једно пруско крстарење одељење ка Ровенском, које беше продрло до града Јичина.

29 јуна у подне стигоше пет бригада I корпуса у Јичин, а Саксонски корпус у Јичиновес (Jičinowes). Прва лака коњичка дивизија стојаше код Дилеца (Diletz).

На основу (4-те) заповести главне команде, датиране 28-ог по подне, по којој је гр̄ војске имао да стигне 29-ог и 30-ог у близину Јичина, I корпус заузе западно од Јичина далеко протегнут положај, од Лохова па преко брега Брада до Ајзенштатла. Тек што овај положај би заузет, а већ око 4 часа по подне Пруси га нападоше од Ровенска са 5-ом и од Соботке са 3-ом дивизијом.

Бој код Јичина. У овом бој̄у тек што се беше развила уводна борба, кад око $7\frac{1}{2}$ часова увече стиже поново (5-та) заповест од главне команде, која је гласила: „Без упуштања у упорну борбу са надмоћнијим снагама, да се потражи веза са војском — код Милетина.“ — На то беху издата наређења за повлачење преко Јичина, али ово повлачење, услед надирања Пруса, изазва ускоро несрећне борбене последице у Јичину и код њега.

30 јуна I корпус, који је био јако растројен, Саксонци и коњичка дивизија повукоше се

у Милетин и Хоржиц (Hořic), а до 1 јула и даље назад ка Краљевом Граду (Königgrätz).

Принц Фридрих Карло заноћи 29-ог са гроом код Соботке, а 30 јуна и 1 јула код Јичина, и источно од њега.

III Одсек. Борбе код Јозефштата

Груписање сила 26 јуна увече

Аустријанаца: I резервна коњичка дивизија стиже 26-ог са гроом у Долан и Скалиц. Предње трупе, истакнуте преко Полича, Костелеца и Находа, беху по подне нападнуте и потиснуте;

X корпус стиже у Јаромерж — Шурц [бригада Мондл стојаше код Праусниц—Кајле (Praussnitz—Keule) на половини пута за Трутнов];

IV корпус стиже у Ланчов (између Кенигинхофа и Милетина); оба та корпуса стојаху дакле већ у „јаком положају";

VI корпус стиже у Опочно (предње трупе десно код: Bystrey, Wohnišow и Spy, на друмовима за: Reinerz, Lerwin, Nachod);

III корпус дође у Смиржиц, код Кенигреца;

VIII корпус код Тиништа (Tyništ);

II корпус и две лаке коњичке дивизије код Сенфтенберга; друга и трећа резервна коњичка дивизија код Хохенмаута и Вилденшверта;

Армијски главни стан беше стигао пре подне у Јозефштат.

Пруси: Од *пруске II армије* стојаху:

I корпус код Либаве и Шемберга (Liebau-Schömberg), северно од Трутнова, а коњичка дивизија код Валденбурга;

Гардијски корпус (у две колоне) код Дитерзбаха (Dittersbach), и јужно одатле код Пикаве (Pickau), после једне мале чарке, заузе Полич;

V корпус код Рајнерца: авангарда заузе увече Наход;

VI корпус код Глаца, и јужно одатле.

Престолонаследник са својим главним станом беше у Браунави код средње колоне.

Аустријски VI корпус био је сад удаљен од пруског V корпуса само још 20 *Км.*, а аустријски X корпус од пруског I корпуса само још 30 *Км.*

Операцијска решења за 27-ми

По ситуацији, која је настушила у току 26 јуна, *аустријска је војска* без сумње била у стању да се стави са надмоћношћу против Престолонаследникове војске, пошто је 27-ог могла да истури IV корпус ка Трутнову, X ка Полич—Браунави, VI ка Находу, за тим III и VIII корпус да сједини као резерву код Јозефштата, и пошто 28-ог привуче и II корпус, да пређе у офансиву, са шест корпуса. Али фелдцајгмајстор Бенедек, са упорношћу у придржавању једаред донесеног решења, што је истина само по себи добро, али се не може применити на све случајеве, који у рату могу искрснути, придржавао се прве идеје, тј. развоја код Јозефштата; не хтеде да нападне ближу и слабију, већ ону јачу противничку, раздвојену групу — дакле ону на Изери.[9] Било је наређено:

[9] Кад се проучи аустријска ратна историја, а нарочито за време ратовања против Наполеона, а ево сад и овде, види се,

27 јуна VI корпус имао је да се крене од Опочна у Скалиц, ту да заузме положај и да одашље једну авангарду ка Находу. (Прва резервна коњичка дивизија беше придата корпусу). Даље следоваше ово наређење: „X корпус да се крене сутра изјутра у 8 часова, пошто војници ручају, ка Трутнову, где ће заузети такође привремено положај, са истурањем једне авангарде. Веза са VI корпусом да се васпостави помоћу коњице.“

IV корпус имао је остати на истом месту; VIII корпус да се развије код Јозефштата у десно од IV корпуса, а III корпус код Милетина у лево од IV; II корпус да се крене 27-ог на марш у Солниц, а 28-ог у Јозефштат. Друга и трећа резервна коњичка дивизија да стигну 28-ог у Јозефштат и Смиржиц. Овој наредби беше придато још и ово: „Циљ је овог наређења, да се осигура још недовршен стратегијски развој вој-

---

да је аустријска врховна војна управа ретко кад умела да постави праве људе на своје место. Против Наполеона I поставила је само у једном случају (г. 1809) одличног војсковођа, Ерцхерцога Карла, па и онда га није помагала како је требало; иначе је велика подобност тога великог војсковођа остала са свим неупотребљена. Против Наполеона III поставила је једнога са свим неподобног Бујаја, који је, г. 1859, већ добијену битку, код Мађенте, сматрао за изгубљену и повукао се, место да је гоњно Француске, који су хтели већ да одступају. А г. 1866 силом је Бенедека, који је молио да га оставе у Италији, упутила на Чешко војиште, коме послу, по његовој властитој изјави, он није био дорастао; док је несумњиво одлично подобног војсковођа Ерцхерцога Албрехта (сина Ерцхерцога Карла) откомандовала на споредно војиште у Италији! И на да је само седам година раније имала прилике да види шта то значи кад се пред непријатеља истурају раздвојени корпуси и тиме му се даје могућност да их појединце нападне надмоћном снагом, на да их тако растроји — она је опет упала у исту погрешку.

Чудновато заиста! Преводилац.

ске код Јозефштата, што у осталом не треба ни најмање да смета, да се противник најенергичније нападне чим се појавио буде. Гоњење се не сме за сад вршити сувише далеко."

Од стране *Пруса* беше наређено 27 јуна, да се V корпус крене у Наход, који је удаљен 15 *Км.;* I корпус у Трутнов, који је удаљен 20 *Км.*, са авангардом по могућности у Арнаву; гарда да помогне или I или V корпус, и да се крене преко Векелздорфа (са 1-ом дивизијом) и Хронова (са 2-ом дивизијом) до Ајпела и Костелеца, од прилике 20 *Км.*

Догађаји

Услед оваких диспозиција морало је 27 јуна доћи до борбе између аустријског VI и пруског V корпуса код Високов-Скалица, и између аустријског X и пруског I корпуса код Трутнова; — међу тим пруски гардијски корпус стиже са свим комотно преко Ајпела и Костелеца до одступног друма аустријског X корпуса.

27 јуни

Бој код Високова (Находа). Пруски V корпус (под ђенералом Штајнмецом) истури 27-ог рано своју авангарду на висораван Високова и на вис Вацлавове капеле (Wenzels-Capelle), који је одмах јужно од висоравни — а за то време грō је имао да остане у биваку код Находа.

Између 8 и 9 часова пре подне, аустријски VI корпус нападе пруску авангарду. Фелдцајгмајстор Рамминг (Ramming) беше се такође 27-ог рано кренуо са гроом из Опочна, и то ди-

ректно у Скалиц. Деснокрилна колона (бригада Хертвек) беше упућена у Високов; али она напусти пут, који воћаше висом Вацлавова брега директно у леви бок пруског положаја, и пошто виде да је овај вис поседнут, мораде да напада из долине преко једне разантне падине. Напад, који је предузет густим масама, беше одбијен.

Док је и бригада Јонак, ради потпомагања Хертвека, извршила такође чисто фронтален напад па висораван јужно од Високова, стигоше у Скалиц и оне друге две бригаде, од којих бригада Розенцвајгова и одељења I резервне коњичке дивизије беху такође ускоро одаслати ка Високову.

Са овако удруженим снагама и јаким напорима испаде, најзад, око подне за руком, да се заузме већи део висоравни код Високова. Али после подне стиже грō пруског V корпуса и један део VI корпуса на бојиште, нападоше леви бок бригаде Розенцвајгове и Јонакове, као и бригаду Валдштетенову, која је на левом крилу нападала Високов — и бацише их јаком надмоћношћу назад. Аустријски VI корпус повуче се ка Скалицу. Пруски V корпус заноћи код Високова; грō VI корпуса, задржан услед лажних вести, оста и даље код Хабелшверта (Habelschwerdt).

Упоредо са овим несрећним бојем, извојевао је X корпус, под фелдмаршаллајтнантом Габленцом, над I пруским корпусом победу *код Трутнова* (Trautenau). Да би се противнику предухитрило заузимање Трутнова и потпомогао 14-ти

драгонски пук, који се тамо налазио, фелдмаршалајтнант Габленц одасла 27-ог, рано изјутра, бригаду Мондлову у Трутнов; остале бригаде имале су да следују тамо, почев од 8 часова пре подне.

Међу тим пруски ђенерал Бонин, са пруским I корпусом, беше се кренуо у две колоне од Шемберга и Либаве. Ове колоне имале су да се сједине код Паршница, четири километара северно од Трутнова. Њихова авангарда стиже до Трутнова, али у исто време, око 8 часова, стиже и аустријски пуковник Мондл на вис јужно од вароши. Мондл одби пруске покушаје за дебушовање из вароши, али пошто се против десног бока бригаде развише јака пруска одељења, напусти он овај положај, како би се повукао гроу, па за тим удружен са овим да пређе опет у напад.

Око 4 часа по подне пруска авангарда стојаше код Хохенбрука, а грб код Трутнова. За то време грб аустријског X корпуса разви три бригаде на друму код Новог Рогница, отпоче напад у степенима од десног крила, и истера пруску авангарду из Хохенбрука на вис Јованове капеле, јужно од Трутнова, где је прихвати њен грб. Но пошто се резервна бригада (Кнебл), по властитој иницијативи, умеша такође у борбу, Пруси изгубише и овај вис. Аустријски X корпус заузе Трутнов, а пруски I корпус повуче се преко границе назад у Шемберг и Либаву.

Дивизије пруског гардијског корпуса заноћиште и то: I код Ајпела, 8 *Км.* југоисточно

од Трутнова, а II код Костелеца; Престолонаследников главни стан беше у Хохенау-и.

Због боја код Находа, од гроа аустријске војске беху послати у току 27-ог прво III, а за тим и из Кенигинхофа и IV корпус у Долан и Јаромерж, као евентуална резерва VI корпусу.

Услед све више хитних извештаја фелдмаршаллајтнанта Габленца, како му је угрожен десни бок, IV корпус доби ноћу заповест, да истури 2 батаљона у Праусниц-Кајле, ка Ајпелу.

Уз пркос томе што су IV па и VIII корпус узети натраг на десно, није напуштена идеја, да се по свршеној концентрацији наступа са гроом ка Изери.

28 јуни

Бој код Скалица. 28-ог изјутра VIII корпус смени VI корпус на јако изложеном положају пред одсеком Ауне, са обе стране вароши Скалица. IV корпус стиже око 5 часова изјутра код Долана.

Но истог дана пре подне стиже и сам фелдцајгмајстор Бенедек у Скалиц, и нареди са примедбом: „овде не сме доћи до битке," да се VI корпус одмах повуче у Ланчов, где је јуче стојао IV корпус, а VIII у Салнеј, северозападно од Јозефштата.

Око 11 часова пре подне — у исто време када аустријски VIII корпус доби наређење за повлачење — стојаше већ противничка 17-та пешачка бригада, на Овчјем Брегу (Schafberg), код Студница, истакнута као бочна офансива

против аустријског левог крила. Гро V корпуса пруског стојаше такође спреман за напад код Високова и Клена (Kleny), на путу за Скалиц.

17-та пешач. бригада нападе око подне један аустријски, у Фазанерији истурени, батаљон (Crenneville), и отера га назад, после чега и две бригаде левога аустријског VIII корпуса, које још не беху добиле наређење за повлачење, пређоше у напад. Но наступање пруског десног крила доведе ускоро овај напад до застоја, а даље продирање Пруса преко Аупе код Злича (Zlič), северно од Скалица, принуди како ове две бригаде левог крила, тако и (од гроа пруског корпуса нападнуто) десно крило VIII корпуса, да се са јаким губитцима повуку кроз Скалиц и преко Аупе назад на висораван од Швајншедла, где је међу тим IV корпус заузео положај да заштити VIII корпус. — Пруски V корпус заноћи код Скалица.

Бојеви код Новог Рогница и Рудерздорфа. Истог дана (28-ог) пруски гардијски корпус продре изјутра од Ајпела у Кајле и Праусниц на одступницу аустријског X корпуса, но не нађе тамо батаљоне аустријског IV корпуса, које је главна команда тамо била упутила, пошто су они, услед једне друге заповести, одмарширали у Праусниц; али зато наиђе на три бригаде X корпуса, које су се, по заповести главне команде (од 28-ог ујутру), опет повлачиле у Праусниц и тамо постушно стизале. Пруски гардијски корпус нападе их у боку и потисне их, у боју код *Новог Рогница*, са њихове маршовне линије и баци их натраг ка Пилникави.

4-та бригада (Гривичић), која се последња крете из Трутнова, стиже на бојиште тек пошто борба на друму беше већ при крају, и наиђе и нападе на десни бок пруске прве гардијске дивизије, али доцније би обухваћена и, после *боја код Рудерздорфа*, са великим губитцима једва успе да се пробије.

28-ог увече гро̀ X корпуса логороваше код Најшлоса, позади Лабе; гардијски корпус код Буркерздорфа и Новог Рогница.

28-ог по подне аустријска главна команда дознаде за неуспехе VIII и X корпуса — али не потпуно. — Према томе — држећи се дотадашње одлуке — не оста ништа друго већ да се са четири корпуса (III, VIII, VI и V) крене у Јичин,[10] ради потпомагања I корпуса и Саксонаца, а X и IV да задрже Престолонаследникову војску. С овога и бй̀ наређено да се 29-ог крену, и то: III корпус у Хотеч (Chotеč), са авангардом у Јичин; VI корпус у Фалгендорф; VIII у Милетин; II у Ланчов; три резервне коњичке дивизије у Дубенец, Велики Бирглиц и Хоржиц (Dubenec, Gross-Bürglitz, Hořic), а две лаке коњичке дивизије у Садову. 30-ог требала је цела војска да се прикупи код Јичина.

Од војске пруског Престолонаследника требали су да стигну 29-ог и то: гардијски и V корпус у Кенигинхоф и Градлиц (првобитно ово беше предвиђено за 28-ми), а за овим је имао да

[10] Отуда и заповест № 4, да се држи Јичин.

се крене I корпус у Праусниц-Кајле, и VI корпус у Скалиц.

29 јуни

Пруски V корпус, у намери да избегне сваку могућну борбу, креће се у два часа по подне из Скалица, и, маршујући преко Злича, стиже у Градлиц. Међу тим његова лева побочница наиђе на лево крило аустријског IV корпуса, због чега дође до *боја код Швајншедла.*

Гарда, после боја *код Кенигинхофа,* против аустријског X корпуса, заузе Кенигинхоф. Пруски I корпус стиже у Праусниц, а VI корпус у Скалиц.

Од аустријске војске стојаху 29-ог увече, и то:

III корпус код Даубравица и Милетина (место код Хотеча и Јичина). пошто је, услед боја код Кенигинхофа, на висоравни од Милетина, прекинуо марш у Хотеч, па је стао код Даубравица;

VI корпус — због истог боја — беше обуставио маршовање за Фалгендорф још код Либтала и Сибоједа, јужно од Кенигинхофа;

VIII корпус стојаше из истог узрока, а и због велике умрености трупа, код Ланчова и Дубенеца (уместо код Милетина);

X корпус исто тако јужно од Липтала (уместо код Јозефштата);

II корпус — као што беше наређено — код Силнеја;

IV корпус код Јаромержа и Силнеја.

Под оваким околностима увидела је главна команда 29-ог у подне, да се не може више мислити на даље маршовање у Јичин, како би се напао принц Фридрих Карло. Она се реши да 30 јуна прикупи целу војску у положају Милетин — Кенигинхоф — Јозефштат, и издаде I корпусу и Саксонцима већ поменуту заповест:[11] „да се повуку, и код Милетина да се придруже војсци, но при том да се не упуштају са надмоћним силама у упорну борбу.“ Та заповест стигла је у најнезгоднијем тренутку у Јичин, и, као што поменусмо, извршена је исто тако несрећним начином — без обзира на тренутно стање борбе — сместа.

30 јуни

30-ог изјутра кад се I корпус, пстина у врло изнуреном стању, и Саксонци код Милетина и Хоржица придружише аустријској главној војсци, био је извршен стратегијски развој њезин у намераваном простору. Али за извршење овога, више него половина војске морала се борити, а четири корпуса (VI, VIII, X и I) имађаху врло велике губитке.

Аустријска главна команда знала је, да се мања половина противничке војске налазила код Кенигинхофа и Градлица, а већа код Јичина, у правцу скоро огољене одступнице аустријске војске. Услед овога напусти намеру борбе у најзад постигнутом положају, и 30-ог по подне нареди, у циљу директног заштићивања Кенигречког

[11] Заповест № 5.

друма, повлачење у положај западно и северно од те малене тврђаве.

На непријатељској страни овога истог дана пруски Краљ отпутова својој војсци, наредив телеграфским путем: да I армија одмах наступа у правцу Кенигреца, без икаква задржавања, а II армија да се држи на левој обали горње Лабе, и да буде ваздa спремна да се може сјединити са I армијом преко Кенигинхофа.

Услед овога 30-ог увече стојаху:

Од I армије: III корпус код Јичина и источно од њега; IV корпус код Миличовеса (Milićowes); II корпус западно од Јичина и Потхрада; Лапска војска позади код Либана и Рокитана, до близу Јунгбунцлаве.

II армија са I корпусом код Пилникаве, гарда код Кенигинхофа, V корпус код Градлица и VI корпус код Брзица, одмах позади.

IV Одсек. Одступни марш аустријске војске ка Кенигрецу и битка код Кенигреца

1 јули

У току 1 јула *аустријска војска*, после једнога заморног марша, стиже, без икакве сметње, са гроом на одређени јој положај, позади Бистрице, у полукруг око Кенигреца, од Пшима (Přim), преко Липе—Недјелишта (Lipa—Nedělišt), до на Лабу код Лохеница (Lochenitz). У првој линији стојаху Саксонци, VIII и X корпус, а за тим, попречке преко друма у Хоржиц, III и најзад, са фронтом више ка северу, IV и II корпус. У

другој линији — и као резерва — I и VI корпус. У трећој линији резервне коњичке дивизије.

Пруси не падираху.

II армија беше се крепула само мало напред преко горње Лабе и то: I корпус у Најштатл и Аублејов (Neustadtl—Aublejow); гарда у Даубравиц (Daubrawic); V корпус у Шурц и VI корпус у Градлиц. Главни стан беше у Кенигинхофу.

I армија стиже са III корпусом у Добеш—Милетин, са IV у Хоржиц, (20 *Км.* од Јичина, 10 *Км.* од Бистрице), Вел. Јержиц и Гутвасер (Hořic, Gr. Jeřic, Gutwasser), са II у Ајезд—Востромерж (Aujezd—Wostromeř). Лапска војска: у Хохвесели, Зеретиц, Чешов и Јичиновес, са главним станом у Каменић-у. Стан Врховне Команде беше у Сихрову.

2 јули

Фелдцајгмајстор Бенедек, сједињивши своју војску и видећи је пуну храбрости и жеље за борбом, реши се да не одступа, како је то био замислио 1 јула, него да се 3-ег евентуално упусти у битку. У исто време нареди да се подигну неколика утврђења, и пошто се увече, из јављања одаслатих патрола, увиде и вероватност противничког напада, издаде он и диспозицију за битку, по којој је војска имала да заузме положај поред друма Хоржиц—Кенигрец, у виду правоугоника са краковима управљеним ка северу и западу.

Код *Пруса* Лапска војска беше се приближила I армији, и логороваше увече код

Смидара, Хотелица и Хохвесели-ја. I и II армија одмараху се на њиховом положају од 1 јула. Врховна команда дође у Јичин. Пруси држаху да се аустријска војска налази *иозади* Лабе, између Кенигреца и Јозефштата. С тога у почетку беше наређено да I армија крене 3 јула са десним крилом на линију Хлумец, Нови Биджов, Хоржиц (Chlumec, Neu-Bydžow, Hořic) и да извиђа ка Пардубицу; II армија да рекогносцира у правцу на Аупу и Метаву (Aupa—Mettau).

Али у току вечера принц Фридрих Карло јави да се аустријска војска налази на Бистрици и да ће је 3-ег напасти. Услед овога Молтке још исте ноћи поручи Престолонаследнику „да са целом снагом крене против десног крила аустријског положаја, и да га што пре нападне ради потпомагања I армије."

Према даљини од II армије могли су да стигну у Хорженовес пред десно крило Аустријанаца гардиски и VI корпус, I по подне, а V корпус тек увече.

3 јули

Битка код Кенигреца. Око 220.000 Аустријанаца и Саксонаца стојаху против 225.000 Пруса. На свакој страни дејствоваху до 400 топова. Битка отпоче у 6 часова изјутра са наступањем пруске I армије од Хоржица ка Кенигрецу. Од Миловица ка Садови маршоваху: осам дивизија на челу, позади ове III корпус, а позади у лево седма дивизија. Друмом у Хоржиц и јужно од њега, наступаше II корпус. За везу са Лапском војском следоваше коњички корпус преко

Петровица. Лапска војска требала је да стигне у Неханиц између седам и девет часова.

Аустријске предње трупе, код Страчова и Дуба (Stračow—Dub), повукоше се назад на Бистрицу. Око седам часова нађе осма дивизија код Садове на предстраже III корпуса, на што седма дивизија отпоче да се креће ка Бенатеку, северно од друма. Око осам часова, пошто се пруски IV корпус разви на друму код Бистрице и северно од њега, па се и Лапска војска утврди код Неханица, пруски Краљ нареди са виса код Дуба, да I армија изврши насилан прелаз преко Бистрице.

Аустријски корпуси, којима за случај напада беху одређена места још раније, почеше тек сада да придолазе.

Нарочито у центру заузе III корпус положај Липа—Хлум (са предњим трупама код Садове и у Свјепској шуми); X корпус заузе Горњу и Доњу Дохаличку, Мокровоус и Лангенхоф.

На левом крилу Саксонци заузеше положај код Доњег Пшима и Проблуса, са предњим трупама на Бистрици; I лака коњичка дивизија код Горњег Пшима, а VIII корпус позади Саксонаца код Проблуса и Стјежирека (Stěžirek).

На десном крилу IV корпус постави се око 8 часова између Хлума и Недјелишта, али доцније — ради боље прегледности и лакшег потпомагања бригаде Бранденштајнове, која стојаше код Масловједа и западно у Свјепској шуми — крете се напред, преко шанаца, лево ка Чистовесу и Масловједу. Исто тако и II корпус са

одређеног му положаја између Недјелишта и Лабе, истури око 9 и $9^1|_2$ часова један велики део корпуса на доминирајуће висове код Хорженовеса. Позади Недјелишта постави се II лака коњичка дивизија.

Од армијске резерве стиже VI корпус између Вшестара и Свјети-ја (Wšestar—Swěty), и до 11 часова крете се напред источно ка Лангенхофу. Лево од њега, а у истој висини са Хлумом, дође I корпус. У близини Липе стиже I и III коњичка дивизија, а II резервна коњичка дивизија код Пшиза (Bříza).

Око 11 часова пруска 8-ма дивизија и II корпус код Садове, беху се утврдили у Холавској шуми и јужно од ње. Али сви покушаји да се продре на висове Липе и Лангенхофа, осташе безуспешни, па чак и онда, када око подне изврши напад и пруски III корпус. У ово време и пруска 7-ма дивизија, која беше продрла у Свјепску шуму, бй потиснута аустријским IV и II корпусом назад ка Бенатеку, и тако око подне свих шест аустријских корпуса, одређених у прву линију, стојаху у једној једитој и скоро правој линији од Пшима преко Липе до Хорженовеса, са фронтом ка западу. Према оваком положају трупа, важност одбране Хорженовеса није више била на фронту, већ на десном боку IV и II корпуса, и према томе пут преко Рачице—Сендрашица (Račic—Sendrašic) оста скоро са свим огољен.

Али баш у том правцу почеше сад колоне Престолонаследникове армије да надиру. Престолонаследникови корпуси беху се кренули из-

међу седам и девет часова изјутра од Кенигинхова, Градлица итд.; око $11^{1}|_{4}$ часова стиже и сâм Престолонаследник на вис код Хотјеборека (Chotěborek), и пошто прегледа један део бојишта, виде и аустријско напредовање у Свјепској шуми и ка Бенатеку. Без икаквог устезања уведе Престолонаследник три најближе дивизије (I гардијску дивизију и VI корпус) одмах у борбу против заузетог виса код Хорженовеса, на коме беху само неколике батерије и два батаљона.

У исто време, око $11^{3}|_{4}$, фелдцајгмајстор Бенедек, извештен из Јозефштата о наступању пруског Престолонаследника, нареди VI и II корпусу да се повуку на њихов стварни положај код Хлума, Недјелишта и Сендрашица.

При извршењу ове заповести оба корпуса напустише своје изборене положаје у Свјепској шуми, али не стигоше на ове, јер већ око 1 часа батерије II корпуса умакоше са висова код Хорженовеса, због силног надирања Престолонаследникове армије.

Пруска I гардијска дивизија продираше ка Масловједу, а VI корпус ка Тротини, и стигоше на ове тачке пре него што их IV и II корпус могаху поново заузети — шта више — они дођоше при овоме и у позадину појединим бригадама, које одступаху из Свјепске шуме. I гардијска дивизија стиже у три часа у Масловјед, и пошто се разви против *Хлума*, продре и у ово место пре него што су Аустријанци могли предузети све мере за одбрану његову.

Јуначки, и у густим масама извршени, покушаји аустријске армијске резерве, да се Хлум и Розбјериц поново освоје јуришем, разбише се на ужасној ватри из пушака острагуша тренутних бранилаца ових места.

Око 4 часа по подне морала се издати заповест за одступање. Храбра издржљивост армијске резервне артилерије, и дејство II резервне коњичке дивизије, спречише пруско надирање. Гоњења даље преко бојног поља није било.[12]

V Одсек. Одступање „северне војске" у Холомуц. Концентрација свију сила на Дунаву код Беча

„Северна војска" одступи 3 јула увече једним делом у Кенигрец, а другим северно о-

[12] Кад ма и мање образован војник прочита само овај кратак опис војне у Чешкој, и битке код Кенигреца, мора да се у чуду нађе због оволике невештине фелдцајгмајстора Бенедека, која је истина, према његовом ранијем војевању у Италији, био идеалан командант корпуса, али за вођа једне велике армије апсолутно није био. Његово непоуздање у себе било је овом приликом за причу и ишло је тако далеко, да је на 2—3 дана пред битку молио Цара да склопи мир са Пруском и не упуштајући се у одлучну борбу, али Цар на то не пристаде. Природно је да је такав човек, штоно веле, изгубио главу и није се умео да нађе кад му је то највише требало. Већ сам избор бојишта, код Кенигреца, коме је у позадини била знатна река (Лаба), значило је грешити против основних правила разумног ратовања, и с тога су аустријски губитци били тако огромни, ма да Пруси нису наставили гоњење преко бојишта, а нису га наставили, као што се аутентично тврди, с тога, што је пруски Краљ Вилљем I из милосрђа наредио да се гоњење обустави. Па онда они догађаји на десном боку аустријске армије, који доказују, да је Бенедек био са сним заборавио на армију Пруског престолонаследника! У истини храбра аустријска војска, у којој сачињавају већину наша српска и словенска браћа, мора се пожалити што је обично у најодсуднијим тренутцима тако рђаво вођена била.
Преводилац.

датле преко Лабе, и за тим се повуче са гроом преко Тиништа, Хохенмаута и Моравске Трибаве (Tyništ, Hohenmauth, M.-Trübau) ка Холомуцу.

Само I лака и III резервна коњичка дивизија, формиране у један коњички корпус, одступише у широком фронту директно ка Бечу. Исто тако и X корпус беше одаслат железницом директно за Беч, да заузме мостобран код Флориздорфа и да осигура престоницу.

Пруска војска одмараше се 4 јула на бојном пољу. 5 јула отпоче наступање најкраћим путем за Беч, и то: једним делом преко Пардубица, Цвитаве и Брна, а другим преко Чаславе, Иглаве и Знојма. Гардијска „Домобранска дивизија" крете се да заузме Праг. Пошто пруска војна управа дознаде 6 јула да се гро аустријске војске упутио у Холомуц, одасла тамо само II армију, а Лапска војска и I армија преко Брна и Знојма да продиру и даље према срцу монархије.

Груписање сила у половини јула

Аустријанаца: Одмах после битке код Кенигреца гро „јужне војске" (V и IX корпус) беше повучен из Италије ка Бечу преко Тирола и Штајерске.

13 јула стиже у Беч Њег. Царско Височанство, фелдмаршал Ерцхерцог Албрехт (шеф ђенералштаба фелдмаршаллајтнант барон Јон), који предузе команду над целокупном војском. Тога дана стојаху:

1) Код Холомуца: од „северне војске“ још (који добише одмах заповест да се крену ка Бечу)	100.000	људи
2) На транспорту из Холомуца у Беч Саксонци и III корпус	40.000	„
3) У одступању од Брна ка Бечу I лака и III резервна коњичка дивизија на реци Таји (Thaya), код Клостербрука, Порлица, Грузбаха, јужно од Просмерица итд.	5.000	„
4) Код Беча: X корпус (бригада Мондлова код Лупденбурга)	15.000	„
5) На путу из Млетачке за Беч: V и IX корпус и I коњичка бригада	60.000	„
Свега	220.000	људи

Холомуц, Краков, Терезијенштат, Јозефштат и Кенигрец имађаху свега око 40.000 људи посаде.

У Тиролу стојаху око 10.000 људи (без тиролске земаљске одбране), под генералмајором Куном (Kuhn).

На Сочи (Isonzo) око 30.000 људи, под феldмаршаллајтнантом бароном Маројчићем.

У Далмацији око 10.000 људи.

У Млетачким тврђавама (Верона, Пескијера, Мантуа, Лењаго и за тим у Млетцима) око 40.000 људи.

Мостобран код Беча састојаше се из једне 22 километра дугачке утврђене линије са 30 батерија и шанчева, која се пружаше по једном

луку од Бизам-Берга до Лобаве, а унутра ове (као „Noyau“) два мостобрана код Флориздорфа и Штадлаве, са 14 опкопа, брањаху Дунавске мостове и то: код Флориздорфа друмски и железнички мост, а код Штадлаве стални понтонски мост. На десној обали беше подигнуто шест обалских батерија. Наоружање састојало се од прилике из 400 топова.[13]

Пруса: Врховна Команда дође 13 јула у Брно, где се већ налазаше III корпус и половина IV корпуса. Коњички корпус и осма дивизија IV корпуса стојаху код Великог Рајгерна и Ајбеншица (Eibenschitz) у додиру са аустријским коњичким корпусом; II корпус у Росицу (Rossitz).

„Лапска“ војска стојаше са челом код Бискупица северно од Зноjма.

II армија стиже 13 јула са челним корпусом у Плуменаву, један марш југозападно од Холомуца.

Операцијски планови

Према заповестима *Ерцхерцога Албрехта* имала је:

III резервна коњичка дивизија да одступа полако ка Бечу, за тим да се укантонује између Швехата и Хајнбурга, и да на овој просторији стражари на Дунаву;

[13] 11 априла беше наређено да се изради пројекат за утврђења, која су се имала подићи у привременом својству. 15 априла следоваше наређење за почетак рада. 22 маја ударен је први ашов у земљу. 1 јуна рад беше у току. 12 јула — дан када се је највише израдило — поред три пионирске и четири инжињерске чете, беше употребљено и 4000 грађанских радника. 22 јула утврђења прве линије беху наоружана и спремна за одбрану.

I лака коњичка дивизија и III корпус да се крену у Тулнско Поље и да предузму осигуравање Дунава од Клостернајбурга, па уз воду до Линца. Мост код Маутерна беше у неколико разорен, а онај код Линца спремљен да се може разорити;

X корпус са три бригаде да образује посаду мостобрана код Беча.

Бригада Мондлова беше остављена код Лунденбурга за осигурање железнице, док се не доврши довоз „северне војске.“

Под заштитом ових одељења „северна војска“ и гро „јужне војске“ требали су да се прикупе код Беча, и, ослањајући се на тамо подигнути мостобран, да првенствено не допусте Прусима прелаз преко Дунава изнад или испод Беча (код Тулна или Пожуна), и евентуално да сами пређу преко Дунава у напад.

„Северна војска,“ која је имала 13-ог да отпочне повлачење од Холомуца, требала је да по могућности потражи везу са „јужном војском“ на десној обали Мораве (March), преко Пожупа — а по невољи и преко Коморана (Komorn).

Са *пруске стране* беше паређено:

„Лапска“ војска и I армија да се крену почев од 15-ог преко Лунденбурга, Николзбурга и Знојма ка Дунаву, и да противнику не дају никако времена за прикупљање нових снага на Дунаву.

II армија да заузме положај код Просница и да „северну војску,“ која је била у Холомуцу, ту и даље задржи и да јој прекине везу

са Дунавом, а за тим да што пре разори железничку везу између Прераве, Лунденбурга и Беча.

Догађаји

а) Код Холомуца

Пошто бй издвојена једна мала посада за Холомуц, фелдцајгмајстор *Бенедек* отпоче 13 јула повлачење са гроом, одаслав прво комору. Марш је требао да се изврши до Гединга (Göding) на десној обали Мораве, а за тим даље преко Штампфена (Stampfen) у Пожун, 180 *Км.* од Холомуца, где су корпуси имали да стигну између 19 и 24 јула. Први ешелон[14] гроа (II и IV корпус и саксонска коњичка дивизија) крете се 14-ог, други ешелон (I и VIII корпус са II лаком коњич. дивизијом) 15 јула.

Али претходнице пруске II армије стигоше 18 јула већ с оне стране Просница, и тако још истог дана дође до омањих сукоба са побочницама I ешелона код *Кралица* и *Бискупица*.

14 јула увече нареди Престолонаследник да I корпус 15 јула истури једну пешачку бригаду у Тобичево (Tobitschau), „те да потпомогне једно подузеће комбиноване коњичке дивизије ка Прерави, што се имало да изврши 15 јула изјутра. Овај испад нађе на десни бок аустријског II ешелона, нарочито на VIII корпус, и после *боја код Тобичева* принуди овај корпус — па и саму

[14] У ешелонима (степенима) маршовати, значи, покренути на марш једну већу колону, подељену у два, три или четири дела по плану и поступно (један за другим).

главну команду — да напусти марш на десној обали Мораве и да се склони ка Прерави.

За овим се аустријска војска, која није била даље гоњена, крете преко „Малих Карпата“ у долину реке Ваге, а за тим у Пожун. Бригада Мондлова би 15-ог упућена од Лунденбурга у Мархег (Marchegg) да држи тамошњи железнички мост, као и мостове код Мархега и Најдорфа, све до проласка „северне војске.“

б) На Дунаву

Непосредно за Аустријанцима уђе чело пруске I армије и седма дивизија 16 јула у Лунденбург, а одмах за тим и осма дивизија у Гединг. *Пруска Врховна Команда* прецизира 19-ог своје даље намере, наредив да се војска концентрише на једном положају позади потока Рус-а код Дајч-Ваграма, и то: „Лапска“ војска код Волкерсдорфа, I армија позади Дајч-Ваграма, а II армија, као резерва, код Шенкирхена. „У овом положају војска је требала првенствено да буде у могућности, да изађе насусрет нападу који противник могаше са 156.000 људи предузети од стране Флориздорфа. Даље војска је имала с овог положаја да рекогносцира Флориздорфска утврђења и да их нападне — или — остављањем једнога опсервационог корпуса према Бечу, да може што пре да се крене у Пожун. Једновремено са наступањем ка потоку Рус-у да се покуша заузеће Пожуна изненадним нападом, и да се ту осигура евентуални прелаз преко Дунава.“

Ерцхерцог Албрехт предвиђајући противничке намере, беше одаслао бригаду Мондлову још 17 јула с наређењем: „да поруши мостове код Мархега и Најдорфа, као и железнички мост, а са гроом да брани положај код Блуменаве до крајности, и при евентуалном повлачењу у Пожун да дигне тамошњи мост.

Фелдцајгмајстор Бенедек, бринући се и сам о сигурности Пожуна, беше, по заповести Ерцхерцога, наредио 18-ог из Немшова да II корпус, који је маршовао на челу, стигне у Пожун још 22-ог, и да одашље напред једну бригаду по могућности на колима.

Кад су дакле осма и седма пруска дивизија 21 јула увече стигле код Бистернице (према бригади Мондловој) и код Штампфена, па су 22-ог хтеле да изврше испад против Пожуна, који је 10 *Км.* био удаљен, наиђоше код *Блуменаве* (Blumenau), не само на бригаду Мондлову, него већ и са обилазним колонама, које су биле одаслате преко планине[15], на трупе II корпуса и морадоше своју намеру напустити у толико више што је тога дана у подне отпочело петодневно примирје.

(II корпус прешао за седам дана 175 километара.)

27 јула, по истеку примирја, усвојише се прелиминари мира, на основу којих Аустрија — *миром утврђеним у Прагу* 23 авг. — иступи из Немачког Савеза и обавеза се да уступи Млетачку Италији. Шлезвиг-Холштајн припаде Пруској.

[15] Преко „Гемзенберга."

Операције у западној Немачкој и на Мајни

За улажење у Хановеранску беше стављено под заповест команданта VII корпуса, ђенерала *Фогела од Фалкенштајна*, 50.000 људи и то: 13-та дивизија Гебенова (Göben) код Миндена, корпус Мантајфелов у Шлезвигу и дивизија Бајерова (Beyer) код Вецлара, која беше образована од посада савезних тврђава. Његов првенствени задатак беше окупација Хановеранске, а за тим заузимање линије Мајне. Према томе дакле био му је одређен општи операцијски правац, прво ка Хановеру, а за тим ка Фулди.

Према овом одељењу војске стојаху око 120.000 људи савезничких трупа, али без опште главне команде и то: Хановеранци беху најближи (15—20.000 људи), за тим VII (баварски) и VIII (савезнички) корпус, први под — принцом Карлом од Баварске, који беше и главни командант по имену, а други под принцом Александром од Хесенске. У овом корпусу беше и једна аустријско-насавска дивизија, којом командоваше фелдмаршаллајтнант граф Најперг (Neipperg).

Операцијски план савезника састојао се у овоме: После свршене мобилизације, но ова је свршена тек крајем јуна, имали су да се крену VII корпус од Швајнфурта, а VIII корпус од Франкфурта на Мајни; ова два корпуса 7 јула имала су да се сједине код Херсфелда, два марша северно од Фулде, па да тамо прихвате Хановеранце. Да тамо стигну требало им је од прилике 7 маршева, а Хановеранцима, од Гетингена, 4 марша.

Но Пруси поништише тај план, јер је дивизија Гебенова још 17 јуна заузела Ханover, а Фогел отпоче 20-ог операције ка Гетингену, камо су се Хановеранске трупе још 15-ог и 16-ог повукле биле. Снаге, које су биле прикупљене код Гетингена, имале су се тек тамо да мобилишу, и бројиле су 15—20.000 људи. А кад је 19-ог стигла (нешто железницом) у Касел дивизија Бајерова, која се 16-ог кренула од Вецлара, решише се Хановеранци, да се повуку према Ајзенаху и ка Мајни.

Док су они 21-ог, 22-ог и 23-ег одмаршовали ка Милхаузену и Лангенсалци, били су, Пруска главна команда, па и велики главни стан у Берлину, врло слабо обавештени о том маршу. И у мало што се Хановеранска војска, уз пркос надмоћним силама Фогеловим и мале трупне групе, која је по заповести из Берлина образована код Готе, не сједини са јужним Немцима. Но ма да су дивизије Гебенова и Бајерова неколико пута бескорисно маршовале тамо амо и ма да су наређења Фогелова и великог главног стана једно другом противуречила, ипак су 26 јуна стојали Гебен са далеко надмоћним силама а и једна дивизија Мантајфелова, која је била појачана из Берлина, Дражђана и Магдебурга, код Готе, у позадини Хановеранаца, који су се, још увек неодлучни, задржали код Лангенсалце и беху већ ступили у преговоре због примирја итд.

Обема овим групама беше наређено да ступе у одлучну офансиву; но Гебен се, обманут лажним вестима о наступању Баваараца, задржа код Ајзенаха тако, да је, 27-ог, дивизија Фли-

сова сама наступила ка *Лангенсалци*. Кад су Хановеранци, који већ беху прешли преко реке Унструте, то упознали, кретоше се против те дивизије и бацише је са великим губитцима натраг ка Готи. И пошто су овако дали задовољења војној части, решише се, кад се и Мантајфел приближивао од стране Милхаузена, 29-ог, па капитулацију.

Баварски VII корпус стојаше тада — 27-ог — још код Швајнфурта, а VIII (образован од Хесенаца, Насаваца, Виртембержана и аустријске бригаде) не беше још спреман за операције, и налазаше се код Франкфурта на Мајни, код Ханаве итд.

Принц Карло добио је 26-ог и 27-ог од Хановеранаца позив да им се што брже крене у помоћ, и VII корпус заиста се 28-ог директно крете ка Готи, али већ 30-ог, у Мајнингену, дознаде за, међу тим, извршену капитулацију.

Сад се VII корпус опет крете ка Фулди, да се приближи VIII корпусу, који је такође тамо наступио. Но ова два корпуса стојаху 4 јула још увек један од другог удаљена на четири марша, кад баварска авангарда нађе код *Дермбаха* на дивизију Гебенову „Мајнске“ војске, која је, после капитулације од Лангенсалце, одмах предузела офансиву од Азенаха ка Фулди и наступала је у две колоне. Те две баварске бригаде повукоше се ка гроу VII корпуса, а пруски грō остаде код свог наступања ка Фулди.

На то — а може бити и због вести о битци код Кенигреца — оба корпуса напустише

одмах офанзиву и намеравано сједињење код Херсфелда, па се повукоше назад, и то: VIII корпус у Франкфурт на Мајни, а VII на Француску Салу (Fränkische Saale).

Пруска „Мајнска" војска наступаше за VII корпусом узастопце и 10 јуна нападе Бајер код Хамелбурга леву крилну колону, која се повукла преко Француске Сале, а Гебен код *Кисингена* бригаду, која је поступно била помогнута од гроа, потисну је и тиме примора корпус, да се даље повуче ка Швајнфурту и Вирцбургу.

После овога — а по наређењу Врховне Команде — „Мајнска" се војска окрете Франкфурту, те да га заузме. При овоме она нађе 14 јула код *Ашафенбурга* на чело (хесенско и аустријско одељење војске) VIII корпуса, који се од Франкфурта, дуж Мајне, хтеде опет да придружи VII корпусу.

После овог боја Пруси продужише марш даље ка Франкфурту, а принц Александар од Хесенске повуче се ка Дармштату, те да одавде — обилазећи даље јужно преко Милтенберга и Таубер-Бишофсхајма — потражи везу са VII корпусом.

Ова веза испаде за руком. VIII корпус стојаше 23 јула код реке Таубере и источно од ње, фронтом ка западу, а VII корпус кантоноваше код Вирцбурга.

Али нови командант „Мајнске" војске, Мантајфел, одмах после заузећа Франкфурта, беше се кренуо за VIII корпусом, и једним низом засебних бојева, 24 јула, извршн напилан пре-

лаз преко *Таубере*. За овим 25 и 26 јула, после неколико омањих бојева, западно и јужно од *Вирцбурга*, принуди оба корпуса да напусте ову варош.

Одмах за тим дође до примирја, и операције у Западној Немачкој нису имале ни најмањег утицаја на догађаје код главних војсака.[16]

---

[16] Услед овог рата Пруска је себи присајединила Шлезвиг, Холштајн, Лауенбург, Хановеранску, Изборну Хесенску, Насаву, Франкфурт на Мајни итд., образовала је под својим првенством „Северо-Немачки Савез" и склопила је тајну војну конвенцију са јужно-немачким државама (Баденом, Виртембергом и Баварском). Преводилац.

РАТ АУСТРИЈЕ ПРОТИВ ИТАЛИЈЕ
1866 ГОД.

За детаљно проучавање овога рата препоручујемо дело: „Betrachtungen über den Feldzug 1866 in Italien von Anton Freiherrn von Scudier. — Wien 1894 — пошто врло прегледно разлаже ток догађаја, обзирући се при том на радове аустријског и талијанског ђенералштаба.

Ратни планови Италије и Аустрије 1866

Према уговору закљученом између *Италије* и Пруске, Италија се беше обавезала на безобзирну офансиву.

Аустрија се реши да са „јужном војском" брани Млетачку, ослањајући се на тврђавски четвороугао (Верона, Мантуа, Лењаго и Пескијера).

Груписање сила крајем априла

Талијани почеше око половине априла да прикупљају њихову војску на граници у две велике групе.

Они су имали, према њиховој организацији, на расположењу за рат 480.000 људи. Од ових 250.000 људи, од прилике, развише се стратегијски у Ломбардији овако: под командом Краља Виктора Емануила II (шеф ђенералштаба армијски ђенерал Ламàрмора) три корпуса, и то: I корпус код Лодија, II код Кремоне, а III код Пијаћенце.

Коњичка дивизија Соназова беше на реци Ољи-ју (Oglio).

Свега: 12 пешачких и једна коњичка дивизија, са 160.000 војника, а 110.000 бораца.

Код Болоње и Пада (По) дођоше под командом Ћијалдинија прво четири, доцније пет и најзад осам пешачких дивизија са 100.000 војника а 70.000 бораца.

Добровољци под Гарибалдијем, око 35 до 40.000 људи, прикупише се код Кома (Como).

Свега: 220.000 бораца.

Аустријска „јужна војска“, од 9 маја, под командом фелдмаршала Ерцхерцога Албрехта (шеф ђенералштаба ђенералмајор барон Јон), састојаше се од:

V корпуса (ђенерал коњице кнез Лихтенштајн; доцније ђенералмајор барон Родић) код Вероне;

VII корпуса (фелдмаршаллајтнант барон Маројчић) код Падове, Ровига, Есте-а и Монтањана; и

IX корпуса (фелдмаршаллајтнант Хартунг) код Виђенце.

Коњичка бригада, Пулцова, стојаше подељена по пуковима, код Вероне, Падове (Padua) и Виђенце.

К овоме придође доцније и резервна дивизија под ђенералмајором фон Рупрехтом. Операцијска војска бројаше око 110.000 војника, а 75.000 бораца. Поред овога стојаху под „јужном војском“ једна мобилна бригада код Конељјана и Белуна за осигурање Фурланске (Friaul), и за тим приморски корпус за чување Истре,

па и трупе, које су имале да бране Далмацију и Тирол, и најзад 30.000 људи тврђавских посада.

Операцијски планови

Аустрије: Из узрока што оба талијанска нападна правца беху опасна, Ерцхерцог се реши да претходно заузме један централан положај на Ечу, између *Монтанана* и *Лонига*, па да одавде крене једним форсираним маршем у Верону или Падову и „да нападне оног противника, који се буде први оголио."

Италије: Ова пак рачунаше, да ће се аустријска војска, која је била бројно тако слаба, поставити у утврђеној Верони и ту очекнути напад италијанске војске. У жељи да из оваких околности поцрпе што већу корист, италијанска главна војска требала је првенствено да се крене преко Минћија у брежуљасто земљиште Кустозе, ту да се утврди пред Вероном и да задржава аустријску војску, како би Тијалдини што лакше прешао преко реке Пада и продро у Млетачку и у Ерцхерцогову позадину, ка Падови и Виђенци.

Молтке је напротив саветовао да се са главном снагом наступа ка Падови.

Ток рата

Да би се концентрацијски маршеви, који су се намеравали предузимати за почетак непријатељства, што тајније извршили, Ерцхерцог Албрехт пареди 4 јуна да се граница, подељена у одељке, чува и затвори. Ово осигуравање гра-

нице вршено је: од језера Гарда, до Салионзе трупама које су биле у Пескијери; — одавде до Гојта са коњичком бригадом Пулцовом (1-ви хусарски и 13-ти уланski пук) и 21-им стрељачким (Jäger) батаљоном; — од Гојта до ушћа Секије са посадом из Мантуе; — за тим до Ревера и Сермида на ушћу Панара са посадом из Лењага; — и најзад на каналу од Бјанка до ушћа Пада са 13-им хусарским пуком и 10-им стрељачким батаљоном бригаде Скудјеове (чији гро стојаше у Ровигу, а 1-ви батаљон у Адрији).

Ерцхерцогова концентрација код Вероне

Пошто се 11 јуна вести о ближем примицању противничких војсака ка Минчију и Паду све већма гомилаху, Ерцхерцог издаде наређење за другу ужу концентрацију своје војске. Према овоме имали су да заузму кантонмане, и то: V корпус испред Вероне, до Сан Бонифачија; VII корпус у Монтањану и Конкуренци, а IX корпус у Лонигу и Конкуренци. Армијски главни стан оста у Верони, а бригаде Пулцова и Скудјеова да и даље продуже осматрајућу службу, према ранијем наређењу. У току 13 и 14 јуна овај распоред би извршен и у њему се оста до 21 јуна.

Ради брзог превожења бригаде Скудјеове у Верону, или потребних сила у Ровиго, железничкој управи беше наређено да припреми све, како би се на први знак сав возни материјал могао концентрисати у Верони и Млет-

цима (састављен у артилеријске и пешачке возове, ове од по 1000 људи).[17]

Ноћу између 11-ог и 12-ог стиже обавештење из Беча о прекиду дипломатских односа са Пруском.

О противнику се тада знађаше: да се његове коњичке страже налазе дуж Минћија и Пада, да Гарибалди наступа од Вареза, Кома итд. ка Тиролу, да противнички I корпус стоји код Кастиљиона, II и III корпус према доњем Минћију, IV корпус код Мирандоле и источно према Ферари — што се са стварним распоредом противника скоро потпуно слагаше.

17 јуна, због даљег приближивања талијанске главне војске ка Минћију, бригада Пулцова доби наређење да предузме осматрање између Салионзе и Гојта у виду предстраже.

Објава рата (датирана под 20-им из Кремоне) би предана 20-ог у осам часова изјутра код Ле Грације (le Grazie), пред Мантуом, а стигла је у Верону у један час. Према њезиној садржини непријатељства су требала да отпочну после три дана, дакле 23-ег.

Ерцхерцогова офансива преко Еча и битка код Кустозе

Ерцхерцогов план беше добио у последње дане све одређеније форме, а састојаше се у томе, да првенствено нападне Краљеву главну војску и то:

[17] Што је тамо лако могуће, пошто железница од реке Соче до Вероне продаје равницом, и с тога се могу да саставе возови са много вагона. Преводилац.

Ако Краљ пређе преко Минћија, да га нападне у бок, или:

Да и сâм пређе преко Минћија и ослањајући се на Пескијеру, да потражи битку. — Да би се противник навео па 1-ву варијанту, војска је требала 21-ог да остане још мирна без кретања, те да се не ода, а 22-ог да се брзо крене ка Верони, тако, како би 23-ег цела војска била тамо концентрисана.

У вези са овим бригади Пулцовој беше наређено, да се у случају противничког напада нипошто не упушта у одсудно решење, но да се полако повлачи ка Верони, не губећи при том додир са противником. Бригада Скудјеова имала је у последњем тренутку да се превезе 23-ег железницом из Ровига ка војсци — а према Ћијалдинијевих 70.000 људи требали су да остану само 10-ти стрељачки батаљон и четири ескадрона 13-ог хусарског пука, под командом пуковника Сапарија.

Наместо бригаде Скудјеове требала је „мобилна бригада“[18] да се крене у Падову, да заузме железничку линију Ровиго—Верона и да послужи као прихват пуковнику Сапарију.

Према детаљу диспозиције од 20-ог, V корпус имао је да се концентрише 22-ог код Св. Михаила, (Сан Микеле) а 23-ег да промарширa кроз Верону за Кјево (Chievo); IX корпус имао је за време 22-ог и 23-ег да се крене у две колоне у Сан Мартино, а за тим (преко једнога ратног

[18] Под командом пуковника, доцнијег ђенерала Гедеона (Геце) Заставниковића, Србина. Преводилац.

моста) у Св. Луђију; исто тако и VII корпус да се крене у Сан Бонифаћијо и Албаредо, а 23-ег да одмаршира кроз Верону у Сан Масимо.

Половина резервне дивизије (бригада Бенкова) имала је да се крене 22-ог у Парону, а штаб и друга бригада, Саксен-Вајмарова, у Пастренго.

23-ег имала је бригада Скудјеова да стигне железницом у Верону ка гроу, а бригада Бенкова код Пастренга, ка дивизији.

Извршење ових диспозиција

Војска оста 21-ог у својим кантонманима, и само се бригада Бенкова крете у Кампалто.

22 јуни

Овога дана V корпус се крете у Сан Микеле, IX у Сан Мартино, VII корпус у Сан Бонифаћијо, бригада Скудјеова укрцаваше се у железничка кола, а резервна дивизија маршоваше ка Парони и Пастренгу.

Коњичка бригада Пулцова јави 21-ог и 22-ог о великом прикупљању трупа код Гојта и Волте, и да се код Фери-ја и Поцола (Ferri—Pozzolo) примећују припреме за прелаз преко реке; — а код Масимбоне да је отпочето чак и постављање моста са десне обале на једно острво у Минћију.

Талијанска војска стојаше 22-ог увече:

Армијски главни стан у Ћерлунгу;

I корпус у Кавријани (1-ва дивизија у Поцоленгу, 2-га у Донеју, 3-ћа у Волти и 5-та у Кастелару);

II корпус у Кастелукију, западно од Мантуе (4-та дивизија пред Боргофортом, јужно од Мантуе, 6-та дивизија код Кастелукија, 10-та код Кампитела, 29-та код Гацуола);

III корпус у Гацолду (7-ма дивизија код Гојта, 8-ма код Ћерлунга, 9-та код Ла Моте, 16-та код Сетефрата). Коњичка дивизија стојаше код Медола;

IV корпус у Ферари (15-та дивизија код Мирандоле, 20-та на ушћу Пада, а 14-та 12, 11, 13, 17, и 18-та дивизија источно и западно од Фераре).

Талијанска Врховна Команда рачунаше да истиче рок за почетак непријатељстава за три дана, тј. почевши 20-ог од по ноћи, и с тога отпоче прелаз са појединим коњичким одељењима код Гојта и Поцола још 23-ег ноћу. Аустријанци пак рачунаху три дана по пријему ратне објаве, дакле 23-ег у подне.

23 јуни

Између четири и осам часова изјутра разне колоне талијанске војске почеше да прелазе преко Минћија.

Од I корпуса 1-ва дивизија (Ћералова) пређе код Монзамбана и оста ту; 2-га дивизија (Пијанелова) оста код Поцоленга — а обе дивизије осигураше се према Пескијери, 5-та дивизија (Сирторијева) пређе код Валеђа, заузе га (где се смести и корпусна команда) и одасла патроле до Вилафранке. 3-ћа дивизија (Брињопова) пређе преко Минћија, на једном ратном мосту, код Поцола.

Од III корпуса 8-ма дивизија (Кујова) пређе код Фери-ја (ратни мост) и укантонова се јужно од Поцола, а остале три дивизије: 7-ма (Биксиова), 9-та (Говонова) и 16-та (Умбертова) пређоше код Гојта преко сталног моста и заноћиште код Поцола, Вилабуоне и Ровербеле. Сопаз заноћи код Вилафранке.

Од II корпуса осташе две дивизије, 19-та и 10-та, код Кастелукија, као резерва. Друге две дивизије утврдиште се пред Мантуом ($1^1/_2$ дивизија северно, а $^1/_2$ дивизије јужно од Пада).

Аустријанци, као што су намеравали, довршиште своју концентрацију 23-ег пре подне. Већ око подне резервна дивизија стојаше код Пастренга, а три корпуса пред самом Вероном, на западној обали Еча, код Кјева, Св. Лучије и Св. Масима.

Према наступању противничких колона, и бригада Пулцова повуче своје предстраже са Минчија истога дана пре подне уназад, и пошто се око подне концентриса код Вилафранке, одступи по подне ка Верони.

Из извештаја коњице о појединим прелазима Талијанаца, *Ерцхерцог* држаше, да ће ови наступати ка Верони и Албареду. Из Мантуе чу се, да се тамо налазе четири бригаде, а о Ђијалдинџу није се ништа чуло.

Диспозиције издате у подне 23-ег за по подне

Услед овога Ерцхерцог се реши у 11 часова пре подне, да истури војску још увече напред у брежуљкасто земљиште (и поред већ извр-

ног заморног марша), и да 24-ог одатле продре против левог крила Талијана.

Диспозиције које беху одмах издате, садржаваху у главном ово:

1. Бригада Вајмарова да се крене још 23-ег у пет часова по подне из Пастренга у Сандру (на пола пута за Кастелнуово) и да заузме ово место;

2. V корпус да се крене у пет часова из Кјева ка Сан Ђустини (S. Giustina), а једна бригада у Сону;

3. Из корпусних коњица да се образује друга коњичка бригада (Бујановићева);

4. Поред ратног моста код Пастренга, да се постави још један ратни мост код Понтона и Пескантина;

5. 24-ог у три часа пајутра да све буде готово за наступање; и

6. Да се трупе крену са дводневном храном за људе и дводневном у профијантској колони, а корпусни велики пртљаг да остане код Монтордија, Сен Микела и Кампалта.

Бригада Вајмарова заузе Сандру још 23-ег увече; V корпус — прекорачив смисао наређења — заузе Сону, С. Ђорђа у Салићу (St. Giorgio in Salice) Алберело и Кастелнуово, фронтом ка југу, и ту се спреми за одбрану. Корпусни стан заноћи у Остерији дел Боско.

Патроле коњичке бригаде допираху увече до Кустозе, Вилафранке и Повељијана, не нашав тамо противника. Оне наиђоше на њега тек позади Вилафранке.

Диспозиције од 23-ег увече за 24-ти

Према диспозицији издатој увече за 24-ти требало је извршити наступање од одсека до одсека према левом крилу талијанске војске, за коју се држало да наступа ка Верони. Прво наступање имало је да се изврши тако: да резервна дивизија стигне у Кастелнуово, V корпус у С. Ђорђо-Казаце (S. Giorgio-Kasazze), XI корпус у Сомакампању, а за тим VII корпус да смени бригаду V корпуса у Казаци и да се крене са две бригаде као резерва у Сону; две коњичке бригаде под Пулцом да осигуравају леви бок.

Одмах чим се доврши овај први развој имало је да следује даље кретање напред у степенима са десног крила и то: резервна дивизија да маршује у Олиози; V корпус у С. Роко ди Палацуоло (S. Rocco di Pallazzuolo), бригада VII корпуса из Казаце у Зербаре, две бригаде VII корпуса (као резерва) да задрже положај код Соне, а IX корпус (као пивō) код Сомакампање.

Армијски стан маршоваше са VII корпусом. За случај одступања резервна дивизија имала је да се повуче у Понтон, V и VII корпус у Пастренго, IX корпус у Пескантину, а коњичка бригада у Верону. Идеја водиља била је при том ова: наступати офансивно против брега Монте Венто-Валеђо и против противникових мостова код Монзамбана и Валеђа, док је лево крило имало више дефанзивно задржавати борбу, на одељку Стафала, наспрам висова брега Монте Кроће, Белведера и Кустозе (народ вели: Кустоза

а неки изговарају: Кустоца. По нашем мишљењу правилно је Кустоза, јер ова реч нешто и значи нпр. „стражарица," док Кустоца не значи ништа. Преводилац).

На талијанској страни Краљ талијански пак, видећи да су се коњичке страже повукле са Минћија у Верону и да нема аустријских трупа западно од Еча, утврди се још већма у мишљењу: да Ерцхерцог не намерава давати отпор талијанској главној војсци, и да ће због тога лако и без борбе заузети 24-ог положаје код Соне, Сомакампање и Вилафранке.

Тврђава Верона беше близу, а вероватно су и у последњем тренутку могле да дебушују из ње јаче снаге, па ипак за то Талијани наредише наступање на напред поменуте положаје, без обзира на могућност каквога већег еудара.

Према оваким диспозицијама једна дивизија (Пијанелова), I корпуса, имала је да остане на десној обали Минћија, наспрам Пескијере, а остале три дивизије (Сирторијева, Бералова и Бриљонова), свака за себе, да наступају у Кастелнуово, С. Ђустину и Сону — на северну и североисточну страну овога таласастог земљишта. Од III корпуса дивизије: Куђова и принца Умберта[19] имале су да заузму положаје код Сомакампање и Вилафранке, а две дивизије, Биксијова и Говонова — као други борни ред — северно од Вилафранке. Од II корпуса имале су

[19] Доцнијег краља. Преводилац.

две дивизије да крену из Кастелукија у Ровербелу. Коњичка дивизија имала је да осигурава десни бок војске ка Верони и Албареду. Армијска команда намераваше да се пресели из Гојта у Валеђо.

Стални мостови код Гојта, а тако исто и четири друга подигнута северно одатле, имали су бити осигурани шанчевима.

(Растојање између Кастелнуова преко Сомакампање па до Вилафранке износи 20.000 корачаји; према томе и кретање од 24-ог сматраше се као проста дислокациона промена).

24 јуни

Битка код Кустозе. Око 100.000 Талијана беху против 73.000 Аустријанаца. Битка се развијаше у виду борбе у сусрету. Поједине талијанске колоне наиђоше у маршу на аустријске корпусе. Прво наиђе дивизија Ћералова код Монте Крикола (Monte Cricol) на аустријску резервну дивизију; за тим дивизија Спторијева (чија се авангарда изгуби негде у лево) наиђе јужно од С. Роко ди Палацуола на аустријски V корпус (Родић); даље десно наиђе дивизија Бриљонова, на висовима Белведера и Монте-Кроће-а, на IX корпус (Хартунг), и најзад, у равници код Вилафранке, дивизије Биксијова и Умбертова наиђоше на аустријске коњичке бригаде, Пулцову и Бујановићеву.

Бој на западном крилу брзо се реши у корист Аустријанаца. V корпус, ради потпомагања резервне дивизије против Олиоза, беше одаслао бригаду Пиреову у бок талијанске ди-

визије Ћералове, па је срећно извршени коњички јуриш капетана Бехтолсхајма[20] грô те талијанске дивизије, која је позади наступала, тако уплашио, да се у дивљем бегству повукао натраг — а бригада је Бауерова потиснула чела дивизије Сирторијеве преко Тиона.

На центру пак код брега Монте Белведере, дивизија Бриљонова заузе висове тога брега и брега Монте Кроће (Monte Croce), и ту се утврди.

У долини, поновљени коњички јуриши бригада Пулцове и Бујановићеве[21] против интактне пешадије, принудише десне крилне дивизије талијанске војске (дивизије Биксијову, Умбертову и коњич. дивизију Соназову) на дефанзиву, тако, да остадоше код Вилафранке као прикован.

Због овога шеф ђенералштаба талијанске војске могаше, ради потпомагања дивизије Бриљонове, да изведе само дивизије Куђину и Говонову на брежуљкасти терен од Кустозе и брега Монте Кроће, а тиме доби и Бриљоне могућност, да се одржи на висовима против поновљених напада бригаде Скудјеове из VII и двеју бригада из IX корпуса, па да најзад Аустријанце потисне преко потока Стафала.

Услед тога заповеди Ерцхерцог из Сан Рока ди Палацуола, да се напади поново овим начи-

---

[20] Који је већ од неколико година фелдцајгмајстор и корпусни командант у Загребу. Преводилац.

[21] Ту се нарочито одликоваше дивном храброшћу и издржљивошћу: српски (хрватски) 12. и пољски (руски) 13. копљанички (уланski) пук. Преводилац.

ном: „У пет часова армијска резерва (две бригаде VII корпуса под фелдмаршаллајтнантом бароном Маројчићем,[22]) помогнуте са интактним деловима IX корпуса и са једном бригадом (Мерингновом) V корпуса, имају концентрично и истовремено да нападну Кустозу.“ И заиста с овим нападом беху талијанске дивизије бачене из Кустозе и са висова натраг у долину.

Док се ово дешавало, дотле, око 3 часа по подне, резервна дивизија и бригада Пиреова успеше да се, и поред напада (од Монзамбана дошавше) дивизије Пијанелове, утврде на брегу Монте Венто и код Салионзе, а V корпус пређе преко Тиона.

Због изнурености не беше гоњења преко бојног поља. Но ипак за то Краљ Виктор Емануил нареди да се талијанска војска одмах повуче назад преко Минћија, што је у току ноћи и извршено. Две дивизије талијанског II корпуса стигоше у Ровербелу тек после битке.[23]

---

[22] Овај се међу тим беше својом властитом иницијативом кренуо, пре него што му је и стигла заповест.

[23] Главну заслугу, што је ова битка овако сјајно пала, имали су, поред коњице, VII и V корпус, а овим двама корпусима командовали су Срби генерали, барони: Маројчић и Родић, који су и своје баронство стекли услед заслуга на бојном пољу. Маројчић је био Србин католик, а Родић православни. Услед телеграфског извештаја Ерцхерцога Албрехта, Цар је сместа признао ту заслугу, одаривши Маројчићу II класу највећега војничког ордена Марије Терезије (Маројчић је III степен извојевао још као пуковник г. 1848 јуришем на талијанске позиције на брегу Мадона дел Монте, код Виченце) и именовавши Родића фелдмаршаллајтнантом и одликовавши га III класом ордена Марије Терезије. Маројчић је био при почетку битке са својим корпусом армијска резерва, што му није имало годило. Он је, слушајући још од рана јутра топовску грмљавину, са нестрпљењем чекао заповест да се крене и да захвати у борбу. Ходао је цело време пред фронтом својих трупа горе доле, и давао одушке свом

25 јуни

25 јуна ујутра аустријски V корпус заузе Валеђо и спремаше се да пређе преко Минћија. Ерцхерцог, пошто беше потукао Краљеву војску, задржа гро̄ да са њиме нападне сада и Ћијалдинија.

Али пошто 25-ог по подне пуковник граф Сапари, против сваког очекивања, јави, да су се, извесно, услед битке код Кустозе, противничка одељења, која 24-ог пређоше преко Пада, опет повукла на десну обалу, одуста се и од намераване операције против Ћијалдинија.

Ћијалдини беше учинио све припреме да 25-ог ноћу пређе између Ревера и Фераре [са две дивизије код острва Раве, а са пет дивизија, преко два моста код Казете (Casette), источно од ушћа Панара], за тим, под заштитом према Леђагу, да пређе преко Еча код Бадије и да наступа са гроом даље ка Виђенци (са две дивизије према Ровигу). Али у томе доби он телеграм о поразу војске на Минћију и несрећном исходу битке код Кустозе, који се пораз у телеграму црташе најживљим бојама. Он се на то

нестрпљењу са равним узвицима. Но кад те заповести не бй, а већ је било и близу 2 часа по подне, он не мо̀же више издржати, и крену се, на своју одговорност, напред, па стиже таман у право време, да према заповести Ерцхерцоговој, која га стигла на маршу, уђе у борбу и са јуначким јуришем реши битку у корист Аустријанаца. Био је оригиналан човек. У служби строг за причање, а ван службе човек, прави српски демократа. И Цар и војска ванредно су га волели, а исто таки био је и Гавра Родић, само што је иначе био ћутљица и веома озбиљан. Родић је био доцније много година гувернер Далмације.

Преводилац.

повуче 26-ог ка Ферари, 27-ог ка Ћенту (Cento) а 28-ог ка Модени, где је остао до 3 јула.

Свршетак рата

Пошто 1 јула беше констатовано да се је Краљева војска повукла назад до позади реке Ољио, Ерцхерцог пребаци своју војску преко Минћија, при чему, за случај противничке нове офансиве, рачунаше увек на утврђени четвороугао као главни ослонац — или — по потреби да се противник дочека и опет на часном бојишту од Кустозе.[24]

Али добивши извештај о рђавом исходу бојева „северне војске," нареди он да се војска поново повуче назад преко Минћија. После битке код Кенигреца, V и IX корпус добише 9 јула наређење да напусте Млетачку и да се крену на Дунав, а VII корпус (са држањем утврђеног четвороугла) да се повуче на реку Сочу (Isonzo) и да по могућности спречава надирање талијанске војске.

Главни стан Краља Виктора Емануила бй премештен 12 јула у Ферару.

Према операцијском плану, који овде бй скројен, корпус Ћијалдинијев, ојачан са неколико дивизија, имао је да по могућности што пре стигне на Сочу и да, према приликама, продре преко Алпа, а II и III корпус да опседну тврђаве и да осигуравају Ћијалдинијеву операцијску линију. Флота да нападне Вис (Lissa), „те

[24] На овом истом бојишту извојевао је г. 1848 и фелдмаршал граф Радецки сјајну победу против Талијана.
Преводилац.

да завлада овом важном тачком и да се по могућности аустријска флота измами на борбу на отвореном мору.[25]

Од Ћијалдинијеве војске крете се 19 јула испред Падове 15-та дивизија (Медићи), те да марширајући преко Ћитаделе и Басана нападне са истока главну тачку јужног Тирола — Тријент — (Трент) и, удружен са Гарибалдијем, да тај град освоји.

Дефинитивни мир између Аустрије и Италије закључен је 3 октобра 1866 године у *Бечу* (и Италија, која је била бијена на копну и на мору, доби Млетачку. Преводилац).

Операције код Кустозе, као и оне (г. 1849) код Новаре, права су ремек дела стратегијског вођства. Ма да су изведене у мањем обиму, у својој краткоћи и снази удара, живо подсећају на Цезарево: veni, vidi, vici.

---

[25] То је Талијанима, односно њиховом адмиралу Перзану, и испало на руком, само не онако како је он замишљао. 20 јула нападе га мала аустријска флота пред острвом Висом (Lissa) и разби његову флоту тако, да су њезини остатци журно тражили заклоништа на својој домаћој обали, у Анкони. Г. Хорзецки описао је и ту борбу на мору, но ми то нисмо превели, јер не треба оном циљу, коме је ова књига намењена, ма да се и ми дивимо и поносимо се с том сјајном победом, коју су наша браћа извојевала. Наша браћа, велимо, јер су морнари на аустријским ратним лађама, изузевши већи део официра и по кога подофицира, све Срби (Хрвати). Контр-адмирала Тегетхофа, који је командовао у тој битци, благодарни је Цар телеграфски проширео за вице-адмирала и подарио му орден Марије Терезије. Пок. Тегетхоф био је велики пријатељ нашега народа.

Преводилац.

РАТ У ТИРОЛУ 1866 ГОД.

Општи односи и груписање сила 1866 у Тиролу

Тирол беше у почетку споредно војиште Млетачког главног ратишта. За одбрану Тирола беху одређени, под командом ђенералмајора барона Куна, и то: 11 батаљона, један ескадрон и 32 топа, што чини свега око 11—12.000 људи; к томе придођоше постепено 46 чета земаљских стрелаца (Landesschützen) са 4—5000 људи. Поред овога и ц. к. флотила на језеру Гарда кооперисаше самостално.

На западној граници Тирола беху перманенто утврђени: Наго, Николò, Ампола, Лардаро, Стрино, Наудерс и Гомагој; а у унутрашњости код Тријента: Буко ди Вела (Bucco di Vela) и Рокета.

Према четири одсека за одбрану источне и јужне границе стојаху:

1. У одсеку језера Гарда и у долини Ледра: полубригада мајора Грине-а (Grünne), осам чета, $^1/_4$ ескадрона, четири топа и четири чете земаљских стрелаца;

2. У одсеку Јудикаријском: полубригада потпуковника Хеферпа (Höffern), осам чета, $^1/_4$

ескадрона, четири топа и четири чете земаљских стрелаца;

3. У одсеку долине Сулце и Нонсе: полубригада мајора Албертина, четири чете, четири топа и 10 чета земаљских стрелаца;

4. У одсеку Винчгауском: полубригада мајора Меца (Metz), четири чете, четири топа и 10 чета земаљских стрелаца.

Као резерва у долини Еча стојаху: бригада ђенералмајора Кајма са 22 чете, $^1/_4$ ескадрона и 12 топова, и бригада пуковника Монлијзана (Montluisant) са 16 чета и четири топа.

У долини Пустерталској једна мобилна колона са шест чета земаљских стрелаца.

На расположењу: 12 чета земаљских стрелаца.

Главни депови за исхрану и муницију беху у Тријенту; филијални депови у сваком одсеку: у Риви, Тиону, Клесу (Cles) и Глурнсу.

Гарибалди, коме беше поверено освајање јужног Тирола, командоваше са пет бригада, 35—40.000 људи, који се прикупљаху око половине јуна код Брешије и северно одатле на Тиролској граници.

Операцијски планови

Ђенералмајор барон Кун намераваше да врши одбрану земље офансивно и то тако, да ако би противник продро у један од поменутих одсека, да га (тамо истурена) тактичка резерва што дуже задржава у наступању, а стратегиј-

ске резерве да што пре притеку у помоћ и да противника нападну изненадно.

Гарибалди намераваше да демонстрира према Стилфсер-Јоху и Тоналу, а са главном силом да продре у Јудикарије и за тим да нападне Тријент, и то: једним делом преко Кондина, а другим преко Амполе и кроз долину Вал ди Ледро.

ТОК ОПЕРАЦИЈА

I Одсек. Куново наступање из Тирола

Кад 23 јуна непријатељства отпочеше, ђенералмајор Кун доби наређење — сходно офанзивном кретању „јужне војске" — да заузме Монте-Балдо. Услед овога један батаљон „царских стрелаца" (Kaiserjäger) заузе 24 јуна Брентонико.

После битке код Кустозе Гарибалди повуче своју снагу са Тиролске границе назад у Дезензано и Лонато. Ђенералмајор Кун доби пак наређење да се крене у Едоло и Тирано, и одатле да продужи четнички рат. Према овоме продреше из Тирола две колоне, и то: а) полубригада Мецова преко Стилфсер-Јоха у Бормио, и б) полубригада Албертинијева преко Тонала у долину Вал-Камоника, куда су имале да следују и резерве.

Полубригаде Хефернова и Гринеова требале су да наступају правцем у Салò, тежећи да нападну Рока д'Анфо са позадине.

Ова офансива доведе до читавог низа омањих сударa, међу којима беше најзначајнији онај на брегу *Монте Свело* (Monte Suello) 3 јула, и бој код *Веце* (Vezza), 4 јула.

После добијене вести о битци код Кенигреца, одустаде се 4 јула од офансиве, и поново се заузе стари бранилачки положај.

II Одсек. Гарибалдијева офансива и Кунови офансивни испади

Гарибалди прикупи свој грō још 5 и 6 јула у Јудикаријама и ка Ледровој долини.

Тактичке резерве у Јудикаријама и Вал ди Ледро држаху у главном своје положаје чврсто само према овом прикупљању у долини, при чему дође до омањих предстражних сударa, тако нпр. 7-ог и 10-ог код *Лодрона*. И у тактичке резерве на Стилфсер-Јоху дође 11-ог до бојева код *Понте дел Диаволо* (ђаволовог моста) и *Сиондалунге*.

Но када се „јужна војска," 9 јула, крете из Италије на Дунав, Тирол поста самостално ојиште; бранилачка зона прошири се од долине Еча до долине Пустерталске. Из одаслатих деташмана од „јужне војске," у долину Вал-Сугана, образова се једна нова тактичка резерва под командом мајора Пихлера, а тако исто и у одсеку долине Еча код Роверeда.

Кунов против-испад преко Лардара

У току 12 и 13 јула наступање Гарибалдијевог гроа, у долини Кијеза, прононсира се све јасније.

Докле је тактичка резерва у долини Ледра имала да по могућности задржава противника, дотле је главна сила требала да продре у Јудикаријама, и ослањајући се на тамошњу тактичку резерву, да изненадно нападне противничку колону, која беше продрла ка Лардару.

13 јула Гарибалди заузе Сторо, а 14-ог Кондино; 15-ог припремаше се за напад на Лардаро. — Међу тим Кунова стратегијска резерва беше стигла у Лардаро, и, потпомогнута са брега Монте Ђово полубригадом Гринеовом, нападе 16-ог Гарибалдијевце једним дёлом у долини, а другим на западним висовима.

У овом боју код *Кондина* Талијани беху потпуно потиснути назад, али се напад не продужи, јер из Вал-Сугане стиже вест о паступању једне јаке колоне ка Тријенту.

За време одступног марша у Тријент Кун дозна да се од 19-ог и тврђавица Ампола налазаше у врло притешњеном стању.

Против-испад преко Монте Пикеа (M. Pichea)

И ако му је грозно поновни непријатељски напад, Кун се ипак реши да и по други пут изврши против-испад преко Монте Пикеа у Ледрову долину, те да ослободи Амполу и да зада још један удар Гарибалдијевом добровољачком кору.

Главна колона пуковника Моплијзана маршоваше преко Монте Пикеа, а 21 јула, у боју код Бећеке (Becesca), наиђе на леви бок (у Ледровој долини прикупљене) много надмоћније противничке силе, и потисну је као снежна

лавина назад преко Амполе. Али за то време тврђавица је морала да капитулира.

Резервне бригаде вратиће се одмах назад и беху спремне да се одупру колони Медићијевој, која наступаше долином Бренте.

III Одсек. Медићијево наступање у Вал-Сугану и Кунове мере за одржање Тријента

Коњичке патроле мајора Пихлера констатоваше још 19 јуна долазак великих противничких сила у Скио (Schio).

22-ог нападоше десет талијанских батаљона мајора Пихлера и његове четири чете на положају Ћизмона (Cismone), услед чега се он повуче правцем ка Тријенту. Остале царске трупе стојаху овог дана: полубригада Мецова код Стилфсер-Јоха, Албертинијева на Тоналу, Хефернова код Ронкона, Гринеова у Пранцу и две резервне бригаде код Ронкона и Пранца.

23-ег беше одмор. — Медићи стиже у Левико.

Пошто 23-ег ноћу стиже телеграм да је противник продро у Левико, резервне се бригаде одмах кренуше на марш за Тријент, куда њихова чела стигоше 24-ог још у 10 часова пре подне.

Док је мајор Пихлер полако одступао ка Перћини (Pergine) и Тријенту,[26] дотле резервне

[26] У мешовитој колони мајора Пихлера налазиле су се и две чете првог батаљона 22-ог пешадијског пука (Срби и Хрвати из Истре и Далмације). Ова мала колона пуна је четири дана задржавала целу талијанску дивизију ђенерала Медићи-ја, борећи се с њом сваког дана и одступајући полако натраг тек пред вече, кад је била у опасности да буде обухваћена. Њој се има поглавито захвалити што Медићи није могао да доспе до Тријента.

Преводилац.

бригаде довршише развијање на Тријентским висовима, те да 25-ог са једним концентричним наступањем са висова изађу насусрет, у главној долини, Медићијевом очекиваном нападу. Медићи заиста и изврши 25-ог напад ка Вал-Сорди (Val Sorda), али га Аустријанци, у боју код *Вигола*, успешно одбише. У три часа по подне прекидоше се непријатељства на основу закљученог примирја између обе главне војске.

Гарибалди беше стигао 24-ог у Јудикарије код Крета (близу Страда) и истурио једну бригаду на Монте Нароне, а другу из Вал ди Ледра у Камши (Campi). Једна бригада беше на маршу из Вал-Камонике за Јудикарије. Једна бригада требала је 25-ог да продре Поналским друмом у Риву, али аустријска флотила на језеру Гарда [командант флотиле корветски капетан (потпуковник) Манфрони] и батерија на Св. Николи (San Nicolò) спречише је у овоме.

РАТ ГОДИНЕ 1870-71

За детаљно проучавање у првом реду је за препоруку: „Der deutsch-französische Krieg 1870-71. Redigirt von der kriegsgeschichtlichen Abtheilung des grossen Generalstabes, Berlin 1871 und weiter."

(Можемо препоручити и дело: „Француско-немачки рат 1870-71 год. Критичко-историјско проучавање. Састављо ред. проф. (руске) Николајевске ђенералштабне академије Н. П. Михневић. Издано уз припомоћ те академије." Превео: Драг. Милутиновић, ђенералштабни мајор. Београд, 1901. Преводилац.)

Узроци рата 1870-71

Унутрашњи узрок лежао је у војничкој надмоћности, коју Пруска постиже ратом 1866 године и војном конвенцијом са државама Јужне Немачке, услед чега Француска сматраше да је њен дотадашњи престиж у Европи у опасности да се смањи. Спољашњи узрок за рат дала је кандидација принца од Хохенцолерн-Сигмарингена на шпањолски престо. Интервенцијом Француске ова кандидација бй повучена; али захтев Француске, да се Краљ Пруске обвеже, да и у будуће ниједном од принчева Хохенцолернског Дома неће одобрити да се ове кандидације прими, бй одбијен. На то 19 јуна 1870 године Француска објави рат Прускоj.

Ратна спремања и ратни планови

Немачка се користује у врло интензивној мери стеченим искуствима у ратовима 1859 и 1866 године, у погледу убрзавања мобилизације и највећег користовања железничком мрежом. Организацијске и администрацијске мере за убрзање мобилизације састојаху се поглавито: у чистом извођењу територијског система,[27] сталном ратном ordre de bataille-у, у најширој децентрализацији оружне спреме итд. Услед овога и успело се, да се мобилизација, за коју је 1866 г. требало седам недеља, сврши г. 1870 за осам дана.

Проучавањем немачке железничке мреже у упоређењу са француском — а поглавито оних пруга, које стојаху на расположењу за стратегијски развој (Aufmarsch) — успело се, да се транспортна подобност пруга са једним колосеком повиси на 12 војних возова, а код оних са два колосека на 18 војних возова, дневно.

По Молткеовом рачуну, садржаном у његовом мемоару (извештају) од г. 1868, пренос 13 корпуса (по одбитку три источна корпуса), на границу до Мајнца, могао се довршити за десет дана; а операције да отпочну деветнаести дан од почетка мобилизације.

На основу ових прорачуна, и у вези са сличним податцима о предвиђеном трајању мобилизације и преноса француских војних маса

[27] А то ће рећи, да се трупе држе у гарнизонима у пределима из којих се регрутују, или бар близу њих.
Преводилац.

на границу — Молткеов мемоар предлагаше стратегијски развој у Баварској Пфалци (Baierische Pfalz), „те да се онда противник потражи, па где се нађе да се нападне.“

Груписање борних сила у зони стратегијског поретка беше предвиђено према размештају корпуса за време мира и то:

1-ва армија (Рајнска покрајина и Вестфалска) код Витлиха—Трира (Wittlich—Trier) на реци Мозели;

2-га армија (Средња и Северна Немачка) код Најнкирхена и Хомбурга (Neunkirchen—Homburg);

3-ћа армија (Шлеска и Јужна Немачка) код Ландаве и Раштата (Landau—Rastadt).

Резерва (Хесенска, Саксонија итд.) код Мајнца.

Француска. У Француској не беше спремање ни издалека тако интензивно као у Немачкој. Трупе не беху распоређене према територијалној подели. Нилов (Niel) ратни ordre de bataille постојао је само на хартији. Ратни план ђенерала Фросара (Frossard), као и извешћа француског војног изасланика у Берлину, показиваху, истина, јасно познавање ситуације, али брза мобилизација, која се такође намеравала, не беше осигурана ни спремом корпуса за време мира, ни припремом железницâ за транспортовање. Чак се не беше побринуло ни за брзо наоружање ни снабдевање храном пограничних тврђава.

Фросаров *ратни план* препоручиваше више држање за одбрану, са ослонцем на Лангр (Lan-

gres) као централну тачку. Овај ратни план бй напуштен око половине маја 1870 године, па је усвојен (како се причало, према договору с фелдмаршалом Ерцхерцогом Албрехтом) нови, чије се тежиште састојаше у продирању преко средње Рајне у Јужну Немачку, како би се тако њене државе одвојиле од Северне Немачке, па успе ли се у овоме, онда да се — слично Наполеопу I (1806 године) — наступа преко Мајне ка Берлину.

Наступање је требало да се изврши у две групе; главна сила код Стразбурга, а споредна код Меца. Главна сила имала је да пређе Рајну код Максаве (Махау), и да наступа офансивно према Јужној Немачкој; споредна сила, прво да демонстрира у Пфалцн, а за тим да следује главној сили.

Стратегијски поредци и груписање сила

Немачка. 16 јули беше први мобилизацијски дан за северо-немачке, а 17 јули за јужнонемачке трупе. Јужно-немачке трупе беху стављене 19-ог под команду Краља Виљема. Мобилизација је довршена 23-ег (и 24-ог), а следећег дана отпочето је транспортовање у масама. Северо-немачке трупе превожене су на шест а јужно-немачке на три железничке пруге.

23-ег учињене су неке измене у заповестима, и према томе бй наређено, да се 2-га армија, уместо на реци Сари (Saar), искрца на Рајни код Мајнца, Бингена и Манхајма. Узрок овоме беше тај, што Французи, противно претпоставци Молткеовој, и не сачекав долазак резервног људ-

ства, истурише своје корпусе на границу, па су могли да уђу у Пфалцу са тренутном надмоћношћу, и беху у стању да сметају немачком наступању ка Сари.

31 јула (16-ти дан од почетка мобилизације) стратегијски развој беше у главном довршен. Фронт, армије: Трир—Карлсруе (Trier—Karlsruhe), износаше 200 километара. 1-ва и 3-ћа армија беху истурене на границу, 2-га армија — услед ранијег искрцавања — стојаше код Мајнца, на шест маршева од границе удаљена.

Упоређење сила:

1-ва армија: ђенерал Штајнмец: VII, VIII корпус и 3-ћа коњичка дивизија, око 60.000 људи (доцније придођоше још I корпус и 1-ва коњичка дивизија из Кенигзберга).

2-га армија (и резерва): Принц Фридрих Карло: III, IV, IX, X, XII корпус и гарда, за тим 5-та и 6-та коњичка дивизија, око 200.000 људи (доцније придође још и II корпус из Познања).

3-ћа армија: Престолонаследник Пруске: V и XI корпус, I и II баварски корпус, виртембершка и баденска дивизија и 4-та коњичка дивизија, око 140.000 људи (доцније придођоше још VI корпус и 2-га коњичка дивизија из Горње Шлеске).

Свега: 400.000 људи, од прилике, са 1200 топова. Целокупна немачка војска имала је 26 пешадијских и 6 коњичких дивизија (заједно са XII и гардијским корпусом) — а доцније 32 пешачке и осам коњичких дивизија.

Француска. Мобилизација је наређена 16 јула. Трупе беху послате у њихове стратегијске станице, са оним истим бројним стањем, које су имале за време мира, што је, истина, брзо довело знатније силе на границу, али је веома отежало мобилизацију и спрему, па је одуговлачило операцијску готовост.

II корпус (Фросар; три пешач. дивизије) налазаше се још 18 јула код Св. Аволда (St. Avold), на великом главном друму од Меца у Мајнц. — Позади у Мец стиже III корпус, трупе Париског и Мецког гарнизона (четири пешач. дивизије).

Лево одатле, код Дједенхофена, прикупи се IV корпус (три пешач. дивизије), састављен од трупа, које гарнизонираху у Северној Француској.

Гардијски корпус (две пешач. дивиз.) стојаше код Нансија (Nancy).

Код Бича (Bitsch) — као веза између групе у Стразбургу и Мецу — формирао се V корпус од трупа Лионске војске (три дивизије).

I корпус, састављен из трупа са Истока и из Алжира (четири дивизије), стојаше код Стразбурга.

VII корпус, са Југоистока (три дивизије), стојаше код Колмар-Белфора (Colmar—Belfort).

Најзад и код Шалона формирао се полако VI корпус, састављен из трупа гарнизона Средине и Запада (четири дивизије).

Свега: 26 пешачких и две резервне коњичке дивизије, у јачини око 300.000 људи.

Већ 23-ег — без спољашњег узрока — одустаде се од плана да се продире у Јужну Не-

мачку. V корпус бй привучен од Бича ближе групи у Мецу, а ова ближе ка Сари.

Када цар Наполеон III, 28 јула, дође војсци, да отпочне наступање преко реке Саре, нађе корпусе развучене на једном 250 километара широком фронту од Сирка (Sierk; наспрам Трира) преко Св. Аволда—Бича—Хагенауа до Колмара. Ниједан корпус не беше подобан за операције. С тога Цар одложи почетак офанзиве до 2 августа.

Француска је имала дакле:

Групу код Меца (IV, II, III, V корпус и гарда), 15 пешачких дивизија са 160.000 људи.

Групу код Стразбург—Белфора (I и VII корпус), седам пешачких дивизија са 80.000 људи.

Резерву (VI корпус) код Шалона, четири пешачке дивизије са 40.000 људи.

ТОК РАТА

А. ДОГАЂАЈИ ДО ВИТКЕ КОД СЕДАНА

I Одсек. Наступање Немаца ка Сари и Верту (Wörth)

Пошто се корпуси немачке 2-ге армије и резерве искрцаше на Рајни, добише заповест да се крену пешачким маршевима у првобитно одређене им просторије стратегијског поретка (Aufmarschraum). И тако се III и X корпус кретоше преко Мајзенхајма у Св. Вендел и Најнкирхен а IV, IX, XII, и гардијски корпус преко Кајзерслаутерна у Хомбург и околину.

За време овога наступања, 2 августа, Врховна Команда у Мајнцу доби извешће, да су немачке трупе на положају код *Сарбрикена* морале да одступе испред француског II корпуса. Овај бој — и ако по себи незначајан — изгледаше тада од пресудног значаја за начин наступања 1-ве и 2-ге армије. Фелдмаршал граф Молтке[28] увиде, да би 1-ва армија — наступајући изолована — могла врло лако доћи у тежак положај, јер чело 2-ге армије беше удаљено за три дана марша од чела 1-ве армије, и један снажан испад Француза могао је јако да стави у опасност дебушовање немачких колона из Кајзерслаутерских кланаца. С тога би 3-ег наређено 1-ној армији, да не иде даље од Толеја (Tholey); а 2-рој армији стави се до знања, да се, за случај брзога противничког напредовања, намерава концентрација 1-ве и 2-ге армије позади реке Лаутере — па чак и код Кирхајмболанден—Манхајма (Kirchheimbolanden—Mannheim). — Но пошто се Французи 3-ег не кренуше даље од Сарбрикена, 2-га армија доби још 4 августа наређење, да продужи што живље наступање кроз кланац Кајзерслаутерн—Хомбургски, који је дугачак два марша. До 7-ог корпуси су имали да ступе у везу, а 8-ог да се одмарају. Почетак опште офансиве до реке Саре и преко ње беше одређен за 9 август, кога је дана евентуално имала да стигне и 3-ћа армија од Бича код Саргеминда (Saargemünd) и да почне дејствовати.

[28] Он је управо постао грофом тек по свршетку овога рата. Преводилац.

Цар Наполеон морао се да задовољи са извидничким бојем (Recognoscirungsgefecht) код Сарбрикена, јер војска не беше још никако спремна за већу офансиву. Шта више по добивеном извешћу о отвореном наступању немачке две армије, реши се 4 августа, да одустане од сваке даље офансиве и да свој ослонац (Basirung) пренесе из Меца у Нанси. Услед овога врати се и II корпус 5 августа из Сарбрикена у Спихерн, а III корпус крете се више на десно ка Питлингену и Саргеминду; за то време V корпус поново се врати у Бич. I корпус прикупи се код Хагенауа и Верта и истури 3 августа једну дивизију у Вајсенбург.

Бојеви код Вајсенбурга, Верта и Спихерна

3-ћа армија пређе још 4 августа у офансиву; она пређе у широком фронту преко Лаутере и нађе са својим десним крилом код *Вајсенбурга* на дивизију Абела Дуаја (Abel Douay) од француског I корпуса, која беше тамо тек приспела, и потисну је. Увече беше изгубљен додир са противником. С тога Престолонаследник продужи опет маршовање са таким груписањем, које би му омогућило да се по потреби крене или преко Вогеза ка Саргеминду или пак ка Стразбургу. 5-ог увече дознаде се, да се код Верта налазе јаке противничке снаге. Немачки Престолонаследник хтео је на то 6-ог да се концентрише према Верту, те да 7 августа нападне француски положај позади потока Сауера. Овде Мак Махон беше прикупио, у току 5 августа, I корпус и једну дивизију VII корпуса — а 6-ог је

требао још и V корпус да дође из Бича у Рајхсхофен. Мак Махон се реши за евентуалну одбрану Вогеза, да 7-ог прими и битку.

Но против очекивања и жеље оба војсковођа, дође још 6 августа до **битке код Верта.** 120.000 Немаца стојаху против 50.000 Француза. При великој близини обеју војсака изроди се изјутра бој на предстражама како код V корпуса тако десно од њега, у планини, код II баварског корпуса, а та борба није се лако дала зауставити. Кад се бој код Верта беше развио неповољно по Немце, реши се командант V корпуса, ђенераллајтнант Кирхбах да (уз пркос поновљеној забрани) на своју одговорност уђе у борбу са целим својим корпусом. Томе се најзад прилагоди и Престолонаследник, предузе сам вођство, привуче и XI и II баварски корпус, разви до после подне огромну надмоћност и разби са обухватним нападом силе Мак Махонове, који се под заштитом дивизија V корпуса, које су при крају битке стигле од Нидерброна, повуче ка Пфалцбургу, па и даље ка горњој Сари, према Линевиљу (Luneville).

Битка код Спихерна. Истога дана 14-ог и 16-га дивизија 1-ве армије и 5-га дивизија 2-ге армије, прођоше код Сарбрикена реку Сару, и више по неком необузданом нагону за продирањем, него по каквом смишљеном плану (но ипак међусобно помажући се) — нападоше француски II корпус (Frossard), који се 5-ог беше повукао на *Спихернске висове*, и пошто овај не беше потпомогнут од III корпуса, ма да се тај налазио у близини, принудише га на одступање. Фросар

се повуче 6-ог одмах ноћу у Саргеминд, и одатле (са једном бригадом V корпуса) назад у Питлинген.

II Одсек. Наступање Немаца ка реци Мозели (Mosel)

Порази код Спихерна и Верта проузроковаше велику забуну у царском главном стану у Мецу.

7 августа Французи, осећајући да нису довољно спремни, решише се да се повуку ка Паризу, и то тако, да се пре свега обе армијске групе, Базенова и Мак Махонова, сједине са резервом (VI корпусом).

На замерке Париског Намесништва[29] које је тврдило, да ће, у случају повлачења, у Паризу букнути буна, ова се диспозиција измени 9-ог, и бй наређено, да се „све" сједини код Меца и ту да се дâ отпор, па да се и Мец, који не беше још довољно утврђен ни са потребама снабдевен, држи по што по то. VI корпус оде на то одмах 10-ог, 11 и 12-ог железницом за Мец, али стиже тамо само са три дивизије. Артилерија, корпусна коњица и једна дивизија морадоше остати у Шалону, јер немачке патроле покваришe већ 12-ог железницу код Пон а Мусона и Нансија (Pont à Mousson—Nancy).

Немачке колоне, 1-ве и 2-ге армије, развише се 7-ог, 8 и 9 августа на Сари, у висини својих

[29] Коме је била на челу царица Евђенија; Наполеон III био је болестан и услед тога погружен, па је изгубио дух своје некад снажне иницијативе. Тврди се, да се он опирао и самом рату, али га, најзад, веле, Царица, са својим друштвом, натерала на њ.. Преводилац.

чела — а 3-ћа армија, гонећи Мак Махона, продре у Вогезе. Само се баденска дивизија упути ка Стразбургу.

10 августа, 1-ва и 2-га армија отпочеше наступање ка Мозели и то дуж следећих праваца и јужно од њих:

1-ва армија: Сарлуј—Буле—Лез Етанж (Saarlouis—Boulay—Les Etangs).

2-га армија: Сарбрикен—Фалкенберг—Пон а Мусон (Saarbrücken—Falkenberg—Pont à Mousson).

3-ћа армија: Сарињон—Дијез—Нанси (Saarunion—Dieuze—Nancy).

Основна идеја овом наступању беше: Задржавање на фронту и истурање левог крила, па ако се противник постави код Меца, да се потисне од југа ка северу.

12-ог увече стигоше извешћа, да Базенова војска заиста стоји код Меца, да је 11-ог и 12-ог био јак железнички саобраћај између Меца и Нансија, но да је железница већ прекинута, и да Мак Махон одступа јужно од Нансија ка Нефшатоу (Neufchâteau).

3-ћа армија (11 дивизија) оста и даље у југозападном правцу према Мак Махону (који је располагао само са девет и по дивизија I, VII и V корпуса), а 20 немачких дивизија наступаху према $15\frac{1}{2}$ (непотпуних) Базенових дивизија.

Истога дана (12-ог) Наполеон предаде Базену команду над обема француским војскама, са налогом, да се Мецка војска ипак врати у Шалон. Услед брзог наступања немачке 3-ће армије, 11 августа, увиде се наиме, да Мак Ма-

хон не би могао стићи у Мец без поновних судара, па је то изазвало ово решење: да се обе војске сједине код Шалона.[30]

На основу наређења од 12-ог извршено је 13-ог повлачење француске војске са речице Ниде у појас, који су окружавале тврђавице око Меца, а 14-ог отпочет је у две колоне одлазак из Меца. Али положаји источно од Меца не беху још ни онда напуштени, када их нападе немачка 1-ва армија.

III Одсек. Борбе код Меца

Бој код Коломбеја [Борније; (Colombey; Borny)],[31] 14 августа беше импровизиран напад I и VII немачког корпуса, против Француза (III и гардијски корпус), који су још стојали код Борније. Француски IV корпус, који беше већ одмарширао ка Мозели, окрете се услед топовске грмљавине и потпомагаше III корпус и гарду, надирући против немачкога десног крила код Ноазвила (Noisseville). Немци одступише једним делом на своје пређашње положаје на реци Ниди (Nied) — али за то Французи закаснише са одласком један цео дан.[32] Са пророчанским погледом

[30] Но то беше сувише доцкан. Ова колебљивост је најбољи доказ за оронулост Наполеонову, пошто се просто не да претпоставити да он, да је био здрав, не би био могао упознати судбоносну погрешку, која је учињена тиме, што су и испред снажног надирања надмоћног противника француске армијске групе и даље остале подвојене, па је тиме била пружена прилика противнику да их појединце разбије и уништи, као што се то доцније у истини и збило. Преводилац.

[31] Неки га зову и бој код „Courcelles"-а.

[32] Ово је становиште заузело бар дело Пруског Ђенералштаба. Истина, новија истраживања о догађајима 14-ог и 15-ог код

диктовао је Молтке 15-ог изјутра, на Борнијском бојишту, заповест за 2-гу армију: да ће се плодови боја од 14-ог пожњети с ону страну Меца.

15 август

Немачка 2-га армија продужи 15 августа прелаз преко Мозеле код Пон а Мусона, који беше отпочет 13-ог са 5-ом и 6-ом коњичком дивизијом — а 14-ог са X корпусом. За то време 1-ва армија (као дефансивна група) заузе положаје на јужном и југоисточном фронту према Мецу.

Французи се повукоше преко Мозеле у две колоне и то: јужна колона: три резервне коњичке дивизије, II, VI корпус и гарда одоше у Вионвиљ, Резонвиљ и Гравелот (Vionville, Rezonville, Gravelotte).

Северна колона: 1-ва резервна коњичка дивизија, III и IV корпус дођоше у Бриеј, Аманвиљије и Воапи (Briey, Amanvilliers, Woippy).

5-та коњичка дивизија наиђе још код Вионвиља на француску коњицу, која маршоваше на челу јужне колоне; али да се ту налази и француска војска — о томе Немци не дознадоше ништа.

Француза, нагледа да оклашћују на сумњу, да ли је то гледиште исправно. Биће да имамо ту један од оних случајева, где ратна историја неће да обележи као погрешку храбро наступање (овде ђенерала Фон дер Голца), јер је та жудња за надирањем испак једно од најважнијих добрих својстава једне војске, па с тога нарочито, ако ствар добро испадне, не постоји разлог, да се „пред великим светом" призна како је офансива управо била, при свем том, неоправдана. Штајнмец, који је неколико недеља доцније одступио од команде армије, остао је све дотле у ништењу, да нису ни VII ни I корпус били у праву, што су се упуштали у напад.

Принц Фридрих Карло дакле, у погрешној претпоставци да су се Французи већ повукли ка реци Мâсу, нареди двама северним корпусима 2-ге немачке армије (III и X) да предузму снажну офанзиву према друмовима ка Мецу, преко Френа и преко Етена у *Верден;* IX и XII корпус добиће правац чисто ка западу, у Сен Мишел.

Али истог дана и француска је војска хтела да се крене у четири часа изјутра из логора, и да продужи повлачење ка Шалону.

16 август

Битка код Резонвиља (Вионвиља). Командант северне колоне Француза (Leboeuf) мољаше изјутра, да се одложи полазак армије до подне, како би се његова два корпуса (III и IV) што боље прикупили, што Базен и одобри.

Но у току истог дана, пре подне, немачки III и X корпус дођоше Французима у позадину код Мар ла тура и Френ ан Вевра (Mars la tour — Fresnes en Woëvre) — управо на маршевски правац, којим је француска јужна колона требала да маршује у Верден.

Немачки III корпус, наступајући у две колоне, нађе код Резонвиља на јужни бок и фронт француског II корпуса, који ту још логораваше, и нападе га енергично. На то Базен нареди прикупљање целе војске на линији Мар ла тур — Резонвиљ, фронтом ка југу. Ово развијање „на лево крило“ извршено је до четири часа по подне. Но на немачкој страни стигоше, услед топовске грмљавине, поступно, за помагање левог крила III корпуса, бригаде X корпуса, нешто

од Тиокура, а нешто од Френа; увече пак стигоше, преко Горза, као помоћ десном крилу III корпуса, и челни пукови VIII и IX корпуса, који су донекле, против добијене заповести,[33] одмарширали правцем топовске грмљавине. Борба је била веома упорна; лево крило немачког X корпуса било је скоро смрвљено и увече се налазило већ у повлачењу.

Но уз пркос овоме, Немци се ипак одржаше на бојишту — благодарећи срећном исходу коњичке борбе, северно Мар ла тура. Базен мишљаше да се борио против много јачих сила, те с тога не смеде чинити ни испад у јужном правцу, нити продужити марш ка западу.

У овој битци код Резонвиља (Вионвиља) учествоваху 70.000 Немаца против 150.000 Француза.[34]

---

[33] У овом погледу са пуним правом се истиче, као леп пример самосталног решења у критичном положају, решеност команданта пука, пуковника Фон Шенинга. Одређен да заузме мостове преко Мозеле, чује он топовску грмљавину са стране Резонвиља, придружи се пуковима VIII корпуса, који су наступали Горзу, и остаде у наступању још и онда, кад му стиже заповест корпусног команданта, која је за њим послата, да се врати ка Мозели.

То је опет један од оних тешких случајева самосталног решавања, који толико пута имају пресудне последице, и којима се ми, ако срећно испадну, дивимо, а ако испадну рђаво, морају се с правом као непослушност осудити.

Данас су више но икада основни стубови за успех: тачно вршење добијене заповести; с једне стране безусловна послушност, а с друге стране самосталност и иницијатива поткомандната. — Но та својства *не долазе сама од себе; у њима се војска мора васпитати.*

[34] Ово доказује да Базен није ни у колико имао својства великог војсковођа. Лако је њему било у Мексици — где је дошао до гласа — борити се са тамошњом народном војском Јуаревопом (од које је доцније, кад су Француји напустили ту земљу, пострадао Ерцхерцог Максимилијан, као Мексикански цар),

Обе стране имале су око 16.000 мртвих и рањених; према томе изгубили су Немци свакога петог, а Французи свакога десетог војника. Нарочито на левом крилу Немаца били су губитци огромни, па су се услед тога војна одељења, која учествоваху у борби, знатно расула. Услед рђаво схваћене диспозиције за одступање, напустише већ поједина одељења бојиште, но на енергично утицање штаба (нарочито Капривија[35]) још се у право време успело, да их се опет прикупи на бојишту. На десном крилу одржала се немачка бојна линија нешто лакше тиме, што је заузела рубове тамошњих шума. Но многобројни испади појачања, која су тамо приспела (а ти испади вршени су из шума), сви од реда беху одбијени. Према тврђењу, садржаном у делу ђенералштаба, разбише се нападни покрети пешадије, *с обе стране*, пре или после, на жестокој брзометној ватри бранилаца.

17 август

Француска војска отпоче 17-ог повлачење, али не ка Вердену, него скоро до испред самих тврђавица Меца. Лево крило (II корпус) заузе по-

али са уређеном европском војском, како се види, ишло је теже. Французи с пуним правом бацише сву кривицу због неуспеха код Меца на Базена, ставише га пред ратни суд и осудише га на деградацију и робију, но овој је умакао бегством у иностранство. Француска светина обеделa га је чак и издајством, али ово је већ теже доказати, јер у оно бурно време није било лако квалификовати шта је то управо издајство.

Преводилац.

[35] Који је био доцније, одмах после Бизмарка, немачки државни канцелар.

Преводилац.

ложај код Поен ди Жура (Point du jour), имајући пред фронтом дубоку удолину од Манса; центар (III и IV корпус) код Аманвиљије-а и Монтињи ла Гранжа (Montigny la Grange), а десно крило (VI корпус) код Сен Прива-а (St. Privat). Гарда стојаше код тврђавице Плапевиља (Plappeville) позади левога крила.

Да би се очекиваном француском нападу могао дати што јачи отпор — евентуално прећи и у напад — концентрисаше се 1-ва и 2-га армија 17 августа, на друму из Меца у Верден и јужно од њега, на простору Мар ла тур, па до Мозеле (шеснаест дивизија, на 20 километара широком фронту).

Позади X и III корпуса дођоше: Гардијски и XII корпус, који су још 16-ог по својој властитој иницијативи узели правац уместо на запад ка северу, за тим IX, VII и VIII корпус. II корпус дође у Пон а Мусон (Pont à Mousson). I корпус оста на десној обали Мозеле, а IV корпус код Тула (Toul). Додир са противником беше опет изгубљен. Није се знало да ли је одмаршовао ка Вердену или ка Мецу.

18 август

Битка код Гравелота (Сен Прива). Око 220.000 Немаца стојаху против 140.000 Француза. Немци извршише наступање у степенима са левога крила унапред, како би били спремни да пођу за Французима, ако су ови одмаршовали, или пак да се крену ка Мецу. Када се сазнало да је ово потоње потребно, мислило се неко време да се француски распоред протеже само до Мон-

тиљија, а он се у ствари протезао још четири километра даље, до Сен Прива-а и Ронкура.

Молткеова идеја за битку састојала се у овоме: са десним крилом да се држи фронт, а са властитим левим крилом да се обухвати противниково десно крило. Принц Фридрих Карло нареди дакле око 10 часова IX корпусу да нападне положај код Аманвиљијеа и Монтиљија. Гардијски корпус требао је да га помаже у томе. Тек у подне разбистри се ситуација, јер се тек онда костатовало да се десно крило Француза протеже до Ронкура. Али IX корпус већ је почео да напада.

Да би се IX корпусу олакшао задатак, наступише ускоро VIII, па доцније и VII корпус напред на друму у Гравелот и јужно од њега. Али и ови напади на Поен ди Жур не успеше, а беше одбијен и чисто фронтални напад гарде, лево од IX корпуса, на Сен Привà. Шта више није помогло ни то, што је већ касно увече поведен и II корпус преко Гравелота против француског положаја код Поен ди Жура; и тај корпус беше одбијен.[36]

Но на сву срећу остао је XII корпус под командом Саксонског Престолонаследника у да-

[36] Из овога се види, да је француска војска и несрећне г. 1870-71 задржала све своје старе врлине, којима се у току више векова свет дивио, али овога пута било јој је главно војство и сувише слабо, што доказују, мало ниже доле, и догађаји на француском десном крилу. Зар није Базен могао раније да уочи опасност за његово десно крило, па зар није могао *раније* да му пошље помоћ, него се ова *одокњава*?!

Али ко прочита ма само и овај кратак преглед догађаја г. 1870-71 лако ће упознати, да и немачко војство није било баш тако савршено као што то обично Немци причају, јер је у овом рату *сувише* много пута играо решавајућу улогу —

леко обилазећем правцу преко Обуе-а и тако му је било омогућено да у истини обухвати француско десно крило.

Кад је између 7 и 8 часова увече ово обухватање француског десног крила — које је извршио, од стране Ронкура, XII (саксонски) корпус над француским VI корпусом — успело, пошло је Саксонцима, удруженим са гардом, за руком, да потисну патраг VI француски корпус, а и гардијску дивизију Пикарову, која му је *сувише доцкан* у помоћ притекла, па је тако француско десно крило савршено разбијено.

Французи се на то, уз пркос успелом одбијању испадâ против њиховога левог крила, повукоше до позади тврђавица Меца.

IV Одсек. Наступање ка Седану

Заповешћу од 19 августа „Велики Главни Стан" одреди за затварање Меца, поред једне армије, још и II, III, IX и X корпус; свега 14 пешачких и две коњичке дивизије, под командом принца Фридриха Карла, са 180.000 људи, који поступно беху ојачани до на 200.000 људи. Даље пареди образовање једне, 4-те (Мâске), армије, састављене из гардијског, IV и XII корпуса и 5-те и 6-те коњичке дивизије, под Саксонским Престолонаследником, која је имала заједно са 3-ом армијом да маршира даље против Париза.

случај, а не вештина. И да нису Французи имали пред собом толику надмоћност, па да су били бар у неколико боље вођени (а по готову да их је водио један Наполеон I, па било и овако неспремне, какве их је извела њихова врховна војна управа у борбу) рат год. 1870-71 био би, нема спора, са свим другчије испао! Преводилац.

3-oj армији беше наређено да се устави. До 22-or био је одмор.

23-ег отпоче наступање. 3-ha и 4-та армија имале су 17 дивизија или око 200.000 људи. Први операцијски објекат беше Мак Махонова војска, коју је — на маршу за Париз — требало наћи пре свега код Шалона. При овоме наступању у широком ешикјеу (echiquier), 3-ha армија беше непрестано за један дан марша унапред. Коњичке дивизије Мâске војске беху сразмерно близу ешикјеа. Зато пак најистуренији ескадрони 3-he армије крстариште на 2—3 дана марша пред фронтом.

Међу тим је *Мак Махон* своју војску, која се састојала од I, V, VII и ново-образованог XII корпуса (12½ пешачких и две коњичке дивизије), концентрисао од 18-or до 20-or код Шалопа. Почев од Нефшатоа беше употребљена и железница. XII корпус састојао се од три дивизије [једним дêлом од врло добрих маринских (поморских) пукова, а другим дêлом од слабије конзистентних пешачких пукова].

Мак Махон намераваше, за случај доласка надмоћнијих сила, да се за осигурање Париза повуче ка самом том граду. Али Париско Намесништво, бојећи се „дреке јавног мишљења,“ захтеваше да се наступа ка Мецу. Мак Махон не хтев да ради директно против ове заповести,[37]

[37] А зашто није хтео?! То доказује да је маршал Мак Махон, херцог од Маџенте, истина био храбар војник, који је умео да јуриша на Севастопољски Малаков, и да је био добар командант корпуса, али *војсковођ* апсолутно није био. Оно, може бити, да је на њега утицао болесни Наполеон III, који је маршовао с Мак Махоновом војском, али ако је и тако било, он је

узе у први мах правац ка Ренсу (Reims). Овде стиже 21-ог једно извешће од маршала Базена, датирано под 19-им, у коме јављаше да намерава да се пробије ка Седану.[38] После овога, Мак Махон нареди заиста 23-ћег наступање ка Мецу

требао, као одговоран војсковођ, да утиче на Цара, а не Цар на њега. Прави војсковођ, кад се у рату налази на челу своје војске, мора да има пред очима *само* циљ коме тежи, и од тог циља не смеју га одвући *ничији утицаји или захтеви*. У потврду тога да наведемо, између многих, само три примера:

10 септембра 1697 год. принц Евђеније Савојски баш се спрема да на обали реке Тисе, код Сенте, нападне са 40.000 људи 200.000 Турака. У том тренутку долази у највећем трку курир, који носи писмо из Беча, у коме је строга заповест, да се принц ни под којим условом не упушта у борбу. Али принц Евђеније стрпа писмо у џеп, нападне Турке и сјајно их разбије, па кад је то извршио, онда се тек маши у џеп и прочита писмо (Он је, наравно, унапред знао шта је у писму, и с тога га није ни хтео да чита пре него што свој посао сврши).

Други случај био је са битком код Кинбурна. Ђенерал Суваров добио је од Потемкина строгу заповест да има само да посматра Турке, но ни у ком случају да се не сме да упушта у борбу. Али Суваров, чим је угледао Турке, ма да су ови од њега много надмоћнији били, нападе и разбије их, а доцније примора Потемкина, те му овај мораде допустити да јуриша на јаку тврђаву Очаков, коју и освоји, па се тиме тај рат сврши повољно за Русију.

Трећи случај је овај: Адмирал Тегетхоф је знао, ако јави благовремено да је намеран, да са својом флотом нападне Талијане (г. 1866), да му то у Бечу неће допустити. С тога он отплови с флотом, а у Пулу (Pola) остави једну мању лађу с налогом, ако би стигла каква депеша из Беча, да је истина понесе за њим, али тек онда кад буде сигурна да га неће стићи до сутра у подне. И Тегетхоф у истини извојева сјајну победу код Виса.

Ми бисмо рекли да је *главно* својство правог војсковођа гвоздена решеност и чврсто самопоуздање, које се ничим покољебати не да; али, разуме се, уз то су потребни још: наука и дар.

Преводилац.

[38] Ово нимало не извињава Мак Махона за све оно што је доцније учињено. Он је могао са свим лепо видети да ће да падне у клопку, и имао се старати да Француској сачува бар ту војску, којој је он командовао. То је требало учинити тим пре, што је из самога тог извештаја Базеновог могао да упозна шта ће да буде најзад с овим.

Преводилац.

и то у две колоне, правцем на Стенај (Stenay). Но пошто његова појска не беше ни спремна, ни добро наоружана, и нарочито са исхраном неосигурана, мораде одмах да скрене северно, ка Ретелу (Rethel), па да се тако што више користи железницом за довожење хране. Врло уско масирана, с тога и у веома кратким маршевима (трећег дана марша) стиже француска војска 25-ог код Вузије—Ретела на Ени (Vouziers—Rethel sur Aisne).

Овога дана (25-ог) десило се, да су у немачком „Великом Главном Стану," који је био стигао до Бар ле Дик-а, где су до тада имали само неодређене вести о одласку Мак Махоновом из Ренса, сазнали из белгијских листова да је то у истини тако. Још исте ноћи, између 25-ог и 26-ог, добиште немачке армије заповест да скрену десно, и — пошто се није знало докле је Мак Махон стигао — да узму главни правац ка Дамвиљије-у (између Стенаја и Меца), а и два корпуса од опсадне војске код Меца имаћаху 27-ог такође да стигну тамо.

26 август

За време, док су се поједини делови немачке војске 26 августа окретали фронтом поступно ка северу, дотле француска војска извршн скретање у десно, при чему се VII корпус заустави у околини Вузије-а (Vouziers), и само се лево крило истакну мало напред.

27 август

27 августа сукобиште се код *Бизансија* (Buzancy) коњице, које су унапред истурене биле.

Овом борбом, немачка Врховна Команда дознаде, да Мак Махон још не беше стигао на реку Мâс (Maas). На то немачке армије 28-ог узеше правац ка Бизанси—Бомону (Buzancy—Beaumont). Два корпуса Мецке опсадне војске беху враћена натраг ка Мецу.

Најзад и Мак Махон — на основу исте борбе код Бизансија — увиде, 27-ог увече, сву опасност свога наступања[39] и реши, да се 28-ог врати у Мезијѐ (Mezières).

28 август

Услед поновног утицања „Париског Намесништва," Мак Махон ипак нареди 28-ог, ма да је одступање било већ отпочето, да се поново[40] наступа ка Мецу, до на линију Безâс—Нуар (Besace—Nouart), али на ову се стиже само делимично.

Овога дана увече — пошто војска не имађаше грађе за мостове (! Прев.), и с тога беше упућена само на постојеће прелазе — нареди, да се не прелази река Мâс код Стенаја и Музона, него више северно код Музона и Ремиљи-ја (Remilly). Према овоме нареди још, да челни корпуси обе колоне (XII и V корпус) 29-ог крену у Музон, а позадни корпуси (I и VII) ка прелазу код Ремиљија (преко Рокура и Оша), који је био севернији.

---

[39] Наравно, тек сад! Преводилац.

[40] Чисто невероватно! Па какав је дух и могао бити у војсци, која је гледала то жалосно шепртљаштво! Али је француска војска ипак и код Седана, јуначтвом, коме се ваља дивити, чинила своју дужност! Преводилац.

Немци извршише своју концентрацију ка Нуару и западно од овога, преко Ден-Гранпре-а (Dun-Grandpré), при чему предњи корпуси учинише само мања кретања унапред, а задњи, са усиљеним маршевима, имали су да се придруже предњима.

29 август

V и VII корпус (јужне колоне) не добише више благовремено Мак Махоново наређење, за марш у Музон и Ош (Oches), па се услед тога још 29-ог кретоше на марш у пређашњем правцу ка Стенају. При овоме V корпус нађе код *Нуара* на једну истакнуту бригаду XII (саксонског) корпуса и отпоче борбу, у коју се међу тим XII корпус не упусти даље, јер имађаше наређење да чека целог 29-ог, док задњи корпуси не стигну у висину чела.

Услед топовске грмљавине маршал Мак Махон беше стигао на бојиште код Нуара, и сам управљаше V корпус у нови правац (ка Музону).

Дубоко погружени, и услед непрестаних измена маршевских наредаба јако изнурени, стигоше 29-ог увече — а неки и доцкан ноћу — и то: XII корпус у Музон, V у Бомон, I у Рокур (Raucourt), и VII у Ош.

Истога вечера — наравно после великих заморних маршева[41], али услед досадашњих успеха

[41] Брзо кретање војске напред, а некад, по потреби, и натраг, један је од главних услова за успех. Нпр. савезници (Руси и Аустријанци) били су г. 1805 потучени у Моравској поглавито због њиховога тромог кретања, које је Наполеону дало

необичном срчаношћу — и две немачке армије довршише стратегијски поредак на лијеви Бизанси—Нуар. „Нарочито при крају августа 1870 год.“ — пише принц Хохенлое у својим стратегијским писмима — „падало је људство, код пешадије, гомилама од умора, кад се радило, да се предухитри Мак Махонов бочни марш.“ Са свим је природно да се таки успеси не могу постићи без великих напора.

Изјутра 29-ог заробљен је и један француски ђенералштабни официр, чије су хартије стигле још по подне у „Велики Главни Стан.“ У овима су била садржана наређења Мак Махонова за 29-ти, дакле и податци о маршевима, које је француска армија извршила у претходним данима од Шалона. Молтке сазнаде одатле бројну снагу и састав армије и да су, у циљу да ослободе Мец, 29 августа V и XII корпус требали да стигну у Музон, а I и VII у Ремиљи. Услед овога срећног лова могла се заповест за наступање Немаца 30-ог потпуно прилагодити приликама противника, и оно је добило потребну оштрину и снагу удара, што се показало и далеко преко 30-ог, све до завршног акта од 1 септембра.

30 август

Сутра-дан, 30-ог, IV корпус немачке уско прикупљене 4-те армије, потпомогнут с десне стране

времена да привуче к себи своје корпусе, који су још били далеко позади, а и тромост у кретању француске војске у овом рату, један је од узрока њене пропасти. Не вели се узалуд, да „успех пешадије лежи поглавито у њезиним ногама.“

Преводилац.

XII корпусом, нападе изненада V француски корпус, који се не беше још кренуо из *Бомона*, и, после једног низа бораба и великих губитака, потисну га назад ка Музону, где га прихвати XII француски корпус. — Исто тако и авангарде 3-*he* армије наиђоше код Оша и Безаса на VII француски корпус, који маршоваше у Ремиљи, и принудише га да скрене ка Седану. Француски I корпус беше стигао у Кариљан (Carignan).

После овога Мак Махон се реши да повуче војску 31-*or* ка Седану, уздајући се неколико у заклон позади градских бедема. Он нареди I корпусу да заузме положај код Кариљана, како би заштитио повлачење армије од надирања Немаца. Но од гроа армије, нарочито од V и VII корпуса, многа се одељења још ноћу неуредно повукоше ка Седану.

31 август

У току овога дана пре подне, скупи се француска војска код Седана и направи фронт једним делом према Кариљану, а другим према Мезиј-у. Мак Махон се надаше, да ће се моћи одморити 1—2 дана код Седана, па за тим да продужи или марш ка Мецу, или да се повуче ка XIII корпусу, који баш беше стигао у Мезиј. Он заузе одсек Живоне (Givonne), источно од Седана, и висораван од Иљи-ја (Illy), северно од тога града, и нареди да се поруши железнички мост код Базеља.

Немачке армије скрену 31-*or* лево и десно, како би пресекле Француза им друмове преко Кариљана и Мезиј-а, као и пут за Белгију. За извршење овога, XII и гардијски корпус

имали су да наступају 1 септембра према одсеку Живоне, источно од Седана, а IV корпус да следује I баварском корпусу, који је требао да напада Базељ (Bazeilles). Виртембержани, XI и V корпус имали су да пређу преко Мâса код Доншери-ја (Donchery), западно од Седана, и да продиру према Или-ју, у позадину Француза. II баварски корпус оста сâм — са „Великим Главним Станом" — на јужној обали Мâса, ради одржавања везе.

1 септембар

Услед концентричног наступања немачких армија разви се 1 септембра **битка код Седана** до савршене катастрофе, ма да „Велики Главни Стан" не беше издао никакву даљу диспозицију за битку, него је — с пуним правом, све појединости оставио командантима армија.

120.000 Француза беху против 200.000 Немаца.

Борба отпоче у четири часа изјутра код Базеља, где је француски XII корпус покушао да спречи прелаз преко Мâса I баварском корпусу. Овом приликом и Мак Махон би рањен.[42] Ђенерал Дикрò (Ducrot), који беше примио команду над армијом, нареди одступање ка Мезије-у, чиме би спасао био већи део војске. Али ово не дође до извршења, јер Ђенерал Вимпфен

[42] То је било за њега као поручено, јер му је факат, што он није потписао капитулацију од Седана, омогућио да доцније постане и председником Француске Републике. Али и на том месту показао се слаб и неодлучан, па га је најзад Гамбета, са својим друштвом, пре времена срушио са те столице.
Преводилац.

(Wimpffen), од V корпуса, по декрету „Париског Намесништва“,[43] предузе главну команду, и трупама па источном фронту на Живони, које беху већ напустиле старе положаје, нареди да их поново заузму, а — по подне — поново покуша да се пробије ка Базељу, али не успе. — За ово време немачки корпуси опколише француски положај са свију страна. Француска коњица, под Галифе-ом, покуша узалудно, да себи пробије одступницу ка Мезиje-у.[44] — У четири часа по подне следоваше капитулација 80.000 Француза, па и цар Наполеон III би заробљен.

XIII корпус (Vinoy), који беше 1 септембра стигао до Мезиje-а, сретно се још могао да извуче из катастрофе гроа.

---

[43] За онога ко зна да се Цар налазио код Мак Махонове армије, а не зна да је био болестан и услед тога ни за шта подобан, морало би ово мешање „Париског Намесништва“ изгледати неопходљиво. Ђенерал Дикрò, који је једини показао да се разуме у свом послу, изгледа да није уживао благовољење „Париског Намесништва,“ и тако је пропала једина могућност, да се спасе бар један део лепе француске војске, и отаџбини бар колико толико помогне; јер друкчије би изгледале оне војске, које је доцније Гамбета, извишавши у ваздушном балону из Париза, нечувеном окретношћу управо „на земље ваздуха,“ да су имале извежбане официре и подофицире и да су биле помешане са старим, искусним војницима. Но, најзад, и за Французе и за остале народе догађаји г. 1870-71 одлична су школа, наравно ако се науком, стеченом у тој школи, буду умели користити. Преводилац.

[44] Неколико пута поновљени јуриши француске коњице у врло незгодном терену и против ужасне надмоћности и страшне ватре непријатељеве били су дело, које се достојно може упоредити са најсјајнијим делима јунаштва и пожртвовања, која бележи ратна историја свих векова. Крал Вилем I и његова свита посматрали су те напоре француске коњице и дивили су се. Крал је неколико пута узвикнуо: Ah, die braven Leute! (Ах, ваљаних ли људи!) — Али и маркиз Галифе слабо је доцније прошао са својом подобношћу и јунаштвом. Републиканске „војне величине“ онога доба нису га волеле и хтедоше га пензионисати под из-

Једновремено, 31 августа и 1 септембра, покушаваше и Базен да се пробије кроз немачку опсадну линију ка *Ноасвиљу* и *Сен Барбу* (Noisseville—S. Barbe), али Немци сузбише и ове покушаје.

Б. РАТ ПРОТИВ РЕПУБЛИКЕ

а) Наступање Немаца ка Паризу, заузимање његово и француске мере за одбрану

Пошто је француска војска била побеђена у пољу, први циљ ноћства немачке војске био је *покоравање престонице*, а за одбрану ове остао је управо само XIII корпус.

4 септембра отпоче наступање ка Паризу. Мајска војска маршоваше северно, а 3-ћа армија јужно од линије Ретел—Ренс—Дорман и реке Марне. Шест немачких корпуса, виртембершка пољска дивизија и три коњичке дивизије, са 150.000 бораца од прилике, и са 622 топа, затвориште Париз још 19 септембра. Мајској војсци беше одређен положај на десној обали, а 3-ћој армији на левој обали реке Марне и Сене.

Главни опсадни појас око Париза имао је обим око 30 километара. Савезна линија тврђа-

говором да је већ остарео и отромно, па с тога да није више подобан за службу. То је Галифе доиао, и једног дана, кад се са својом дивизијом враћао са маневре у касарну, преко једнога Париског моста, скочи он, кад је дошао на половину моста, са оне велике висине, онако на коњу, у Сену, и спокојно, канда ништа није било, преплива на другу страну реке и опет стаде на чело својих трупа. Наравно, да услед тога од пензионисања ништа није било, и он је стављен у недејство тек онда, кад је навршио законом прописане године, а из овога је неколико година доцније опет извучен и постављен за војног министра.

Преводилац.

ђавица (форова) износила је око 60 километара. Опсадна линија, коју су најзад заузеле немачке предстраже, мерила је 80 километара[45] — а директна телеграфска веза, између корпусних „главних станова," износила је преко 150 километара у дужини.

За освојење Париза, вођство немачке војске намеравало је, да поред одржања потпуног затворања, учини припреме како ће по правилима опсаде удесити и напад на јужни фронт (тврђавице: Issy, Vanves). Евентуални покушај за пробијање и ослобођење — о коме истина с почетка не држаху да може бити опасан — хтео се спречити офансивом.

Али када се почетком октобра приметише кретања новоформираних француских трупа од стране Орлеана, ђенерал Фон дер Тан доби 8-ог заповест, да са I баварским корпусом, 22-ом пешачком дивизијом и 2-ом и 4-ом коњичком дивизијом заштити позадину 3-ће армије, па за извршење тога задатка да наступа према југу и западу, до на реку Лоару.

10 октобра, једна француска дивизија, у бању код *Артнаја* (Artenay), и 11 октобра француски XV корпус, који беше образован од депоовских трупа и мобилне гарде, у „*првом бању код Орлеана*," беху потиснути назад ка југу и Орлеан би заузет. За осигурање свога десног бока, ђенерал Фон дер Тан одасла 22-гу пешачку дивизију и 4-гу коњичку дивизију преко *Шатодена* (Châteaudun; где 18-ог дође и до боја)

[45] На сваки корак опсадне линије долазио је од прилике по један војник.

у Шартр (Chartres), да се ту поставе као опсервациони корпус према западу.

И окупациони рејон Мâске војске проширен и осигуран је па северу тиме, што су послати деташмани графа цур Липе (12-та коњичка дивизија и три батаљона) у Крељ (Creil), и пруског принца Албрехта (три батаљона, осам ескадрона и две батерије) низ реку Сену ка Руану (Rouen).

„Влада народне одбране“ (Gouvernement de la défense national) беше међу тим врло брзо прикупила знатне снаге за одбрану Париза.

У самом Паризу стојаху: сем XIII корпуса, састављеног из линијских трупа, и XIV корпуса, образованог из пешачких трупа, 20.000 морнара, 100.000 мобилне гарде, 10.000 добровољаца, 200.000 народне гарде (Garde nationale sédentaire), Париске гарде (Garde de Paris) итд. Свега: 400.000 људи, под командом ђенерала *Трошија* (Trochu).

Гамбета[45] поста душом земаљске одбране у покрајинама. Као изасланик „Владе за земаљску одбрану“ беше стигао ваздушном лоптом из Париза у Тур (Tours), и на основу декрета од 2 новембра позва на оружје све Француске, који су били подобни за војну службу, — а путујући кроз поједине департмане (округе)

[45] Леон Гамбета био је, истина, чувен адвокат и парламентарац, но да је и велики војни организатор то до онда нико није ни слутио. Интересно је то, што су Французи имали многе велике људе, који су по народности били управо *Талијани*, као нпр. Кардинал Мазарин, Наполеон I, Гамбета итд.

Преводилац.

извршн највеличанственије напоре, да се прикупљене масе што пре наоружају и спреме. За формирање и обучавање Народне Гарде удесио је 11 логора. Четири територијалне команде у Лиљу, Ле Мапу, Буржу и Безансону (Lille, Le Mans, Bourges, Besançon) посташе центри четири велика округа за одбрану земље (на северу, западу, југу и југоистоку).

У току месеца новембра и почетком децембра придођоше XV корпусу на Лоари још шест корпуса (XVI—XXI), којима беше пала у део главна улога при операцијама за ослобођење Париза, и који се доцније поделише у две армије: у једну, дејствујући на западу, под ђенералом Шанзијем (Chanzy), и у другу, дејствујући на истоку, под ђенералом Бурбакијем (Bourbaki); почетком јануара обе армије бројаху око 250.000 људи.

На северу Француске (код Лиља и Араса) ђенерал Федерб (Faidherbe) образова „Северну" армију (XXII и XXIII корпус), која је ускоро имала око 50.000 људи.

На западу Француске — код Руана и Ле Хавра — образова се армија под Бријаном (Briand), која је испрва имала 15—20.000, а крајем децембра 40.000 људи.[47]

К томе придођоше на југоистоку, XXIV корпус на још и добровољачки корови од по 15—20.000 људи, под Кремером (Crémer) и Га-

[47] Само срећа, да је војни министар Наполеонов, маршал Лебеф, био, пре рата, задахнут организаторским подобностима Гамбетиним и његовом енергијом. На инак је Лебеф имао два ока, а Гамбета само једно! Преводилац.

рибалдијем, са задатком, да бране приступ од Лиона, и да узнемирују саобраћај немачке војске између Париза и Рајне.

За време од два месеца — новембар и децембар — „Земаљска Одбрана“ стави под оружје преко 800.000 људи, али не успе да од ових маса створи извежбане и за рат употребљиве трупе, а камо ли армије, које би биле подобне за операције.[48]

б) Догађаји на југу од Париза и на реци Лоари

I Одсек. Французи поново заузимају Орлеан

Французи морадоше још почетком новембра да приступе офансиви, дакле много раније, него

[48] Што је са свим природно, јер није доста да се обуче мундир и узме пушка у руку, па да се постане војником. За сваки посао, који се хоће валано да изврши, треба извесне науке и праксе, па то треба и за занат војнички. У првом реду пак, сем остале науке, потребно је војнику, који ће да изађе на страшно место, где грме топови и вијуже око ушију танад, да се привикне дисциплини, која му не дâ да изгуби своје редове па ма био мало и страшљиве природе. А то се не да научити за неколико дана, па било и недеља или месеци, него за то треба *година*. И за то мишљење, које радо проносе извесни слапци — с позивом на енглеско-бурски рат — како нису потребне касарне, него је довољна „Народна Војска,“ која ће се вежбати неколико дана у години, под командом својих изабраних „народних“ официра — није ништа друго него празан разговор беспосличара.

Та господа проучавала су енглеско-бурски рат, читајући о њем кратке белешке или дописе по разним дневним листовима, али наравно, нити су могли нити су били кадри да, војничким оком, дубље загледају у суштину ствари. Пре свега та господа не узимају на ум, да се садашња енглеска војска, с обзиром на њезину организацију и спрему, никако не налази на висини задатка једне *модерне* војске. А друго: та господа никако неће сами себе да запитају, зашто су први успеси Бура у Наталу отишли онако напразно, па зашто је морало доћи до катастрофе Кроњеве, и, најзад, зашто су Енглези ипак успели да заузму

што су ове новообразоване трупе и могле да добију и најпотребнију чврстину. Базен са 170.000 људи беше затворен у Мецу већ 70 дана, и пошто утроши сав профијант, а не могаше ни да се пробије кроз обруч, који га је опасао, би принуђен главу да 27 октобра капитулира.

Да би се добила још пре доласка немачких армија, којима су, услед пада Меца, биле разрешене руке, сигурна полазна тачка за намераване операције око ослобођења Париза, крете се 5 и 6 новембра ђенерал Орељ де Паладин (Aurelles de Paladine) од Тура са XVI, па и са XV корпусом, који је опет од Буржа доведен железницом, како би опет освојио Орлеан.

Орлеан сâм, па и шуму, која се пред њим налазила, требало је утврдити и удесити за ушанчени логор, па би се тако добила ослона тачка за операције.

Ђенерал фон дер Тан беше се истина 6 и 7 новембра, према свом десном крилу код Кулмјеа, нешто више масирао, али уз пркос томе Баварце затече 8-ог испад Француза прилично изненада, и примора их у боју код *Кулмјеа*

све главније тачке на тако огромном простору као што је територија обе јужно-афричке републике?

Али приметиће нам се: Бури се ипак још држе и задају тешка мука Енглезима, па их чак и опет бију. Све је то тако, али други су услови за герилски, а други за тз. „велики" рат. Па најзад још и ово: *Бури су, ратујући толико времена, прошли кроз ону школу, коју нису имали кад су рат отпочели*, па се и ту, најзад, све своди на то, да у суштини, *нема војника без школе*, а најбоља је школа, за време мира, за војника, *касарна*, наравно поред свега онога, што је са касарном у вези.

То нека запамте они, који вичу, да треба укинути „стајаће" војске и ограничити се само на „народну војску."

Преводилац.

(Coulmiers) да напусте Орлеан. Они се повукоше 9-ог и 10-ог од прилике 40 *Км.* натраг до Турија (Toury) на великом друму Орлеан—Етан Париз (Orléans—Etampes—Paris).

Французи заузеше на то са XV корпусом Орлеан, као и све друмове, који излазе из Орлеанске шуме ка Турију, Питивјеу и Бон-у (Toury, Pithiviers, Beaune), на северном рубу шуме, и ушанчише се тамо. XV корпусу и XVI, који је био западно одатле стао код Кулмје-а, придружише се сад до краја новембра и ови корпуси: од запада XVII, који је стигао од Ле Мана (Le Mans); од истока, код Жјена (Gien), XVIII, који је стигао од Невера (Nevers) — и XX, под Кронза-ом, који је железницом доведен од Безансона и Шалона на Саони (Besançon, Châlons s. Saône); и тако су Французи између 20 и 25 новембра тамо прикупили око 180.000 људи.

О овим напорима и новим формацијама Француза Немци испрва слабо су што дознали. Они су били потпуно готови да их подцене, као што су испрва држали да ће се Париз моћи држати најдаље до краја октобра. У оно време Немци су се надали, да против нових формација Републике неће морати озбиљно да ратују. Молтке је још 2 новембра држао да ће ново створене војне масе Француза моћи са свим лако разбуцати, па да ће моћи Бурж, Невер и Шалон на Саони заузети са по једним немачким корпусом. — Бој код Кулмјеа начинио је у том погледу обрт.

II Одсек. Наступање немачке 2-ре армије ка Лоари

Од две немачке армије — 200.000 људи — које беху услед капитулације Меца постале слободне, 1-ва армија, под ђенералом Мантајфелом (I, VIII корпус и 3-ћа коњичка дивизија, око 50.000 људи), доби правац ка Компјењу на Оази (Compiegne sur Oise), где стиже 20 новембра. VII корпус беше одређен за опсаду Меца, а доцније за затварање Тионвиља и Монмедија (Thionville—Montmèdy); II корпус беше повучен ка Паризу.

2-ра армија, под принцем Фридрихом Карлом (IX, III, X корпус и 1-ва коњич. дивизија), беше отпочела 2 новембра да наступа са малим маршевима у правцу ка Тројесу, но већ 7 новембра морао је Молтке да телеграфише принцу Фридриху Карлу, да убрза марш армије ка Лоари, како би што пре осигурао Париску опсадну војску према југу, па да узмогне сузбити покушаје за ослобођење Париза, који би се евентуално са стране Орлеана предузимали. Уједно доби Велики Војвода од Мекленбурга налог, да са I Баварским корпусом, па са 17-ом и 22-гом дивизијом и две коњичке дивизије (4-гом и 5-гом) предузме осигурање од стране запада, где се до 20 новембра држало да се налазе у наступању јаке силе Француза.

Пошто се Французи не могаху да користе успехом извојеваним код Кулмјеа, Баварци се 11-ог и 12-ог мирно прикупише код Турија и са Великим Војводом отпочеше 13-ог веома заморно крстарење тамо амо најпре против Шартра, па

против Дро-а и најзад против Ле Ман-а, где се држало да се налазе непријатељске силе, но ове су у истини већ давно раније одмаршовале ка Орлеану. 22 новембра стиже Велики Војвода у Ножан ле Ротру, по 25-ог изненади га, у наступању ка Ле Ман-у, заповест „Великог Главног Стана," да се, због све јаче опасних прилика код Орлеана, стави под команду 2-ре армије и да, у правцу ка Божансију, тражи везу с њоме.

Од 2-ре армије беше већ нанме стигао 16-ог IX корпус код Етана (три марша) и 20-ог код Турија (два марша, од прилике, североисточно и северно од Орлеана); но III и X корпус беху још у наступању и стигоше тек 23-ег до Питивје-а и Монтаржа (Pithiviers, Montargis), а нарочито X корпус тек 24-ог (после боја код *Ладона)* до Бон ла Роланда (Beaune la Rolande), од прилике 20 *Км.* источно од Питивјеа, не слутећи никако, да се, јужно одатле, на размаку од само једва једног марша, беху прикупили француски XVIII и XX корпус.

Најтеже је било у опште добити вести о противнику. Достављача — исто као г. 1859 — није било у противничкој расположеној земљи, а коњица, ако јој се није придодала пешадија, није могла да подере вео, који су разапели Франктирери. Али се ипак услед неколико, 24 новембра, предузетих „насилних извиђаја," који су били окончани са великим губитцима, утврдило, да се француска линија за одбрану протеже од Шевиљија до Невиља о Боа (Chevilly, Neuville aux bois), према Белегарду (Bellegarde). Немци су ценили да противник има три корпуса са 100.000

људи (а он је у истини имао пет корпуса са 180.000 људи). На то се подчини принцу Фридриху Карлу, 25-ог, и Велики Војвода од Мекленбурга, но овога Принц не упути (као што је то хтео Молтке) према Божансију (Beaugency), него га привуче директно од Шатодена (Chateaudun) на десно крило 2-ге армије, у Тури. Према томе принц Фридрих Карло располагаше са 80.000 људи, од прилике.

III Одсек. Операције француске „Лоарске" војске и покушај „Париске" војске да се пробије

Французи беху од 20 до 24 новембра своје десно крило од Жјена (Gien) и преко Орлеанског канала помакли у једну линију са XV корпусом, па заузеше и Монтарж. Они сад намераваху, чим ђенерал Трошу испадне из Париза, да наступе њему у помоћ преко Питивје-а ка Паризу.

Француској Лоарској војсци, под командом ђенерала *Орела де Паладина* (Aurelles de Paladine), заповедаше стварно „ратни изасланик" Гамбета[49] и његов државни секретар Фресинѐ

[49] Гамбети и његовом државном секретару Фресине-у (који је доцније био двапут и војни министар) лебдео је без сумње пред очима пример великога француског војног организатора Лазара Карно-а (Lazare Carnot), који је за време Велике Француске Револуције (г. 1793) организовао француску војску тако, да је могла да одоли армијама коалиције (Аустрије и Пруске), па да их и туче; а сетили су се и конвентских „комисара," који су за време Прве Републике пратили француску војску и управо јој заповедали. Али свако време има своје нарочите услове. Што је некад могло бити, није никакав доказ да то може да буде *увек*. Но између Карно-а и Гамбете била је и та разлика, што је овај изучио војно-инжињерску школу, а овај је био адвокат, и

(Freycinet). Као почетак операција за ослобођење Париза би наређено ђенералу Груза-у (Grouzat), да 28 новембра са XX и XVIII корпусом заузме Бон ла Роланде (Beaune la Rolande), пошто се знало да је ово место заузето X немачким корпусом, и то сразмерно врло слабо. — XVIII корпус, под командом Груза-овом, требао је да нападне Бон ла Роланд; XX корпус, под пуковником Било-ом (Billot), источно одатле, да нападне Жиранвиљ (Juranville), — а један део XV корпуса да следује XX као потпора, те да се на тај начин немачки X корпус одвоји од III корпуса, који стојаше даље западно код Питивје-а (Pithiviers).

Услед овакога наступања дође 28 новембра до боја код *Бон ла Роланда*, у коме немачки X корпус, и 5-та дивизија, која му беше у помоћ

поред све своје даровитости није могао да за неколико недеља присвоји својства војсковођа. Фресинѐ је био истина инжињер, и као такав могао је већ нешто лакше да се нађе у војничким пословима, бар у једном дѣлу њиховом, али и он није могао да у једном магновењу постане војсковођ.

Њихово комисарство, управо њихово мешање у послове команде, није никако било на свом месту, и Орељ де Паладин требао је да се сети што се десило октобра месеца г. 1793, приликом опсаде Тулона. Ту је командовао артилерији тадашњи мајор Бонапарта, а конвентски комисар био је *сликар* Картò (Carteaux), па кад се овај почео да меша у послове опсаде, хтео је управо Бонапарти да наметне план опсаде, овај је надјестновао да се Картò опозове. Но сад је Конвент послао за комисара једног *лекара* (Doppet), а овога је Бонапарта послао просто кући. И тек кад је послат стари војник Дигомјѐ (Dugommier) Бонапарта се смирио.

Дакле како год су хтели Гамбета и Фресинѐ да подражавају Карно-у, исто тако је Орељ де Паладин требао да подражава мајору Бонапарти, и по свој приличи ствар би била боље испала.

Овде ми, наравно, не споримо велике заслуге Гамбетине као организатора — ми им се шта више дивимо — али је Гамбета требао при том да стане, и вођство је требао да остави ђенералима. Преводилац.

притекла, одбише храбре али неуредне нападе XX и XVIII француског корпуса. У овим бојевима беху 20—25.000 Немаца са 75 топова против 40—50.000 Француза са 150 топова. (Леп пример бранилачке издржљивости). Немци не предузеше никакво гоњење за одбијеним нападачем. Напротив овај бој утврди принца Фридриха Карла у уверењу, које је стекао услед заузимања Монтаржа, да су Французи намерни да око његовога левог крила, дуж Лоана, наступају ка Паризу, па да се дакле он не сме удаљити од линије Питивјѐ—Бон. С тога Принц и даље остаде у дефансиви.

Док су услед тога 29 и 30 новембра, па 1 и 2 декембра источна крила (немачки III и X корпус и француски XVIII и XX корпус) једно према другом стојали беспослени [управо 30-ог чак Французи под пуковником Било-ом постадоше, код Мезије-а (Maizieres) офансивни], дотле дође на западним крилима до решења између два корпуса Великог Војводе и француског XVI и XVII корпуса, под ђенералом Шанзијем.

30 новембра нашме, кад је армијско одељење од Шатодена стигло на један марш ка Турију, па је скоро доспело до везе са 2-гом армијом, стиже Французима, у Туру, дуго ишчекивани телеграм Трошијев. Тај телеграм је послат 24-ог из Париза ваздушним балоном, који је 29-ог пао у Норвешкој, па је из Кристијаније телеграфисан у Тур, где је стигао 30-ог изјутра. Услед тога је у највећој журби држан 30-ог увече, у Орлеану, под председништвом Фресине-овим, Ратни

Савет, у коме бî решено, да се 1 декембра са левим крилом предузме офансива ка Питивје-у и да се 3-ег ова тачка, где се претпостављало да се налази главна сила немачке 2-ре армије, нападне са свих пет корпуса. Но при том се заборавило (!Прев.) десном крилу — Крузà — дати потребна наређења, и с тога оно није у борби учествовало.

1 декембра нападе Шанзи, са стране Кулмје-а и Патаја (Coulmiers, Patay,) изненада десну бочну заштитницу Великог Војводе код *Вилапиона* (Villepion) и баци је натраг на њезин грô.

На то Велики Војвода обустави марш ка Турију и постави се 2-ог изјутра код Лоањи-Лимо-а (Loigny-Lumeau), како би се одупрô нападу Француза. Офансива Шанзијева са XVI и XVII корпусом разби се 2 декембра у бој код *Лоањи-ја*, уз пркос успеху, који беше испрва постигнўт, а исто тако и лево крило XV корпуса, које је повео напред Орељ де Паладин, није могло, у бој код *Пуарги-ја* (Poupry; четири *Км.* југоисточно од Лоањи-ја), да одсудно потисне немачку 22-гу дивизију, која му беше изишла у сусрет.

Скоро у исто време беше одбијен и покушај Дикро-ов да се пробије кроз опсадну линију Париза.

Бенерал Трошу, командант Париске посаде (који је још раније предузимао омање покушаје да спречи потпуно затворање Париза, од којих ниједан не успеде), предузе у исто време са наступањем (које смо баш поменули) француске

„Лоарске“ војске од Орлеана (један дан доцније него што беше у Тур јављено), 30-ог велики напад са 7—8 дивизија XIII и XIV корпуса у источном правцу против немачког XII корпуса и дивизије Виртембержана, услед чега дође до *битке код Вилије-а*. Тај испад Немци одбише, а исто тако и испад од 2 декембра, који беше предузет у истом правцу са стране *Шамиљи-ја*.

Недостатци истина многобројних, али само импровизираних, француских трупа према извежбаној немачкој војсци, све се јасније показиваху.[50] Тромост и оскудица у складу француских кретања, нарочито у боју, парализоваху бројну надмоћност и личну храброст.

IV Одсек. Немачка против-офансива ка Орлеану. Бочни положај Шанзијев. Напад на њ са стране немачке 2-ре армије (3—16 декембра).

Но сви ти напори Француза утврдише Молтке-а све више у уверењу, да се само одлучном офанзивом могу отклонити даље опасности. Још у подне 2 декембра наређено је телеграфски принцу Фридриху Карлу, да наступа ка Орлеану. Не знајући ништа о томе шта се дешавало код Великог Војводе од Мекленбурга, и не верујући да пред овим стоје јаче силе противникове, повуче 3 декембра принц Великог Војводу од не-

[50] Но то не смета да се дâ највећа пошта француском народу и његовим првацима због величанственог патриотизма, који показаше у овим тешким данима. Народ, који је умео да се сав онако дигне на одбрану своје у опасност доведене отаџбине и који је доцније, у онако (данашњем вредном) кратком року, умео да исплати уцену од пет милијарди франака, како би се отаџбина што пре курталисала странаца, такав народ је у истини велики, и не може пропасти! Преводилац.

пријатеља ка Артенају, на велики друм Орлеански, па је наступао 3-ег и 4-ог са свих пет корпуса (17-та и 22-га дивизија, I баварски корпус и корпуси IX, III и X) ка Орлеану.

Овај удар прошао је у главном између оба француска крила и наишао је на XV корпус, који је ноћу између 4 и 5 децембра, после „*друге битке код Орлеана*“ (на основу конвенције, склопљене с Великим Војводом) напустио овај град.

Јака француска крила, истина, услед моралног дејства пређашњих неуспеха, повукоше се натраг, но у главном остадоше интактна. Десно крило — сад под командом ђенерала Бурбакија — пође натраг на Жјен и Невер, а XV корпус ка Буржу; Шанзи пак са XVI и XVII и појачан са XXI корпусом, који је био баш истурен са стране Ле Мана (а који су корпуси сад сачињавали 2-гу „Лоарску“ војску,) угнезди се одмах западно до самог Орлеана, северно од реке Лоаре, у шуми од Маршеноара, у десном боку 2-ге немачке армије, па је тако овој онемогућено продирање од Орлеана даље ка југу.

Кад је, после два дана одмора, принц Фридрих Карло, држећи да је са заузимањем Орлеана управо рат свршен, пошао да Французе и даље гони, наиђе Велики Војвода од Мекленбурга, у своме продирању ка Туру, већ 7-ог код Божансија и Мена (Meung) на јак отпор, који није очекивао, и Немци могли су Шанзија тек 9-ог и 10-ог — пошто се појавио немачки IX корпус, који је био истурен од стране Блоа-а, на јужној обали Лоаре, и пошто су дојурили

од Орлеана и немачки X и XIII корпус — у више упорних бојева да потисну натраг.

На то изасланство француске владе премести своје седиште из Тура у Бордò, па је Шанзи — користећи се и даље својим срећно изабраним положајем на северној обали Лоаре, и напустивши Тур — могао своме повлачењу дати западни правац ка Ле Ману и Конли-ју (Conlie), где су нове формације Запада имале своју средишњу тачку. Он стиже 16 децембра до одсека Лоаре код Вандома, где се поново утврди, а принц Фридрих Карло врати се са својим гроом опет у Орлеан. Велики Војвода од Мекленбурга заузе централни положај код Шартра. I баварски корпус био је веома заморен и послат је да се придружи немачкој 3-ћој армији код Париза.

Међу тим се Бурбаки, скоро несметан, повукао уз Лоару ка Неверу, па је опет почео да уређује она три корпуса 1-ве „Лоарске“ војске (XV, XVIII и XX), који су стављени под његову команду.

V Одсек. Офансива принца Фридриха Карла ка Ле Ману

Стојећи са гроом армије код Орлеана, принц Фридрих Карло налазио се крајем децембра између 2-ре „Лоарске“ војске код Вандома и 1-ве код Бурж-Невера на „унутрашњој линији.“ Немачки VII корпус послат је од Меца, ближе ка 2-тој армији, у Осер (Auxerre). О догађајима код непријатељских војсака били су Немци и сад веома слабо извештени. Према вестима, које су

стизале у Пруски главни стан до краја децембра, изгледало је да су неке трупе превожене железницом из Буржа ка Истоку. С друге стране пак јавише, да се Бурбакијеве трупе још налазе у Буржу и Неверу. Шта више било је чак и мишљења, да се треба прибојавати нових француских офансива. Но Немци дознаше, да ће се Париз моћи држати само још неколико недеља, па према томе било је и са свим вероватно, да ће Французи учинити и последњи покушај за ослобођење престонице. Из ових разлога реши се „Врховна Команда," да и поред јаке зиме треба против Шанзијеве војске — као најопасније — још једанпут наступати офансивно.

Догађаји

1 јануара принц Фридрих Карло доби заповест, да отпочне офансиву против Шанзија. Он га је имао коначно да раздвоји од Бурбакијеве војске, но овај је још пре десет дана одмарширао ка Истоку. Орлеан је требао да остане заузет, и тиме да се осигура заузимање Париза; уз то пак требало се осигурати и против Бурбакија тако, што ће се једна нова армијска група (II и VII корпус) истурити према Жјену.

Принц Фридрих Карло маршоваше са четири корпуса [XIII ($17^{\text{та}}$ и $22^{\text{га}}$ дивизија) III, IX и X] и четири коњичке дивизије (око 80.000 људи) у широком фронту преко *Вандома* (где 6 јануара беше и бој) у Ле Ман. И поред тога, што наступање беше отежано непрекидним бојевима и непогодом времена (поледицом и маглом), принц Фридрих Карло успе ипак од 6 до 10 ја-

нуара да потпише ђенерала Шанзија (који стојаше источно и југоисточно од Ле Мана са 120.000 људи на врло широком фронту) ка Ле Ману, и после *битке код Ле Мана,* 12 јануара, даље ка Алансону и Лавалу (Alençon—Laval). Почев од Ле Мана — пошто војска беше веома изнурена и потребоваше одмор — беху одаслати само омањи покретни, мешовити деташмани преко одсека Ле Манског. Само Велики Војвода од Мекленбурга маршоваше још од 16 до 25 јануара са XIII корпусом и 5-том коњичком дивизијом од Ле Мана у Руан (Rouen), и тако 28 јануара — када бй закључено примирје — Велики Војвода стојаше у Руану, III и X корпус (са изузетком 38-ме бригаде, која држаше Тур) у Ле Ману, IX корпус у Орлеану. — II и VII корпус беху још почетком јануара повучени ка Везансону.

в) Операције за ослобођење, на северу Париза

20 новембра, 1 армија (I и VIII корпус) стиже на линију Компјењ—Нојон (Compiègne—Noyon), а за то време ђенерал Фар (Farre) беше прикупио из фландријских тврђава око 20—25.000 људи код Амијана (већином мобилне гарде), како би помогао да се Париз ослободи. Прва армија доби заповест: „с обзиром на Амијан (Amiens) да маршује у Руан." Али, кад ђенерал Мантајфел дознаде о прикупљању знатних противничких сила код Амијана, нареди 26 новембра својој војсци, да 27-ог свој дотадашњи фронт од 30 километара сузи, и да 28-ог нападне про-

тивнички замишљени положај. Његова војска бројаше сад само 25—30.000 људи, али је са коњицом и артилеријом много јача била него француска. Међу тим још 27-ог дође до борбе, пошто ђенерал Фар беше заузео јак положај позади једнога малог потока, југоисточно од града *Амијана*. Ма да су Французи успели да Немце обману у погледу свога заузетог положаја, и ма да је услед те обмане дошло само до делимичних бораба на врло широком фронту, Французи, јако потресени, напустише своје положаје још 28-ог и повукоше се назад ка Арасу (Arras).

1-ва армија заузе 28-ог Амијан; овде остави једну јаку посаду, и за тим се крене 1 децембра у *Руан*, где стиже 4-ог. Французи (ђенерал Бријан) напустише 5-ог Руан, и повукоше се ка Ле Хавру (Le Hâvre).

Доцније директиве, које од „Врховне Команде“ стигоше 1-вој армији 7 децембра, после заузимања Орлеана, наређиваху: да се Руан чврсто држи; да се лева обала Сене осматра; и да се евентуално заузме Ле Хавр, по главни задатак треба увек да буде разбијање противничких борних сила у отвореном пољу, — па се с тога препоручује заузимање централног положаја код Бовеја. — У исто време беше се приметило и поновно наступање француске Северне војске од стране Араса.

Услед овога врати се ђенерал Мантајфел, у једном делу железницом, са 30.000 људи и 100 топова назад ка Амијану, и 23 децембра нађе на речици Али (Hallue) на ђенерала Фе-

дерба (Faidherbe; XXII и XXIII корпус), који је имао 45.000 људи и 80 топова. Због великог развлачења — у пристизању појединих немачких колона — не могаше се извршити потпун тактички успех ни овога пута; шта више, Немци беху принуђени 24-ог да се бране против појединих офансивних испада Француза. Но ипак неизвежбана француска Северна армија не могаше се одупрети унутрашњој вредности немачких трупа.

Федерб, да би избегао потпуно растројство своје војске, би поново принуђен да одступи 24-ог ноћу. Он се повуче неузнемиривап, преко Бапома (Bapaume), позади линије реке Скарпе (Scarpe).

За време овога и немачки ђенерал Бентхајм (Bentheim), у Руану, одби један испад са стране 40.000 Француза, који наступаху обема обалама Сене против овога града.

Садашњи „нормални распоред" 1-ве армије састојаше се од две, железницом везане, групе: код Руана (I корпус и гардијска драгунска бригада), и на Соми (Somme; VIII корпус, 3-ћа коњичка дивизија и комбинована гардијска коњичка бригада). — Тврђава Ла Фер (La Fère) капитулира већ 27 новембра; Тионвиљ (Thionville) 24-ог; Монмеди (Montmédy) 14 децембра, а 31-ог предаде се и Мезијѐ (Mezières).

Почетком јануара, француска Главна армија покуша и по трећи пут да ослободи Париз. Према њој стојаше сада, као командант источне

групе на Соми, ђенерал Гебен (Göben), који је, почев од 27 децембра, бомбардовао Перон (Péronne). Федерб нападе 2 и 3 јануара положаје ђенерала Гебена код Бапома, но мораде опет да одступи ка Арасу. Перон капитулира 9 јануара, и тако ђенерал Гебен поста господарем линије на Соми.

И ђенерал Бентхајм, командант немачке западне групе, у боју код *Руана*, 4 јануара, беше одбио један поновљени напад Француза.

16 јануара крете се Федерб и по четврти пут са 40.000 људи (и то у сагласности са Бурбакијевим испадом ка Белфору), да покварп Немцима железнице код Ла Фера и Ренса, и да тиме дејствује против њихове везе. Он се крете око Гебеновога десног крила ка Сен Кантену (St. Quentin). Због овога одмаршира одмах и ђенерал Гебен са 30.000 људи у *Сен Кантен*, где дође 10 јануара до боја, који се сврши одступањем Француза у Камбрѐ (Cambrai). — За овим се Гебен опет врати позади Соме ка Амијану. Појачања, која беху стигла од Мâске војске — од којих је само један батаљон могао благовремено да стигне у битку — вратише се опет на своје пређашње опредељење.

г) Операције на југоистоку Француске

I Одсек. Операције Вердерове

Одмах после битке код Верта, 7 августа, ђенерал Вердер беше истурен са Баденском дивизијом ка *Стразбургу*. Затворање Стразбурга

отпоче 13-ог, а опсадни напад 29 августа, и, најзад, 27 септембра следоваше капитулација.

Сутра-дан (28-ог) Вердер доби заповест да са новоформираним XIV корпусом крене од Страсбурга у Шатиљон на Сени и *Троjес* (Troyes) са задатком, да у департманима, куда буде пролазио, разоружава становништво и да предузме осигуравање према Белфору. Вердер се крете на марш 5 октобра и стиже 12-ог у Епинал. Још у пролазу кроз Вогезе — а поглавито при дебушовању из њих — нађе он на знатно јак отпор. — Услед наређеног устанка у масама (levée en masse), ђенерал Камбријел — као „Командант Истока“ — беше прикупио код Епинала и околине сва помоћна одељења и новоформирану мобилну гарду источних департмана, водећи их поступно против непријатеља, у појединим групама. После узалудног покушаја да се задржи немачки XIV корпус, повукоше се ова новоформирана одељења у Безансон, где се сад образовао XX, па доцније и XXIV француски корпус.

За овим ђенерал Вердер, ма да о тамошњим догађајима није био довољно информисан, доби заповест од ђенерала Молткеа, да претходно предузме офансиву против тврђаве Безансона. У боју на Оњону (Ognon), 22 октобра, северно од *Безансона*, Вердер потисну Французе ка овој тврђави. Напад пак, на врло јако утврђени положај код Безансона, који, по казивању, беху заузеле две француске дивизије, не изгледаше упутан — и Вердер, не надајући се брзој акцији Француза, врати се 23 октобра ка Грају

(Gray), да у том правцу, продужи пут у Тројес (Troyes).

Но овде га стиже заповест, да сад не узимље више правац ка Тројесу него ка *Буржу*. Али Вердер у оном тренутку није могао да учини ни једно ни друго, пошто је ускоро био потпуно везан од непријатељских сила, које су се налазиле код Безансона.

Директиве „Врховне Команде“ од 23 октобра — издате на основу изгледа о скором паду Меца — које Вердер доби 29-ог, изменише поново дотадашњи задатак XIV корпуса. Исте наређиваху: „XIV корпус са 1-ом и 4-ом резервном дивизијом имају да затворе Шлетштат, Нај-Брајзах и Белфор; *да осигуравају Елзас и леви бок 2-ге армије, која је наступала ка Лоари*, и, најзад, да задржавају противничке снаге на фронту.“ Ђенераллајтнант Вердер хтеде да заузме положај код Везула (Vesoul) и по могућности, без великог боја, да заузме и Дижон (Dijon). Ово последње и пође му за руком, јер француске „нове формације,“ које беху под Гарибалдијем и Кремером сакупљене у *Дижону*, напустише 30 октобра овај град, после кратког боја.

Шлетштат, који беше затворила 4-та резервна дивизија под ђенералмајором Шмелингом (Schmeling), капитулира међу тим још 24 октобра. 3 новембра отпоче и затварање Белфора са 1-вом резервном дивизијом, под ђенералмајором Трсковом (Treskow). 10 новембра капитулира Нај-Брајзах, после чега би грађ 4-те резерв. дивизије повучен у Везул, ради бољег осигурања етапне линије Дижон—Везул.

У исто време ђенерал Вердер мишљаше, да се ђенерал Мишел[51] (Michel) намерава сједињити са Гарибалдијем код Дола (Dôle); с тога се крете из Дижона у Пем (Pesmes) и покуша да отме *Осон* (Auxonne). Но дошав овде, 12 повембра, ђенерал Вердер увиде, да препад није могућан, и врати се опет у Дижон, где 26-ог и 27-ог потисну Гарибалдија, који наступаше од Отена (Autun).

(Међу тим баш у то време Французи беху — а да Вердер о том ништа није знао — коцентрисали код Шалона на Саони XX корпус, који беху, за три дана, у 88 железничких возова, превезли од Невера на Лоару и одатле повукли напред преко Жјена ка Белегарду и Бон-у).

Да би се етапна линија 2-ге армије што боље осигурала против све чешћих нападаја франктирера (добровољаца), кренут је 27 новембра и VII корпус из Меца у Тројес (за време битке код Бон ла Роланд-а), са задатком, да осигура везу II корпуса на Лоари и XIV код Дижона са главном војском преко Тројеса, и да обезбеди железничку линију Шомон—Ни (Chaumont—Nuits).

После неуспелих испада Ореља де Паладина, почетком декембра, стигоше 8 декембра од „Врховне Команде“ и по пети пут нова упутства VII корпусу у Тројес, и ђенералу Вердеру у Дижон. Ова упутства садржаваху следеће задатке:

[51] Последник Камбријелов.

а) Осигурање веза између 2-ге и 3-ће армије, са *офанзивним предузећима* против противничких прикупљања.

б) Нарочито ђенераллајтнанту Вердеру нареди се унапређење опсаде Белфора, изолисање Лангра (Langers) и, ако је могућно, окупација терена између Дола и Арк е Сенана (Dôle—Arc et Senans), па да се тако прекине веза Белфора и Безансона са Лионом.

За овим Белфорски опсадни корпус би ојачан са осам батаљона; ђенерал фон дер Голц би послат ка Лангру, како би се задобио и терен југозападно од Безансона, а ђенералмајор Глимер (Glümer), са Баденском дивизијом, би истурен ка *Ни-у*. Али овде нађе Глимер 16 децембра на француског ђенерала Кремера (Crémer) са 120.000 људи и 20 топова, па, не могав да продре, констатова само да се ту налазе врло знатне противничке снаге. Због овога ђенерал Вердер обустави своја офанзивна кретања, и пошто врати ђенерала Голца из Лангра, напусти, крајем децембра, Дижон добровољно, и повуче се назад у Везул (у један централан положај).

У исто време „Врховна Команда“ — као што је то већ раније поменуто — прибојавала се испада Бурбакијевог, од стране Жјена, ка Паризу. С тога се VII корпус крете из Тројеса напред у Осер (Auxerre), где стиже 20 децембра, али ускоро мораде опет назад, јер крајем децембра знатне француске снаге беху се неприметно помакле са Лоаре на Саону, и с тога Немци морадоше да прикупе па источном во-

јишту све снаге, које им у опште стојаху на расположењу.

II Одсек. Бурбакијево наступање ка Белфору

Ђенерал Бурбаки беше 20 децембра почео да приводи у дело Фресинеов пројекат, који се састојао у операцији против немачких веза, и у ослобођењу Белфора. Још од 23 децембра XVIII и XX корпус — којима се доцније, на Бурбакијев захтев, придружи и XV корпус — отпочеше превожење железницом од Невера у Шалон на Саони, и једним дёлом до Озона и Дола. Али овако изненадно наређено и импровизирано превожење железницом, ишло је веома споро, а тако исто показаше се велике незгоде и при снабдевању храном. Малене станице на железници горњег Дуб-а, које имађаху само један колосек, веома отежаваху искрцавање; грађење колосека за невољу није у уској долини било тако лако. Око 1800 вагона са храном напунише као „покретни магацини“ („magasins volants“) железничке станице, и с тога се оскудевало у вагонима за транспорт трупа. Сем тога придоће и јака зима, а трупе беху слабо одевене. Па и поред свега овог, XVIII и XX корпус заједно са XXIV из Безансона, стојаху 2 јануара на линији Осон—Дол—Безансон. (Превожење железницом ових двају корпуса трајало је 10 дана; а сигурно је да би ово одстојање од 180 километара поједини делови много брже прешли пешице).

3 јануара отпоче наступање против ђенераллајтнанта Вердера, који се беше концентрисао код Везула. 5-ог сукобише се предња одељења јужно од Везула. До овога дана Немци не беху ништа приметили о целом овом кретању Француза.

Првобитна Бурбакијева намера била је, да директно нападне Вердера, но услед врло јаког положаја код Везула, реши се да продре око Вердеровога левог крила ка Епиналу, па за тим да ослободи Белфор.

Услед Вердерових извештаја немачка „Врховна Команда" предаде 7 јануара ђенералу Мантајфелу команду над Јужном армијом (II, VII и XIV корпус) и препоручи му, да дејствује против бока и позадине Бурбакијеве. До доласка ђенерала Мантајфела, ђенерал Вердер са XIV корпусом имао је да се самостално стара о осигуравању опсаде Белфора.

Због Бурбакијевога обилазног кретања 6-ог и 7-ог, Вердер напусти 7-ог положај код Везула и одмаршира ка Белфору. За овим и Бурбаки узе правац више ка Белфору, али у продирању бй поново задржан 9 јануара бојем код *Вилерсексела* (Villersexel), где се сударише оба противничка унутрашња крила. Ђенерал Вердер повуче се 11-ог и 12-ог, неузнемириван, позади реке Лизене и Алене, на раније изабране и већим дёлом већ утврђене положаје, за осигурање опсаде Белфора. Положај за одбрану на Лизени и Алени (Frahier—Montbéliard—Delle) затвора горњи Елзас на простору од 15 километара, који ђенерал

Вердер заузе са 48 батаљона, 30 ескадрона 126 пољских и 37 опсадних топова.

Француски корпуси — сакупљени на уском простору близу железнице, ради лакшег довоза хране, лоше снабдевени, увек бивакирајући и услед поледице на путу задржавани — довршише развијање према немачком положају тек 14 јануара. Бурбаки намераваше да обухватно нападне немачко десно крило, а против левог само да демонстрира. Али кретање Француза беше сувише тромо, и тако сви напади испадоше само делимични, без икакве везе и јединства. У овој „трагедији тактичке неподобности" стојаху 50.000 Немаца са 160 топова против 150.000 Француза.

Битка код Белфора.[52] 15 јануара Французи нападоше (при 14° студени) безуспешно Монбелијар, а 16-ог тако исто и центар овог распореда; истина, на северном крилу успеше да потисну Вердера из Шенебје-а (Chenebier) до Фраје-а (Frahier), али не могоше тиме да доведу ствар до решења, нити да одрже користи борбом добивене. 17 јануара Французи беху потпуно изнурени.

Овога дана Бурбаки доби још уз то саопштење од министра војног, да се једна нова немачка армија — „Јужна армија" — креће против његовога левог крила и позадине и да наступа ка Долу (40 километара западно од Безансона). Услед овога отпоче он 18-ог и 19-ог повлачење са три корпуса у Безансон, где стиже 24 јануара (70 километара за шест дана). Према

[52] Неки веле: битка код „Монбелијара," а и битка на „Лизени."

противнику беше остао само XXIV корпус, а Вердер, задовољан што је напад одбио, не предузе никако гоњење. XXIV корпус повуче се полако пазад уз реку Дуб (Doubs), такође ка Безансону.

III Одсек. Мантајфелове операције против Понтарље-а (Pontarlier)

Ђенерал *Мантајфел* беше примио 12 јануара у Шатиљону на Сени команду над II и VII корпусом, па се с овима кренуо у правцу Везула, како би по могућности што пре помогао Вердеру. Но када 20-ог дође у Грај на Саони (Gray sur Saône), дознаде већ о исходу бораба код Белфора и да се Французи полако повлаче ка Безансону. Мантајфел реши се сада да одсече Француже од јужне Француске и да их потисне ка Швајцарској граници. Ђенерал Вердер са XIV корпусом имао је да директно следује, а II и VII корпус да се постави на непријатељски одступни друм код Понтарље-а. Но до ове кооперације са XIV корпусом није дошло, пошто се овај задовољио са директним заштићивањем Елзаса.

23 јануара стиже Мантајфел већ у Дôл, а 25-ог у Сален (Salins).

Услед овога прекидања одступне линије ка Лиону, дубоко потресена француска Источна армија, неподобна да нападне Мантајфела, и у тежњи да се не да затворити у Безансону, настави 26 јануара, после кратког одмора, повлачење у правцу Понтарље-а. Али само појединим одељењима испаде за руком да у овом правцу прођу. Грô стиже после тродневног марша,

28-ог до Понтарље-а, када немачки VII корпус стојаше само за један марш западно, а II корпус палазаше се већ и јужно од Понтарље-а, Ђенерал Бурбаки, очајавајући због безнадне ситуације своје војске, извршн покушај самоубиства. —

Закључено примирје у Паризу, 28 јануара, не беше обухватило и војне операције у департманима Дуба, Жира и Кот д' Ора (Doubs, Jura, Cote d' Or), и с тога се продужише и даље операције против Бурбакијеве војске. 1 фебруара *Понтарље* бî заузет и ђенерал Кленшап (Clinchant) — последник Бурбакијев — био је принуђен да са 85.000 људи пређе на швајцарско земљиште. —

Немачки XIV корпус наступаше северном обалом Дуба и северно од Безансона за гроом Јужне армије, чинећи у исто време и фронт против Дижона, где се још држаше ђенерал Гарибалди.

Има се још додати да 27 јануара предузети насилан напад на *Белфор* не испаде за руком. Ова тврђава, коју пуковник Данфер (Denfert), храбро бранљаше, предата је немачким трупама, услед склопљене конвенције и по нарочитој заповести француске владе, тек 18 фебруара, но под условом, да њена посада слободно изађе из ње.[53]

[53] И тако се управо једини пуковник Данфер показао на висини свог задатка као командант тврђаве, али Француска Република слабо га је за то наградила. Међу тим, француске тврђаве свакако су се у овом рату боље држале него пруске г. 1806. Преводилац.

д) Осигуравање немачких веза

Сем деташованих корпуса: Вердеровог, Застровљевог и Мантајфеловог за осигуравање позадине армија, које су се налазиле пред Паризом, немачка Врховна Војна Управа морала је поступно подчинити генералним губернијама (General-Gouvernements), које су образоване у Елзасу, у Лотрингену, у Ренсу и у Версаљу (са четири главна етапна надзорништва, која су улазила у састав тих генералних губернија) око 110.000 људи (110 батаљона, 20 ескадрона и 10 батерија), како би се тако непосредно осигурале позадне везе немачких армија. Велики је недостатак за довлачење хране и других потреба био у томе, што је железничка пруга Фруар—Блем (Frouard—Blesme) била заједничка за све четири армије, пошто се пруга Мец—Мезијѐ—Ренс, као друга пролазна железничка веза, могла предати саобраћају тек 21 јануара. Даље веома је непријатно дејствовало и то, што је железница код Нантеља била прекинута све до 21 новембра, па су сви транспорти оданде до војске требали да превале пешке још пут од три до четири марша.

ђ) Артилеријски напад на Париз и крај рата

Ма да је рат у пољу био потанко и умно спремљен услед мера, које је немачка Врховна Војна Управа предузела у погледу организације и мобилизације њезиних армија, она, изненађена тиме, што се брзим развојем рата, већ после два месеца, нашла пред потребом да опсади Па-

рпз, није за тај случај била спремна у истој мери као што је то била за рат у отвореном пољу.[54] Стојећи пред тешким топовима Парпских тврђавица, убрзо је напуштена мисао, да ће се тај град моћи, тако рећи првим насртајем, тј. насилним нападом из пољских топова немачке војске, савладати.

Још 21 септембра почело се претресати питање: да ли треба бомбардовање и напад по правилима редовне опсаде, или је боље само затварање, како би се град глађу приморао на предају. Молтке био је за ово потоње у толико више, што је испрва држао, да ће се Париз моћи држати најдаље шест недеља, дакле до краја октобра. Војни министар Рон (Roon) и Бизмарк хтели су да се Париз бомбардује.[55]

Почетком октобра, 9-ог, кад се тврђава Тул предала, па је тако веза са реком Рајном била

[54] Што је са свим природно, јер је куд и камо лакше израдити и привести у дело планове, кад се за тај посао има довољно времена и података. Али друга је ствар кад се има рачунати са догађајима, који могу да искрсну изненада. Зато треба имати дар дивинације (предвиђања), који могу имати у потребној мери само у истини велики војсковођи, као што га је нпр. — да не помињемо раније — имао Наполеон I, Велики. Преводилац.

[55] Око тога било је жестоке свађе. Тврди се, да је ту било и енглеског (управо европског) утицаја преко овдашње Пруске Престолонаследниковице, која је била ћерка Енглеске Краљице Викторије. Но било како било, познато је да се Молтке ужасно једно што му се у занат меша невојник Бизмарк, који је истина носио ђенералску униформу, али ипак није био војник од заната. Било је ту, како веле, и крупних речи, јер и Молтке и Бизмарк добро су се разумевали у речнику таких речи, али најзад обојица су имали право. Молтке, што је спречио бомбардовање, док се то иколико могло [а у том су га помогли и Краљ Вилем (доцније: Цар) и Престолонаследник Фридрих Вилем (доцније Цар Фридрих)]; а Бизмарк, што се ипак, и ако већ при крају, бомбардовало. Преводилац.

васпостављена, почело је довожење опсадних топова из Немачке. До 15 октобра стигло је већ 250 топова у Нантељ, где се железница свршивала; но одатле до опсадног артилеријског парка код Вилакублаја (Villacoublay; југоисточно од Версаља) требало је на колима превалити још 80 *Км.*, за шта се рачунало да треба пет дана и око 1000 кола.

Тек 21 новембра успело се оправком два тунела и три моста на реци Марни, да се железничка пруга стави у саобраћај до Лањи-ја, како би се бар нови транспорти, који дођу, даље експедовати могли.

Кад се средином октобра предала и мала тврђава Соасон, па је тиме створена могућност да се тешки топови из освојених тврђава, помоћу тамошње железнице, лакше пренесу на северни фронт Париза, искрсло је ново питање: да ли не би било боље, да се напад у опште упути на северни фронт, за који је у многом погледу изгледало, да ће се моћи лакше напасти. Али пре него што се ово питање и решити могло, морало се довожење топова и муниције 26 октобра са свим обуставити с тога, што је железница сувише оптерећена била довозом и одвозом других транспората.

Тек 4 децембра, после даљих пет недеља, кад су покушаји за ослобођење Париза, које је предузимао ђенерал Орељ де Паладин, одбијени, па није успео ни покушај Дикро-ов да се пробије кроз немачку опсадну линију; кад је даље искрсло мишљење, да је Париз по свој прилици снабдевен храном још до краја јануара, и с

друге стране кад су армије Француске Републике дале одлучног доказа о својој опасности, тек онда су радови око опсађивања опет озбиљније предузети. Истина подизање батерија напредовало је врло споро с тога, што је земља била смрзнута. Но нарочито 4-та армија поступила је врло енергично. Пошто је 4 децембра издата заповест за *артилеријски напад на Мон Аврон*, како би се тиме помогао намеравани главни напад на јужни фронт, па је 21 децембра одбијен повећи испад Париске посаде против Ле Бурже-а (La Bourget), просута је 27 децембра изненадна ватра из 76 топова на Мон Аврон, и Французи су га морали напустити већ 29-ог. Почевши од 31 децембра бомбардоване су све тврђавице источног Париског фронта.

Међу тим напредовала је и *спрема за главни напад* на тврђавице југозападног фронта, уз пркос великим тешкоћама.

5 јануара просута је ватра из 128 топова против ових тврђавица, и почевши од 8 јануара бацано је дневно по 200—300 граната у град. Овај напад помаган је једновременим бомбардовањем северног и источног фронта Париза. Но град се ипак предаде само зато, што је на то био приморан глађу.

Ђенерал Трошу не могаше рачунати ни на какав успех ако испадне само са својим трупама. Два велика испада, 30 новембра и 2 децембра, исцрпла су снагу Париске армије за пробијање опсадне линије. Тек када би каква помоћна војска споља успешно напала, и опсадну војску приморала на знатна деташовања, може бити да

би се, тек онда, једним испадом могла окренути ратна ситуација. Али ђенерал Шанзи са Западном армијом беше 11 и 12 јануара одсудно потучен код Ле Мана, а тако исто и Бурбакијеви покушаји 15 и 16 јануара, код Белфора, осташе безуспешни. Па и поред овога, Париско „јавно мишљење" захтеваше ипак поновну акцију, јер се већ осећало да храпе нестаје.

19 јануара око 100.000 Француза, помогнути дејством тврђавице *Мон Валеријана* (Mont Valérien), предузеше велики испад против немачког V корпуса, који је стојао са 20.000 људи на опсадној линији, дугачкој 8000 корака, али беху потпуно одбијени.

23 јануара, кад је команда града израчунала да има хлеба још само за осам дана, отпочеше преговори Француске Владе са немачком „Врховном Командом," који се 28 јануара, после опсаде, која је трајала дуже од четири месеца, свршише са *примирјем* и *ограниченом капитулацијом* Париза.

Примирју од 28 јануара следовао је 10 маја *мир у Франкфурту на Мајни*, којим Француска уступи Немачкој Елзас (са изузетком Белфора) и немачке делове Лотарингије, а сем тога још плати и пет милијарди франака ратне накнаде.

РУСКО-ТУРСКИ РАТ 1877-78

Службени опис овога рата не постоји.[56] Врло драгоцене прилоге за детаљно проучавање догађаја код Плевне дају радови ђенерала Куропаткина[57] (немачки од Крамера). Из оваких и сличних радова написао је мајор Шпрингер (Springer) своје дело: „Der russisch-türkische Krieg 1877-78 in Europa (Wien, Verlag bei Konegen)"[58] и у том делу обухватно је цео рат на Балканском Полуострву.

(У току марта 1902 г. изишла је и ова књига: „Руско-турски рат 1877-78 г. на Балканском Полуострву, са 18 карата и скица. По руским изворима саставио ђенералштабни мајор Драгутин Милутиновић. Београд, 1902." Ову је књигу писац „поглавито намењо слушаоцима у нашој Војној Академији, и то као помоћну књигу за студирање ратне историје, а нарочито 1877-78 г."
Преводилац.)

Политички узроци рата 1877-78

Русија, тежећи непрестано да задобије превласт над источним Балканским земљама и господарство над Црним Морем, захтевала је, после битке код *Алексинца* (Ђуниса), 31 октобра

---

[56] Овако је било онда кад је изишло пето издање г. Хорвецкове књиге. Но баш сад, кад смо ми ово дело имали у послу — априла г. 1902 — изишла је у Бечу прва књига немачког превода руског ђенералштабног дела о овоме рату, а тај превод израдио је аустроугарски ђенералштаб, односно „и. и к. Ратни Архив."
Преводилац.

[57] Садашњи руски војни министар.
Преводилац.

[58] И г. Хорвецки ограничио се само на руско ратовање у Европи, а ратовање у Азији никако и не помиње, ма да је и оно врло интересантно и поучно.
Преводилац.

1876 г., у српско-турском рату, да Турска напусти Србију. Одмах за тим захтевала је и потпуну аутономију за Бугарску.

Турска се држаше чврсто status quo-a.

Ратни планови

Русија се спремаше да са главном војском дође у Румунију, до Букурешта, за тим (пошто је била слаба на Црном Мору) да пређе Дунав између српске границе и Рушчука, па не задржавајући се опсадама тврђава на северном Балкану, да продире ка Дринопољу (Једрену). Употребом лагума (мина) и са својом торпедском флотилом, Руси се надаху да ће затворити ушћа Дунава, и тиме спречити дејство турске црноморске флоте.

Турска беше упућена на одбрану и намераваше, да се одупре руској главној сили у Бугарској на северном подножју Балкана, ослањајући се на своје тврђаве.

Груписање сила и стратегијски развој

Русија. Од 48 пешачких дивизија (од којих 41 европска) са којима Русија располагаше, беху одређени за рат у Европи шест корпуса са 12 дивизија. Мобилизација отпоче 11 новембра 1876 године.

Стратегијски развој извршен је у Бесарабији између река Прута и Дњестра, на простору од 10 маршева ширине и четири марша дубине, и тако кантоноваху:

Под Великим Кнезом Николом:

VII корпус код Одесе и Татарбунара,

XI „ „ Тарутинскаје и Каушанје,

VIII корпус са 4 стрељачке бригаде и Кавкаском козачком бригадом пред фронтом, код Кишењева и Бјештамака,

XII корпус код Унгепија (Ungeni),

IX „ „ Винице (Winnica) и

X „ на Криму.

Свега: око 120.000 бораца.

Почетком децембра би наређена и мобилизација IV, XIII и XIV корпуса, али се њихово спремање продужи до пролећа.

Турска. Ова ојача пре свега посаде у тврђавама на Дунаву (Никопољ, Рушчук и Силистрија) и скупи операцијску војску од 50.000 људи код Шумле, под командом *Абдул-Керим* Паше. — Осман-Паша са 30.000 људи стојаше код Видина још од српског рата, а доцније, пошто су Руси почели да прелазе преко Дунава, беше упућен да се придружи главној војсци Абдул-Керимовој. — Сулејман са 40.000 људи стојаше у Црној Гори.[59] За операције у отвореном пољу стојаху на расположењу свега 14—16 дивизија, или, 120.000 људи — а то је двапут више, него што се Русија од Турске надала.[60]

---

[59] Није стојао у Црној Гори — јер му то не дадоше Срби Црногорци — него је стојао *око ње.* Преводилац.

[60] По *руским* изворима биле су силе Руса и Турака знатно јаче. Према тима изворима имали су *Руси* у Бесарабији 188.000, на обалама Црног Мора 74.000, као резерву, у Кијевској губернији, 74.000, — дакле свега 336.000 људи; а сем тога имали су на Кавказу 112.000 људи. Доцније су придошли још на европско војиште IV, XIII, XIV корпус и гарда, па су онда Руси, са појачањима, која су послата и у Азију, имали на расположењу на оба војишта око 600.000 војника.

Турци пак имали су у „Дунавској" војсци 186.000, у Босни, Херцеговини и Албанији 107.000, у Епиру и Тесалији 15.000,

ТОК РАТА

I Одсек. Улазак Руса у Румунију

Једно из политичких разлога, а друго и с тога, што спрема војске не беше довршена, *Русија* одгоди почетак рата до краја априла 1877 године. Међу тим она закључи са Румунијом конвенцију за снабдевање руске војске храном за време проласка и доцнијег придоласка. Садејство румунске војске не беше узимато у изглед.

Објава рата послата је у Цариград 24 априла. Истог дана отпочеше и непријатељства, заузимањем железничког моста преко Серета код Барбоша, јужно од Галаца. У времену од 24 априла до 1 јуна — а под заштитом XI корпуса, који је наступао ка Галацу, маршоваху VIII, IX и XII корпус у околишу Букурешта, користећи се местимично и железницом Кишењев—Јаш—Галац—Букурешт (350 километара за 35 дана). За осигурање обале Црног Мора осташе VII и X корпус код Одесе и на Криму.

Пошто Руси држаху да су још сувише слаби, одгодише прелаз преко Дунава до потпуног доласка IV, XIII и XIV корпуса у Влашку, и док од 18 мобилисаних дивизија не буду њих 14 готове за операције.

код Цариграда 20.000 и на острву Крату 10.000 — дакле свега 338.000 људи; а сем тога имали су у Малој Азији 50.000 и на Кавкаској граници 90.000 људи, што чини укупно 478.000 људи. Али и Турци су се у току рата појачавали, и бројно стање њихове војске износило је најзад око 700.000 људи.

Преводилац.

Међу тим руске торпедске лађе и батерије, које беху подигнуте на Дунаву, потукоше успешно турску дунавску флотилу, која у току маја и јуна мораде потражити заклона у пристаништима појединих дунавских тврђава, а поглавито у Рушчуку и Силистрији.

Румунска се војска беше повукла у Малу Влашку и са гроом заузела положај код Калафата, наспрам Видина.

II Одсек. Прелаз преко Дунава и продирање преко Балкана

Груписање сила око половине јуна

Од *руске војске* стојаху у првом реду истакнути на Дунаву:

8-ма коњичка дивизија код Турпа-Магуреле;

Одељење ђенерала Скобељева (четири стрељачке бригаде и Кавкаска козачка бригада) код Ђурђева;

12-та коњичка дивизија код Олтенице;

11-та „ „ северно од Калараша (Călarasi), и за тим

XIV корпус (наместо XI) код Галаца;

IV корпус код Слобозије (Slobozia) на Јаломити (Jalomita) и

XI корпус, подељен, код Олтенице и Ђурђева.

У другом реду стојаху VIII, XII и XIII корпус код Букурешта и

IX корпус код Слатине.

Турско груписање сила — према пређашњем распореду — беше се мало изменило. Један кор-

пус беше послат у Добруџу; за осигуравање Дунава, поред тврђавских посада, налажаху се у појединим обалским местима — између тврђава — још по два до три, па и по четири батаљона, као посаде тих места.

Операцијски планови

Велики Кнез *Никола* беше се решио да пређе преко Дунава између Никопоља и Рушчука, недалеко од Свиштова, где на реци Алти (Alt) беше прикупљен и спремљен сав материјал за превожење трупа и грађење мостова, па се оданде могао лако спустити у Дунав.

Главно прелажење требала су да изврше четири корпуса (VIII, IX, XII и XIII = свега осам дивизија),[61] и за тим да се утврде, наспрам Рушчука, на Јантри, и код Трнова, а међу тим једна авангарда под Гурком, да брзо пређе преко Балкана и да дигне Бугаре на устанак против Турака.

XIV корпус, да би скренуо пажњу Турака од Свиштова, имао је да уђе у Добруџу на неколико дана пре преласка гроа преко Дунава.

За осигурање веза и заштићивање обале Црног Мора имали су да остану четири корпуса, или осам дивизија, и то:

X корпус на Криму;
VII „ код Одесе;
IV „ „ Калараша и Букурешта и
XI „ наспрам Рушчука.

---

[61] Не рачунајући стрељачке бригаде.

Абдул-Керим — и после доласка Руса на Дунав — оста при своме плану: да се са главном војском не упушта у непосредну одбрану Дунава, него да им се одупре тек онда кад — као што се могло очекивати — почну опкољавати Рушчук и Шумлу.

Догађаји

18 јуна почеше операције за прелажење преко Дунава са преласком XIV корпуса (ђенераллајтнант Цимерман) код Брапле—Галаца. 22 јуна пређе овај корпус преко Дунава, и наступаше полако преко Добрудже.

Припреме за главно прелажење беху довршене код Слатине, на Алути (Aluta). Дунав бй затворен код Корабије (Corabia) и западно од Рушчука. — На овоме је одсеку Дунав широк 1000—1200 корака; има много рукава, и лева је обала мочарна и пуна ритова; бугарска је обала 20—30 метара висока и стрма; дубина реке износи 4—7 метара, а брзина воде један метар.

23 јуна војска беше већ на маршу ка Турна-Магурели, где беше изабрано место за прелажење — но услед добивене вести, да ће очекивани понтони моћи стићи тек 26 јуна, мораде да прекине кретање за неко време. За то време Велики Кнез Никола предузе лично рекогносцирање Дунава између Турна-Магуреле и Зимнице, и реши се да са гроом пређе код Зимнице. Испаде потпуно за руком обмануги Турке о изабраној тачци за главно прелажење.

Прелаз код Зимнице

26 јуна, 14-та дивизија VIII корпуса и четири стрељачке бригаде беху истурене ка Зимници. Ноћу, између 26-ог и 27-ог, дванаест чета стрељачке бригаде, пола ескадрона и шест топова превезоше се преко Дунава;[62] 27-ог до мрака продужи се превожење и даље на паробродима, и тако, после 20 часова превожења, стојаше цео VIII корпус (Радецки) на десној обали Дунава. Турска посада (четири батаљона) у Свиштову бй брзо потиснута назад. 28 јуна отпоче грађење моста, за који Руси довукоше 150 дрвених понтона и 60 сплавова из реке Алуте.

У току од пет дана мост беше готов. — XII и XIII корпус крену̂ше одмах лево ка Јантри, а IX корпус десно ка Никопољу. VIII корпус и ђенерал Гурко са комбинованом авангардом (једна пешач. бригада и једна коњичка дивизија), наступаху према Трнову.

1 јула, после кратке борбе, Руси заузеше мост на Јантри код Бјеле.

Турци се нису никако мицали из својих тврђава.

Гурков први прелаз преко Балкана

7 јула Гурко стиже у Трново, где је стојао на улазу у четири балканска кланца. Бу-

[62] Турци су близу места прелажења имали само неколико батаљона, који, приметивши касно приближавање руских понтона, покушаше да се одупру, али беху брзо принуђени да се повуку. Сав им је успех био што су потопили неколико понтона и побили неколико Руса. Преводилац.

[63] Они су исто тако били услужни и Турцима, извештавајући их о кретању руске војске. Преводилац.

гари, који му беху врло услужни,[63] известише га да је само кланац Шипкин заузет и утврђен, а остали да су незаузети. Он се реши дакле да обиђе Шипку преко Хајникоја и крете се 12-ог из Трнова. 14-ог доспе на врх прелаза, 15-ог стиже код Хајникоја, и 16-ог крену се западно ка Казанлуку. Према учињеном договору, Гурко је требао 17-ог да нападне утврђења Шипке са јужне стране, а истог дана, једно одељење VIII корпуса имало је да наступа од Габрова против овога планинског прелаза. Ово одељење заиста и нападе 17-ог, али бй одбијено, пошто се Гурко не појави. Гурко, задржан од турских малих одељења на јужном подножју Балкана, стиже 17-ог тек до Маглиша, и 18-ог нападе он сам на позадину утврђења на Шипци. Истина и његов напад бй одбијен, али Кулуси-Паша бй принуђен да са својом посадом од 4—5 батаљона ипак напусти положаје, и да се повуче, попречке преко планине, назад у Пловдив (Филипопољ), како би избегао опасност од капитулације, која му је била у изгледу, ако остане на Шипци.

III Одсек. Прва и друга битка код Плевне. Турска офансива

Пошто се преласком код Зимнице главни напад Руса открио, турска војна управа нареди да се Осман-Пашина војска прикупи ближе десном крилу Руса и Сулејмановој војсци, на главном војишту.

Осман-Паша се крете 13 јула са 12.000 људи из Видина, и пошто његов одлазак Румуни одмах

не приметише, нити га задржа Кавкаска козачка бригада на Виду (одаслата за осигурање десног бока), стиже између 17 и 19 јула у Плевну, где дотле стојаше само једно мало одељење.

Руски IX корпус (ђенералајтнант Крнденер) по заузећу Никопоља, 16 јула, доби 18-ог заповест да са једном дивизијом истера Турке из Плевне. На основу овога наређења, ђенерал *Шилдер-Шулднер* са 5-ом дивизијом IX корпуса, Кавкаском козачком бригадом и једним изолованим пуком, нападе 20 јула са севера и запада па турске положаје код Плевне. Руси, нападајући у раздвојеним колонама (девет батаљона и 32 топа), беху у овој *првој битци код Плевне* одбијени.

Турци (онда у јачини осамнаест батаљона од по 5—600 људи и 54 топа), изнурени услед усиљених маршева, не предузеше гоњење, али Адил-Пашина дивизија заузе ипак 26-ог Ловчу, и тако се отворила и боље осигурала веза са Осман-Пашом и Софијом.

Турци стојаху сада у Плевни, фронтом према Свиштову, и у Ловчи, фронтом према Трнову. — Плевна пак, која беше само три марша удаљена од јединога руског моста на Дунаву, беше опаснија тачка. Држећи непрестано да ће се турско одељење војске у Плевни лако савладати,[64] ђенералу Крнденеру би наређено, да што пре понови напад против Плевне. Одмах после битке

[64] Ова лакомисленост руске главне команде и крајње непознавање прилика у тако непосредној близини, управо су за причу, у толико ваше, што се то дешавало и после пораза Шилдер-Шулднеровог! Преводилац.

од 20-ог, два корпуса (XI и IV) беху позвани преко Дунава, и ма да су од њих прешле тек само три пешачке бригаде и једна коњичка дивизија, Криденер ипак већ 30-ог нападе Плевну.

Друга битка код Плевне. Руска сила износила је око 35.000 људи са 170 топова, а турска: 20—25.000 људи са 54 топа.

Осман-Паша беше подигао јака утврђења северно и источно од вароши, на висовима Букове и Гривице, па и према Радишеву. Ђенерал Криденер са три и по дивизије IX, XI и IV корпуса, подељене у три колоне, нападе од стране друма Свиштово—Плевна. Северна колона, која наступаше према фронту, бй одбијена код Гривице. Јужна колона (Шаховској) имађаше истина неке успехе на југоисточном крају града, али се не могаше тамо држати, а то исто се десило и трећој слабој колони Скобељевљевој на „Зеленој Гори," југозападно од града (јер и она, поред свега јунаштва Скобељевљева и његових војника, мораде пред вече одступити. Преводилац.) — те тако и други напад на Плевну оста без успеха.

[Ове поновљене неуспехе руских напада, руски писци приписују поглавито недовољном образовању трупа у мирно доба. Трупе беху научене по неким шаблонима, а не према тактичким потребама. Тако при нападу, увек је трупа дељена у неколике колоне, а при судару са противником у свакој се колони наступало по некој нормалној формацији[65] и онда у таком по-

[65] Опширније осматрање улога, које су „нормалне бојне форме" играле у разним временима, у опште ће дати доказа, да су оне, *у колико се примењују на употребу већих пешадијских маса*

ретку — без обзира на земљиште и његове особине за напад — продирало се једноставно напред, дакле без икакве диспозиције за напад].

Руске силе — употребљене за овај рат — поново се показаше као недовољне. С тога „Царски Главни Стан“ у Бјели нареди, да се мобилишу и дођу гардијски и гренадирски корпуси заједно са 24-ом и 26-ом пешачком дивизијом (а то је: седам пешачких и две коњичке дивизије). На неколико дана пре овога беше наређен и полазак већ мобилисане 2-ге и 3-ће пешачке дивизије и 3-ће стрељачке бригаде из Московског војног округа у Бугарску.

Но пошто је за одлазак гарде и гренадира требало у најмању руку два месеца (стварно су и дошли почетком октобра), прихваћена је сад и помоћ румунске војске. Једна румунска дивизија (4-та), која стојаше пред Никопољем, крете се одмах ка Плевни.[66]

у боју, више шкодиле него користиле. — Од оваких фораја очекивало се, па се и још очекује већа сигурност у диспоновању (команди) и лакше одржање реда, па чак и дисциплине, а ту се полази са гледишта, да ће се та „нормална форма“ показати и ако не, у већини случајева, као најбоља, а оно ће се показати бар као довољно добра.

Но главни недостатак таких уредаба састоји се у томе, што се те форме најзад претварају у шаблоне, а ове имају ту ману, што не дају да набија баш главно и најважније својство команданта трупа, а то је: подобност за решавање и диспоновање, ма да то мора да буде главни циљ вежбања у већим трупним масама. Војска остаће дакле у том неизвежбана и њени тактички нагон окржљавиће. — У рату пак, где се само оно примењује, у чем се за време мира трупа поучавала и што су команданти од ње захтевали, те форме с којима се трупа саживела, чине — као што је то ток рата г. 1866 нарочито код нас (у Аустрији) показао — тако јак оквир, који се, ма колико се онда жељела већа еластичност трупа и њихових вођа, никако не може на време да сломи.

[66] Колико год је руска Врховна Војна Управа била, при започињању рата, сувише *оптимистична*, толико је била сад, на

Гуркове и Сулејманове операције јужно од Балкана и Сулејманов напад на Шипку

Реуф-Паша, који у последњем моменту би одређен са 14—16 батаљона за одбрану Балкана, формира ове код Јени-Загре и утврди и ову тачку. Ђенерал Гурко, држећи да Сулејман-Паша, који беше позван са границе Црне Горе,

---

још и више *песимистична!* Малодушност и зебња, која обузимаше „Царски Главни Стан," назива, да се благо изразимо — чуђење. На шта се десило, што би толику малодушност и зебњу могло оправдати? Ушанчило се у Плевни око 25.000 Турака, и та се позиција не могаше отети јуришем (управо није се могла испрва отети, пошто су против ње поведене недовољне снаге и невешто распоређене). Па добро. Зар Руси нису могли ништа научити од догађаја, који су се десили само седам година раније, у француско-немачком рату? Зар нису видели, да чак и велике, правилне тврђаве, као што су биле Стразбург, Белфор, Мец и Париз нису ништа или бар врло мало сметале операцијама немачких армија у отвореном пољу? Немци су просто те тврђаве опколили и оставили да их глад примора на предају, а са осталим армијама, које су им биле на расположењу, продужили су рат у отвореном пољу, са резултатима, који су познати. На зар Руси то, куд и камо лакше, нису могли учинити са Осман-Пашом и његовом Плевном? Да, могли су то учинити, али нису, јер су као хипнотисани упрли очи само у ту једну тачку, па су са свим заборавили на *главну* своју мету: уништење турских операцијских армија у отвореном пољу, јер само то може да што брже приведе рат крају! Место дакле да су служили тој мети, *једино* њој, они су је подчинили *споредном* циљу, који није био ни вредан да се на њ. (бар у толикој мери не) осврћу. И тако су месецима дали прилику непријатељима Словенства да ликују! Није истина, да руске силе, које су већ почетком јула биле расположене на Балканском бојишту, нису биле довољне. Оне су и те како биле довољне, али, на жалост, нису биле у рукама умешног вођства. Па је тако морало доћи и до *са свим непотребног* понижења: да Руси *моле* за помоћ Румуне, оне исте Румуне, чију су помоћ, при почетку рата, одбили! То пак и данас још експлоатишу противници Руса и свих Словена, а нарочито Немци публицисте, причајући: како је шака Румуна „*спасла од пропасти* велику Русију (што, наравно, није истина)!"..... Но ондонда намирило се, ево четврт столећа, и нема спора да сад други дух веје на висинама руске Војне Управе, и да ће огромне грешке, чињене у рату г. 1877-78 (до пада Плевне, а и пред Цариградом), бити драгоцена поука за будућност. Преводилац.

неће моћи тако брзо доћи, крете се 27 јула против Реуфа и заузе 30-ог Јени-Загру. Трупе под принцем Лајхтенбершким, које беху одаслате за осигурање десног бока, ускоро јавише из Ески-Загре долазак великих турских сила — Сулејманову војску.

Сулејман се беше укрцао 16 јула у Бару (Antivari) са шест бригада од 50 слабих батаљона, а 21-ог искрца се у заливу Дедеагача; одатле се беше кренуо железницом, и 22-ог стиже у Једрене, а 25-ог у Карабунар. 28-ог енергично отпоче наступање ка Ески-Загри. Реуф-Паша, из Јени-Загре, требао је да му се придружи. Сулејман стиже 30 јула у Ески-Загру, истог дана кад и Гурко у Јени-Загру, и тако отисну Гурка од Казанлука и Шипке. Услед овога Гурко се одмах и врати назад преко Хајникоја.[67]— Сада Сулејман уреди своју војску код Јени-Загре, где најзад доби наређење да заузме Шипкин прелаз, а за тим да се сједини са Осман-Пашом.

17 августа истури Сулејман јака одељења у кланце Еленин и Бебровски, а тако исто и према Хајникоју. Гроб стиже 19-ог у Казанлук.

[67] Цела ова операција Гуркова јужно од Балкана лепо се чита у ком дневном листу, који је намењен разоноћењу својих читалаца; она чак и опет доказује познату руску решеност на јуначке испаде, али у ствари она је била излишно парадирање, па с тога, с гледишта војне науке, не мало погрешна. Руси су ту, одмах при почетку, дошли до стварног пораза, који им нимало није требао, па су одмах, у почетку, показали, да им више леже на срцу *спокојности* него главна ствар, а то су опасне наклоности за сваку војску!

Друга би била ствар, да су Руси са својим гроом одважно напали турски гроб на Лому и Јантри и разбили га, па да су онда одмах, са тим својим гроом, прешли у офанзиву у долину

Турци заузеше 21-ог и утврдише висове, источно од руских утврђења на Шипкином прелазу, а 22-ог нападоше директно главно руско утврђење „Св. Николу," но не успеше. Руси беху 23-ег опкољени са запада, а местимично и са севера, али долазак појачања стави ђенерала Радецког у могућност, да са својих 20 батаљона дâ трајан отпор турским нападима. Сулејман се утврди испред самих руских положаја и најзад их опсади.

Борбе на Лому и Јантри

Мехмед-Алија, који крајем јула беше предузео команду над турском главном војском, наместо одазватог Абдул-Керима, располагаше за операције у пољу са два корпуса (III и IV) од 5—6 дивизија, код Шумле, и 1—2 дивизије код Рушчука. Према њему стојаше *Велики Кнез Престолонаследник* са XII и XIII корпусом на северном дёлу Лома, а са XI корпусом на јужном дёлу његовом, где у почетку августа беху стигла и она одељења, која су била употребљена код Плевне.

Пошто Мехмед-Алија реорганизова ову своју војску, предузе он — једновремено са

Мараце и ка Једрену. У том случају, по свој прилици, био би рат свршен још у јесен г. 1877, и онда тешко да би икад било дошло до Берлинског Конгреса.

Но и сама политичка идеја, која је послужила као основ овоме рату, била је баш, *у интересу саме Русије*, у велико погрешна, као што су то Руси доцније на своју штету и искусили. Стварање нове словенске државе на Балкану било је не само непотребно, него баш *штетно*. Циљ, коме Русија тежи, био би имао сигуран изглед на успех само у том случају, да су они *појачали* словенске државе, које су на Балкану *већ постојале*. Но како ово није политичко него војничко дело, доста ће бити и ова кратка напомена. Преводилац.

Сулејмановим нападом на Шипкин прелаз — једно слабије наступање са својим левим крилом ка Јантри, услед чега дође 22 и 23 августа до бојева код *Ајазлара и Поикијоја*, но Мехмед не могаше да продре. 30 августа нападе он опет безуспешно, са две дивизије из центра, руска истакнута одељења XIII корпуса код *Караханкијоја*. Најзад се крете са својим десним крилом и центром, 3—4 дивизије, против руског положаја Кацељево—Аблава, а са једном дивизијом од Османпазара правцем ка Трнову. Ово наступање изазва 5 септембра бојеве код *Кацељева* и *Аблаве*, услед којих лево крило руске „Ломске" војске би потиснуто назад преко Лома.

Мехмед-Алија, и после овог успеха, продужи своју офансиву само полако и смотрено.[68]

IV Одсек. Трећа битка код Плевне

Почев од 26 августа и остале три румунске дивизије (1-ва, 2-га и 3-ћа) беху прешле Дунав код

[68] Бојеве код Кацељева и Аблаве руска војска може с правом (исто као и јуначку одбрану Шипке) записати на најсјајније листове своје ратне историје. У тим бојевима борило се око 16.000 Руса против 80.000 Турака! Па ипак та огромна надмоћност није могла Русе да сломи. Ђенерали Арнолди и Драгомирови су са својим војницима права чуда од јунаштва. Јуриши, које чинише слаба руска одељења, против огромних маса Турака, вредни су да се опевају за вечити помен! Мехмед-Алија, уз пркос својој огромној надмоћности, није никако могао да пробије центар Руса, и ови се повукоше само услед нарочите заповести Престолонаследникове. Но и напад Мехмед-Алијин код Чаприкијоја, где је Русима, који су били и опет у знатној мањини, командовао ђенерал Татишчев, би сјајно одбијен, и најзад би Мехмед-Алија приморан да се повуче позади Кара-Лома. И у овом рату, као увек, показали су руски војници своју величанствену храброст и издржљивост, али оскудевали су у једном — Суворову.
Преводилац.

Корабије, и упућене су ка Плевни. За овим, почетком септембра, стиже и I степен руских појачања до Трпова и Селвија, а састојао се из 2-ге и 3-ће пешачке дивизије и 3-ће стрељачке бригаде.

Садашњи „Главнокомандујући пред Плевном," *Румунски Кнез Карол*, располагаше према томе са близу девет дивизија.

Ђенерал Зотов, командант руских дивизија садашње „Западне" војске, одби 31 августа један испад Осман-Пашин против Жгаљевице и Пелишата.

Пошто у току августа беху тако одбијени сви турски напади на сва три фронта: на Лому, на Шипци и код Плевне, и пошто се до октобра није могло надати појачањима, требало је сада што енергичније извршити напад на Плевну са истока и југа. Овом нападу морало је да претходи заузимање Ловче. За ово би одређен ђенерал кнез Имеретински са 2-ом и половином 3-ће пешачке дивизије, 3-ом стрељачком бригадом и одељењем ђенерала Скобељева, које стојаше код Селвија, у групи одређеној према Шипкином кланцу, и који се сада од ове издвоји. — *Ловча* би заузета 3 септембра,[69] после кратке борбе против Адил-Пашине дивизије, која се повуче у Плевну.

---

[69] Врлине и јуначтво турског војника, нарочито у одбрани, познати су. То показује Осман-Пашина јуначка одбрана Плевне. Али зато је ипак вредно да се нарочито прибележи јуначка одбрана главног редута у утврђењима, које Турци беху подигли на висовима позади Ловче. Браниоци тога редута не хтедоше га напустити чак ни онда, кад су већ видели да је турска војска морала да се повлачи. Они просипаху непрестано

Кнез Имеретински остави у Ловчи једну бригаду 3-ће дивизије и крете се у Богот, јужно од Плевне.

Осман-Паша беше се поставио у полукруг око вароши Плевне у јаким пољским утврђењима. Западна и југозападна страна беху још отворене. Укупна снага, којом располагаше, износила је 30—35.000 људи са 70 пољских топова, међу којима и неколика три-фунташа.

Руска војна управа реши се за једновремени напад са источне, југоисточне и јужне стране. Сваки од ових фронтова беше широк 5000 корака. Против источног фронта — Гривичких утврђења — кретоше се три дивизије Румуна; против југоисточног фронта — Радишевских утврђења — четири дивизије IX и IV корпуса, и, против јужног фронта — „Зелене Горе" — 2-ра пешачка дивизија и 3-ћа стрељачка бригада, под командом Скобељева; свега: око 100.000 људи са 400 топова. Радишевски фронт бомбардоваху 24 опсадна топа. Овом приликом јуришу је имало да претходи нарочито дуго артилеријско дејство, јер се у другој битци код Плевне увидело, да је артилеријска спрема сувише кратко трајала. Опширнијег извиђања противничког фронта није било — или се можда у томе није успело.

ужасну ватру на Русе, а кад и то није помогло, дочекаше Русе бајонетом и *они, бранноци, сви, до последњега, изгинуше!* Руси могоше заузети редут само преко њихових лешева! Таки су јунаци Турци од кад се за њих зна, али турско главно вођство одавно је већ било испод сваке критике, просто зато, што није умело да корача са духом времена. Преводилац.

Трећа битка код Плевне. 6 септембра следоваше заузимање предтерена, 7-ог отпоче артиљеријска борба; тактичко развијање бй довршено. Од 8-ог до 10-ог продужаваше се бомбардовање фронтова, који су за напад били одређени, но без осетног успеха, једно с тога, што одстојања беху велика, а друго и зато, што ватрено дејство не беше груписано. Главни напад извршен је 11-ог. Скобељев се утврди на „Зеленој Гори," пред самом Плевном; Румуни узеше Гривички редут № 1, али напад главне колоне, на Радишевски фронт, бй растројен.

12 септембра Осман-Паша поведе своје последње резерве, да освоји изгубљене положаје на „Зеленој Гори." Скобељев мораде их опет напустити.

Руси оценише сада ових 35.000 Турака на 60—80.000 људи, и одусташе од четвртог покушаја за напад.[79]

Неколико дана после овога, издржа кризу и руско одељење на Лому, јер изгледаше да се најзад и Мехмед-Алија решио, да изврши један велики напад. Међу тим овај врло слабо извршени напад код *Каиркијоја* и Церковне, 21 септембра, бй одбијен, и тако Велики Кнез Престо-

[79] Међу тим Осман био је већ готов да напусти Плевну, и да су Руси бар нколико помогли Скобељева, који је чинио чуда од јунаштва, и да су још једном јурнули напред са великом снагом, коју имађаху на расположењу, Плевна би била још онда освојена. И тако Руси место да учине своме Цару — његовом имендану — радост, као што су то желели, они му учинише нову жалост, опет једино кривицом свога главног вођства.

Преводилац.

лонаследник дође у могућност да поново заузме старе положаје на Кара-Лому.

Исто тако 17 септембра и Радецки одби један смео ноћни напад Сулејманов на утврђења „Св. Николе."

V Одсек. Опсада и пад Плевне

После *треће битке код Плевне*, руска војна управа позва за руковођење операцијама код Плевне ђенерала Тодлебена, старог браниоца Севастопоља. Тодлебен реши да Плевну опколи и изнури глађу,[71] и евентуално да је нападне по правилима опсаде.

Пре свега имали су коњички корпуси, Крилољев и Ласкаревљев (75 ескадрона), да прекину везу Османову са Орхање—Софијом, али ово не успеју. У данима 22 и 23 септембра и 6 октобра Турцима пристизаху велике масе хране и других потреба из Софије у Плевну.

Турци образоваше и једну резервну војску код Софије и Орхања, и утврдише се у најважнијим етапним тачкама, на другу Софија—Плевна, како би се по могућности што боље осигурала веза са Плевном.

Потпуна опсада Плевне и прекид везе са Софијом, довршено је тек после доласка руске гарде, коју Руси истурише према савезном путу, и пошто Гурко са 20—30.000 људи и 60 то-

[71] Требало је дакле пуна два месеца док је руски „Царски Главни Стан" дошао на ту, са свим једноставну, природну мисао, па и на то је тек требало да дође Тодлебен!

Преводилац.

нова нападе 24 октобра *Горњи Дубњак*,[72] па овај са великим губитцима и заузе — и најзад пошто успе, 28 октобра, да истера Турке (поглавито артилеријском ватром) и из *Телиша*.

Турски покушаји за ослобођење Плевне и њихово одбијање

Око половине новембра *руска војска* стојаше:

Велики Кнез Престолонаследник са шест дивизија на Лому;

Радецки са три дивизије код Шипке;

Гурко са две и по дивизије на друму Плевна —Орхање, и

Једна дивизија између Радецког и Гурка, код Ловче.

Укупна сила: 12½ дивизија или 125.000 људи, на 4—5 маршева растојања од опсадне војске, која бројаше такође 12 дивизија или 120.000 људи, и стојаше под командом Кнеза Карола и ђенерала Тодлебена. Остатак војске беше у Добруџи, код Одесе и на Криму.

Са *турске стране*, Осман-Паша беше усавршио утврђења око Плевне тако, да она сада образоваху један утврђени логор, на обиму од 30 километара.

Сулејман-Паша прими 3 октобра команду над главном војском, која се после бојева код Каиркијоја, и поред свију против-наређења из Цариграда, беше повукла до Разграда.

Као год друге, тако исто и ова турска војска имала је да размишља о средствима, којима би се

[72] Г. Дубњак брањаху свега 4000 Турака и четири топа.

могло помоћи Осман-Паши.[73] Сулејман предлагаше да се гро новообразоване војске упути из Софије преко Тројановог кланца ка Ловчи, а он сам намераваше да наступа ка Елени и Трнову. Али, Софијска се војска показа неподеснom за ово.

Шефкет-Паша, истина, беше скупио код Софије око 25.000 људи из Босне и Једрена, али то беху већином новообразоване трупе са врло мало редифа. Њему, пак, паде у део главна улога при овом намераваном покушају за ослобођење Плевне. Шта више он је намеравао — кад му се војска попешто извежба и кад му стигну одељења, која су му била обећана са Шипке и од главне војске — да предузме још и офансиву. Привремено он се утврди на путу за Плевну, и па обилазним путовима са обе стране планине. Највећи број утврђења беше подигнут на друму, источно од Орхања, и даље уназад са обе стране Араб-Конака и код њега, где друм прелази преко Етрополског Балкана и за тим се спушта преко Ташкисена у равницу Софије. — Али ова војска никад не показа потребну чврстину.

Весел-Паша, који командоваше на Шипци, наместо Сулејмана, мораде у току новембра да

[73] Види се да је турска Врховна Управа верно копирала руску. Уместо да се радује што је Осман успео да око себе привуче толику силу непријатеља, па да га остави да се неко време с њом бакће како зна и уме, а она да с осталим својим војскама јурне на Престолонаследника, па да га разбије, и тиме на најједноставнији начин ослободи Османа и целу руску акцију у Бугарској доведе у забуну и под питање, она, наравно, није могла ни замислити други задатак него спасавати *директним* начином Плевну! Е, баш је та ствар смешна, и ако је жалосна.

Преводилац.

шаље непрекидна појачања Софијској војсци, тако, да му ускоро не оста више од 20—25.000 људи. Али одлазак ових појачања умео је да прикрије са малим офанзивним испадима тако вешто, да су се Руси непрестано бојали турске јаке офанзиве на Шипци. — Услед непрестане узбуђености и тегобне службе, при јаком мразу и снежним вејавицама, расход руских трупа у болеснпцима биваше свакога дана све већи. О каквој стварној офанзиви Весел-Пашиној није могло бити ни говора; он се морао задовољити тиме, да на Шипци задржи чврсто руски VIII корпус и 24-ту дивизију.

Са руске стране пак предложи ђенерал *Гурко*, око половине новембра, да се сви покушаји за ослобођење Плевне, који би се појавили од стране Софије, предухитре испадом против тога града. На то добп он наређење, да изврши ову офанзиву са две гардијске и пола пешачке дивизије, (од прилике са 30—35.000 људи). Гурко концентрпса своје трупе (држећи Врачу чврсто коњицом) код Јабланице и југоисточно одатле, и принуди Турке, 23 новембра, да напусте своје истакнуте и јако утврђене положаје, у планинским прелазима Враче, код Правеца (источно од Орхања) и Етрополя. Мехмед-Алија, који беше тамо предузео команду, заузе са својим трупама главне положаје на Араб-конашком прелазу. Гурко продре чак и до ових положаја, али их не могаше заузети при првом нападу. Услед овога, а и зато, што се осећаше слабим[74] за велико обухва-

[74] Интересно је у овом рату, што су и Руси и Турци, ма да су имали јаке војске на расположењу, вечито пред непријатеља

тање источно ка Златици, или западно ка Софији, Гурко повуче, почетком декембра, свој грӧ из планине у долину Орхања, очекујући ту над Плевне, за коју је држао да ће се ускоро морати предати.

Пошто услед Гуркових успеха могућност за благовремено ослобођење Плевне поста веома сумњива, то и *Сулејманови* покушаји, да ситуацију окрене на боље, осташе без успеха. Сулејман се крете напред 19 новембра прво из Рушчука ка Пиргосу и стиже до *Мечке*, али мораде опет назад; 26-ог нападе поново Мечку, а погављено *Трстеник*. Али 4 декембра следоваше руски главни напад на *Елену*. Фуад-Паша потисну овде Кнеза Мирског, који изгуби и топове, до на дан марша назад ка Трнову. Он услед тога изазва и овде као и код Плевне велико узнемирење, али ни ту не дође до каквога решавајућег успеха, јер за то време Сулејман доби из Цариграда наређење, да пошље један део своје војске назад преко Балкана ка Софији, како би се могло стати на пут Гурку.[75]

После свију ових догађаја, Осман-Паша оста најзад ограничен на своја властита сред-

истурали одељења, која су се „осећала слабима.“ Изгледа према томе, да су и Руси и Турци слабо проучавали основе Наполеонове стратегије и тактике, дакле елементарну науку, коју је свету дао тај велики мајстор у ратној вештини! Преводилац.

[75] Чудна посла то командовање војскама из Цариградских канцеларија! Да се нису Турци угледали на пример некадашњега Бечког „Хофкриграта,“ који је тако исто радио, па зато су и биле аустријске војске толико пута бијене, сем кад су имале на челу војсковође, као што су били принц Евђеније Савојски, Даун, Лаудон, Ерцхерцог Карло, Радецки итд., који наређења Хофкриграта нису вршили, него радили како их је њихова памет учила. Преводилац.

ства. Пошто му несташе све потребе, покуша он 10 децембра[76] један испад у западном правцу *против Доњег Метропола*, како би се, за случај да му пробијање успе, могао кренути преко Берковице у Софију.

Овај покушај пробијања, који у почетку имаде и извесних малих успеха, разби се ипак о руску јако утврђену опсадну линију. Осман-Паша би рањен, а његова војска предаде се. Сада ступише и Срби[77] на страну Русије.

VI Одсек. Операције у Румелији. Наступање ка Цариграду

После капитулације Плевне, Руси се, и поред јаке зиме, решише, да одмах наступају ка Софији, те да даљим продирањем јужно од Балкана нападну турски положај код Шипке са позадине, и да првенствено ставе Весел-Пашу између две ватре.

Овај офанзивни испад требао је да изврши Гурко са гроом опсадне војске. Према њему командоваше с почетка још Мехмед-Алија, код Араб-Конака. Гурко стојаше 24 децембра са пет и по дивизија код Орхања, а 25-ог отпоче *ио други пут* прелаз преко Балкана, који се, уместо два дана, као што се рачунало, продужи на шест дана. Тек 31-ог пређе главна колона са великим тешкоћама кроз Чурјаков кланац и нападе Таш-

[76] У овом делу остављени су сви датуми по новом календару, како их употребљава г. Хорзецки. Преводилац.

[77] И ово задоцњено пуштање српске војске да ступи у акцију, тешка је руска погрешка. Али ту су, као што се видело доцније, превагнули политички обзири *војничке*. О том би се дала написати читава књига. Преводилац.

кисен. Међу тим Турци беху напустили своје положаје неприметно. Гурко се сада крете са једним дѣлом своје војске у потеру за Шакир-Пашом, у југоисточном правцу ка Отлукијоју, а са гроом заузе 4 јануара Софију. Одавде, после кратког одмора, пође даље у потеру за турским колонама, које одступаху ка Татар-Пазарџику.

Услед погрешних (! Прев.) саопштења турскога војног министра Реуф-Паше, ове се колоне задржаше на својим положајима 8-ог, 9 и 10 јануара, те с тога и Сулејман-Паша — који овде беше примио главну команду — са великом муком прикупи 12-ог и 13-ог ове снаге код Татар-Пазарџика, којима се придружише и ојачања — од прилике 20—25.000 људи — која беху стигла од Шумле. Даље одступање, ради одржања Једрена, показа се већ тада немогућним, јер за то време — опет због мешања Реуф-Паше — беше турска војска на Шипци приморана да се преда.

5 јануара отпоче Радецки *напад на положај Шипке*. Уз чврсто држање „Св. Николе," две обухватне колоне имале су да се крену 5 јануара преко планине, са обе стране Шипкиног прелаза, и то: Западна колона са 16—18.000, а источна са 18—20.000 људи, и свака са по неколико топова; прва колона, под ђенералом Скобељевом, имала је да се креће ка Иметлију, пет километара западно, а друга, под Кнезом Мирским, ка Гисову, на 15 километара источно од села Шипке. Обе колоне требале су 8 јануара да нападну село Шипку једновремено.

Утврђени логор Весел-Паше налазаше се на јужном подножју Балкана, код Шајнова, нешто подаље од друма за Казанлук и око три километра јужно од села Шипке. Но о овоме Руси нису имали тачних података.

И ова два прелаза — и ако свега 16 километара дугачка — беху веома тегобна. Прелазна места беху око 1250 метара висока; Балкан је био покривен великим снегом, зима јака, спуштање низ јужни нагиб (нарочито западне колоне код Иметлија) врло стрмо, тако, да се морало ићи само у колони по један. Скобељев доведе 8-ог једва половину своје колоне у Иметли (девет батаљона, седам сотнија и четири топа) и не усуди се да нападне. Кнез Мирски, који имађаше лакши и бољи прелаз, јер изгледа, да је предузет са мањим формалностима, нападе одмах, као што беше наређено, али би одбијен. Скобељев приступи јуришу на Шајново тек 9-ог, и, потпомогнут Мирским, заузе логор и принуди Турке на предају.

Весел-Паша беше још 7-ог известио и Сулејмана и у Цариграду о свом тешком положају, у који ће га даље наступање руских обилазних колона неминовно довести. С тога је и предлагао што брже повлачење, али Реуф-Паша — који беше тренутно одузео команду Сулејману — и који се без икаквог оправданог разлога надаше примирју, нареди да се положаји на Шипци безусловно држе. — По закљученој капитулацији од 9-ог јануара, предадоше се не само 12 до 15.000 људи, који су били у логору код Шајнова, него и 5—8000 бранилаца турскога

правог положаја на Шипци, који још истог дана беху крваво одбили Радецкову средњу колону, која је предузела фронтални напад, како би помогла кретања обухватних колона.

[Гуркове и Радецкове операције, од 25-ог до 31 децембра и од 5 до 9-ог јануара, интересантни су примери у извођењу напада против браниоца, који се налази с ону страну планине.[78]]

Пошто растојање од Казанлука до Трнова и Херманлија износи 90, а од Татар-Пазарџика око 140 километара, то и Радецкова авангарда (ђенераллајтнант Струков са 1-ом коњичком дивизијом) стиже још 16-ог у места, преко којих води пут у Једрене, када Сулејман стојаше још четири марша западно од њих. Сулејману оста дакле само још одступница преко Родопских планина ка мору, у чем и успе, после омањих бораба

[78] Није само то, него овде долази још и ово: Руси су, и ако са великим губитцима и у страшним мукама, извршили оно што су први војнички капацитети нашег доба, а међу њима и фелдмаршал граф Молтке, *држали просто да није никако могућно.* Они су прегазили Балкан усред највеће зиме, и тиме извршили, што би мучно која друга војска на свету извршити могла! Они су тиме обогатили ратну историју свих векова најсјајнијим примером јунаштва, храбрости, која је већа него што је храброст у боју; они су је обогатили величанственим примером надржљивости и вршења војничке дужности. Приликом тога преласа депаваше су се и на једној и на другој страни, и код Шипке и на Етрополском Балкану, управо невероватне ствари. Јер шта да се рече о војницима, који неколико дана газе до појаса у снегу; бивакирају на врху високе планине, на леду и под ужасним снежним вејавицама; о војницима, које затрпава снег преко главе (да и не говоримо о муци, коју су имали кад су при таком времену вукли топове уз толику стрмен); и они не откажују послушност, него умиру спокојно за: „*Царја* и *Отечество!*" Велика Русија може се с правом поносити таким својим синовима; они су јој за сва времена бесмртном славом овенчали главу. Нека буде пошта и слава и њима! Преводилац.

15, 16 и 17 јануара код Пловдина, оставив, истина, своју артилерију на подножју планине.

19 јануара стиже и Радецки од Шипке у (160 километара удаљено) Једрене.

30 јануара руске предње трупе стојаху на Црном и Мраморном Мору, два марша до Цариграда, на слабо заузетој линији Каталце. — Сулејманова војска пак ишчекиваше још, код Дедеагача, да је превезу у Цариград.

3 марта би закључен *прелиминарни мир*, у *Сан-Стефану*, чије су одредбе *Берлинским Конгресом* од 13 јуна до 13 јула знатно измењене, али ипак доведоше до стварања вазалне Кнежевине Бугарске и аутономије Источне Румелије.

(И о прелиминарном миру у Сан-Стефану, и о Берлинском Конгресу имали бисмо нарочито ми, Срби, много штошта да кажемо, али то није задатак ове књиге. С војничког гледишта пак треба поменути, да се руска „Врховна Војна Управа" и пред Цариградом показала малодушна. У том погледу веома је занимљива полемика, која је, у осамдесетим годинама прошлог столећа, анонимно вођена у „Пешт. Лојду," између пређашњега аустроугарског министра војног, фелдцајгмајстора барона Куна и пређашњега аустроугарског министра иностраних дела, графа Јулија Андрашија. Барон Кун, који је спадао међу прве војничке ауторитете, замерао је Русима што нису заузели и задржали Цариград, него су се уплашили од енглеских претња. На то је Андраши одговорио,

да Русија није смела заузети Цариград према рашијој погодби, склопљеној са Аустро-Угарском, а и зато не, што би је у том била спречила енглеска флота, која се онда већ налазила у непосредној близини, код „Принчевих Острва," а уз то дигле би се биле против тога и све друге европске велике силе. Барон Кун је на то жустро одговорио овако: Руси су онда имали тако згодну прилику да присвоје Цариград, каква им се, по свој прилици, никад више указати неће. Енглеска флота могла је, истина, да бомбардује Цариград и да сагори опамошњих неколико барака, али онда би се јамачно морала пожурити да што пре утече, како је не би Руси, заузевши Полуострво Галипољско (Кàлипољско; на Дарданелима), ухватили као у мишоловци! Француска, лечећи се још и онда од рâнâ добивених само седам година раније, није била подобна ни за какву већу акцију. Италија није била у оно време подобна ни за шта. Немачка је изјавила, да за њу Балкан и Цариград не вреде ни кости једнога једитог гренадира Померанског, а свакако би се била предомислила да вређа родбинске везе и своје старо пријатељство с Русијом. Остаје дакле само Аустро-Угарска. А шта је она могла учинити? — *Ништа.* Позивање на погодбу, у најмању је руку — наивно. Погодбе се између држава држе само дотле, док је једна од њих довољно јака да њихово испуњавање изнуди. А је ли за то Аустро-Угарска ма и колико била јака? Није. Претпоставка, да је руска Балканска војска била изнурена дугим и заморним ратовањем, ни у колико не стоји.

Напротив, та војска, опијена и охрабрена толиким успесима, после пада Плевне, с одушевљењем би јурнула била на противника, који јој хоће да одузме плод тих сјајних успеха. Аустроугарска војска могла је истина ући у Подунавске Кнежевине — као оно г. 1854 — али ускоро би се нашла између две ватре и морала би се повући. Сем тога јамачно би морала бранити и монархијине границе у Галицији. — „Ја смело тврдим дакле“ — рече барон Куп — „да у оно време није било никога, који би могао зауставити Русе у њиховом послу, само кад би умели да га сврше до краја! — Наравно да се ситуација променила на Берлинском Конгресу, али кривицом Русије, која је згодну прилику пропустила — а та се лако више не враћа — и што је својом невештином и малодушношћу охрабрила своје противнике.“

Рекли смо да су Куп и Андраши овако полемисали анонимно, тј. без свога потписа, па додајемо још да су то чинили, кад обојица нису били више у служби, па ипак је Куну, по жалби Андрашијевој, паређено из Беча, да престане са полемиком, и он је морао замолити уредништво „Пешт. Лојда,“ да не штампа његов други одговор Андрашију. — Кад су обојица умрли, онда је уредништво поново штампало ту полемику, па и онај пештампани одговор Кунов. Полемика је била г. 1884, а поново је штампана год. 1894.

Преводилац.)

ОКУПАЦИЈА
БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ
1878 ГОД.

За проучавање окупације у њезиним појединостима препоручујемо: дело аустријског ђенералштаба.

Политички разлози окупације г. 1878

Берлинским Конгресом добила је Аустро-Угарска мандат (овлашћење), да заузме Босну и Херцеговину и да управља тима земљама.

Груписање сила

Крајем месеца јула развили су се стратегијски под врховном командом фелдцајгмајстора барона *Јосифа Филиповића*:[79]

---

[79] Била су два брата Филиповића: *Јосиф* и *Фрања*. Родили су се у Лици; отац им је био пензионисани поручник. Пореклом су из Босне, откуд су се њихови преци у XVI столећу доселили у Лику. Пошто су одлично свршили војне науке, направише брзо каријеру. Млађи, Фрања, био је царев ађутант и веома омиљен на двору. Шездесетих година, прошлог столећа, био је гувернер Далмације, а доцније командујући ђенерал, фелдцајгмајстор, у Загребу. Старији брат, Јосиф, био је још у млађим годинама пуковник и командант петога Крижевачког пука граничарског, и као такав старао се одлично за напредак и благостање оног поштеног народа, па га народ још и данас благодарно помиње. После окупације био је командујући ђенерал у Бечу, па доцније у Златном Прагу, где је и умро. Оба су брата играла важну улогу у аустроугарској монархији, и били су у свима круговима њезиним веома уважени. Њихови су преци били вере православне, но они су били католици, још од рођења.

Преводилац.

а) на Сави:

Грô XIII (Загребачког. Прев.) корпуса, који се састојао из шесте пешадијске дивизије под фелдмаршаллајтнантом Тегетхофом (три брдске бригаде); даље од трупа и завода, који су били директно подчињени команди корпуса и најзад, од 39-те пеш. бригаде. Свега 25.000 људи, код Брода;

7-ма пеш. дивизија под фелдмаршаллајтнантом (Виљемом; то помињемо зато, јер је у аустроугарској војсци служио и брат његов, Никола. Прев.) херцогом од Виртемберга, са две брдске бригаде. Свега 15.000 људи, код Старе Градишке; једна брдска бригада, око 5000 људи, код Костајнице;

20-та пеш. дивизија, под фелдмаршаллајтнантом графом Сапаријем, која се састојала из једне пеш. бригаде (40-те) и трупа и завода, који су били директно подчињени команди дивизије, око 10.000 људи код Шамца.

б) у Далмацији:

18-та (Далматинска. Прев.) пеш. дивизија под фелдмаршаллајтнантом бароном Јовановићем:[80] три брдске бригаде, око 20.000 људи, у Имоском, код Драгљана-Вргорца.

[80] Стеван Јовановић, који је доцније добио бароство, био је такође из Лике, граничарско официрско дете. У Боко-Которском устанку командовао је, као пуковник, једној бригади, где је занимљивим случајем остао жив. Кад се на челу бригаде успињао уз неки вис, један устаник, озго с виса, беше наперио на њега своју пушку, која никад не промаша. Али баш у том тренутку довикну Јовановић својим војницима неколико српских речи. На то се устаник трже, погледа Јовановића боље и довикну му танко, гласовито: „Ала те је лијепог српска мајка родила.

Укупно око 75.000 људи. Осем тога стојаху у Далмацији око 10.000 људи, као посадне трупе.

План окупације

Да би се, по могућности, у исто време, могли заузети што већи делови земље, имао је гро XIII корпуса да маршује долином реке Босне у Сарајево; 7-ма пеш. дивизија да се крене од Старе Градишке, преко Бањалуке, у Травник, а 20-та пеш. дивизија од Шамца, преко Грачанице и Доње Тузле, у Зворник.

За окупацију Херцеговине, која је главном косом Динаре планине савршено одвојена од Босне, била је одређена 18-та пеш. дивизија.

ИЗВРШЕЊЕ ОКУПАЦИЈЕ

I Одсек. Окупација Босне

1. Кретање главне колоне напред до сједињења са 7-мом пеш. дивизијом

29 јула прешао је гро XIII корпуса код Брода преко Саве. Због лоших путова беше наређено да се све трупе имају, у пет дневних степена, кретати напред на Босанском главном друму.

Штета би било да погинеш! Нећу да те убијем, него ћу те само казнити што против нас војујеш!" И устаник рани Јовановића у петту тако, да су га морали однети из боја. После окупације био је гувернер Далмације, наследивши у том високом звању Гавру Родића, коме је био пашеног. У том звању је и умро као фелдцајгмајстор. И Јовановић је био од рођења католик, а предци су му били православне вере. Преводилац.

Па ипак је фелдцајгмајстор морао већ 31 јула и 1 августа зауставити чело корпуса у Дѐрвѐнти, како би се, међу тим, могао оправити друм, који је непрестана киша била искварила тако, да је постао скоро са свим неупотребљив.

3 августа један ескадрон хусара, који је, под вођством једнога ђенералштабног официра, био послат, као извидница, уз долину реке Босне, нападнут је издајнички (? Преводилац) од устаника код *Маглаја*.

Сутра-дан нађе 6-та пеш. дивизија код *Косне* на 7—800 устаника и баци их натраг ка југу. Но већ 5-ог устаници, којима је стигло појачање из околине, нападоше опет, али беху на оба крила обухваћени и потиснути ка Жепчу.

Услед ових догађаја, који су мирну окупацију учинили немогућном,[81] наредило је Војно Министарство да се мобилишу 36-та и 1-ва пеш. дивизија, у Загребу и Бечу, а доцније и 4-та пеш. дивизија у Брну, па најзад и 20-та пеш. бригада.

И при одређивању маршева морало се водити рачуна о близини непријатеља. Колону у долини пратиле су увек од сад јаке бочне колоне на висовима с обе стране. Код сударa обухватале су те колоне противника и олакшавале су главној колони помицање у долини, а и развијање за бој.

---

[81] Граф Јулије Андраши, аустроугарски министар иностраних дела, најавио је био, да ће он Босну и Херцеговину заузети с једном четом и једном војном музиком!

Преводилац.

7 августа беху на тај начин нападнути 7—8000 устаника — међу њима два батаљона турскога редифа — који беху код *Жепка* заузели положај, и бачени су тако натраг, да су, напустивши утврђени Врандук, побегли до Вйсокё. Фелдцајгмајстор могао је дакле 13 августа да изврши сједињење са 6-ом и 7-ом дивизијом, код Зенице—Вйтёза, и да их развије. 39-та пеш. бригада одређена је да у долини реке Босне заштићава етапну пругу.

2. Кретање 7-ме пеш. дивизије

7-ма пешачка дивизија прешла је 29 јула преко Саве код Старе Градишке и доспела је 31-ог у Бањалуку.

Оставивши у Бањалуци посаду, дивизија се крепула даље напред преко Хана Чађавице. 5 августа, у боју код *Рогеља*, бацила је 1—2000 устаника натраг.

7-ог нападоше је, код *Јајца*, 5—6000 устаника, међу њима и батаљони редифа, но беху савршено разбијени.

Противник није даље сметао маршу 7-ме пешачке дивизије у Травник. Овде се придружи гроу и брдска бригада, која је послата из Кӧстâјнице, преко Новог и Приједора.

13-ог извршено је, код Вйтёза, сједињење са главном колоном.

Међу тим беше се у околини *Бањалуке* прикупило око 2—3000 устаника, који 14 августа нападоше град са запада. Слаба царско-краљевска посада довуче појачања из Старе Гра-

дишке, бацп нападаче натраг и заузе поново Бањалуку, коју беше трепутно напустила.

3. Кретање 20-те пеш. дивизије ка Доњој Тузли и одступање ка Добују

И 20-та пеш. дивизија прешла је преко Саве 29 јула, код Шамца. Дивизија је маршовала преко Градачца-Добровице у *Грачаницу*, где 4 августа дође до краткога боја. Киша је левала као из кабла и путови су постали непроходни. С тога, и због брдовитог земљишта, требало је пет дана док је стигла комора од Градачца у Грачаницу, ма да растојање између та два места није веће од 30 *Км.*

Фелдмаршаллајтнант граф Сапари, намеравао је сад да се крене долином Спрече у Доњу Тузлу, како би, што је могућно брже, стигао до тога огњишта устаничког у североисточној Босни. За то му, одбивши трупе, које су употребљене за етапне потребе, остадоше на располагању само шест батаљона, или од прилике 5000 људи.

8 августа дође код *Хана Пирковца*, западно од Доње Тузле, и 9-ог код саме *Доње Тузле*, до боја, који је продужен и 10-ог. Услед малобројности својих трупа, које су биле распарчане на великом простору, и услед бројне надмоћности противника, која је постајала све већа и већа, нареди фелдмаршаллајтнант, граф Сапари, повлачење натраг у Грачаницу, како би доцније, под повољнијим приликама, поновио наступање ка Доњој Тузли.

11 августа стиже у Добошницу.

12-ог приспела је дивизија до Грàчанице, непрестано узнемиривана од устаника, који су ишли за њом. Уједно стигоше вести, да је букнуо устанак и у долини Спрèче, у позадини дивизије. Потреба да се осигура пут за довлачење разних потреба главне колоне, која је у то време стигла у Зеницу, принудила је фелдмаршал-лајтнанта, грофа Сапарија, да напусти Посавину и да одступа ка Дòбују (Doboj). 15-ог стиже до реке Босне, заузе њезину десну обалу, и у низу упорних бојева одупре се фанатичним противницима, који су непрестано надирали са новим снагама.[82]

---

[82] Из ових редова јасно се види, како је Господину Хорзецком тешко признати, да је једна аустријска дивизија морала да уступа пред народним, потпуно неорганизованим устаницима. Он обилази на све могуће начине ствар, само да не каже праву истину. Место да кратко и једноставно каже: „Дивизију су устаници жестоко гонили“ — он вазда употребљава гомилу непотребних речи. Место да каже просто и јасно: „Дивизија није могла да држи Посавину, па ју је с тога морала напустити“ — он то правда са потребом заштићивања главне линије главне колоне! А где је та потреба раније била? За чудо како се граф Сапари ње сетио тек онда, кад га устаници примораше на одступање. И, најзад веома му је занимљиво и оно, где устанике назива: „фанатичким противницима!“ Људи бране своју отаџбину од окупације, која је наређена и извршена без њиховога пристанка, и зато су — „*фанатички!*“ Тако држање народно треба сваки истински војник да похвали, а не да покуди. Та и у најстарији временима и противници су уздизали и хвалили јунаштво у одбрани отаџбине. Нека се Г. ђенерал Хорзецки сети само историје великога Мисирског Краља *Сезостра* (Ramses), који је живео 1500 година *пре* Христа, и који је по освојеним земљама подизао споменике, који су величали његову славу, али је на тим споменицима урезивао и извесне знакове, по којима се одмах могло знати, да ли су се покорени народи јуначки бранили, или су били кукавице и плашљивци! Тако се ценило родољубље пре 3400 година, а при крају XIX века називају се храбри противници „фанатицима!“ Аустријска војска у својој вредности не би ништа изгубила, кад би и Г. Хорзецки признао — „сваком своје“; напротив она би још добила. Преводилац.

4. Заузимање Сарајева

Фелдцајгмајстор добио је 12-ог, у Зеници, вест о непријатним приликама у које је запала 20-та пеш. дивизија. Но уз пркос томе наставно је он са $20\frac{1}{2}$ батаљона, $3\frac{3}{4}$ ескадрона и 9 батерија надирање ка Сарајеву. Грô се кретао напред на друму Бусовача—Кисѐљâк—Сарајево, а две брдске бригаде 6-те пеш. дивизије, на старом друму у долини Босне, преко Вйсокē, такође у Сарајево.

15 августа баци ова бочна колона, код *Какања*, око 1500 устаника патраг. 16-ог имала је авангарда бој код *Колотића*, а 17-ог морала је да потисне противника код *Вйсокē* поново назад. Пошто је и главна колона потисла, 16-ог, *код Хана Бјелаловца*, око 5000 устаника, изгледало је да је њихов отпор сломљен. Но ипак 6000 устаника бранаху земаљски главни град, и тек по подне, 19 августа, могли су Аустријанци да их из Сарајева отерају и да заузму тај град.

II Одсек. Окупација Херцеговине

Фелдмаршаллајтнант, барон *Јовановић*, наумио је био, да подизањем утврђења на доњој Неретви (Narenta) и протурањем лажних вести, противника тамо задржи, он пак, да, што брже, не употребивши главни друм, најкраћим путем, и са целом снагом, надире ка Мостару.

У тој сврси послата је, пре свега, 1-ва брдска бригада, која је до краја јула била смештена у Дубровнику, морем у Спљет, и оданде је истурена напред у Драгљане.

1 августа прекорачена је граница, код Вр̀горца и Имоског, а 2-ог је заузет Љубушки. 4-ог су бачени код *Читлука* устаници, њих 5 до 600, лако натраг, и 5 августа ушла је дивизија у Мостар.

У свреи да би се отворио главни саобраћај ка мору, код Метковића, и како би се завладало прелазима, који воде од истока ка Неретви, послата је 3-ћа брдска бригада у Сто́лац, и 8 августа заузет је тамошњи „каштео“ (тврђава). 6—7000 Турака, под Али-Пашом, који беху заузели код Га̀беле главни друм, изађоше без борбе из Херцеговине, укрцаше се 11 августа у Клѐку, и беху превезени у Превезу.

13-ог појавише се знаци да надиру многобројни устаници са југоистока ка Мостару. Једна чета, која беше послата на извиђање, нападнута је изненада код *Ра̀вна*. 16-ог опколише устаници, њих око 5000, потпуно Сто́лац. Фелдмаршаллајтнант, барон Јовановић, крете одмах тамо, па је успео, у низу окршаја, да 21-ог, у бој̀у код *Кремѐница*, ослободи *Сто́лац* и непријатеља примора на бегство у Билеће.

У том времену извршиле су и Далматинске опсадне трупе демонстрацију од Сиња ка *Ливну*, па су тако осигурале надирање 7-ме пеш. дивизије, против које се беху кренули Ливањски устаници.

После ослобођења Сто́ца нареди фелдмаршаллајтнант, барон Јовановић, пре свега, 28 августа, да се заузме *Невесиње*.

7 септембра заузе 20-та пеш. бригада, која се беше кренула из Дубровника, *Требиње*.

11 септембра отпоче фелдмаршаллајтнант, барон Јовановић, операцију од Мостара, преко Стóца и висоравни Дабарске, ка Билећу. Он заузе то место 16-ог и бомбардовао је, од 24-ог до 28-ог, тврђаву *Клобук*, која се налази на високој стени.

Заузимањем те тачке свршена је окупација Херцеговине.[83]

8 октобра нађена је код Коњице веза са гроом, који је стојао код Сарајева.

III Одсек. Образовање II армије због угушења устанка у Посавини и у Крајини, као и због заузимања Новопазарског Санџака

После узимања Сарајева били су први војнички задатци заузимање Горажда и Вишеграда. А пошто је, осем тога, била у опасности главна веза војске, услед скоро свакодневно поновљених устаничких нападаја на 20-ту дивизију, код Дòбуја, па је и у западној Босни изгледало да ће устанак узети велике размере, мобилисани су 21 августа III, IV и V корпус са укупним бројем од 50.000 бораца, и фелдцајгмајстору, барону Филиповићу, дата је команда над 2-гом армијом, која се састојала од 159 батаљона, 29¾ ескадрона и 292 топа.[84]

[83] Али још и у току доцнијих неколико година упамћивања су Аустријанци од устаничких чета. Преводилац.

[84] Кад се прибројe трупе, које овде нису урачунате, излази да је Аустро-Угарска покренула, у најмању руку, 200.000 људи (уз пркос томе, што су тој војсци стојали на челу одлични Срби ђенерали и што је у њој био велики број Срба официра и војника) против раштркани, неорганизованих, слабо снабдевених босанско-херцеговачких устаника, којих једва ако је било свега 15.000. Шта би тек било, да се нашао подобан човек, који

До стратегијског развоја ове војске на Сави, тј. до половине септембра, требала је 6-та пеш. дивизија да остане код Сарајева, па да доцније буде појачана 1-ом дивизијом. 20-ој дивизији, код Дубоја, требала је да се придружи 4-та пеш. дивизија, па да с њом образује III корпус. 7-ма дивизија требала је да привуче к себи бригаду из Бањалуке и да примора на мир Травнички Округ. У Бањалуку је требала доцније да дође 36-та дивизија. 72-га бригада, ове дивизије (ђенералмајор Зах[85]), имала је да освоји Бихаћ (Бишће. Прев.).

У половини септембра имала се концентричним надирањем III корпуса од Дубоја и IV корпуса од Брчке, на душак, да изврши окупација Посавине. V корпус (14-та и 33-ћа пеш. дивизија) имао је да послужи као општа резерва. (Дакле *три* корпуса, у најмању руку *седамдесет и пет хиљада* бораца, против 7000 устаника — ако их је и толико било! Но није баш толико чудо, јер су Аустријанци у току толиких својих ратова, које су водили, у времену три последња столећа, и у којима су учествовали у њиховим редовима Срби, научили ценити при-

---

би био покренуо *општи* устанак, ваљано га организовао и борце снабдео са свима ратним потребама?! И овај тренутни отпор, шаке обезглављених устаника, показује јасно какав диван војнички материјал лежи у српском народу, кад би био употребљен како треба. С тога је баш окупација Босне и Херцеговине поука за сваког оног, који се њоме хоће и уме да користи.

Преводилац.

[85] Чудна игра судбине! Две године раније борио се један ђенерал *Зах* за слободу и независност Срба, а сад други ђенерал Зах бори се да ту слободу и независност поништи!

Преводилац.

роду српскога елемента, кад се за једну мисао загреје, или ако хоћете, по њихову „занети“ — „фанатизира.“ Преводилац).

1. Покоравање Посавине

Пошто су стигли IV и V корпус на Саву (код Брчке и Брода), предузе граф Сапари са III корпусом поново офанзиву против Доње Тузле. У исто време крете се IV корпус, фелдмаршал-лајтнанта барона Бинерта (Bienerth), са 31-ом дивизијом, од Шамца у Градачац, док је 23-ћа дивизија, после подужег бомбардовања и тешке борбе, 17 септембра, заузела *Ново Брчко*. (А ваља знати да је то *отворена* варош! Преводилац).

IV корпус заузе за тим, после неколико бојева на *Маљевици Планини*, удружен са III корпусом, који је надирао у долини Спрече, 22 септембра, Доњу Тузлу.

27 септембра дошло се до Зворника, а 29-ог до Влашића, где се доби веза са трупама, које су биле из Сарајева послате у сусрет.

2. Покоравање Крајине

Непрестана опасност, која је претила од стране устаника друму од Бањалуке у Травник, учинила је те је било потребно заузимање *Кључа*, који је, најзад, 8 септембра, 3-ћа брдска бригада 7-ме дивизије (ђенералмајор Самец), која је надирала од Хана Чађавице, после тродневне борбе, освојила. (Ту је, како се види, шака устаника пуна *три* дана задржала, у непрестаној борби, једну пуну бригаду и задала јој страшне губитке. Нешто налик, и ако у малом, на борбу краља

Леониде, са његових 300 Шпартанаца против Персијанаца, г. 480 пре Христа. Преводилац).

7 септембра предузео је ђенералмајор Зах (72-га бригада) од стране Завала напад на утврђени *Бихаћ*, али је морао да одступи.[86] Тек 19 септембра заузет је Бихаћ (мали градић од неколико стотина становника. Преводилац) услед комбинованог надирања бригаде ђенералмајора Заха, од Завала, и 28-ме бригаде V корпуса, под командом ђенералмајора Рајнлендера (Reinländer), од Слуња. (Дакле требала је једна цела дивизија, да покори то местанце! Преводилац).

25 септембра заузет је Петровац, и после *боја код Пеки*, 6 и 7 октобра (дакле опет *дводневна* борба против ужасно надмоћног противника! Преводилац), беше покорен и северозападни део Крајине.

3. Догађаји у југоисточном делу Босне и свршетак окупације

Почетком септембра почеше устаници да са Романије планине прете опасношћу земаљском главном граду (Дакле и после толике аустријске силе и поред толикога комбинованог наступања, устаници се појављују пред самим Сарајевом, где је центар те силе. Преводилац). Фелдмаршал-лајтнант *Тегетхоф* доби на то заповест да се са

[86] Овде се десило нешто смешно, али и врло жалосно, где су изгинули многи Срби официри и војници 79-ог пеш. пука (Личко-оточког, који за вечита времена носи име пок. бана Јосифа грофа Јелачића). Војство бригаде било је тако конфузно, да је, у магли, један аустријски пук пуцао на Личане (Оточане), држећи их за непријатеља. У Лици се доцније сумњало, да ли то није било, можда, и намерно, јер су Срби Личани (Оточани) непосредни суседи Срба, бранилаца Бишћа. Преводилац.

6-ом пеш. дивизијом крене против непријатељске позиције код Мокрог и да ову отме. У бој код *Хана на Ромданији*, 3 септембра, потисну дивизија 1000 устаника одатле ка Рогатици.

Кад је стигла 1-ва пеш. дивизија (фелдмаршаллајтнант Вечеј) у Сарајево, нареди фелдцајгмајстор, да одмах настави марш ка југоистоку. 21 септембра растера фелдмаршаллајтнант Вечеј гро̀ устаника, око 7000 људи, у *бој код Сенковића-Бандина (Оџака)*.

Скоро у исто време беше се 7-ма пеш. дивизија — пошто ју је 36-та дивизија сменила у Бањалуци — кренула од Травника у *Ливно*. 26 септембра беше то место опкољено и 28-ог са малим жртвама заузето.

Маја месеца г. 1879 заузет је Спи̏ч (Spizza) и околина,[87] а септембра год. 1879 северни део Новопазарског Санџака (Прѝбо̀ј, Пљѐвља и Прије̏поље) са 11 батаљона, једним ескадроном и три батерије, а да се није десила никаква озбиљна сметња.

---

[87] Испод Боке Которске. Преводилац.

